

140

24 (B)

अथ

बोधायनसामप्रयोगः

रुद्रहमप्रणीतः

Bodhayan Samprayogaham

980

24 (B)

बौ.सो.प्र.

११८

140
24

13

140
१५ (१३)

सुतसुप्रदेव

आरक्त अनंतदेवैकत बोधायन

सोमप्रयोगः समाप्तः ॥ ६९ ॥

ब्रह्मनिशासदिकाष्टम्यासास्यादभयपाशिकाः एकपञ्चयोह्यासदञ्जलारिभंनरः ॥ ६९ ॥
शिससहविधनिद्रयमधुमनरः ॥ अष्टावुत्तरवदिरयादधिरमानटं भवेत् ॥ ७० ॥

प्र.सं.

कुल (२३४)

॥ दौधा यन्न सोम प्रयोग आरभ्यते ॥
अनंते देवसु रुद्र इत कुतः ॥ श्री

140

24

श्रीगणेशाय नमः ॥ यस्य ज्ञानमनंतं दानं तस्य चानंतं ॥ साक्षि र्यस्यानंतं तमनंतं
 गुरुं नो मि ॥ १ ॥ आश्वलायनशाखिनो यजमानस्य बोधायनसोमप्रयोगः ॥ तत्र
 धानपूर्वके सोमेन तु नक्षत्रादि नियमः ॥ अन्यत्र सोमे वसंते पौर्णमास्यामावास्या
 यां वा यजनीये वा सुत्या तदनुसारेण दीक्षादिकल्पनं ॥ देवनक्षत्रे दीक्षा पौर्ण
 मास्यां सुत्येति वा ॥ क्षत्तिका प्रथमं विशाखे तत्र प्रतानं देवनक्षत्राणि तत्रैव
 दीक्षा सुत्या यदा मावास्या यां यजनीये वा सुत्या तदा द्वादश दीक्षाः ॥ अत्र
 वास्या यां यजनीये वा दीक्षा तदा द्वादशैः स्थितिपातेन दोषोनेति केचित् ॥ २ ॥
 उदगयने पूर्वपक्षे वा तदा प्रतिपदि दीक्षा पंचम्यां सुत्या द्वितीयायां दीक्षा
 षष्ठ्यां सुत्या एवमाख्यं पक्षसमाप्तिः ॥ एवमेषामन्यतमः कालो बधायः ॥ १

अथ विष्णुसोमस्येन्द्राग्निः पुनरुत्सृष्टः पशुः ॥ पूर्ववत् नानादिना जीर्णः पुनर्बलवान् पुनरुत्सृष्टः
 त्रिपुरसृष्टः ॥ त्रिपुरसृष्टं वेदे देवि विष्टे दे आश्विनं छोगे धूम्रवर्णे ललामभ्युत्सृष्टः ॥
 अत्रादि पूर्वपक्षे पशुद्वयं नक्षत्रं त्वस्ति मकु योत्सृष्टः ॥ सोमाधाने अग्नीषो
 मीयेण सह सवनीयेन वा सह पालं सो ॥ यदा सोमाधाने पि पशुद्वयं तत्रैवात्तत्वा
 व सोमेन यजेत तस्य गत्वेनावधाय कत्वादिति तत्रैव लकारः ॥ विष्टिन् सोमपीथ
 स्प सोमाधानेनान्तीत्यन्ते ॥ पुनरेव यजने शाखा प्राचीनवक्त्रादि श्वतीकाशाद
 क्षिणतो वषट्पसी चतुर्दश दारवती ॥ तस्या दक्षिणतो वृत्तमपणागारं प्रमा
 ग्वं शास्त्रे प्रमाणे पत्नी शास्त्रं त्वत्पदा ॥ उदगद्वारमिति श्वः ॥ पश्चात् पत्नी
 शास्त्रा ॥ अथ यदि दूरेतीर्थं तदात्तरणं शास्त्रं द्वाकृत्परिवारं पूर्वयजमाना
 यापरं पश्येत्तयोः प्राचीं द्वाकृत् कुर्वति ॥ तदुदकु सोमं स्थापयति ॥ शास्त्राणां द्वा
 दशपदा द्वादश प्रक्रमं वा विहारः ॥ पूर्वघुर्ना दीमुखं रात्रा बुद्धकशां त्रिप्रतिसेर

१ द्विपदस्ति पदो प्रक्रमः एकपदो पीथके पदं पंचदशांगुलं द्वादशांगुलं वा दशां
 गुलमपीत्येकं ॥

२ बंधे चत्वारः अपरेद्युः स्नानादिपंचकं कृत्वा अपरेद्युः स्नानादिपंचकं कृत्वा पुण्याहं वा
 चयेत् ॥ अग्नाविष्वादेयः प्रीयंतामिति विरोधः ॥ अथ गार्हपत्यस्य पश्चात् प्राग्वत्
 पुदसे पुत्राऽभुव उत्तरतः पतिर्दक्षिणातः पत्नीत्येवमुपविश्य प्राणा नायम्ययाः पु
 रस्तादिस्मादिनिविष्टमिच्छन्तेश्री परमेश्वरप्रीत्यर्थं विच्छिन्नसोमपीथसंधानार्थं
 मैः द्राग्नं पशुद्वौ ब्राह्मण्या परिहारार्थं माध्विनं च पशुमूत्राधोमध्विणं पशुना
 समानतंत्रं कुक्कुदं दशसोत्रेणाद्वादशस्त्रेण सप्रवर्ग्येण ॥ रथंतरसामेक
 ध्विरिति गुदक्षिणेन द्वादशस्त्रात् गुदक्षिणेन रातगवदक्षिणेन ज्यातिष्ठेमे वा
 नाग्निष्टोमसंस्तेन चतुष्टोमेन स्वर्गकामः सोमेन यक्ष्ये ॥ इत्युपव्याहर
 णं त्रिभिर्नसा त्रिभुवैः ॥ तन्मकृथ्यतामित्यादिजोतयेत्यंतं कुर्यात् ॥ अथ
 सोमप्रवाकं कृणीते ॥ सोमप्रवाको वदति ॥ असौ यजमान स्वाहातां वृणी

॥ सोधा यत्र सोम प्रयोग आरभ्यते ॥
 अनंतरे वस्तुतस्तु दत्तकृतः ॥ श्री

140

24

तदादि सर्वं नित्यं सिद्धो
दत्तं भावः

स्तानुपवनमंत्राचमन - - - - -
मंत्रोक्तं पुण्याहवाच्यं नित्यं पंच

तस्यादि तं कृत्विजः पृच्छति। को यज्ञः कृत्विजः का हविर्होतृति स प्रतियदति। का यज्ञा
पो यज्ञो ज्योतिषो माग्निष्टमः। कथं याणा कृत्विजः कथं याणी दक्षिणोत्तियजमानस्ते
नाहतांसः कुसोपविश्य दत्तं स्नानादिषु कान्तिं कृत्विजो वृणीते॥ ब्रह्माणं मेव प्रथमं
वृणीते॥ यद्वा तारमथा धर्मु मथो जातान्॥ तदानान्य वरुणं सर्वो च॥ तदा होता
रमेव प्रथमं वृणीते देवः पादावुपसंगृह्यामुकशमी ह होत्रे पात्वा गच्छ। मियाज
यतु मासवान्॥ अग्निर्मे होता समे होता होता रं त्वामु वृषो॥ इत्यत्र सर्वत्र नामा
देवाः सवितो जपत॥ महन्मे वोचो मरुतो मे वोचो मरुतो मे वोचो यशो मे वोचः सोमो मे
वोचः कृष्णो मे वोचो कृष्णो मे वोचस्त्वष्टिर्मे वोचः॥ सर्वं मे वोचस्त्वष्टिर्मे वोचः॥ यज्ञमा
नः अंतथा॥ पादोपसंगृह्य प्रतिवचने सर्वत्र॥ ततो ब्रह्माणं॥ चंद्रमा मे ब्रह्मास

तन्माजिन्वतु

भुक्तिं

मेधाज्ञा

३

ब्रह्माणं त्वामुं वृणे ॥ ब्रह्मामहमइत्यादि ० सुखिमाय ॥ चंद्रमासे ब्रह्मा सते ब्रह्मा
५ ब्रह्मा ॥ हं ते मानुषः ॥ ततो ध्वर्युः ॥ आदित्यो मे ध्वर्युः स मे ध्वर्यु रध्वर्यु त्वामुं वृणे ॥
अध्वर्युर्महमइत्यादि षीय ॥ आदित्यस्ते ध्वर्युः सते ध्वर्यु रध्वर्यु रहं ते मानुषः ॥ त
तउ जातारं ॥ पर्जन्यो मउ जाता समउ जातो जातारं त्वामुं वृणे ॥ उजाता ॥ महमइ
त्यादि ० षीय ॥ पर्जन्यस्तउ जाता समउ जातो जातारं त्वामुं वृणे ॥ ततो होत्रं कौशु
आपो मे होत्रां सिन्यस्ता मे होत्रां सिन्ये होत्रां सिनी वे मृष्टे ॥ अमु
कामुक्तशर्मणा इति सर्वेषां नामान्यतिदेशात् ॥ होत्रकाः प्रत्येकं महमइत्यादि ०
षीय ॥ आपस्ते होत्रां सिन्यस्तास्ते होत्रां सिन्ये होत्रां सिन्यावयंते मानुषाः ॥
ततश्च मसा ध्वर्युः ॥ रश्मयो मे च मसा ध्वर्यु वस्ते च मसा ध्वर्यु वश्च मसा ध्वर्यु

होत्रकशदेन मेत्रावरुणादयोद्वा
रशस्त्रक्षणया गृह्यते

मे होत्रकाणां समासत एव वरुणं ॥
वधादिभिरुद्वाह्यमानुषा इति तथा
मामानुषा इति होत्रकानि तिस्र्युपाठः
इति रुद्रतम्ये भिहित

३

शमसाध्यर्षवस्तेतेदेवमनंददातु ॥ अथवा देवयजनं नयायति ॥ ततः सर्वात्वि
 नो जघनेन ॥ होतुर्देवयजनं मे देहि ॥ होता ॥ अग्निदेवो देवो होता सते दे
 वयजनं ददातु ॥ उक्तात देवयजनं मे देहि ॥ उक्ताता ॥ पत्न्या देवो देवो उक्ताता सते ३
 देवयजनं ददातु ॥ सदस्य देवयजनं मे देहि ॥ सदस्यः ॥ आकाशा देवो देवः स
 दस्यः सते देवयजनं ददातु ॥ होत्रका देवयजनं मे दत्त ॥ होत्रका ॥ आपा
 देवो देवो होत्रा शमिन्य सते देवयजनं ददातु ॥ चमसाध्यर्षवो देवयज स्ते
 वा नं मे दत्त ॥ रक्मयो देवो देवो गार्हपत्यमुपविश्य जपोति ॥ इडा देवो देवो रक्म दत्त ॥
 विहरपापक्षेत्री विहृत्या ज्यसे स्कारादि तत्त्वा कृत्वेव च मुपसंधायाह
 वनीये चतुर्गृहीता गृहीत्वा जुहोति ॥ वास्तोष्पत प्रतिजानी सुस्मान् ॥ १० ॥
 जुषस्व नो न पाधि ॥ इ प देश चतुष्पदे वास्तोष्पत रा मया स ॥ १० ॥ आ

७ आ व क्षे म उ ० सदान् रवाह ॥ यजमानः वास्तोष्पत इदं ॥ ततो गार्हपत्य य
 मजस्मान् वारण्याः समारोपयति ॥ अयते ० उरारो हायानावधयारयि ॥ य
 जमाने नैव सम्पन्नोपः कार्यः ॥ ज्यातिष्टोमोत्तममारोपाभिधानाद्यत दा
 योः समारोपे वेत्त क्षपयायोग्य ॥ अजस्त्रपक्षे पि गार्हपत्यमेवति व
 क्ष्यते ॥ अश्वलायनो यजमानश्चेत् आसीदाथानोवधयागिर इति पा
 ठः ॥ शाकामभिमिति उदकुम्भं गृहीत्वा कश्चिदग्नौ गच्छति ॥ तदनु
 यजमानः ॥ सोममरणीवादाय पल्यन्वारब्धः संभारैः सह यक्षिप
 श्वादिक्षिपातो वा गच्छति ॥ तदनु रेत शाकामपरीत्य पूर्वशुद्धाराशालां
 प्रविशति ॥ अध्वर्युर्गार्हपत्या धाय तनान्मुधस्यावाक्ष्य ॥ यजमा

नः प्रत्यवरोहेतिमथित्वागार्हपत्यायतेनेऽग्निं निधाया हवनीयमुद्धृत्यपरिस्र
 मुसपरिस्तीर्यपरिषिच्यचतुर्गृहीतमाहवनीये जुहोति ॥ मनो ज्योतिर्जुष
 तामाज्यं विधिं नयत्तदसमिर्दधातु ॥ यादृष्टा उषसो निशुचश्च ताः संदधा
 मिहविषाद्येतन स्वाहा ॥ यजमानः मनसज्यातिष रदं ॥ अग्नय इदमि
 तिकल्प ४ ॥ आज्यं पशवः पुरोडाश ॥ या एते मेयज्ञार्थायावद्यज्ञ उप
 योक्ष्येतावन्मेयज्ञार्थं शेषान्नास्त्रपाशुंजीरन ॥ इति निर्दिश्य इत्येका
 इहयस्य इति वदेत् ॥ यजमानो देवयजनमध्यवस्यति ॥ विभज्येत दे
 वं प्रवर्ग्य संभरणं ते वेदं ॥ एदमगन्म देवयजनं पृथिव्या विभवे देवाय ददा

नो मन्त्रेणो ॥ नामादेशो वृत्तजपश्च पूर्ववत् ॥ वयं ते मानुषाः ॥ ततः सदस्यं ॥ आ
 काशमे सदस्यः समे सदस्यः सदस्यं त्वामन्त्रेण ॥ सदस्यः ॥ महम्महत्यादि ० पाय ॥
 आकाशमे सदस्यः सते सदस्यः सदस्यो ह न मानुषः ॥ न वा सदस्यवत्पां ॥
 न मां समभ्रीयुर्नस्त्रियमुपेयुराक्रतो रपवर्गात् ॥ यजमानः स्वशास्त्रयामधु
 पर्कं कुर्यात् ॥ प्राणाना यम्यातिथ्या दि र्वा की सततान् मधुपर्केण पूजयि
 व्यशितं संकल्प्य ॥ प्राश्नुवाना सने पूषवेक्ष्य कां जानु समये न पदार्थानुसमये
 न वा पूजां कुर्यात् ॥ ॥ अथ कृत्विजो देवयजनं याचते ॥ अध्वर्यो देवयजनं मे
 देहि ॥ अध्वर्युः ॥ आदित्यो देवो देवो ध्वर्युः सते देवयजनं ददातु ॥ यजमानः ॐ
 तथेति सर्वत्र ॥ ब्रह्म देवयजनं मे देहि ॥ ब्रह्म चंद्रमा देवो देवो ब्रह्मा सते दे

१२
षंतपूर्वकृत्सुसामाख्या यडुषासंततं तोरायस्पोषेया सप्रिषामदेस ॥ त्रुक्कीवा ॥
इतः पश्चादितउत्तरतः इतः पुरस्तादितो दक्षिणातरति ॥ एदमरान्नेत्यस्यास्त्वमि
तः पश्चादित्यादित्यसिक्तर ॥ अथप्रवर्ग्यसंवरपां ॥ उधरणा पक्ष विहृत्य ब्रह्मय
जमाना ध्वयुप्रतिप्रस्थानामी भ्राः यथायतनमुपविश्य शान्तिं जपेत् ॥ नमो
वाचेयाचोदिताया चानुदिता तस्यैवाचेनमानमेवाचेनमोवाचस्पतये नमो
ऋषिभ्यो मंत्रहोममंत्रपतिभ्यो मामासृष्यामंत्रवतो मंत्रपतयः परादुमो
हमप्रीमंत्रवतो मंत्रपतीन् परादां वैश्वदेवी वाचमुधासश्च शिवामदस्तां जु
ष्टां देवभ्यः शर्ममघोः शर्मपृथिवी शर्मविश्वमिदं जगत् ॥ शर्मर्वरश्चसूर्यश्च
शर्मब्रह्मप्रजापती ॥ स्तुतं वादिष्य सुवर्गं वादिष्य त्रैलोक्यं वादिष्य यशो वादिष्य तपो
वादिष्य ब्रह्म वादिष्य सत्यं वादिष्य तस्मा अहमिदमुपस्तारणमुपस्तुपाउप

सुप्रयोगे प्रजाये पशूनां कृत्या सै दुपस्तरपा महुं प्रजाये पशूनां कृत्या संप्रा
णापागे मृत्या मोपातं प्राणापा नापासा हासि एं मधुमनिष्य मधुना निष्य
मधुक्ष्या मिमधुवा दिष्या मिमधुमती देवस्यावाचमुद्यासः शुभ्रवप्यमनु
व्यभ्यसां मा देवा जवंतु शाकनायो पतरा नुमदंतु ॥ ॐ वांतिः शंतिः वांतिः ॥
अध्वर्युरग्रे णशा लां धनुमो जे गले खात्वा तत्र सं स्मृतां मदं विलेनं सम्पू
प्रक्षिप्यात्तरतस्तपो पु उदकं सं स्था निवरा ह विहृतं वल्मीक वपां शुक्ला
द्वौ कं से छागा पयश्च सादयति ॥ तदुत्तरतः प्रागग्रे पुदकं पुस्तच्छा ज्जि
नं प्राचीन ग्रीवमुत्तरलोमा पस्तृणाति ॥ उत्तरस्य ताल लवडस्याय स्फ्य
तो यत्पवाक्ष्य सिक्ताभिर्महा परिमंडले खरं तत्वा तत्र सिक्ता न्युप्यकु
वा द्वौ मिश्र प्रछाद्य परिश्रित्या दीची द्वारं तत्वा तत्र योपसादयति ॥

तामभिर्मंत्रयते॥ अत्रिरासिनाविरस्यध्वरद्वेवेभ्यः॥ उत्तिष्ठति॥ उ
 तिष्ठन्नृणस्पतदवयतस्त्वमह॥ उपप्रयंतुमरुतः सुदानवइंद्राश्च
 वासवा॥ तीर्थेनगतस्नुकाशं प्रैति॥ त्रैलोक्यं पास्पातिप्रदेवव्यतु
 स्रुतता॥ अछावीरंमयंपत्तिराधर्मदेवायज्ञमयतुनः॥ ब्रह्मयज्ञ
 मानावपितीर्थेनगत्वागतस्यायपापरीत्यक्षिपातउपकिशालः॥
 अध्वर्युर्मदमुपतिष्ठते॥ देवीद्यावापृथिवीअनुमेमइसाथो॥ अ
 ध्याप्रहरति॥ क्रुध्यासमद्यमखस्यशिरः॥ उपउपस्पृश्यहर
 ति॥ मखायत्वा॥ उत्तरतः॥ वृक्षाजिनेनिवपति॥ मखस्यत्वा
 री॥ एवंद्वितीयमेवं॥ तृतीयं॥ क्रुध्यासमित्यादि॥ लूक्षीचतुर्थं

मृदंपरित्राध्यवराहविहतामुपतिष्ठते॥ इयत्यग्रआसीः॥ प्रहृष्टा
 दिपरिशेषणांतपूर्ववत्॥ वल्मीकवपामुपतिष्ठते॥ देवीवृक्षीरस्य
 भूतस्यप्रथमजाक्रतुवरीः॥ प्रहरणादिपरिशेषणांतपूर्ववत्॥
 इवमुपतिष्ठते॥ इंद्रस्यजासि॥ प्रहरणादिपूर्ववत्॥ छागाव
 यउपतिष्ठते॥ अग्निजाअसिप्रजापतेनेतः॥ पयस्यभिर्मवदधा
 ति॥ क्रुध्या० शिरः॥ प्राग्वह्यत्वामृदिप्रश्चात्तयति॥ मखस्यत्वा
 री॥ एवंद्वितीयमेवंतृतीयं॥ लूक्षीचतुर्थंनसहसवंप
 यःकंसनमृदिपरिशिञ्चति॥ अत्रैवतानतिशयान्स्थापयति॥
 प्रायश्चित्ताथ॥ अध्वर्युब्रह्मयज्ञमानाः सहस्रंजाजिनेनप्र

वग्यमाददेतेमुखा न्यन्यतः कृत्वा प्रवर्तते प्राग्गर्जिता अपराह प्रत्य
 ग्वर्जिताः प्रवर्ग्यमानयन्ति ॥ एतद्ब्रह्मणो स्पतिर्देव्येतुस्तथा ॥ अ
 छावीरनयं पंक्तिराधस्त्रं देवायज्ञेनयंतुनः ॥ सर्वप्रत्रं ब्रह्मः स्वरेसाद
 यन्ति ॥ आयुर्धर्मिप्रापं धेयपानं धेहिवा नंधेहि च धेहिप्रात्रं धेहि
 मनो धेहिवाचं धेहिस्मानं धेहिप्रतिष्ठा धेहिमां धेहिमिधेहि सर्व
 प्रत्रं ब्रह्मः ॥ अध्वर्युः शून्यग्रामकपालपिष्टः शर्करापिष्टः रजलोमैः
 क्षुब्धजिनलोमैर्मदं संसृज्यमदंती ॥ वेः संयोति ॥ मधुत्वामधुलाकरो
 तु ॥ किंचित्सारिणि दीर्घपिंडं करोति ॥ मरुवस्य निरोसि ॥ अंगुष्ठा
 न्यां त्रिधा करोति ॥ यत्नस्य पदे स्थः ॥ एकस्य त्रीन् पिंडान् सत्वाति वा
 मेकं कर्त्रे प्रयच्छति ॥ गायत्रोसि ॥ कर्ता तेन महावीरस्य मूलं करोति ॥

अग्रामकपालपिष्टा निशर्करापिष्टानि अजलोमानि क्षुब्धजिनलोमानि
 फलकं वेणुशलाकां कर्तारं ब्राह्मणं मिच्छि ॥ गार्हपत्ये मदं लीरधि श्रपयति ॥
 अतर्वेदि उपयत्नं स्तुति ॥ श्यामरालिमात्री स्वादिरीमां दुर्वरं विषावीं वेकं क
 तीवाभ्रं प्राचीं निदधाति ॥ शालायाः द्वाराणि परिश्रयति ॥ पत्नी शालप
 लीमुपवेश्य परिश्रयति ॥ अग्नीन्यरिस्तीर्य दक्षिणतो ब्रह्मयजमा
 नावुपवेश्य ज्यसंस्कारां देवत्वाय जमानेनान्कारं ध्वस्तुर्गृहीतं जु
 हाति ॥ युजते मन उत युं जत धियो विप्रा विप्रस्य बृहतो विपश्चितः ॥ वि
 हात्रा रधेव युना विदेक इन्द्रो ह्यस्वस्य सवितुः परिष्ठाति स्वाहा ॥
 यज० सवित्र इदं ॥ अध्वर्यु रूपविश्या भिमादना देवस्य ला० दद ॥

फलकोपरिहस्तेन ॥ गायत्रेपात्वा छंदसा करोमि ॥ अध्वर्युर्द्वितीयं प्रयच्छ
ति ॥ त्रैष्टुप्सासि ॥ कर्तो तेन महावीरस्य मध्यं करोति ॥ त्रैष्टुप्तेन त्वा छंद
सा करोमि ॥ अध्वर्युर्जागतासितृतीयं प्रयच्छति ॥ कर्तो तेन महावीर
स्य बिलं करोति ॥ जागतेन त्वा छंदसा करोति ॥ तं प्रादेना मात्रं पृ
थुमूलं मध्ये रत्नं तं पृथुग्रीवं त्वा वेद्युत्राला कयास्या धरुत्तरीय
सा गंवर्जयित्वा दर्शकं करोति ॥ बिलस्या धस्ता अंगुले चतुरंगुले वा
रास्नां परिमंडलां करोति ॥ मरुवस्य रास्नासि ॥ बिलं करोति ॥ अ
द्वितीया बिलं गृह्णातु पांक्तं छंदसा ॥ महावीरमादित्येनाभित
पति ॥ सूर्यस्य हरसा श्राय ॥ खरेनि दधाति ॥ अध्वर्युस्तमभिषं

त्रयते ॥ मुखोसि ॥ एवं द्वितीये वं च तीये ॥ त्रीन् पिंडान् करोतीत्यादि मखासी
स्यंत ॥ कर्त्ता शोषितया मृदा लक्ष्मीं पिबने रोहिण कपाले चाज्यस्थाली च
करोति ॥ अतिशोष मृदा सर्वाणि प्रति क्रियन्ति वा तेशोषयति ॥ अध्वर्यु
गोर्हपत्याग्निमाहुत्यलौकिकं वा सुं सोऽश्वस्यै कविं शतिं शस्त्रं पिंडानादी
प्यसुरव्यं महध्वीरं धूपयति ॥ वृक्षा अश्वस्य निव्य दसि वरुणास्त्वा धृत
व्रत आ धूपयतु मित्रावरुणयोर्ध्रुवेण धर्मणा ॥ अंतर्बहिश्च सुधूपि
तं त्वत्वा निदधाति ॥ एवं मितरो ॥ लूक्ष्मीं पिबना दीनि उत्तरेण शाली
संधने गर्ते प्रांच उदीचो वाम हावीरान् निदधाति ॥ पुरस्तात् पिबने प
श्चाद् रोहिण कपाले चाज्यस्थाली च ॥ इंधनेन प्रच्छाद्य मृदा वार्षिकं पति ॥
तं चतुर्गुलं मनुदिशमा दीपनाय छिद्राणि स्थापयति ॥ पुरस्तात्

व्रयतिः॥ उनिष्ठरुहन्मवोर्ध्वसिष्ठध्रुवस्त्वं॥ स्वस्थानेसादयति॥ अपद्य
 मानः॥ पृथिव्यामाशादिशः॥ आष्टण॥ महावीरमीक्षते॥ सूर्यस्यत्वाचक्षु
 षान्बीक्ष्यऋजवेत्वासाधवेत्वासुक्षित्वेत्वाभूत्वेत्वा॥ तं प्रदक्षिणां पुरीष
 पापयूतं॥ इदमहममुमामुष्यायपां ब्रह्मवर्चसेनपयूहामि॥ अमु
 मितितियजमानस्यनामगृह्णाति॥ अमुष्यायपामितितज्ज्ञात्रं भसंदं
 शेनं सतेवधायांतर्वहिश्वछागापयसासिंचति॥ गायत्रेण
 त्वाछंदसाष्टृपाभिरेष्टुभेनत्वाछंदसाष्टृपाभिजागतेनत्वा
 छंदसाष्टृपाभिष्टृपात्तुत्वावाक्छृपात्तुत्वोक्छृपात्तुत्वा

हविश्च श्रद्धं धिवाचं ह्युं धूर्जं ह्युं धिहविर्देव पुरश्चरसध्यासं
 त्वा॥ गोपयसाश्रीतीकरोति॥ एवं द्वितीयमेवं तृतीयं अं
 गारोदपनादिश्रीतीकरणांतं॥ तूष्णीं पितृनेरोहिणक
 पालेचाज्यस्थालीन्वांगारोदपनादिश्रीतीकरणांतं॥
 सर्वस्वार्थानि धाय कच्छाजिनेन प्रच्छाद्यान्नं रक्षा
 लारवं रेडिक्कस्थं पयति॥ यथापत्नी न पश्य

तिसर्वेशांतिं जपंति भद्रं नो वातः पवतां प्रातः
 रिवाश्वा नानस्तपंतु सूर्यः ॥ आहो निशं
 सर्वंतु नः शत्रुः प्रातिधीयतां भद्रमुपा
 नो व्युच्छतु रागा

रादापयति येनाग्निना धूपया तते नैव ॥ आर्चयेत्वा दक्षिणातः शेष
 त्वा ॥ पश्चात् ॥ ज्यातिवत्त्वा उत्तरतः ॥ तपसेत्वा ॥ यदि प्रातस्तदा सायमुवा
 सयुति ॥ यदि सायंतदा प्रातः ॥ पक्षे पुनर्वगे पयश्ठागापया धृष्टिमश्च
 तृपीसतं संदंशं रवारी शिख्यं सप्तमिना मिसे तत्तमादाया भ्येति ॥ अ
 मीमं प्रतिनादिपं मित्रो वक्त्रवसप्रथाः ॥ उत्तमवसाष्टथिवी ॥ मित्रस्य
 वर्षणी धृतः ॥ श्रवो देवस्य सजिसिं ॥ घुमं चित्रश्रवस्तमं ॥ धृष्टिमाद
 ने ॥ सिध्येत्वा ॥ तयामुख्याम् महावीरा दंगारानुदपति ॥ देवस्त्वा सवि
 तादपतु सुपापिः स्वंगुरिः सुबाहुस्तशक्त्या ॥ महावीरं संदंशना

ततो नो मह आबहवात्त आबानुमेषजं ५३ भूर्मयो भर्तुर्देवः ॥ प्रण
 आयूषि लारिषत् ॥ इन्द्रस्य गृहोऽस्मिन् तत्त्वा प्रपद्ये सगुः सोऽश्वः स
 हयन्मेऽस्ति तेन ॥ १३३ प्रपद्ये सवः प्रपद्ये सवः प्रपद्ये भूर्भुवः सवः प्र
 पद्ये वायुं प्रपद्ये नान्तं देवतां प्रपद्ये रमानमारुणं प्रपद्ये प्रजापते
 ब्रह्मकोशं ब्रह्म प्रपद्ये ओं प्रपद्ये ॥ ७३ ॥ रिषं मउर्वेत्त हृदयः पर्व
 तश्च यथा वातः स्वस्त्यास्वस्ति मां तया स्वस्त्यास्वस्ति मानसानि ॥
 प्राणो पानो मृत्यो मां पानं प्राणो पानो मामोह ॥ हिष्टं मयि मेधां
 मयि प्रजामयं गिरेः सोऽदधातु मयि मेधां मयि प्रजामयं दिशद् १२

यं दधातु मयि मेधां मयि प्रजामयि स्वयेऽपि सोऽदधातु ॥ धुमिर
 कुम्भिः परिपालमस्मान् रिष्टेऽपि मिनासो मगेऽपि ॥ तन्नो मित्रो
 वरुणो मामहं लामदितिः सिंधुः पृथिवी उलद्योः ॥ कयानश्चित्र
 आभयदूती सदा रथः सर्वा ॥ कयाश्चि चि यथा हता ॥ कस्त्यास
 त्यो मदामे हिष्टो मस्तदधसः ॥ ६७ ॥ चि दारु जो वस्तु ॥ अभा
 युणः सखी नाम गिताऽरिहृणां ॥ शतं मया स्यूति सिं ॥ ययः
 सपणो उपसेदु रिष्टं प्रियमेधा नृषयो नाधमाता ॥ अपधां

तद्रूपं हि पूर्णं धर्मं मुमुग्धस्मानिधयेन बध्नात् ॥ शान्ते देवी रमिष्ट
 यन्म्रापो भवन्तु पीतये ॥ शंयो रभिस्त्रवन्तु नः ॥ ईशाना वाया पांश
 यन्ती प्रवर्षणीनां ॥ अपोया चामिभेषजं ॥ सुमिन्म्रापत्रो
 षधयः संतु दुर्मिन्म्रास्तस्मै मृयासुर्ये स्मान्देष्टियं च वयं दिष्म ॥
 आपो हि ष्ठा ० से ॥ यो वः शि ० तरः ॥ तस्मात्प्ररंग ० चनः ॥ एधि वी
 शान्ता सामिना शान्ता सामि शान्ता शुचं शमयतु प्रद्योः शान्ता सा
 दित्येन शान्ता सामि शान्ता शुचयं शमयतु ॥ २१ ॥ अन्तरिक्षं शान्ता
 ततद्वायुना शान्ता तन्मे शान्तं शुचयं शमयतु ॥ २२ ॥ एधि वीशा

दित्येनैतुः ॥ शिवानः शान्तमाप्तवस्तु मृडीका सरस्वति भामिनेयो मसं ह
 शि ॥ इडो ये वास्त्वसि वास्तु मद्रास्तु मन्तो मृयास्तु मावास्तो ॥ श्चिस्मद्यवा
 स्तः सप्तयाद्यो स्मान्देष्टियं च वयं दिष्म ॥ प्रलिष्टा रिप्रतिष्ठावंतो मृ
 यास्तु माप्रतिष्ठाया श्चिस्मद्यप्रतिष्ठः सप्तयाद्यो स्मान्देष्टियं च व
 यं दिष्म ॥ आवातवाहि मेषजं विवातवाहियद्रुपः ॥ त्वं हि विश्वसे
 षत्रो देवानां दुर्लभं यसे ॥ दुर्विमो वातौ वात आसिंधो रपरावत ॥
 दक्षं मे अन्य आवातु परान्वावातु यद्रुपः ॥ यद्दोवातते गृहे मृत
 स्य निधिर्हित ॥ ततो नो देहि जीवसे न तानो धेहि जीवसे भेषजं ॥

प्रतिष्ठाश्रुधासत्यधर्मश्चैतानि नामाहो सिद्धिः ॥ उदायुषास्वायुषोदोषधी
 नां रसेनोत्पन्नं न्यस्य शृणु मे षोडशममृतां अनु ॥ न च क्षुद्रं देव हितं पुर
 धुक्कमुच्चरत् ॥ १ ॥ इयमशरदः शतं जीवेमशरदः शतं नंदामशर
 दः शतं मोदामशरदः शतं भवामशरदः शतं क्षुण्णं वामशरदः
 शतं प्रव्रवामशरदः शतं मजीलास्यामशरदः शतं ज्योक्स्वर्गं हि शे ॥ च
 यउदगान्महलोर्णवादिप्राज्ञमानः सरिरस्यामध्यात्मो हवभो
 जो हिलाक्षः स्वर्गो विपुस्त्रिभुवनसा पुनातु ॥ अस्मिन् श्रौतन्यसि ब्र
 ह्मणश्चाणीस्ते ब्रह्मणश्चावपनमसि धारिते ये पृथिवीमही ब्रह्म

णामही धारितमेतेन महदंतरिक्षं दिवं दाधाष्टि वीरुं सेदेवां यद्
 हं वेदते दहं धादयामि मामाददेदो धि विस्त्रसत् ॥ मे धामनीमीमा
 विशात्तां समीचीनं लभ्य भव्यस्या वरुच्यै सर्वमायुरयाणि सर्व
 मायुरयाणि ॥ ३ ॥ अतिगर्भिर्यदतो नर्तुन माप्यापय हरिरोवर्धमा
 नः ॥ यदासेनारूप्यो महिगोत्रा रुजा सिद्धयिष्ठभाजो अर्धतस्या
 न ॥ ब्रह्म प्रवादि श्रुतत्रो माहासीत् ॥ ओं शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥
 ॥ ॥ इति प्रवर्ग्य संपरणं ॥ ॥ अध्वर्युः शरज्ञानं तीर्थेन प्रपाद्या न
 धमेयं शोबध्नाति ॥ उधरपक्षे पुनर्विद्वत्परिस्ती नूष्णीं ब्रह्म यज्ञमा

मायुपवेश्याज्यं संस्कादिह त्वास्तु चिचतुर्गृहीतं गृहीत्वा हवनीये
 जुहोत्यन्वारब्धे यजमाने मनसा मे च जपति॥ महाह विरहोति॥
 सत्यहो विरध्वर्युः॥ अच्युता पाजा अग्रीत्सू॥ अच्युतमना उपव
 स्ता॥ अनाध्व्याना प्रतिधृष्य भ्रातिगरे॥ अयास्य उद्गाता॥ महास्य
 वाचस्पते विधेनामन॥ विधेमो नम॥ विधेस्व मरुमाकं नाम॥
 वाचस्पतिः सोममपात्सू॥ मोदैव्यस्तानुश्चेदिमामनुच्य॥ न
 मोदये॥ नमः॥ पृथिव्यै स्वाहा॥ य०॥ वाचस्पतये ब्रह्मण इदं॥ पुन
 विद्वत्सूक्तमाडाननुवाकत्रयं कुत्वा पश्चाद्यवरदानात् करोति॥

शिरं तिरिश्च॥ शान्तिर्घोः शान्तिर्दिशः शान्तिरवांतरादिशः शान्ति
 र्वायुः शान्तिः शान्तिर्वीर्यः शान्तिरादित्याः शान्तिश्चंद्रमाः शान्तिर्नक्ष
 त्राणि शान्तिरापः शान्तिरोषधयः शान्तिर्वनस्पलयः शान्तिर्गोः
 शान्तिरजा शान्तिरश्वः शान्तिर्पुरुषः शान्तिर्ब्रह्म शान्तिर्ब्रह्मणः शान्
 तिः शान्तिरेव शान्तिः शान्तिर्मम अस्तु शान्तिः॥ तयो ह ५ शान्त्या सर्वशान्
 त्या मध्यं द्विपदे चतुष्पदे च शान्तिं करोमि शान्तिर्मम अस्तु शान्तिः॥
 एह श्रीश्वक्रीश्वधृतिश्चतपोमिधा प्रतिष्ठाः श्रद्धा सत्यधर्मश्चेता
 निमोतिष्ठन्तु मन्त्रनिष्ठं तु मामा ५ श्रीश्वक्रीश्वधृतिश्चतपोमिधा

अथ यूप छेदनं पुनर्विहित्य चतुर्गृहीतं जुहोति उरुविष्टो
विक्रमस्वोरुक्षयाय नः कृधि घृतं घृतयोने पिव प्रप्रय जप
तिंतिर स्वाहा विष्टमव इदं अध्वर्युर्परं चतुर्गृहीतं गृहीत्वा
यायत्याज्यस्थाली सस्रुवां बाहिर्हि रण्यमुदपात्रं कुर्यात्तितक्षाणा
मसपरश्रुं एहियजमाने स्फुक्ता पूर्वथा द्वारायूपदेशंगत्वा सम
देशस्थं स्वबीजादेवोत्पन्नं बहूपर्णैर्विदुः शारवमश्रुष्काग्रं प्रत्यग्र
गुपनतमुपतिष्ठते अत्यन्या नगान्मान्या नृपागामर्वाक्कापरे
रविदं पुरोवरेस्तं ताज्जषे वैष्टवं देवयज्याये तमाज्यस्थालयाज्ये

नानाति देवस्त्वा सवितामध्वानकुः। अंजनदेशोऽर्ध्वगं बहिरन्
 वृयति ओषधेऽत्रायस्वेनं बहिषि परशुनाति संयं प्रहरति ॥
 स्वधिते मे नक्षत्रिः सीः प्रथमं शाकलं प्रज्ञातं निदधाति तदेव
 यूपशकलं तमपाटयन्मिसमं छित्वाऽप उपस्पृश्य प्रागुद
 ग्वापतं तमनुमंत्रयते दिवमग्रेणामालेश्वी रंत रिक्षं मध्येन
 माहिः सीः पृथिव्या संभव आव्रश्चने हिरण्यं निधाय प
 रिस्तीर्य पारिषिय पूर्वोदित यत्तु गृहीतं ऊहोति वनस्प
 तेश तव लशो विरो हस्वाहा यजमानः वनस्पत

यथेभिश्चवाव्रतयतः॥ उध्वरुणं पक्षेदीक्षणीयेष्ट्यं नंतरमेवाशुदीक्षा॥ अन्य
थाशुदीक्षांगभूताहवनीयावेक्षणानुपपत्तेः॥ अजस्रपक्षेयथासूत्रमेवा॥
अथाशुदीक्षा॥ अध्वर्युः सप्तक्षरं क्षौमेवाससीद्वाविंशतिदर्भपिंज
रानि नवनीतं उदशरेवेविवितं॥ वृषत्पिष्टं च॥ जनंसायां शोरेषीको
चादाय॥ एशहियजमानेत्यक्तायजमानप्रतिप्रस्थातृपत्नीभिः सह पू
र्वयादूशोपनिष्क्रम्य॥ तीर्थं गत्वा यजमानस्य प्राङ्मुखः स्वस्यासीनस्य
दक्षिणं कर्णं प्रदेक्षामद्विराद्र्यति॥ आपउदंतु जीवसे दीर्घायुवायवर्चसे॥

एकं दर्भपिंज्रं लंघ्निधाकृत्वा एकं भागं मूर्ध्वाग्रं कर्णप्रदेशे निदधाति॥ ओ
षधेनायस्वेनं क्षरंतिर्येचं निदधाति॥ स्वधिते मे नं हिंसीः॥ प्रवपति॥
देवश्ररेतानि प्रवपे॥ यजमानः उत्तममिमृशति॥ स्वस्त्युत्तराण्यशिया॥
अध्वर्युस्तत्तरे कर्णप्रदेशे अपरं भागं निदधाति॥ ओषधेनायस्वेनं॥ अ
मिमृश॥ नांतं पूर्ववत्॥ अध्वर्युर्नापितायक्षरं प्रयच्छं नाह॥ नापितोप्तके
शश्मश्रुमे निवृत्तं नखं प्रभूतात्॥ प्रतिप्रस्थाता अध्वर्युणा यजमानो द
नादि क्रियमाणे पत्न्या दक्षिणमुपपक्षमद्विरत्यादितृष्णीं सर्वं कृत्वा॥

नापिताक्षरं प्रयच्छेन्नाह ॥ नापितोत्तोपपक्षां मे निरुत्तरं वा प्रब्रूयात् ॥
 नापितस्तथेत्का उभयोस्तथा करोति न खनिहंतनं सव्यस्यायेक नि
 शिकातः ॥ अध्वर्युर्जमानमभिषिंचति ॥ आपो अस्मान्मातरः शुं धं
 यंतुष्टेन नोष्टुत्तु पुनंतु ॥ संप्रधाव्यरजः प्रप्लावयति ॥ विश्वमस्म
 त्रवहंतुरिष्टं ॥ यजमानः स्नात्वा तीक्ष्मेति ॥ उदास्यः शुचिरापूत एमि ॥
 वसनस्यातेनात्मानं यथा संभवं प्रतिष्ठाद्यमध्येतिरः पवित्रमप आ
 वामति ॥ पयस्वतीरे ० सः सृज ॥ पुनः स्मार्तवद आचम्य प्रदक्षिणम

यइदं ॥ अध्वर्युरात्मानं प्रत्यभिमुवाति ॥ सहस्रं वल्गुं विवृयत् सहस्रं ॥ अपउपसृष्ट
 श्यान्वग्रं शारवाश्चिन्नति ॥ यत्वायं स्वधितिस्तेति जानः प्रणिनाय महते सोमगा
 य ॥ सकृन्मंत्रः ॥ एकहस्तपरमं प्रादेशावमं स्कूलं चरन्ति पंचारत्निं वादीर्घचतुर
 क्षिमष्टाश्रिं वाक्त्वाचतुरंगुलं चषालाय प्रच्छेदयति ॥ अलिन्नो रायः सुवीरः च
 तुरक्षिमष्टाश्रिं वाक्त्वाचषालं ॥ अपउपसृष्ट श्याधि मंथनशकलत्रयस्वरुशकल
 यूपशकलेः सहयूपमाहरति ॥ आहारयति वा ॥ शकलानि प्रज्ञातानि निदधा
 ति ॥ वितश्रपणागारे क्षारदिहृतं पाचयति ॥ यद्यैजमानः पत्नी च सर्पिर्मिश्रं

हृतं क्षौमं वासः परिधत्ते । सोमस्य तनू रसितनुर्वमेपाहि । तूष्णीमनुलोमै नवनी
ते पाणिभ्यां मृदित्वा सुरवं प्रथममभ्येके आशिरः । । महीनां पर्योसिवर्चा धामसिव
र्चोमयिधेहि । तूष्णीमनुलोममंगानि । पृष्ठमध्वर्युः । प्रतिप्रश्छाता सर्वं तूष्णीं
पत्न्याः रजः प्रप्लावयन् स्वयमिति भवः । पत्नी च सर्वं तूष्णीं करोति । अध्वर्युः प्रत्य
ङ्मुख उपविश्य सद्येन पाणिना शरैर्षी कयां जनेन यजमानस्य पंचकं दृष्ट्वा
मक्ष्यति । पंचकं सद्यं पुनः पुनरादाय । वृत्रस्य कनीनिकां सिचक्षुष्या अ
सिचक्षुर्मपाहि । प्रयंजनं मेवावृत्तिः । पत्नी तूष्णीमेव मेवानक्ति । अध्वर्युः सप्त

१९ भिर्दभपिंज्रले मुखे पवयति ॥ चित्पतिस्त्वापुना त्वच्छिद्रा पवित्रेण वसेः सूर्य
 स्यरश्मिभिः ॥ सप्तभिर्नोमिं ॥ वाक्पतिस्त्वापु ॥ शिमभिः ॥ सप्तभिर्गुल्फौ ॥ दे
 वस्त्वास वितापुना ॥ शिमभिः ॥ तानि प्रोक्ष्याद दिरस्यत् ॥ अपउपसृश्या
 ध्वर्युर्जमानं वाचयति ॥ तस्येत पवित्रपते पवित्रेण यस्मै वं पुनेत छुक् ॥ यं ॥
 एवं प्र तिप्रस्थाता पत्नी मपरिमितैर्वर्द्धभपिंज्रले स्तूयणी ॥ अध्वर्युशतमनः स
 व्यपाणिं यजमानेन ग्राहयित्वा शालामानयति ॥ आवादेनास इदं मह सत्य
 धर्माणो अध्वरे ॥ यद्वेदेवास आगुरेयश्चिया सोहवामहे ॥ पूर्वया द्वा राशा
 लां प्रवेशयति ॥ इन्द्राग्नी द्यावा ए यिवी आप ओषधीः ॥ तीर्थेन प्रवेश्यायेणा

१९

पुरस्तादित्यादिपुर्वकत्वमिधानात्॥ यादृत्याद्यागुरुक्रियाइतिकल्पसारा
 चागस्त्येविष्टिपशुपुयाः पुरस्तादित्यादिसवति॥ यजमानः याः पुरस्तादि
 त्यादिनिविष्टमित्यंतेज्योतिषोमार्थेनदीक्षणीयेष्ट्यायक्षे॥ इति त्रिरूपांशु
 त्रिरुद्धैर्वदेत्॥ तन्मन्त्रं ध्यात्वा मित्यादि ओं तथेत्यंते॥ दीक्षणीया संबंधिद्विः॥
 ब्रीहिमयः पुरोडाशः॥ पंचप्रयाजाः॥ अग्नीषोमावाज्यभागो॥ अग्नाविष्णुप्र
 धानदेवता॥ देवा आज्यपाइत्यादिसद्योयक्ष्ये॥ इतः प्रष्टतीतं त्रिगवरणं पत्नी
 यजमानयोः व्रतं पयस्वतीरित्यादिव्रतानां व्रतपतयइत्यंतं पत्नी संनहनं आ २०

शासानाइत्यादिउनेतिरिक्तमित्यंतं॥ यजमानभागं ब्रह्मभागं चतुर्धाकरण
 मन्वाहार्यफलीकरणदोमंसमिष्टयजुः प्रणीतावाचनं विष्णुक्रमादिदृष्टिप
 शुपुनकुर्यात्॥ अथयुर्देवागातुविदइति जपित्वा विहृत्यान्वाधानादिबहिल
 वनांतं करोति॥ इधमसंनहने॥ तत्तत्त्वां त्रयोविंशतिधेति॥ पाणी संमो
 र्भा नदि॥ आग्नाविष्णवेमेकादशकपालं निर्वपेत्तैत्तु लो लूरबले मुसले
 इति कुल्वे उपांशुप्रधानं॥ अग्नाविष्णुचामिदं॥ अग्नाविष्णुगृहं देवयज्यया
 एवहाभूयासं॥ आजेयतांतं कुलो लूरबले मुसले इति कुल्वे धूपव्रश्चनान्यभ्या

दधानि॥ फलीकरणान्कलेरनिवपति॥ ब्रह्मादीक्षणीयादिअर्वाङ्गो
 त्रावरुण्यमिह्यायाप्रायश्चित्तसंस्त्राजपोमार्जनंचनकुर्यात्॥ प्राङ्मेत्या
 ध्वयुरेवमंत्रेण ध्रुवामायाय्याज्यां स्त्राल्यां प्रत्यवनीययजमानो न्वास्वः
 स्त्रेवपाजुहेति॥ आकूत्येप्रयुजेनयेस्वहा॥ मिधायैमनेसग्न॥ दीक्षायैम
 तपसेग्न॥ सरस्वत्यै पूषेग्न॥ यथालिङ्गत्यागः॥ स्रुचिचतुर्गृहीतं जुहा
 ति॥ आपो देवीर्हृतीर्विश्वं सुवाद्यावापृथिवी उर्वेतारि क्ष्वहस्पतिर्नो हिवि
 पाहधातुस्वाहा॥ य० अ० भ्योद्यावापृथिवीमंतरिक्षाय हस्पतये इदं॥ अथ २९

॥

५

हवनीयं नीत्वा दक्षिणत उदङ्मुपवेशयति॥ यजमानः निरसनं कृत्वोपविशति॥
 अध्वर्युराहवनीयमीक्षयति॥ त्वं दीक्षामधिपतिरसि॥ उभयोर्मित्रः॥ आत्मान
 सुभौर्दक्षेते॥ इह मासंतं पाहि॥ प्रतिप्रस्थाता पत्नीमपरया द्वारा प्रवेक्ष्योत्तरे
 ण गार्हपत्यं प्राचीं मुदाम्यन्वाचयति॥ प्रैतु ब्रह्मणस्पत्नीविदिवर्णेन सीदतु॥
 अथाहमनुकामिनी स्वलोके विशा इह॥ उत्तरेण त्वारंपरीत्य अंतरेण वेद्युक्त
 रौ प्रतीचीं गमयित्वा जघनेन गार्हपत्यमुपवेशयति॥ पत्नी आसनाच्छरणं नि
 रस्योपविशति॥ सुप्रजस्तस्त्वा० दाम्भ्यं॥ इत्युक्ता दीक्षा॥ अथ दीक्षणीया॥
 अथोपव्याहरणं विज्ञायत इति सूत्रे क्रतुसंकल्पस्य ज्ञांगसंकल्पस्य च याः

तापसायीः । अधदीक्षा । अध्वर्युस्येणा हवनीयं पर्वा हृत्य यजमानाय प्रयच्छति बद्धं कृत्वा

युरपरं चतुर्गृहीतं गृहीत्वा स्कन्धं पूरयित्वा जुहोति ॥ विश्वे देवस्येनेतु
मते विष्णीतरथं ॥ विश्वे राय इषु ध्यसि धुमं हृणीत पुचसे स्वाहा ॥ काला
स्मे स विव्र इदं ॥ अध्वर्युस्तूष्णीमंते वोह प्रणीतानि नयति ॥ इति दीक्ष
णीया ॥ सेयं देवैव समापनीया ॥ एत एवाग्नय आँ ह्याजिनं सांगं हृष्टा
विषाणां वा सोमि रवला मोदुंबरं हंडमुष्णी पंच ॥ प्रतिप्रस्थाता पत्ये पं
च ॥ कुंबंकुरीरं वा सोयो क्रौञ्चं कुंच प्रयच्छति ॥ अध्वर्युर्देवैव यजमानाय
तने पुरस्तात् सत्यं मुखं आसनिः हृष्टाजिनं प्राचीं नग्रां वसुधारे लोमो

२२

पशूणाति॥ यजमानः पश्चात्प्राङ्मुख उपविश्य हृत्पाजिनस्य शक्कुलस्य
 दक्षिणांगुष्ठांगुलीभिः संमृशति॥ क्वं क्क्षामयेदित्येत्यस्त्रुस्तैवामारंतेतेमा
 पातमास्थयद्वास्योदवः॥ दक्षिणं जान्वा चारीहति॥ इमां धियं दक्षिण
 स्पदेव कृतुं दक्षं वरुणं संशिराधियया विविश्वोदुरिता तरे मसूतर्माणम
 धिनावर्तुं रुहम॥ उपसृष्टं कृत्वा ददुःख आसीनः कटिदेहे मेखलां वेष्टयति॥
 उर्गस्थंगिरस्यूर्णमदा उर्जमेयच्छु॥ शिखाबंधनवद्गंधिं करोति॥ पाहि मामा
 माहि दुःसीः॥ प्रतिप्रस्थाता योक्त्रेण पत्नीं सन्नयति॥ आशासानो यकं॥
 संत्वनद्यामि पयसा घृतेन संत्वनद्याम्यप ओषधीभिः॥ संत्वनद्यामि प्रज

२२

६

स्याते शं कुं बधाह ॥ एतेन कंडूयस्व ॥ अध्वर्युर्यजमानायो येंदं उं प्रयच्छति ॥ सूप ^{धी}
 स्छादेवो वनस्पतिः ॥ यजमानेः प्रतिगृह्णाति ॥ ऊर्ध्वो मा पाद्याहवः ॥ अध्वर्युर्य
 जमानं वाचयति ॥ स्वाहाय जं मनसा स्वाहाद्यावा एथि वीभ्यां स्वाहेरोरुत
 रिशा स्वाहाय जं वाता दारभे ॥ यजमानो मुष्टी कृत्वा वाचं यच्छत्या नक्षत्रे द
 यात् ॥ अध्वर्युः शालायां तिष्ठन् विरूपांश्वाह ॥ अदीक्षिष्टुष्टायां ब्राह्मणे
 मुक्तरामो मुक्ते गोत्रे मुष्ट्यपुत्रो मुष्ट्यपुत्रो मुष्ट्यनसात्तमिंद्रायेन्द्राग्निभ्यां व
 सुभ्यो रुद्रेभ्य आदित्येभ्यो विश्वेभ्यो देवेभ्यो ब्राह्मणेभ्यश्च सोमयेभ्यः प्रब्र
 मः ॥ पूर्वया द्वा रा बहिर्निष्क्रम्य विरूचैः शालामेत्ययजमानं संधं शास्तिदी ^{२३}

क्षितो सिद्धि क्षितवादं वद सत्यमेव वद मानृतं मास्मयिष्ठा मा कंडूयथामा ^३
 पावृथा यदि स्मयासा अपि गृह्य स्मयासे यदि कंडूयासे कृष्णविषाणं ^{या}
 इयासे यदि वाचं विसृजे वै क्षिणी मृचमनुद्रवता न्मा त्वान्यत्र दीक्षितविमिता
 त्स्त्रयोऽप्युदिया न्मातिनिमुक्ताद्या निदेवता नामानियथारव्यातंतान्याच
 क्षाययान्येदवतानामानियथारव्यातंतान्याच क्षाण उपरिष्टा द्विचक्षणं ^{दे}
 धेहि च न सितवीती विचक्षणवती वाचं वद कृष्णा जिना माच्यवस्योथादं ज
 व ॥ यजमानः संसृष्टातं वदेत् ॥ मुखं प्रधाय हासं कुर्यात् ॥ अपावृत्तं शि

२४

रोनकुर्यात् ॥ सूर्योदये सूर्यास्ते च शाला बहिर्न गच्छेत् ॥ देवत एहि विचक्षण इति आ
 ६ दानादि कुर्यात् ॥ च न सित देव दत्त इत्यं कुरु विषण इति कार्याथ प्रेषयेत् ॥ अन्य
 त्स्वयं ॥ इति दीक्षा ॥ ॥ दीक्षितः स्नान होम दान जप पाकान्वर्जयेदावस्थ्यात् ॥
 वा सो न जघ्यात् ॥ स्त्री मधुमांसादि वर्जयेत् ॥ यजमानः अपत्याख्यायिनं प्रतिद्रव्या
 हतारिं प्रेषयेत् ॥ विश्वे देवा अग्निमा मावृत्र न्यूषा सन्या सोमो राध सा देवः सावताव
 सोर्वसु दावा ॥ आहरंतं दृष्ट्वा जपति ॥ रास्वेय सोमा मृत्यो मरमा पृण न्यृत्यो विरा
 धिमा हमा युषा ॥ हिरण्यै रजतं वा प्रतिगृह्णाति ॥ चंद्रमसि मम भोगं तवाव
 स्य मसीति वस्त्रं ॥ उस्नासीति गां ॥ हयोसीत्यश्वं ॥ छागोसीति छागं ॥ मेवोसी
 ति मेघं ॥ साक्षादनुक्तं धान्यादि ॥ प्राज्ञापत्य मसी ममेत्यादि रनुषंगः ॥ अधर्युः ॥

२४

८

याह मयसा दीक्षिता सनेवा वा जमस्मे ॥ अधर्युर्यजमानं वा ससा प्रोर्णोति ॥ विश्वोः
 शर्मसि शर्मयजमानस्य शर्ममेयछ ॥ वसन छिद्रेषु पश्य न्यजमानं वाचयति ॥
 नक्षत्राणां माती काशा तपोहि ॥ वसनस्यां तान् शिरस्यैकीकृत्यो ह्नाषेण प्रद
 क्षिपं शिरेषेष्टयति ॥ श्रियोत् शिरेषेष्टया मिश्रियेय शसै ब्रह्मवर्चसाय ॥ प्रति
 प्रस्थाता पत्या शिरसि कुंबं कुरीरं च बध्नाति नृहं ॥ अधर्युः कृष्या विषाणां
 यजमानाय प्रयच्छति ॥ इन्द्रस्य येति रसि ॥ यजमानस्तं प्रतिगृह्णाति ॥ मामाहि
 ६ सीः ॥ वसनस्यां ते बधा तपो तं दि लोष्टु मुधांति ॥ हृद्ये वा सुसस्यायै ॥ दक्षि
 णे कर्णदेशं कडूयेत ॥ सुपिष्यलाभ्यस्त्रौषधीभ्यः ॥ प्रतिप्रस्थाता पत्या वसन

रुधिरणकाले उत्तरेणाहवनीयं तिष्ठन्संप्रेषमाह ॥ अग्नीज्योतिष्मतः कुरुत ३
दीक्षितवाचं यच्छपत्तिवाचं यच्छ ॥ नो ह्यंबुदुदारे केति कल्पसारः ॥ दीक्षितः पत्नी
वाचं यच्छ तश्चानसन्नदर्शनात् ॥ अध्वर्युः पूर्वयाद्वारोपनिष्क्रम्य चतुस्तनंदोह
यित्वा यथेक्षमेत्यजघनेन गार्हपत्यमुपविश्य तूष्णीमुदीचो गारान्तिरुद्धतेषु प
योधि श्रित्याभिघात्य स्केवेणापः प्रत्यानीय पुनर्भिद्योत्यत्रिः पर्यग्निरुत्त्वामे २
क्षणेनालोद्गुश्रपयित्वा वर्त्म कुर्वन्नुदगुद्वास्यत्पूद्वांगारान्तीति स्तुत्वात्त
रे शालारवंडे शिष्य आसजति ॥ प्रतिप्रश्चात्तादक्षिणयाद्वारोपनिष्क्रम्यान्य

स्यागोश्रुतुस्तनेदोहयित्वा यथेत्तमेत्यान्वाह्यं पचने श्रपयित्वा दक्षिणे शालाखंडे
 शिष्य आसजति ॥ प्रतिपत्नी गा वः ॥ यजमानः उदितेषु नक्षत्रेषु दंडं उल्लाजिते समा
 दाय पूर्वपादौ पानिष्क्रम्याग्रेण शालां तिष्ठन् भर्भुवः सुवरिति सकृदुपांशुत्वा
 व्रतं हणुते तिति त्रिरुच्चैरुत्कावाचं विस्तृजते ॥ पत्नी च ॥ यजमानः आगतानति
 धीन्यदिचरेत् ॥ च न सिते त्यक्त्वा तैः सह यथेष्टां कथां कृत्वा तैर्विचक्षणेति विदेत् ॥
 शयिष्यमाणः स्वायत्तने हस्माजिनं प्राचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तीर्य कृत्वा
 जिनादनंतर्हिताग्निं परिश्रित्याग्न्यभिमुखः शोते ततो जपति ॥ अग्ने त्वं सुजाग
 हिव यं सुमंदिषीमहि ॥ गोपाय न स्वस्तये प्रबुधेन पुनर्ददः ॥ पत्नी जघनेन गार्ह

२६

परिश्रितस्तूस्तीव्रतयति॥ निर्णिज्यपात्रेप्रयच्छतः॥ व्रतेनशरीरधारणाशक्तौ
 ओदमंधानाः सत्कूरुतमित्यनुव्रतयेत्॥ अध्वर्युरपररात्रेआगत्योत्तरे
 णाहवनीयंतिष्ठन्प्रेष्यति॥ त्रिस्तनदोहयताग्नीन्ज्योतिष्मतः कुरुतव
 त्यवाचंयच्छपत्निवाचंयच्छ॥ यजमानः पत्नी चवाचंयच्छता आदित्योदयात्॥
 अध्वर्युः॥ पूर्ववत्त्रिस्तनव्रतंदोहयित्वाग्निहोत्रविधिंपूर्ववत्प्रकृत्वाशिक्ष्य
 आसजति॥ प्रुतिप्रस्थाता पूर्ववत्सुस्तनदोहयित्वापत्न्येउदित आदित्ये॥
 यजमानः पूर्ववद्वाचंविस्तजतिपत्नीच॥ ॥ अयमप्रायणीया॥ शेषंतानाज्य

२६

भार्गो॥ अध्वर्युरेहि यजमानेः ^{सुखा} पूर्वयाद्वाराशालांप्रपाद्यजमानः याः पुर
 स्तादित्यादिनिविष्टमित्यंतेज्योतिष्टोमार्थेन प्रायणीयेष्टयायक्ष्येइतित्रि
 रूपंशुत्रिरुत्तैर्वदेत्॥ तन्मक्रुध्यतामित्यादिओतयेत्यंते॥ प्रायणीयासं
 बंधिहविराज्यं ब्रीहिमयश्चरुर्द्रव्यं॥ पथ्यास्वस्तिरग्निः सोमः सवितादिति
 रि ^{पाशु} त्प्रधानदेवताः सधायक्ष्ये॥ इतः प्रष्टव्यनुबंध्यांतंनान्वाधानं॥ अध्वर्यु
 र्देवागाः पुज्यतामितिजपित्वेतिक्लृप्साः॥ असिदादानादिसमानंमात्रा पा
 सादनात्॥ चरुस्छालीसमेक्षणां ~~किंचिदुपन्यो~~ मासादयेत्॥ अश्मानीच

पक्षेत्रम्यादृषदुपलेमे क्षणपिष्टोदपत्योयोऽंमदंतीमनाहार्यस्त्राली
 चवर्जयित्वासमानमाप्रणीताप्रणयनात्॥ पयः पक्षेपयः प्राणे ध्यामीति
 प्रेष॥ समानमानिर्वापात्॥ देवस्येता० १॥ यामदित्ये जुष्टं निर्वपामीत्यादि॥
 अश्मनापात्राणां समाहननं॥ यज्ञयोगांते स्मार्तवदाज्यं संस्कृत्य सुवे
 णाहवनीये जुहोति॥ कविर्यज्ञस्य विलनोति पंथां नाकस्य पृष्ठे अधिशो
 चने दिवः॥ येन हव्यं वहसिया॥ सिद्धत इतः प्रचेता अमुतः सनीयास्का
 हा॥ कवये ग्नय इदं॥ अध्वर्युः पूर्वं यादूरोपनिष्क्रम्य संप्रेषमाह॥ सोम २७

पत्यमग्न्यभिमुखं संविशति तस्मी॥ अध्वर्युर्मध्यरात्रे यज्ञमानं प्रतिबोध्य वाचय
 ति॥ तमग्ने व्रतपात्रं सिद्धेव आमर्त्ये धा॥ त्वं यज्ञेष्ठी ड्यः॥ यज्ञमानः॥ अपर्चामति॥ अ
 दैवी धियं मनो मे हे सुमृही का सुमभिष्टये॥ वृचो धां यज्ञं वाह सधु सुपारानो असु
 द्रो॥ कसे व्रतं पूर्वदुग्धं सर्वमानीयाध्वर्युणा दत्ते स्वायत्तने परिश्रित्य वै सेनाल्यं
 व्रतयति॥ ये देवा मनो जाता मनो युजः सुदक्षा दक्षपितारस्तनः पातुते नो वंतुते यो
 नमस्तस्यः स्वाहा॥ शेषं तस्मीं व्रतयति॥ आचम्य जपति॥ शिवाः पीता भवथ यू
 यमापोस्माकं यो नाबुदरे सुशोभाः॥ इशवतीर नमी अनागसः स्वस्ति नो भवथ जी २८
 वसे॥ पत्नी प्रतिप्रस्थात्रा पूर्वदुग्धं व्रतं कसे सर्वमानीय दत्तं जघनेन गार्हपत्येन

विक्रयि सोमः शोधयेत् परवाणो कालैरोहिते चर्मण्या नुदुहे वामं
ते ब्राह्मणे दक्षिणत आस्तां ता गावो दूरं मा ३ गुर्या सुसोमक्रयणी
च सोमवाहना वनडू हो सोमवाहन मनः प्रक्षालयतो ॥ तो फलकं ॥ ब्रा ६८
व स्नानः सोमविक्रयी उपरि देवे उदवुं भं निधाय यं किंचिद्वा स्नानं दक्षि
णत उपविश्यैकपर्वणं त्रिपर्वणं वा हत्वा रोहिते चर्मण्या नुदुहे तृणा
दिभ्यः शोधयेत् ॥ अन्यथा संप्रैषं कुर्वति ॥ अध्वर्युर्यथेत मेत्यधु
ष्ट्या दानादितिरः पवित्रं स्नानं प्रणीता ॥ ३ ॥ यानि यध्वं वासीति
जलमा भुवासि पृथिवी ६९

२८

स्त्रालीमधिप्रित्येतोप्रदक्षिणमंगारेः परिचिनुयात् ॥ निर्दग्धमिति ॥
 भृगूणा० यानिधर्म इतिचनस्तु ॥ तत्सति पाद्यस्य साक्षाद्विः सा
 धनस्य तापस्य धर्मस्य च स्त्राल्यासंभावात् ॥ धर्मास्तु विश्वायुषश्चाति
 तंडुलान्प्रक्षिप्य ज्यं निरूप्य ॥ अंतरित ० ॥ देवस्त्वा ० रक्षस्वा ॥ अवि० यत् ॥
 एकतायेत्यादिना स्ति ॥ अयं वेद इत्यादि समानमास्त्रकं संमार्जनप्रह
 रणात् ॥ पत्नीवर्जं प्रेषः ॥ आरागसाना इत्यादिना स्ति ॥ अग्नेर्गृहपते
 इत्यादि समानमोहं द्वा सनात् ॥ आध्यायतां घृतपो ॥ तेजस्तदित्ये

२८
श्रीग

१२

रोरवदाय । द्विरभिघार्य मेक्षणं रूचौ रधो नीत्वा ग्रीधे प्रयच्छन्नाह ॥ अति
 बालयता देवमनु प्रहाषः ॥ अत्याक्रमणा दिहो भोते ॥ आग्नीध्रः मेक्षणमाहव
 नीयो परिप्राचं नीत्वा द्विरभ्युक्ष्या हवनीयस्योत्तरतः ॥ उदयनीयाय सादयति ॥
 समानमिडावदानात् ॥ इडामुपस्तीर्य ध्रुवाज्या दृष्टुं कृत्वो द्विश्च रोरवदायाभि
 धारयति ॥ नचतुर्धा करणं ॥ न पुरोडाशं च हिषदं करोतीति वचनात् ॥ हविरु
 दासनां तं कृत्वाह ॥ अनुच्छिष्टी कुर्वीत एतं चरं व्युधृत्य प्राश्नीताथैतां चरुं स्था
 ६ ली सक्षामकाषामेतन्मेक्षणमेतं वेदमेतं ॥ हि श्रुतुष्टयमुदयनीयाय निधत्तात् ॥
 अग्निसंमार्गानंतरं यज्ञमानश्चाहेति कल्पसारः ॥ परिकर्मिणश्च ॥ व्युधृत्या

२८
 श्री

नुच्छिष्टी कुर्वीतः ॥ प्राश्नोति ॥ स्कन्विमोकांते स्था ल्यादि स्थापयति ॥ अध्वर्युः
 ब्रह्मन् स्थास्याम इत्यादि स्कन्विमोकांतं करोति ॥ फलीकरणान्युक्ते
 निररयति ॥ श्वोतेरेदर्शनात् ॥ प्रतिपत्तेरवश्यं कृत्वा अर्धप्रवृश्नानि
 तूष्णीमन्वाहार्यपचनेभ्यादधाति ॥ एवमुत्तरत्र ॥ अध्वर्युस्तूष्णीमंतर्वेदि
 प्रणीतानिनयति तूष्णीं ध्रुवामायायति ॥ ॥ इति प्रायणीया ॥ ॥ अथ
 सोमक्रयः ॥ ॥ अथाध्वर्युर्ध्रुवाज्यात्कविचतुर्गृहीतं गृहीत्वा सूत्रेण हिरण्यं
 निष्कर्ष्य बध्नादर्भं मूलं लेनप्रग्रथ्य स्कन्धवदधाति ॥ इयं ते शक्रकृतं त्रि

३०

दंवर्चस्तथासंभवमाजगच्छ॥दर्भमूलं सुगुदं देवसंगृह्याहवनीये जुहो
त्यन्वारध्ये यजमाने॥ज्वरसिंघुनामने सो जुष्टविस्तेवेतस्यास्तेसुत्यसेव
सः प्रसवेवाचोयं वमशीय स्वाहा॥वाचे सोमक्रयण्याददं॥सोमक्रयणी
देवतेति देवः॥अपरंचतुर्गृहीतं गृहीत्वा चत्वारि स्फ्यमुदपाचं बहिर्हि र
ण्यमादाय॥एहि यजमान पूर्वपादूरोपनिष्कामति॥तस्य पश्चाद्यज
मानो गार्हपत्याहवनीययोरंतरेणोत्तरतएत्यगच्छति॥तस्य पश्चात्प
त्नी पदूरणीमादाय गच्छति॥अध्वर्युरग्रेण शुक्लोतिष्ठन् चतुर्गृहीतं
यजमानमवेक्षयति॥शुक्रमस्य मृतमसि वैश्वदेव हविः॥यजमानोपि

३०

१४

जुष्टमभिधारयामि॥श्रुत उत्तनाति॥नां॥आर्द्रो भुवनस्य गोपाः॥यस्ते आ
त्मेति नास्ति॥चरुमासादयति॥सूर्यं ते चक्षुः॥वानं प्राणः॥द्यां एष्टं॥अंतरिक्ष
मात्मा॥अंगैर्यज्ञं॥एष्टि वीरशरीरैः॥समानमाप्रयाजेत्यः॥आज्यभागवान्
दर्शमभिधारणं नास्ति॥प्रयाजशेषेण चतुःकृत्वो ध्रुवामभिधार्य चरुमुपश्र
तं चाभिधारयति॥ध्रुवाज्या चतुर्गृहीतेः प्रदक्षिणं पूर्वादिषु पथ्यां स्वस्तिं अ
ग्निं सोमं सवितारं चोपां शुभ्रजति सर्वत्र दक्षिणसीत्यनुमंत्रणं मध्येदिति च
रुणोपां शु॥अदित्या अहं देव्या सोममुच्यते॥अध्वर्युः॥मरुतो यद्वा वो दिवस्तु
मायं तो हवामहे॥आतून उपगंतन॥स्विष्टकृत उपस्तीर्य चतुर्ध्रुवाज्या स्तुतु

पुन्य

मंत्रं ब्रूयादितिकल्पसारः॥ हिरण्येन व्यवधायादित्यमेवेक्षयति॥ सूर्य
स्य चक्षुरारुहमग्नेरक्ष्णः कनीनिकां यदेतदोभिरीयसे भ्राजमानो विप
श्चिता॥ सोमक्रयणी मग्नेण शालां सदसिष्टयाया उदीचीमानिताम
तु मंत्रयते॥ चिदसि मनासि धीरसि दक्षिणासि यज्ञासि क्षत्रियास्यदि
तिरस्युभयतः शीर्षी सानुः सुप्रोची सुप्रतीची सप्तवं मित्रस्त्रोपदि
बध्नातु पूषा धनः पात्विंश्याध्यक्षायानुत्वामाता मन्यतामनुपितानु
भ्राता सगर्भ्यो नु सरवा सयूथ्यः सदेवि देवमहे हो द्राय सोमं द्रस्वा स
वर्तयानु मित्रस्य पथास्वस्ति सोम सरवा पुनरेहि सहरया॥ प्रेषति॥ द

३१

सुप्ते

क्षिणस्यैर्मस्यसप्तमं पदं जोषयध्वं॥ तस्या उदङ्गीयमानाय अग्रिमद
 क्षिणपादस्य षट्पदानि षड्भिर्मन्त्रैरनुक्रामति॥ वस्यसि॥ रुद्रसि॥ अ
 दितिरसि॥ अनादित्यासि॥ शक्रसि॥ चंद्रासि॥ सप्तमं हस्तेन स्पृशति॥ स ३
 बृहस्पतिश्चरिष्वतु रुद्रो वसुभिश्चरिष्वेतु॥ परे हिरेण्यं निधाय प
 रिस्तीर्य परिषिष्य चतुर्गृहीतं जुहोति॥ पृथिव्या स्वा मू मर्धेनाति घर्मि
 देवयजन इहायाः पदे घृतवति स्वाहा॥ वाचे सोमक्रयण्या इदं॥ हि
 रण्यमपनीय स्पेयन पदं त्रिः परिलिखति॥ परिलिखितं रक्षः परि
 लिखिता आरातय इदमहं रक्षसो ग्रीवा अपि कृता मियो संमोदेष्ये ३१

युः पदशे स्थित्वा सप्तया चति ॥ चंद्रं छागां शुक्लस्योर्ध्वं शुक्रे उष्णी
 षं वाससी हृष्ट्या जिने सोमक्रयणी च परिकर्मिहस्ता दाहयो परवदेशं
 गत्वा पृच्छति ॥ सोमविक्रयी रधुधस्ते सोमाः ३ः क्षुतिः ॥ असावा हधुधः ॥
 यजमानो राजानमुपतिष्ठते ॥ एष ते गायत्री भाग इति मे सोमाय ब्रूता
 देष ते त्रैष्टुभो भाग इति मे सोमाय ब्रूता दिष ते जागते भाग इति मे सो
 माय ब्रूता छंदो मानाः सांम्राड्यंग छेति मे सोमाय ब्रूता ॥ अध्वर्यु
 र्विगुणं वास उत्तरलोमश्च ण उत्तरार्धे प्राची न दश उपस्तीर्य ॥ हि ३२

रण्यवता पाणि नाराजानामभि मृशति ॥ अं शुनति अं शुः पृच्य
 तां परुषा परुर्गधस्ते काममवतु मदाय रसो अच्युतो मात्यो सिशुक
 स्ते ग्रहः ॥ प्रदिशिन्योपकनिष्ठिकया प्रदिशिन्या कनिष्ठया मध्यमया
 प्रत्येकं सांगुष्ठया क्रमेण राजानमिमीते ॥ अभित्यं देवं सविनारं मू
 ष्याः ॥ कविक्रतुमर्चो मिसत्य सर्वं रत्नधामभिप्रियं मतिमूर्ध्वयस्या
 मतिर्भा अदिद्युतं सर्वा मनिर्धिरण्यपाठिरमिमीत सुक्रतुः कृपा
 सुवः ॥ प्रतिमुष्टिमेवावति ॥ कनिष्ठिकयामध्यमया कनिष्ठिकया प्रदे

३३

शिन्यामहानाम्याप्रत्येकसंगुष्ठयाक्रमेणतूस्तीमिमीति॥एवमर्धराजा
नंभीत्वाविष्टंमिमेराशिप्रक्षिपति॥प्रजाप्यस्त्वो॥सैवेनस्यांतानेकीक
त्यप्रदक्षिणमुस्तीषेणबध्नाति॥प्राणायत्वा॥अंतावुपगूहति॥व्याना
यत्वा॥राजमुपरिष्टादंगुल्यावकाशंकृत्वायजमानमवेक्षयति॥प्रजासू
मनुप्राणिहिमाजारखामनुप्राणंतु॥राजानंचर्मणिनिधायसोमविक्रयि
णोपादत्तेचर्मपुष्ट्योदूह्योथायपृच्छति॥सोमविक्रयिन्क्रय्यस्तेसो
माः॥सआहक्रय्यः॥अध्वर्युःमूजवताः३॥सआहमूजवतोहिमूज
वत्यर्वेतादाहतेइतिध्यायेत्॥अध्वर्युःसोमक्रयण्यापेणेत॥गवीतेकीणा

३३

७

चवयंदिष्टमस्यग्रीवाअपिहंतामित्रिरितिकृत्यसारः॥पदस्ययावदा
द्वेत्रिःस्थेनोपसंगृह्यपक्षरण्यांसंवपति॥अस्मेरायः॥त्रिमंत्रः॥पक्षर
णीयजमानायप्रयच्छति॥त्वैरायः॥यजमानःपत्न्ये॥तोतेरायः॥पत्नी
सोमक्रयण्यासमीक्षयति॥संदेविदेव्योर्वश्यापश्यस्व॥पत्नीयजमाने
मीक्षते॥त्वहीमतेतेसपेयसुरेतारेतोदधानावीरंविदेयतवसंदृशि॥य
जमानःसोमक्रयणीमीक्षते॥माहुरायसस्योषेणवियोषा॥अध्वर्युर्हि
रण्यंप्रक्षाल्यदक्षिणहस्तमध्यमांगुलौबध्नापददेशेअपोनिनीय॥नयति
सोमक्रयणीनयतिपत्नी॥पदपोस्तन्नेधाविभज्यप्रज्ञातंनिदधाति॥अध्व

मि॥ सोमविक्रय्य औह क्रीतः सोमः॥ वयां सिव्या चक्षुः॥ अध्वर्युराह॥ एषा
ते सोमक्रयणी चंद्रं ते छागाते वस्त्रं ते॥ हिरण्येन पणते॥ सोमं ते क्रीणाम्यू
र्जस्वंतं पर्यस्वंतं वार्या वंतमभिमातिषाह॥ शुक्रं ते शुक्लेण क्रीणामि च
द्रं चंद्रेणामृतममृतेन सम्यत्ते गो॥१॥ हिरण्ये दृशयित्वा पुनर्गृहीत्वा यज्ञ
मानाय प्रयच्छति॥ अस्मे चंद्राणि॥ प्रतीचीनया वयां जया पणते॥ तपः॥ सस्त
नूरसि प्रजापतेर्वर्णस्तस्यास्ते सहस्रषोषं पुष्यं श्वरमेण पशुना क्रीणामि॥ सा
यज्ञमानमीक्षते॥ अस्मे ते बंधुः॥ आत्मानं॥ मयि ते रायः श्रयंतां॥ अजां प्रद
क्षिणमाहृत्याभ्युक्ष्योदीची सोमविक्रयिणे दत्त्वा वस्त्रं चतुर्थं दत्त्वा तस्माद्वा जानमा

३०

दत्ते॥ मित्रो नृणं हि सुमित्रधाः॥ अत्र पूर्वो ब्रह्म यजमानो दक्षिणत आसेते ब्र
 ह्मा सोममादाय यजमानस्य दक्षिणे उरो सादयति॥ इन्द्रस्यारुमा विशदक्षि
 णमुवांस्तु शंतं स्योनः स्योनं॥ इदमाश्वलायन ब्राह्मणे नास्ति॥ यजमानः
 कृष्णविषाणयोः स्त्रीषमपनयति॥ वयः रूपणी उपसेदुरिदं प्रिये मेधा क
 षयो धेनो मानाः॥ अपधांत मूर्णु हि पूरधिचक्षु मूर्मुग्धस्मान्निधये ववधा
 न्॥ उह्नीषमभ्युक्ष्य परिकर्मिणे ददाति॥ तदो मेत्रावरुणाय दं उददाति॥
 तदा ध्वर्यु यजमानो वाचयति॥ त्वो गावो ह णते राज्याय त्वा इदं वत मरुतः॥
 स्वर्का विष्मन्श्च स्य ककुभिः श्रियाणस्ततो न उग्रो विभजा वस्त्रनि॥ मित्रावरु

शि

३४

१८

सोमक्रयणं सुबोर्मध्ये विध्यति॥ सोमविक्त्रयिणितमः॥ सोमक्रय
 णाननुदिशति॥ स्वान भ्राजां घारे वंभारे हस्तसुहस्तकृशानवेते
 वः॥ सोमक्रयणा स्नानं सध्वं मायोदत्तम्॥ उदकुंभमुपरि प्रवर्त
 यति॥ यजमानो राजानमादायोपो तिष्ठति॥ उदायुषारवायु
 षोदोषधीनां॥ इक्ष्मेनोत्पुर्जन्यस्य शुभ्रेणोदच्छाममता॥ अ
 नु॥ सोमक्रयस्थानस्य दक्षिणातः पूर्वमेव स्थपितं प्राङ्मु-

३५

खयुगरशानोपस्तंभनादियुतमनःप्रति सोमं शिरसि॥ नि
 धाय गच्छति॥ उर्वतरिक्षमन्विहि॥ अध्वर्युरनसि पश्चादक्षं
 हृत्साजिनमास्तृणाति॥ अदित्याः सदोसि॥ आस्तरणं य
 जमानमैत्तिकल्पसारः॥ यजमानः कृष्णाजिने राजानं सा
 दयति॥ अदित्याः सदप्रासीद॥ राजानमुपतिष्ठते॥ अ

३६

स्तत्राधामृषभोऽन्तरिक्षममीमीतवरिमाणं पृथिव्याऽ
आसीददृष्ट्वा भुवनानि संम्राडिभ्वेतानि वरुणस्य व्रतानि ॥
अध्वर्युराजानं वासस प्राग्वजं सर्वतो वेष्टयति ॥ वनेषु
व्यंतरिक्षं ततानवाजमर्वक्षुपयोऽघ्नियास्तु ॥ हृक्षुकेतुं वरु
णो विष्वग्निं दिवि सूर्यमदधा सोममद्रौ ॥ कृष्णाजिनमंतले मोर्ध्वग्रीवं पुरस्ता

३६
२०

णयोऽस्वाप्रशास्त्रोऽप्रशिषाप्रयच्छामि तिदानं मंत्रः ॥ मित्रा० शिषा प्र
तिगृह्णामीति प्रतिग्रहमंत्रः ॥ आश्वलायने यजमाने इह दंडदानं न भ
वति ॥ होत्राकरिष्यमाणत्वात् ॥ एवमन्यशाखिन्यपि यजमाने आश्व
लायन होत्रे क्रियमाणे त्रदंडदानं न भवति ॥ एतस्य स्वीकृत होत्रादौ
सावकायत्वात् ॥ अध्वर्युः शुक्लामूर्णास्तुकां यजमानं शिरसि
निदधाति ॥ अस्मेज्योतिः ॥ हृस्मामूर्णास्तुकां संश्लिष्टबंधनां
करोति ॥ इदमहं सर्पाणां दंष्ट्रकानां ग्रीवा उपमथ्यामि ॥ तथा

ब्रध्नाति॥ उदुत्यं० तवः॥ दृशे विश्वायसूर्य॥ सोमवाहना ~~वा~~ यमानो प्रतिमं न
घते॥ उस्त्रावेतं धर्षा हावनश्च उवोरहणे ब्रह्मचोदनौ॥ दक्षिणं पुनक्ति॥ वरुण
म स्पस्कं नमसि॥ शम्यो ववहति॥ वरुणस्य स्कं ससर्जनमसि॥ योक्रमवगूह
ति॥ प्रयसो वरुणस्य पत्न्याः॥ एवमुत्तरं पुनक्ति॥ दक्षिणामाषामन्वारभ्याह
सोमायेक्रीताय प्रोद्यमाणा यानुं प्र३ हि॥ सुब्रह्मण्य सुब्रह्मण्यमा कृयमा
तुत्वमाहाय ~~ज~~ जमान आहस्यति॥ यजमानो न्तरे पौषेति वृत्रपलाशना रवां
धारयन् सुब्रह्मण्यो ३ इति त्रि रपांश्च कुर्यात्॥ सुब्रह्मण्य परेतथैवोच्चैस्त्रि
राद्वयति॥ होत्रा प्रथमायामुचि त्रिरुक्तायां यजमाने चालयति॥ अध
र्कैर्मन्त्रः॥ प्रच्यवस्व पुवस्व ते विश्वान्यसि धामानि मात्वा परिपरी विद
मात्वा पर पंधिनो विद मात्वा वृक अघाय वो मागं धर्वो विश्वावस्तुराध

घच्छेने। कृत्यापराप तयजमानस्यने। गृहे देवैः सधस्युतं॥ दक्षिणामुखम
 नः परिवर्त्य परिवर्तति॥ अध्वर्युर्धजमानिवाजसवैवप्रतीचांगद्यतः॥ यजमाना
 नस्यस्युत्पययनुस्यपिपं धामगस्महिस्वस्त्यगामनेहसंयेनविश्वाः परिदि
 पोवृणाति विंदते वसु॥ उभयोमंत्रः॥ अध्वर्युर्ब्रह्मीनरणी राजासंदीवादायसो
 मंप्रतिमंत्रयते॥ नमो मित्रस्य० हतः सपर्यतदूरेदृशेदे० यशः सत॥ शालायाः
 पुरस्तादुदगग्रस्थानसो गं स्तूपाय स्तुवापयति॥ वरुणस्य स्तुवं नममसि॥ द
 क्षिणस्थानदुहः शम्पामय कषति॥ वरुणस्य स्तुवं सज्जनमसि॥ योक्रपाशं
 धिमुंचति॥ उन्मुक्तो वरुणस्यपाशः॥ इति सोमक्रयः॥ अथ तिथ्यंता॥ अ
 ध्वर्युरेहियजमानेत्युक्ता पूर्वयाद्वारा शालां प्रपाद्य यजमानो गार्हपत्याहव
 नीययो रंतरेणोत्तरतएत्यजघनेन गार्हपत्यमुपविश्य याः पुरस्तादित्यादि ३७

पत्न्यामनुमंत्रं श्रीहिणं पंचमुष्टी निर्वपति । देवस्य त्वा० भ्यामग्नेरातिथ्य
 प्रसि विष्णवे त्वाजुष्टं निर्वपति । देवस्य त्वा० भ्याः सोमस्यातिथ्यमसि०
 मि । देवस्य त्वा० भ्यामग्नेरातिथ्यमसि० मि । देवस्य त्वा० भ्यामग्नेर्येत्वा
 यस्योषदावुने विष्णवे त्वा० मि । देवस्य त्वा० भ्याः सोमस्योषदे विष्णवे
 मि । नात्र समेत्त्रं निर्वपणमिति केल्पसारः ॥ प्रोक्षणादिषु ॥ देवस्य त्वा०
 हस्ताभ्यां विष्णवे वाजुष्टं मित्यादितुं प्रक्षालनं निनयनां तं कृत्वोत्तस्या
 नुदुहः । शम्भ्यामपकर्षति । वरुणस्यैत्वं भसर्जनमिति । योत्रं विमुञ्चति ॥
 उन्मुक्तो वरुणस्य पाशः ॥ चत्वारो ब्राह्मणा आसंदीमादाय शालां प्रविशति ॥
 यजमानो गार्हपत्याहवनीययो रंतरेण शालातो बहिर्गत्वा राजानमादत्ते ॥
 याते यामानि हविषा यजति तातो विश्वा परिभरत्ययज्ञं । शालां प्रपाद ३८

यति । गयस्फानः प्रतरणः सुवीरो वीरः प्रचरासे मडुयति । तस्य पश्चात्
 द्रुदपात्रेण ब्राह्मणा आसंदीमंतरेण वेद्युत्करो नीत्वाग्नेणाहवनीयं पर्या
 णीयदक्षिणतो निदधाति । अर्धयुस्तस्यां रुच्छाजिनमास्तुणाति । अ
 दित्याः सदसि ॥ यजमानो तरेण वेद्युत्करो राजानं प्रपाद्याग्नेणाहवनीयं
 पर्याणीय रुच्छाजिने सादयति । अदित्याः सद आसीद ॥ राजानमुपात
 षते । वरुणो सिधुलव्रतो वारुणमसि । अर्धयुः रुच्छाजिनो तानि कीदृ
 त्यरज्वा बध्वा वंशे प्रग्रथति । शंयो देवानां सव रव्यात् । आसंधा अ
 परपादयोर्मध्ये न जलं संचति । मा देवानामप सच्छि त्स्महि ॥ श्रुद्रः रातः
 पादोऽक्षालयासीति ध्यायन् ॥ तज्जलं गृहीत्वा तत्रैव संचति ॥ यज
 मानः राजानमुपातिष्ठते । तत्वायामि० प्रमोषीः । अर्धयुराह । माराजा

३९

नं राहवनीयं चांतरेण कश्चन संचारी नैनं ६ सायुधो मासदंडो मास छत्रो मा
 सोमो मासाधस्यो नुप्रपादीत् । यजमानो मधुपर्कं गृह्णति । आश्व
 लायनं यजमानस्य मधुपर्कं स्वीयेति कर्तव्यतायास्तत्रांतरे केन गारेष्यादौ
 स्वस्त्युक्तोक्तैः कर्तव्यताया इव ग्रहणं प्रतिग्रहं मंत्रां स्वयमेव वेदेत् । अ
 ध्वर्युः कृष्णाग्निना वधूननादपुरोडाशेन सह अन्या इति देवः । मंदताराधि
 श्रयति ॥ प्रोक्षणी रासादये ० संमृद्धा ज्येनो देहीति प्रैवः । चतुर्गृहीतानि पं
 चगृहीतानि वा ज्यानि गृह्णाति ॥ पंचगृहीतपक्षे अध्वर्यो मंत्रावेति ॥ य
 जमानानुमंत्रणे चतुर्थस्यावृत्तिः । स्तरणकाले उपसदग्नीषोमाथं तथा
 संकल्पः । श्रुतमातिथ्यमंतर्वेद्यामासादयति ॥ पृथिवी होता । द्यौरध्व
 र्युः । रुद्रोऽग्नीतृ । इत्युक्तं । स्योनो मेसीदं । ऋषभोऽसिध्वमेव ३९

निविष्टमित्यंते ज्योतिषो मार्येनातिथ्येष्वप्यायक्ष्ये इति त्रिरुपांशु त्रिरुच्चैर्वेदेत् ॥
 तन्मन्त्रं ध्यतामित्यादि ३० तथेत्यंते अतिथ्यासंबन्धिहविः । श्रीहिमयः पुरोडाशो
 द्रव्यं पंचप्रयाजाः । अग्नीषोमावाज्यभागो ॥ विष्णुः प्रधानदेवता । अज्यपा
 अग्निः स्थिरकृत् । एवमात्मेन कर्मणा सद्यो यक्ष्ये । गार्हपत्याहवनीययो
 रंतरेण दक्षिणतो गत्वा ॥ स्वायतने उपविशति । अध्वर्युर्देवाणां तु विदे इति ज
 पित्वेति कल्पसारः । असिदादानादिवहः संपरणकाले उपसदग्नीषोमा
 याथं तस्य संकल्पः ॥ अश्वकालप्रसूतः । पंचविधं बर्हिरिक्षवी विधृती
 काश्रम्यमयाः परिधयः । ततस्त्वां त्रया विहं । रातिथे त्यहः । वेदं कृत्वा पा
 णि संपरीनादि । पात्रासादनेन वकपालान्यासाद्य योऽन्याहाय स्थाऽऽ
 वर्जमितराणि सादयति ॥ समानमग्निर्याता ॥ अन्वारव्यायांस्तु चि

इत्यंते। अध्वर्युः संभारानाचरे। अग्निर्यजुर्विः। सवितस्तौमेः। इन्द्र उक्थामदेः।
मित्रावरुणावाशिषा। अंगिरसो धादित्येराग्निमिः। मरुतः सदोहविधा
नाभ्यां। आपः प्रोक्षणाभिः। आवधयेवाहिषा। अदितिर्वेधा। सोमो दीक्ष
या। त्वष्ट्रे धमेन। विष्णु र्यज्ञेन। वसव आज्येन। आदित्यादक्षिणाभिः। वि
श्वे देवा उजा। पूषा स्वगाकारेण बृहस्पतिः पुरोधया। प्रजापतिस्तदीधेन।
अंतरिक्षं पवित्रेण। वायुः पात्रे। अहश्चन्द्रया। उत्करे रुक्मा दिनमा
सी। र्यग्धि मंधनराकलप्रागायतानि दधाति। अग्नेर्जनित्रमासि।
तस्य दक्षिणे नरयोस्तथेयदे। एषणो रुतः। दक्षिणे नोत्तरारुणं स्व
येनाधरारणिमादत्ते। उर्वस्पत्यायुरसि पुरुरवाः। अपूर्वाज्यस्त्रा
त्याज्ये न समनक्ति। घृतेनातिवृषणं दधाथा। यजमानं वाचयति।

४०

गायत्रं छंदो नु प्रजायस्य त्रेष्टुं नु प्रजायस्य जागतं छंदो नु प्रजायस्य ॥
 हो तारमाह ॥ अग्नये मथ्यमानायानुब्रूहि ॥ मथित्वा जातेना विह ॥ जाता
 यानुब्रूहि ॥ प्रहरनाह ॥ प्रहो यमाणा यानुब्रूहि ॥ यजमानेनान्यारब्धो
 मिमाहवनीये प्रहरति ॥ कवतं नः समनसो समोक्ता वेरपसौ ॥ मायज्ञ
 हि ॥ सिष्टमायज्ञपतिं जातवेदसो ॥ शिवो भवतमयनः ॥ अध्वर्यु रपूर्वाज्येन सक्त
 वण जुहोति ॥ अग्नावग्निश्चरति प्रविष्टं ऋषीणां पुत्रोऽधिराज एव ॥ स्वाहा ह
 त्य ब्रह्मणा ते जुहोमि मदेवानां मिथुया कर्त्तुं गंधेयः ॥ स्वाहा ॥ प्रविष्टा याग्र
 अध्वर्युर्होतरे हीत्यादि न समिधं शिनधि ॥ चतुर्थे प्रयाजे सर्वमौपसृतं समान
 यति ॥ प्रयाज रोषेण नोपसृतमाश्रयति ॥ आज्यसागा विष्टे पांशु हविका
 चरति ॥ विष्टवे नु ब्रूहि त्यादि ॥ विष्टव इदं ॥ विष्टो र्हं देवयज्यया शिपो विष्टो

४०

५१

ध्वर्युपह्वयस्व। ब्रह्मनुपह्वय। होतस्व। उद्गातरूपं। सदस्ये उप। आश्रयणं च सि॥
 मैत्रावरुणं प्रस्तातु० नेष्टु० अग्नीदु० अक्षवाक० प्रतिहर्तु० उन्नेतरु० पोतरु०
 प्रावस्तुदु० सुब्रह्मण्योपह्वयस्येति क्रमेणोपह्वयमिदं। त्रिरवजिघ्रति। प्रजापते त्वा
 मनसि जुहोमि। सर्वेषां मंत्रः। क्रमो यमेवोपह्वयोपह्वो इति कल्पसारादेतत्सूत्रं
 सदृशं वाजिनमससूत्रे तथा व्याख्यानाच्च। उपह्वयस्य मन्त्रसंबन्धिषु दर्शनाच्च
 तेन क्रतुविजां अवजिघ्राणस्य केषांचिदलेखने मूलं नित्यं॥ अथैवमुद्धिः संमज्य
 शालाया उत्तरतो निवृण्वति॥ अध्वर्युराह। अग्नीमदं त्यापा३ः प्रश्ने पूतः। आग्नी
 ध्र आह॥ मदंति देवी रमता क्रतावधः। अध्वर्युराह। ताभिराद्रव आग्नीध्रः। मदंती
 राहति॥ सर्वे क्रतुविजाः यजमानश्च मदंती स्पृष्ट्वा राजानं विस्त्रस्प मदंतीभिराप्याय
 यन्ति॥ अंशुरंशुष्वेदेव सोमाप्यायतामिंद्रियैकधनुर्विदुः आतुभ्यमिंद्रः। प्यायतामातु ४१

मिंद्राय प्यायस्वाप्याययास्मान्सरबी नत्स न्यामेधया स्वस्ति ते देव सोम सुत्यामुदच
 भशीया॥ इतः प्रभृति अउपसदं मदंतीभिरुदकोपस्पृशन्। एतद्व्यलयायने यजमाने।
 राजाप्यायने स्पृष्ट्वादं राजानमाप्याययन्ताश्च लायनेन विवेक्षविधानात्॥ सर्वे क्र
 तुविज इति केवस्वामिः। उपोथ्यय राजानं विस्त्रस्प तत्र हिरण्यं निधाय॥ अंशु
 रंशुस्ते० तामातुमिंद्राय प्यायस्वेत्याप्यायनं बोधायने यजमाने। अध्वर्यु यजमानं वा
 चयति॥ आप्याययु सरबी नत्स न्यामेधया स्वस्ति ते देव सोम सुत्यामवाय॥ मदंतीः
 स्पृष्ट्वा यथायतनमुपविशन्ति॥ अध्वर्युरेव वाजवतीभ्यां स्कवौ व्यह्य परिधी
 नत्संमज्य मथापतनं स्कवौ स्वाद्वपित्वा विधत्ताभ्यां सरप्रस्तरं गृहीत्वा अज
 जन्त्रे धानकि॥ अक्तूरहाणाः। विपंतु वयः। प्रजां योनिं मा निर्मक्षं। आश्रवणा
 दिनस्ति॥ प्रस्तरं दक्षिणार्धे वेद्यो न दधाति। मदंती स्पृष्ट्वा सर्वे क्रतुविजाः यजमान

४२

अप्रस्तरे दक्षिणा न्याणी हुतानान्नसम्यानी चेति धाय मनसानमस्कृवंति ॥ एषा राय ए
 षा वामा निषेधगाय ॥ अतस्तुतवादिभ्यो नमो दिवेनमः पृथिव्यै ॥ एषा रायः प्रेषे
 मायतर्मितवादिभ्यो नमो दिवेनमः पृथिव्यै ॥ अध्वर्युर्विधत्ताभ्यां प्रस्तरेण सह बार्हर्षीव
 मात्रं अनुपयुक्तं बध्वापरिधिषु एकादवास्तमिच्छकलानुपसंगत्यतदुभयमाहव
 नीयेति वाच्यादिरभ्युक्ष्योत्तरतः सादयित्वा परिष्ठाजनीयां वेदं चरुत्वा यजमानं प्रत्या
 ह ॥ अवांतरदीक्षां गृह्णाति ॥ यजमानमाहवनीयमुपतिष्ठते ॥ अग्रे व्रतं पतेत्वं व्रता
 नो व्रतं पतिरसि यामममनूरेवा सात्वयि पातवत नूरेधिः सामधिसहनो व्रतपते
 व्रतिनो व्रतानि अध्वर्युः संशास्ति ॥ संतरां मे खलां सुमाय छस्य संतरां मुष्टीकुरुध
 तस्य व्रत एधि मदं तोषिर्मा र्जयस्योत्पूर्वव्रतनः सजयते अग्रे रुद्रियातनस्तयानः
 पाहितस्यास्ति स्वाहा ॥ इत्येतेनातो धि व्रतया ॥ यजमानः मेखलां मुष्टी च संहृत
 तरां करोति ॥ उच्छेदे केनाचमनाद करोति ॥ ॥ अध्वर्यु ब्रह्म प्रतिप्रस्थावज्रं ग्राह्य

४२

प्रत्यासं ॥ स्थिरकृदि तेन प्रचर्य मार्जयित्वा प्राशि त्रये परिहृत्य तर्ध्वं मंतर्वेदि प्रणीता
 निनेयाति ॥ ॥ इत्यादिथ्या ॥ ॥ अध्वर्युस्तच्छीध्रुवामप्याय वेद्यां कं संनिधाय
 तस्मिन् सर्वध्रुवाज्यं ऋषेण पंचक लो गृह्णाति ॥ आपतयेत्वा गृह्णाति ॥ परिपतयेत्वा
 गृह्णाति ॥ तन्न प्रेत्या गृह्णाति ॥ वागकरोयत्वा गृह्णाति ॥ शक्मनो जिवायत्वा गृह्णाति ॥
 सर्वैरुत्तिजः स यजमानोः स्वयमेव तदाज्यमभिष्टुति ॥ अनाधृष्टमस्य नाधृष्टं
 देवानामेजो अस्ति पाः ॥ अनपि रास्त्यं जसा सत्यमुपगेषां स्थिते माधाः ॥
 एतदाचलायने यजमाने तान्न प्रकरिष्यं तोषिं व्रांतीत्याचलायनस्तत्रात् ॥ अ म
 नाधृष्टमस्य नाधृष्टं देवानामेजो अस्ति पाः ॥ अनपि रास्त्यं जसा सत्यमुपगेषां स्थिते माधाः ॥
 यने यजमानं मे जीवे शेषः ॥ अध्वर्यु र्यजमानं वाचयति ॥ अनुमेदीक्षां दीक्षा पति
 न्यतामनुतपस्तपस्यातरे जसा सत्यमुपगेषां सुविते माधाः ॥ यजमानः ॥ अ

अप्रामाः प्रवर्ग्यसंबंधाः सर्वे इति केशवस्वामिः ॥ मंदंतीस्य द्वा नमो वाचे
इति शान्तिपठति ॥ प्रस्तोता आश्वलायने ब्रह्म होता च पठेत्सर्वेषां विहितत्वात्
प्रतिप्रस्थाता अग्रेण गार्हपत्यं तृणानि सप्तो र्यसा दयति ॥ संपत्तं महावी
रादि संम्राडा संधी स्फूर्णां शोक शकौ उपयमनं स्तुतौ द्वे धृष्टी त्रीणि धवित्राणि
षट्शकलामेता न्यो दुं वराणि समिधं त्रयोदश परिधी न्यचरवा एतानि वै
कं कतानि कार्पयन्मिया न्यरिधी न्यसवर्णरजतोरुक्मौ शतमानौ धेनुं च छागां
च बहिस्तथापि विदो वेदो एकमौ जं वेदमपरिवासितं मों डोर जुहामनी मुं
जप्रलवानूरो हिवा पिष्टा मिं स्वरस्ववर्तितानीति केशवस्वामिः ॥ सिकता
इति गार्हपत्यस्योत्तरतः स्पृष्टेनो धृत्या वाक्ष्य सिकतान्युप्यग्राह्यमा
त्रं परिमंडुलं कृत्वा सिकतामिरुजं लकरोति स एष प्रवेजनी यद्वरः ॥

एकमाहवनीयस्योत्तरतः सुदासनीयः खरः उत्तरेण शालारवंडे तथैव चतु
 रस्त्रमुदकजलनिर्गममार्गवन्तमुच्छिष्टवरकरोति ॥ इतः प्रश्रुत्यथा ध्वर्युः प्र
 वरणा यमिति सूत्रादध्वर्युः कर्ता ॥ अध्वर्युर्मुख्यं महावीरं शक्राभ्यां परिगृह्य
 प्रयंजना येखरेसादयित्वा मौजेन वेदेनापि धाय सम्राडासंदीमयेणाहवनी
 यं नीत्वा राजा सद्यो दक्षिणतो मिधाय तस्य लक्ष्मिं प्राचीनया यमुत्त
 रलोमोपसृणाति । तस्मिन्नुपशायो महावीरौ वेदाभ्यां परिगृह्य पूर्ववदा
 हृत्य प्राचीनबले सादयति । ततः अभिन्ततः शिष्टं मंदं स्फुणं शिक्वा
 दायजघनेन गार्हपत्यं परीत्य दक्षिणया द्वारोपनिष्क्रम्य होतुः संदरो स्फु
 णं निहत्य मौजेन दाम्ना घर्मदुघो वत्स बध्वात्तदुत्तरतः ॥ शोको छागा व
 ध्वा छागा शिशुं प्रच्छाद्य शालातः श्रुत्वा निष्कास्य पशो ब्रह्माणं होतारं

यत्त्वामरवायत्वा सूर्यस्य हरसेत्वा ॥ समीपंगच्छ न्यराहसंकारान्महावीरं प्रोक्ष
 पेनेव यथा सर्वेषां प्रोक्षणा विव्यातिर्भवति तत्राप्रोक्षति ॥ तत्र तत्र गत्वा तत्र
 क्छी प्रोक्षतीति देवस्वामिः ॥ प्रतिप्रस्थाता आहवनीये काष्ठी यमयान्परिधी
 न्परिदधाति ॥ तत्समीपेषु द्वाकलान्तरमिधं च सादयति ॥ गार्हपत्यसमीपे
 त्रयोदशपरिधीं नुक्मो मुंजप्रलवान् रौहिणपिष्टानि च सादयति ॥ प्रोक्षिता
 न्संसारान् प्रतिप्रस्थाता न्यत्र स्थापयति ॥ अर्धयुः परिधिपरिधानादक
 शेतीति देवस्वामिः ॥ अग्नौ धोगार्हपत्यस्य पश्चादुपविश्य धृष्टीभ्यां प्र
 तीयो गारान्निकुल्य तेषु रौहिणकपाले उपदधाति तच्छादक्षिणतरे कमुत्तर
 तरे कमुदन्तीतिः पिष्टानि संयुत्य अत्यंतं संयुतान्तीति देवस्वामिः ॥ पिंडो
 कृत्वा पुरोडाशो अययति ॥ आज्यपश्चात्त्यामाज्यंतिरः पवित्रमानो याधो अ
 सो भयं पर्यग्निकृत्वा पुरोडाशो अययति ॥ प्रतिप्रस्थाता मोडने वेदेन ४४

महावीरं स्कवं पिच्येने रौहिणहवन्यो उपपन्नं च संमज्ज्या ज्यमुत्पय रौहिण
 हवन्यो उपस्तीर्य पुरोडाशमुदास्य निधाया भिचार्य कपालानि विमुच्ये स्क
 कक्ष्यां कुत्रापि यास्यां च वेदाभ्यां परिगृह्यात्तर्वेद्या सादयति ॥ दक्षिणं परिधि
 संधिमनुदक्षिणां ॥ उत्तरं परिधिसंधिमेत्तरं ॥ पूर्वां षड्के प्रागग्रे स्तवो ॥
 प्रत्यं चावपरा षड्के ॥ अर्धयुः प्रचरणीयं महावीरं वाकाभ्यां सव्येन गृहीत्वा
 ज्यपश्चात्त्याः सकृदुपहत्य गार्हपत्ये नवमिने वा छन्नयाधारया स्तौ कुरु
 तीर्जुहोति ॥ प्राणाय स्वाहा ॥ व्यामाय स्वाहा ॥ पानाय स्वाहा ॥ चक्षुषे स्वाहा
 ॥ श्रोत्राय स्वाहा ॥ मनसे स्वाहा ॥ वाचे सरस्वत्ये स्वाहा ॥ वयश्चालिंगं त्यागः ॥
 चतस्रो यथोपपादं दक्षाय स्वाहा ॥ कर्तवे स्वाहा ॥ ओजसे स्वाहा ॥ वला
 य स्वाहा ॥ यथा लिंगं त्यागः ॥ महावीरमाज्येनानक्ति ॥ देवस्वसावतामिधानिकु

प्रतिप्रस्थातारं जतं रुक्मं प्रवृंजनीये खरे उपगृह्णाति । पृथिवीं तं परं सखा
 यस्य । अध्वर्युर्मुनिप्रसूता नृगुदगग्रान्सं देवो न गृह्णात्वा प्राणिदिक्
 मेणा दीपयति ॥ आचरेत्सि । शोचिरेत्सि । ज्योतिरेत्सि ॥ तपोत्सि ।
 तान् प्रवृंजनीये खरे सं प्रकीर्यते पुनहा वीरं सादयति ॥ सप्तसीद
 स्वमहा ६ ओम् । शोचंस्वे देव वा तमः ॥ विधूममग्ने असुषं प्रिये
 ध्यस्तु जगत्प्रशस्त दर्शितं ॥ आज्येन परयति ॥ अंजं तियं प्रथ
 यंतो न विप्रविपावं तं नाग्निना तपंतः ॥ पितुर्न पुत्रे उर्यस्मिन्
 आचम्ये अग्निमृतयं नयन् सादीत् ॥ यजमानो महावा

प्रतिप्रस्थातारं प्रास्तोतारमाग्नीध्रं चाहुं द्वा राणापरश्चित्य पत्नी शाले पत्नी मुप
 वेद्य पत्नी व्रतमणं तां परिश्रित्याग्नीन्परिस्तुणाति ॥ आश्वलायेनो ब्रह्म अग्नेणा
 हवनीयेन उत्तरत एत्य दक्षिणेन गाहपत्यं मन्त्रेणोपविशति ॥ इदमदिस्व ब्रह्मण्या
 ह्वानांतं वाग्यतो भवेत्तस्य पञ्च द्वा अश्वलायेनो यजमानो गाहपत्या हवनीया
 वतरेणो दंडे ह्यगाहपत्यस्य दक्षिणातो मन्त्रेणोपविशति ॥ तस्य पञ्चाक्षरं
 वयं यजमानः आगच्छेत्पविशति ॥ अध्वर्युः पवित्रवत्यां प्रचरण्यां मंदतीरा
 नीयो तस्यादायो निष्कनाह ॥ ब्रह्म प्रवर्ग्येण प्रचरिष्यामे होतृर्धर्ममभ
 धृष्टाग्नीध्रौ हिणो पुरोडाशो वाधे अयं प्रतिप्रस्थातः ॥ प्रवर्ग्यं प्रविहर प्रस्तो
 तः सामगाय । ब्रह्मा भुवः स्वर्गं हस्पति प्रस्तुत इति जापित्वा ओम् प्रव
 रत्यतिस्तुजेत् ॥ प्रस्तुतः प्रचरणीयं महावीरं वेदमपास्य प्रोक्षति ॥ यमा

रस्य प्रागाद्यध्वंतिषु प्रदक्षिणं प्रादेवं करोति मंत्रानि ध्वयुवा
ययति॥ अनाध्व्यापुस्तोदगैराधिपत्य आयुर्मदाः॥ पु
त्रवतीदक्षिणात इन्द्रस्याधिपत्ये प्रजां मेदाः॥ सुषदाप
श्वदेवस्य सवितुराधिपत्ये प्राणं मेदाः॥ आश्रुतिस्त
रतो मित्रावस्पायोरधिपत्ये श्रोत्रं मेदाः॥ विधृतिरुप
रिष्टादृहस्पतेराधिपत्ये ब्रह्म मेदाः॥ धृत्रं मेदास्तेजो

४६

मेधावर्चमिधायरोमिधास्तपोमेधामनोमिधाः॥
 यजमानः क्षमिमिमिद्राति॥ ॥ मनोरथोसिफूरिपुत्रा
 विष्वाभ्योमानाश्चाभ्यः पाहिस्रपसदामिफूयामामेहिस्ताः॥
 अध्वर्युर्गर्हिपत्यादृषीभ्यं उदोचो गारानि रक्तहति॥ तपोधेऽग्रे
 अंतरेऽमित्रान्तपाराः समररुषः परस्ये॥ तपोवसोऽधि
 कितानेऽदितान्चितेतिष्ठतामजरज्यासः॥ अंगरेर्महावा
 रं प्रदक्षिणं परिचिनेति॥ चितस्थ परिचितः स्याहमसुद्धिः परिश्रयस्य॥
 दक्षितश्चोत्तरतश्च द्वौ वै कं ॥

४६

हन्विभविषायकानिधनार्हनिष्कयजतं विश्वरूपं॥ अहंनिदं दयसे विश्व
 मभुवं नवाओजिमोरुद्रत्वदस्ति प्रज्वलितुमोरुद्रैरुक्ममुपैष्या न्य
 त्रस्त्रोपयित्वा धवित्राण्यादत्ते॥ गायत्रमसि॥ एकं॥ त्रैलोक्यमसि॥ दि
 त्तियं॥ जगतमसि त्रिलोक्यं॥ तैमीहावीरं पश्चात्प्राप्नुवन् उपविश्य ज
 न्वाच्योर्ध्वं धुनोति॥ बंधुमधुमध्विति॥ मंत्रं त्रिरावर्षेति देवस्वामिः॥
 * उत्तरतस्तिष्ठंते प्रति प्रच्छन्नेदधवित्रे प्रयच्छति॥ प्रति प्रच्छता तयो
 रेकमग्नीधे॥ अणवे अणवे महावीरं धुन्यंतस्त्रिः प्रदक्षिणीकृत्योत्त
 रतस्तिष्ठंति॥ पूर्वोर्ध्वं युरस्तस्य पश्चात्प्राप्ति प्रच्छता तस्य पश्चा
 दग्नीधे॥ अध्वर्युर्ध्वं वित्राण्यादाय पूर्ववदिति देवस्वामिः॥ आत्मनो

(४९)

परेण परिरुम्योत्तरतस्तिष्ठंते प्रति प्रच्छन्नेदधवित्रे प्रयच्छति॥
 प्रति प्रच्छता तयो रेकैकमग्नीधे॥ अणवे अणवे महावीरं धुन्य
 नस्त्रिः प्रदक्षिणीकृत्योत्तरतस्तिष्ठंति पूर्वोर्ध्वं युरस्तस्य पश्चात्प्राप्ति प्रति प्रच्छ
 ता तस्य पश्चादग्नीधे॥ महावीरस्य पश्चात्प्राप्नुवन् उपविश्य विज्ञाति॥
 पुरस्तात् पश्यन्नुवः प्रति प्रच्छता॥ उत्तरोर्ध्वं दक्षिणा पुरवो गनीत॥ अ
 णवे अणवे धुन्यंतस्त्रिः॥ समीपे पतति तान्मुल्लुङ्गति प्रदक्षिपंति सुवेणम
 हावीरं परिआज्यं प्रदक्षिपंति॥ याभिर्वतिकामिति श्रुते अध्वर्युर्ध्वं जमाना
 वुत्साय महावीरमीक्षमाणो बहवः॥ इति प्राचीर्देशा मासि दक्षिणा॥

दशप्रतीचीदेशभास्युदीचीः॥दशोर्ध्वभासिसुमनस्यमानः॥सनोसचं
 धेह्यहणीयमानः॥अग्निष्वावसुभिः॥उत्साद्रोचयतुगायत्रेणधंदसा॥
 समासुचितोरोचय॥इदस्तातद्वेदीक्षितोरोचय॥तुर्वेषुमेनधंदसा॥स
 मासुचितोरोचय॥वरुणास्तादिसैः॥पश्चाद्रोचयतुजागतेनधंदसा॥समा०
 य॥५॥द्युतानसोमासुतोमस्तद्विरुत्तुतोरोचय॥तुर्वेषुमेनधंदसा॥समा
 रूपबृहस्पतिस्त्राविश्वेदेवैरुपरिष्टाद्रोचयतुपांक्तेनधंदसा॥समा०य॥
 रोचिनस्तेदेवचर्मदेवेषसि॥रोचिषीष्टाहमनुष्येषु॥सम्नाड्यमरुति
 तस्तदेवेषापुष्पाएतेजस्वीब्रह्मवचस्यसि॥रुचितोहमनुष्येषापुष्पा
 तेजस्वीब्रह्मवचसीभूपासं॥रुसि॥रुचंमयिचेहि॥मयिरुक्कादश

४८

कृतोपरिधीपरिदधाति॥माअसि॥द्वौप्रतिप्रस्थातापश्चात्पुरस्ता
 चोदगग्रौ॥प्रमाअसि॥तथैवद्वावध्ययुः॥प्रतिमाअसि॥द्वौप्रतिप्र
 स्थाता॥समाअसि॥द्वावध्ययुः॥विमाअसि॥द्वौप्रतिप्रस्थाता॥उ
 न्माअसि॥प्रतिपरिधिमेत्रावृत्तिः॥अध्ययुस्त्रयोदशंदक्षिणतुर्ध्वा
 प्रमुञ्चयति॥अंतरिक्षस्यांतर्द्विरसि॥माहावीरंसेवर्णरुक्मणापिदधा
 ति॥दिवंतपसस्त्रायस्व॥धर्ममुपतिष्ठते॥आमिगुर्मियदतोर्ननुमा
 याययहृरिवोवर्धमानः॥यदास्तोत्रभ्योमहिगोत्रारुजासिभूयिष्ठभा
 जोअधतेस्याम॥शुक्रंतेअन्ययजंततेअन्यदिषुभूमेअहनिद्यौरिवा
 सि॥विश्वहिमायाअवसिस्वधावोभद्रातेपूषन्निहरातिरस्त॥अ

धर्तादिवोविष्वांस्रजसः पृथिव्याधर्ता उरोरंतरिक्षस्यधर्ता धर्तादेवो
 देवानां अमर्त्यस्तपोजाः दृदेत्वा मनसेत्वा दित्योर्वे सूर्यायत्वा ऊर्ध्वमि
 ममध्वरं कृधि दिविदेवेषु होत्राय कृ विश्वासाभुवां पते विश्वस्य भुवन
 स्पते विश्वस्य मनसस्पते विश्वस्य वनसस्पते विश्वस्य तपसस्पते वि
 श्वस्य ब्रह्मणस्पते देवश्रुत्वं देवधर्मदेवानां पाहि तपोजां वाचमस्मेनि
 यक देवाय वं गर्भो देवानां पितामहीनां पतिः प्रजानां मतिः कवीनां
 संदेवो देवेन सवित्राय तिष्ठ सः सूर्येणारुक्त आयुर्दास्त्वमस्मभ्यं च
 नवयोदा असि पितानो सिपितानो बोध आयुर्धास्तनूधाः पयोधाः
 वचोदा वरिवो दाद्रविणो दाः अंतरिक्षप्रउरोर्वरीयान् अशी महित्वा

४९

3

मामाहिःसीः यजमानो गार्हपत्यमुपतिष्ठते त्वमग्ने गृहपतिर्विशा
 मसि विश्वासां मानुषीणां रातं पृथिव्यं विष्वापाद्य हसः समेधारः
 रातं हि माः तं द्राविणः हादिवानं इहेवरातयः संतु प्रतिप्रस्था
 तापरिश्रिते पत्यैवेदं प्रदा यवेद मवेक्ष माणं वाचयति त्वष्टी मतीते
 सपेयसुरेतारेतो दधानावीरं विदेयु तव सुं दृशि माहः रायस्योषं
 णवियोषं रोहिणसामसमाप्तौ आहवनीये दक्षिणाः रोहिणं जु
 होति अहज्योतिः केतुना जघताः सुज्योतिर्ज्योतिषाः स्वाहा ।
 ज्योतिष इदं० अध्वर्युः रशानामादत्ते देवस्यत्वा० ददे तामा
 भिमंत्रयते आदित्यै रास्नासि कंसमादाया परेण होतारं च छ

५०

ति प्रतिप्रस्तातापि न्वने आदाय तथैव अध्वर्युः शालोतिष्ठन्धर्मदुष्टां
 त्रिरूपांश्चाकूयति इड एहि अदित एहि सरस्वत्येहि दक्षिणायाद्वारो
 पनि क्रम्य त्रिरुद्रैः गंगार एरुहि ३ तां रशानया स्तूपायां वभ्राति ।
 अदित्या उ छीष मसि ॥ सवत्सममि नृशति ॥ ॥ वायुरस्यैडः ॥
 मुंचति ॥ पूषा लोपावसजलवाम्भ्यां प्रपीदापय ॥ स्तनं पिबंतमनु
 मंत्रयते ॥ ॥ यस्ते स्तनैः शशयो यो मयो भूर्येति विष्वापुष्यसि वार्या
 णि ॥ धोरलुधा वसुविद्यः सुदनुः सरस्वतितामिह धातेवकः ॥ प्रसूता
 यां वत्समपनयति ॥

५०

पुरस्ताद्रोचसे दक्षिणा दश प्रत्यडः दशोदडः दशोर्ध्वोभासि
 समनस्यमानः सनः सम्राडिष मूर्जे येहि वाजी वाजिने पवस्व ।
 रोवितो धर्मो रुचीय अन्नस्वती श्रुत्वा सर्वध्वित्राण्यकपोद्यते अरू
 रुचिदिति श्रुते अध्वर्यु रुचितो धर्म मुपतिष्ठते इत्युक्ता पूर्ववदप्रद
 क्षिपं परियंति ध्वित्राणि रुग्ने निदधाति पति सप्तमा धर्म मुपतिष्ठ
 ते । अपश्यं गोषामानि पद्यमानं आन्वपराव्यपथिः ससधीयीः स० आ
 वीवर्ति० तः अत्र प्रावीः मधुमाध्वीभ्यां मधुमाध्वीभ्यां अनु
 वादेव वीतये समग्नि रग्निरागत संदेवेन सवित्रा सः सूर्येण रोच
 ते स्वाहा समग्नि स्तपसागत संदेवेन सवित्रा सः सूर्येण रोविष्ट ।

गतमसि ॥ तांस्तत्रैव निदधाति ॥ उपद्रवेति श्रुते प्रति प्रसूता त्राहि
 यमाणा पयसी अभिमन्त्रयते ॥ सा हो जौ भागे नो पमही दौ क
 श्विनामधुनः सारधस्य धमं पातवस वो यं जं तावद् ॥ महा
 वीरस्य पुरस्तात्प्रत्यङ्मुख उपविश्य पिबन्वस्त्वा गोपयः पात्रां
 तरे किं विनिधाय महावीरे सरोपमवनयति ॥ स्वाहा स्वास्य
 स्य रश्मये वृष्टिवनये नु हो मि स्वाहा ॥ सूर्यस्य रश्मये वृष्टि
 वन इदं ॥ तत उद्यतां ज्वाला मन्वीक्षते ॥ मधुह विरसिस्त्र
 यस्य तपसस्तपः ॥ प्रतिप्रसूता तथैवाजापः पौवनयति त
 ष्ठी प्रजापतिर्देवता ॥ अध्वर्युः पिबन्वस्त्वा गोपयः पात्रांत

रयोः स्त्रापितं च स्वपिबन्वे आनीय महावीरे पुनरवनयेति ॥
 के वित् पात्रांतरयो निधानं नेहंति ॥ कंसस्त्रपय उपयमने
 समवनीयां गारानूगाह पत्ये प्रसूत महावीरं हस्तद्वयेनेति
 देवस्वामि ॥ राफाभ्यां परिगृह्णाति ॥ द्यावापृथिवीभ्यां वाप
 रिगृह्णाति ॥ स राफं स च हस्तेन गृहीत्वामौजेन वेदेनाधस्ता
 त्छेधाय पितृपयमनेन सह दक्षिणेनोपगृह्णाति ॥ अंतरिक्षेण
 वोपयतामि ॥ आदायो निष्ठति ॥ देवानां त्वापितृणां मनुमतो
 मनुः शक्यं ॥ प्रादुहरति ॥ तेजोसितेजोनुप्रेत्यग्निमपृथिव्याः

पातु वायुरंतरिक्षात्सूर्यो दिवो दिवविस्पृश्या माहिः सीरंतरिक्षस्य श्या
 माहिः सीः पृथिविस्पृश्या माहिः सीः सुवीरसि सुवर्मे यत्तु दिवयत्तु
 दिवो मा पाहि ॥ गच्छेन्नवानवानं पंचाह ॥ समुद्रायत्वा वाताय स्वाहा ॥
 सलिलायत्वा वाताय स्वाहा ॥ नाथ पृथ्यायत्वा वाताय स्वाहा प्रति पृथ्या
 यत्वा वाताय स्वाहा वस्य वेत्वा वाताय स्वाहा ॥ उत्तरे नवानं ॥ दुर्वस्वते
 वा वाताय स्वाहा शिमिद्वते वा वाताय स्वाहा ॥ यथोपपादेषट् ॥ अग्न
 ये वसु मते स्वाहा ॥ सोमायत्वा रुद्रवते स्वाहा ॥ वरुणायत्वा दि
 त्यवते स्वाहा ॥ बृहस्पतयेत्वा विश्वदेवाय वते स्वाहा ॥ सवित्रेत्वा भुम
 ते विष्णु मते प्रभु मते वाजवते स्वाहा ॥ यमायत्वा गिरिस्वते पितृ मते

उस्त्रधर्मं शिः शोः स्यधर्मं पाहि धर्मयि शिः ॥ वत्संगोः पादे बध्वा
 नस्याः पादो बध्वो पसीदति ॥ बृहस्पतिस्त्वो पसीदतु ॥ स्तनात्स
 मृशति ॥ दानवस्तु पेदवो विष्णु गृतो लोहितन ॥ आदराभिरि
 ति श्रुत्वा पिन्वेनेगां दोहयति ॥ अश्विभ्यां पिन्वस्व सरस्वत्ये
 पिन्वस्व पूछे पिन्वस्व बृहस्पतये पिन्वस्व द्राय पिन्वस्व द्राय
 पिन्वस्व ॥ अति शिष्टं कंसे नूछी ॥ प्रति प्रच्छाता पिन्वने अ
 जादो गिधे ॥ अध्वर्युः तिष्ठ ब्रह्मणस्पते इति श्रुते पिन्वकं
 सस्तु पयसि प्रति प्रच्छातु दत्वा यथागतमेव एकं शफासा
 दने ॥ गायत्री सि ॥ अ परं ॥ त्रेष्टु भो सि ॥ उपयमन मादत्ते ॥ जी

स्वाहा॥ आहवनीयदक्षिणतो ब्रह्मानिरसनोपवेशने ब्रह्मजपान्विद
ध्यात॥ अध्वर्युरासीनं ब्रह्माणमीक्षते॥ विश्वा आशादक्षिणसत्॥
होतारं॥ विश्वा देवानपाडिह॥ सव्येनात्याक्रामंजपतेति॥ स्वाहा कृतस्य
धर्मस्य मधोः पिबतमश्विना॥ स्वाहाग्नये यज्ञियाय शंयजुर्भिः॥ यजु
मानं वाचयति॥ अश्विना धर्मपातं हर्दिवा नमहर्दिवा भिरूतिभि
रनुवां द्यावापृथिवीमांसां॥ उच्चैराश्राव्य प्रत्याश्राविते॥ धर्म
स्य यज॥ वषट्कृते जुहोति॥ स्वाहे द्राय॥ इंद्राया श्विभ्या मिदं॥
अनुवषट्कृते॥ स्वाहे द्रावट्॥ अग्नये स्विष्टकृतद्रदं॥ ब्रह्माव

५३ षड्द्रुतेनुवषद्रुतेचजपति॥विश्वाआशादक्षिणसाहिष्वां
देवानयाह्लिहा॥स्योद्वाहृतस्यघर्मस्यमध्वःपिबतमश्विना॥अ
ध्वर्युयज्ञमानेवाचयति॥घर्ममपातमश्विनाहादिवानमहर्दिवा
प्रिरुतिभिरनुवांघावाएथिवीअमद्रसातांतप्राचंयथावदनमो
दिवेनमः॥एथिये॥॥दिविधादुमंयज्ञंयज्ञमिमं॥दिविधादिवां
छान्तरिक्षंगच्छएथिवीगच्छपंचाप्रदिशोगच्छदेवान्यर्मपानूगच्छ
पितृनृघर्मपानूगच्छ॥प्रतिप्रस्थातापिन्वनेनोपयमनादुपह
त्यमहावीरं पूरयित्वोत्तरतःस्थित्वाशफाभ्यामहावीरं गृह्णाति॥

तं रुक्ममुद्रा सनीये खरे उपगृह्णाति ॥ अध्वर्युस्तस्मिन् महावीरं साद-
 यति ॥ घर्मोऽसि सुधर्मो न्यस्मै ब्रह्मालि धारयनेत्वा वातस्कंदया-
 त् ॥ औदुंबरशकलेनोपयमनो दुपहत्या हवनीये पूर्वाध्वेक्षारयति ॥
 पूछे शरसे स्वाहा ॥ पूछे शरस इदं ॥ अक्तप्रदेशो यथा मध्यमप-
 रिधे परिधेरंतर्भवयथा संस्पृष्टं सादयति ॥ एवं द्वितीयं ॥ ग्रावभ्यः
 स्वाहा ॥ ग्रावभ्य इदं ॥ एवं तृतीयं ॥ मध्ये प्रश्चोतनं ॥ प्रतिरेभ्यः स्वा-
 हा ॥ प्रतिरेभ्य इदं ॥ एवं चतुर्थं मृपराधे प्रश्चोतनं ॥ धावा एधि वीभ्यां
 स्वाहा ॥ धावा एधि वीभ्या इदं ॥ पितृभ्यो धर्मपेभ्यः स्वाहा ॥ पि-
 तुर्भ्यो धर्मभ्य इदं ॥ बहिरं जनदेशं दक्षिणपरिधौ सादयति ॥ मद्दं
 तीक्ष्णरूपस्य शनमुभयोः ॥ एवं षष्ठं महावीरं पित्र्यं कंसेषु समज्यो-
 त्तराध्वे प्रश्चोतनं ॥ रुद्राय रुद्रहोत्रे स्वाहा ॥ रुद्राय रुद्रहोत्र इदं ॥
 उत्तरेण शालाया अने वेक्षमाणो बहिरनिरस्यति ॥ पाप्मनो स-
 हतिरर्थं गच्छया स्मां द्वेष्टियं ववयं द्विभः ॥ पूर्ववदुपस्य शनं सादि-
 तान्यवशकला न्मदं तीक्ष्णः स स्पृश्या हवनीये प्रहरति ॥ प्रतिप्रस्था-
 ता उत्तररोहिणं जुहोति ॥ अहज्योतिः केतुर्ना जुषतां सुज्योति-
 र्ज्योतिषः स्वाहा ॥ ज्योतिष इदं ॥ अध्वर्युः गार्हपत्यादितौ ग्रीत्यरि-
 चिचति ॥ स संवर्तते न परिचिं वामि ॥ वेकं कती समिधमा हवनीये तूष्ठीम-

तं रुक्ममुद्रा सनीये खरे उपगृह्णाति ॥ अध्वर्युस्तस्मिन् महावीरं साद-
 यति ॥ घर्मोऽसि सुधर्मो न्यस्मै ब्रह्मालि धारयनेत्वा वातस्कंदया-
 त् ॥ औदुंबरशकलेनोपयमनो दुपहत्या हवनीये पूर्वाध्वेक्षारयति ॥
 पूछे शरसे स्वाहा ॥ पूछे शरस इदं ॥ अक्तप्रदेशो यथा मध्यमप-
 रिधे परिधेरंतर्भवयथा संस्पृष्टं सादयति ॥ एवं द्वितीयं ॥ ग्रावभ्यः
 स्वाहा ॥ ग्रावभ्य इदं ॥ एवं तृतीयं ॥ मध्ये प्रश्चोतनं ॥ प्रतिरेभ्यः स्वा-
 हा ॥ प्रतिरेभ्य इदं ॥ एवं चतुर्थं मृपराधे प्रश्चोतनं ॥ धावा एधि वीभ्यां
 स्वाहा ॥ धावा एधि वीभ्या इदं ॥ पितृभ्यो धर्मपेभ्यः स्वाहा ॥ पि-
 तुर्भ्यो धर्मभ्य इदं ॥ बहिरं जनदेशं दक्षिणपरिधौ सादयति ॥ मद्दं
 तीक्ष्णरूपस्य शनमुभयोः ॥ एवं षष्ठं महावीरं पित्र्यं कंसेषु समज्यो-
 त्तराध्वे प्रश्चोतनं ॥ रुद्राय रुद्रहोत्रे स्वाहा ॥ रुद्राय रुद्रहोत्र इदं ॥
 उत्तरेण शालाया अने वेक्षमाणो बहिरनिरस्यति ॥ पाप्मनो स-
 हतिरर्थं गच्छया स्मां द्वेष्टियं ववयं द्विभः ॥ पूर्ववदुपस्य शनं सादि-
 तान्यवशकला न्मदं तीक्ष्णः स स्पृश्या हवनीये प्रहरति ॥ प्रतिप्रस्था-
 ता उत्तररोहिणं जुहोति ॥ अहज्योतिः केतुर्ना जुषतां सुज्योति-
 र्ज्योतिषः स्वाहा ॥ ज्योतिष इदं ॥ अध्वर्युः गार्हपत्यादितौ ग्रीत्यरि-
 चिचति ॥ स संवर्तते न परिचिं वामि ॥ वेकं कती समिधमा हवनीये तूष्ठीम-

भ्यादधाति॥ तस्य देवतयांगिरस्वध्रुवासीद॥ ता अस्य स्रद्धो हसः सोमश्चा
 लंतिष्ट॥ श्रयः॥ जन्म देवानां विश्वेष्टि प्रा रोचने दिवः॥ इत्युक्ता॥ विद्युदसि
 विद्यमेवास्मान्॥ इति मंदंतीरु रूपस्य इयदीप्तायां॥ समिधं उपयमनेन प्रा
 कुरवेन जुहोति॥ भस्वाहा॥ अग्नयद्द०॥ उपयमनेन सहृदतिवा ल्यकूचे
 ति धाय दक्षिणा वृदा वृत्य गार्हपत्यमीक्षते॥ उपप्रेतसंगं दुधं माभोगि
 नां भागधेयं प्रमायि॥ सप्तवीणां सः सुहृतां यत्र लोक सत्रे मय
 जं यजमानं च धत्त॥ अतिहाय पूर्वो हति समिध्येव प्रत्यङ्ग
 खेनोपयमनेन भूयसी मनसा॥ प्रजापतये स्वाहा॥ प्रजाप
 तयद्द॥ त्रिरतिवा ल्यकू

उभावंतः परिधि अग्रावेव सहस्रावयतः प्रतिमंत्रं॥ इषेपीपिहि दु
 र्जेपीपिहि ब्रह्मणेपीपिहि क्षत्रायपीपिहि अद्भ्यः पीपिहि शोषधीभ्यः
 पीपिहि वनस्यतिभ्यः॥ पीपिहि द्यावापृथिवीभ्यां पीपिहि सुभूताय
 पीपिहि ब्रह्मवर्चसाय॥ पीपिहि यजमानाय॥ पीपिहि मधुंतां पाशुज्यै
 ष्याय पीपिहि॥ मुंचति प्रच्छाता॥ अध्वर्युरात्मनो मिमुखं महावी
 रं कृत्वा प्रागादिषु प्रदक्षिणमग्रावेव स्वावयति॥ त्रिषेवा॥ धुम्ना
 यत्वा॥ इन्द्रियायत्वा॥ भर्त्येत्वा॥ उपयमनेन महावीरं स्तुपयो वनीयो
 ददत्या॥ क्रम्यांतदंतवेदि प्राग्विलं सादयति॥ प्रतिप्रच्छातास्त्वरज

अध्वर्यु रूपयमनं कुरो वृक्षादयित्वा । गार्हपत्यमीक्षते । पशून्मे यच्छ । पूर्वा
 हुते भूयसी समं स्पृष्ट्वा मुत्तरतो जुहोति । प्रजापतिर्देवता । यजमानं
 उपोधा यतां कटाक्षेण क्षमाणो नुमंत्रयते । भूवः स्वः ० पोषे
 रानेयीषिष्य । अध्वर्यु रूपयमनं विरनु कं प्यो ध्वमि वेन पाणिना
 मज्ज्य कुरा मूलेषु निमज्जेत् । पशून्भ्यस्त्वा । कुशानां दक्षिणत उत्तानां
 अंगुलीः कृत्वा प्राचीनावाती स्वधा पितृभ्य इत्युपो वनीयमदं
 तीक्ष्णस्पृशेत् । दृष्टिरसि मस्तु अधा उपयमनं होत्रे ददाति । हो
 ता ध्वर्युर्ग्रेष्ठा प्रतिप्रस्थाता । नीधुश्च प्रसो । न वज्रि ता शतिके
 शेवः । उपयमनं मंजकावादायास्य संमितं कृत्वा कर्मनाम धयेनो

५६

पृहवामिष्ठा वज्रेण भक्षणं घंति । हुतं हविर्मधु हविरि द्रुतमे ग्रावया
 मते देव घर्मा । मधुमतो वाजवतः पितुमतो गिरस्वनो नमस्ते अस्तु
 मामाहिः सीः । यजमानः प्रत्यक्ष भक्षयति । अन्यथा तस्त्रे हो
 त्रादीनां भक्ष प्रतिपादनं वेपथ्यापत्तेः । हुतं हविर्मधु हविरि द्रुतमे
 नो पितानो सिमामाहिः सीरश्यामत देव घर्मा मधुमतो वाजवतः
 पितुमतो गिरस्वनः स्वधा विनोशी महित्वा मामाहिः सीः । एतदा
 चलायने यजमाने यजमाने न भक्षोपायः । कर्मिणो घर्मा भक्षयेयुः ।
 रित्यादयो भक्षयन्ति । अन्यथा तस्त्रे जुहोतादीनां भक्ष प्रतिपादनं वेपथ्यापत्तेः ।
 पत्तेः । न च यत्र नोक्तं तदभिप्रायं तदिति वाच्यं । अनुक्तेषु प्रत्यसन्नसूत्रांतर

रचस्ये वगृहणात्। एवमन्यत्रापि स्वस्त्रानुसारेणैवेमेवोचितं। बोधयेन यजमाने
 हुतं पूरुषमिधुं हविरिदं तमे गेनोऽपुता नोऽसि मामाहिः सीरुष्याम ते देव धर्ममधुम
 तो वा जवतोऽपि तु मतो गिरस्यतः स्वधावेनोशी महि त्वामामाहिः सीः। इति भूषा मंत्रः।
 उच्छिष्टं खरे आचमति। आग्नीध्रः उच्छिष्टं खरे उपयनं प्रक्षाल्या ध्वयं वेप्रयंति।
 न। अध्वर्युराहवये निष्पादितः पूरयित्वा एकं किंचिन्नियति सप्त ऋषीणां सप्त
 नृजित्वा सप्त ऋषिभ्यः स्वाहा। सप्त ऋषिभ्यः इदं। जघनेन गार्हपत्यं किंचिन्निय
 ति। इदं महमनो वैश्वानरे मृतं जुहोमि स्वाहा। अग्नये वैश्वानरा ये दांशो षमं तवैहि
 निनयति। आसित्वा महिता हुति जुहोमि स्वाहा। अदित्या इदं। पूर्ववत्परिवर्च्यो

चैनिधाय। हविरसि हव्ये मे पापानं इति मन्ती रूपं स्पृश्योर्ध्वमुन्मज्ज्य प्राचीतो न
 न पाणिनोत्तरार्धे लेभुन्माहि ओषधीभ्यस्त्वोषधीर्जित्वा दाक्षिणतः प्राचीना
 नीनी। पितृभ्यस्त्वा पितृ नृजित्वा मन्ती रूपं स्पृश्य होत्रे उपयमनं इदं ति।
 आश्वलायने यजमाने। स्वस्त्रोऽन्नाया होमेति कर्तव्यतायामृगारण्यादा
 विवग्रहणं युक्तं। अध्वर्युर्दक्षिणाम्यादि तो ग्रीमं नृत्रः परिषिंचति। सप्त ऋ
 णाभ्योऽध्यामि। तं तु तन्वन्ना जसोऽजनां॥ वैकं कंती समिधं कूलीमावृष
 नाये जाना व्याभ्या दधाति। यजमानः। तेन ऋषीणां० सी। इति सः प्रथम
 नुमंत्रयते। समिधो होने मंत्रो भावा र्ध्वं न मंत्रेणो पस्ते न न भवति
 पुरोडाश कपालन्यायेन। अध्वर्युः। निधुदसिर्ज्योतेति मन्ती रूप
 स्पृश्योपयमनेन जुहोति। भूस्वाहा। अ०। ता अस्मदि न इत्यभिषं त्रयते

तांर्वेदि प्राचीनवि लमुपयमनं सा दयति। आख्य लयने यजमाने तु भ
ध्वर्युरानी धा दुपयमनमादाय तेताभ्या लं जिसेपो निनयति। सर्पदेव र
यजनेभ्यः स्वाहा। तथैव त्यागः। विहारस्य प्रागुदगेशो चत्वारि पूर्णानिने
नयेत्। क्र तुभ्यः स्वा० दिग्भ्यः स्वा० सप्त क्रिषिभ्यः स्वा० इतरजनेभ्यः०
तथैव त्यागः। पंचमीं कुरादेशो पृथिव्या० मत्याहा। अग्नये वैश्वानरायेदं।
षष्ठीपश्चाद्गार्हपत्यस्य। प्राणममृते० अमृताय प्राणायेदं। उपयमनं प्रता
प्यातर्वेदिनिधाय पूर्ववत्परिचिंचति। अध्वर्युः सादिते उपयमने रुक्मे प्रा
स्यमहतीरानी यक्ष्मघर्मसंबंधिनः सर्वमार्जयंते। हिरण्यवर्णी रुक्च०

५८

या सा पूरा जा व० घासा देवा० शिवे नमः० इदमाख्यं कायनस्य होतुं प्रसन्नं
 प्रसन्नो नृस्य भवति॥ सर्वेषां मुक्तकर्मणां च विहितत्वात्॥ आग्रयणे आख
 लायनोक्तभक्षप्रकारस्य सर्वसाधारणस्य बोधायनानां कर्तव्यतया
 केशवस्याभि नोक्तं॥ अथ्युर्वेद्यां मदं तानि नापोपयमनं बर्हिनिधा
 या ज्यस्यत्याः स्तुवेणाहवनीये जुहोति॥ प्राणायस्याह॥ व्यानाय०
 अपानाय० चक्षुषे० श्रोत्राय० मनसे० वाचे सरस्यसे० पूछे० पूछे
 रासे० पूछे प्रपथ्याय० पूछे नरं धिषाय० पूछे दण्डाय० पूछे नरुणाय०
 पूछे साकेताय० नमस्ते धर्मभूपतये० नमस्ते धर्मभवनपतये० नमस्ते

५८

३

प्रवर्ग्यमदंतीषु ऋयसीरप आनीयास्मिन्त्यं कस्मिंश्चित्पात्रे आनीयो
 भयं गार्हपत्ये पिश्रितोपसीदति। यज्ञांगदो यज्ञांगकाम इति सूत्रा
 दुपसत्स्यपि अग्निरुपसत्स्येव। यजमानः पूर्ववत्। याः पुरस्तादित्यादि
 निविष्टमिसं ते ज्योतिषो मार्ये नोपसदिष्ट्या यक्ष्ये त्रिरुपांशुः त्रि
 रुध्रैः। तन्मन्त्रे ध्यतामि त्यादि ॐ तथेत्येते उपसत्संबन्धि विरा
 ज्यं। अग्निः सोमो बहुरिति प्रधानदेवताः। एवं यक्ष्ये यदिष्टुर्वर्हः
 संभरणं न कृतं। तदा कुर्यात्। इदानीमध्यर्मुस्मन्निधाय। अदि
 त्ये रास्नाग्नीत्यादि देवंगमसासीत्यंतं पूर्वसादित बार्हपः कृत्वा ५२

परिभोजनीयानि वेदं च कृत्वा पूर्वसादितमिध्मं श्रुत्वे संभरति।
 ततस्त्वां चतुर्दश धासंभरामि। तूहः। मंत्रेण पाणी संमृश्याग्नी
 न्परिस्तीर्य षोऽस्य मग्निहोत्रहवणी जुहुं पश्चतोऽनुवमाज्य
 ति स्वाही वेदे वेदाग्रं प्रकृवत्सा इयति। अग्न्या माज्य स्वाही चेत्येति देव
 स्वाभिः। पवित्रकरणांतं कृत्वा यजमानवान्च पश्येत्फल्काः। वेष्टा
 यत्वेति अग्निहोत्रहवणी मादाय मंत्रेण निष्ट्य तस्यां मदंतीरा
 नीय पात्रप्रोक्षणं तं कृत्वा धिं श्रुत्य माज्य स्वाह्यां निरु

६०

प्राधिश्रित्या पूर्वज्यमन्यामास्यस्यैवमधिभ्रयति। पय
 ग्निकृत्वा वेदमादायेति गोपाल प्रभृतयः। वेदकरणा रंभत्वात्।
 चेदादानस्य वेदिसंमार्गं गत्वानेति यज्ञं त्राहानवेदि संमार्ष्टि। त
 स्यमादाय संमृश्य पृथिव्येवर्मासात्यदि स्तीर्णवर्हिष उपरि
 कुर्यात्। वेदादि नखेयमंत्रस्तीर्णान्तरणादेव हरेद्यथोक्तमिति क
 ल्पसारात्। नखगलि। वसवस्त्वेत्यादि। देवस्य सवि तुः। अग्ने
 दितस्त्रिहरेति च नस्तः। स्तीर्णस्यैव वर्हिषः एकदेशं हरतीति
 केशवकल्पसारी॥ पृथिव्येवर्मासातिना स्तीर्णं तर्पणीत्यादि॥

६०

५

२ भोज्यं वा वास्तविकं

घर्मभूतानां पतये घर्माय अविभ्या इन्द्रो पत्न्या बृहस्पतये प्रजापतये
 अमृतये लिंगोक्तदेवताः। उपयमनं अं तं वेदि प्राग्विलं सादयित्वा महा
 बीरादि सम्राजसंध्यां निदधन्ताह। घर्मायोत्सा घमानाया नुब्रूहि उप
 यमनममेणाहवनीयं पयार्हृत्य संम्राजसंध्यां दक्षिणतः प्राग्विलं
 सादयति॥ स्वाहात्वा सूर्यस्य रश्मिभ्यः॥ महावीरादि सादयित्वा वा
 नोवात इति शांतिमुपयंति॥ इति पूर्वोक्तः प्रवर्गः॥ अथो
 पसत्॥ त्वरत क्रियति कल्पसाराः॥ अध्वर्युः स्यमाददाना
 ह। अग्नीन्महतीरधिभ्रयहविरधिभ्रयेद्युपसीद॥ आग्नीध्रः।

धा ३३ स्त्रीति बहिषेव समीकृयात् । न रेखा । म दंती रा सादयेष्वा बहि
रुप सादय स्तु वं च स्तु नो च संमृष्टि ह विषो देताति संप्रेषः । समान मा
सं मार्गात् । स्तु वं स मंत्रेण संमृज्य जुह प ५८ तौ ध्रौ व मंत्रेण संमार्ष्टि
अग्नौ गृह प त य इत्या ध्या ज्य गृह णां तं समानं । एक स्मि न्या त्रे किं
धि दा ज्ये नि धाय जुह्वा मष्ट कृत्वा गृह णी ते । अर्चि स्त्वा । चतु रूप
कृति । अर्चि स्त्वा । सक दा ज्य स्थाल्या तं देवा । अर्चि स्त्वा । यु । ५८
स्मा कं मिति च तुर्भिः सर्वत्र जुह्वां दिः । अध्वर्यु स्त्वां स्त्वां संमृश्या
जुह्वां

लोकेष्वेव धामनी सुप्रजायते
 यदा व स स्तुवा मन्या माज्यरुहा ली ज घने न वेघो निधाय पो
 देवी रिसा दिसमान मा स्तुचो रभि म र्शनात् । ध्रुवासि घृता
 चीः सी देत्या सा ह नं सर्वा साः । आ ज्यरुहा ली तु हं डी वा । जुह ५५८
 तौ सम विन्यु शति । एते अस्त हतां ५ सु कृतस्य लोके ते विघो पाहि
 नियं । वि घ्निते । आ ज्यरुहा ल्यं तरा स्तुव पूरणं । स्यो नो मे सी दान्
 ष भो सि० सी देति । आ ज्यरुहा ल्यां निनयनं । य० । यन्मे अग्ने ७५ पसे०
 अ ध्व पुर्ज घ ने न गार्हपत्यस्यो पविश्य वदति । सेनें द्रुस्य धेना वृ
 स्यतेः । पथ्या दूहः । वाग्वायोः । दा क्षासो मा स्या । पृथिव्यन्तेः । वसूनां

गायत्री रुद्राणां त्रिष्टुप् आदि स्यान्नां जगती विष्टोऽनुष्टु
क। वरुणस्य विराटो यज्ञस्य पुंलिङ्गः। प्रजापतेरनुमतिः मित्र
स्य श्रद्धा। सवितुः प्रेक्षतिः। सूर्यस्य मरीचिः। चंद्रमसोरो हिपीत्र
षीणामरुंधती। पर्जन्यस्य विष्टुः। चतस्रो दिशः। चतस्रो वातरदि
शाः। अहोरात्रिश्च। रुद्रिश्च रुद्रिश्च। त्विष्टिश्चापचि त्विष्टिश्च। आप
श्चैषधमश्चा उक्ते सुतृतां देवानां पत्नयः। आवनीयंगत्वाऽह
नये सामध्यमाना यानुश्रुतीत्यादि स क स वाः समिधो यया
दधाति। सुवास्व रुद्रिष्टि त्विष्टि के रा वस्यामिः। प्रथम इति कल्प सारः।

६२ अग्निसंसागतिं समानं आ ज्यस्मान्वास्तु याधारः । शुबं न प्रसीत्यादि
 ज्योतिरंता मित्यंतं नास्ति । आग्नेर्देवो होता देवान्यक्षस्ती देहोतरि सेव
 ति प्रचरं प्रकुं वत्प्रणीते । प्रसूतिं उपांशु याजवत् । जो हवे नो ग्निं सो
 मं यजति । ओ पश्यंतं जुहामानीमते न विह्यं यजति । पूर्वार्धे मध्ये
 पश्चार्धे मः । यथा लिङ्गं पागः । दधि रसः । सनु मंत्रणं । उदुःसा के
 म्य यथा मत्तं स्तुयो सादयित्वा । अग्नीन्मदं सा पा इत्यदि नमः
 दधि व्या इत्यंतं पूर्ववत्कृत्वा सर्वेषां प्रसारं मुत्तराग्नि
 धाया पूर्वाज्ये न स्तुवं पूरयित्वा प्रसारोपरि इषुवधारयन् प्र
 क्षिपन्निव जुहोति याते आने याशयात नूर्वादिषाग दूरेषो ग्रंक्वो

६२

नरं रौहिणं जुहोति ॥ रात्रिज्योतिः के० षा५ स्वाहा ॥ ज्योतिष इदं ॥ ऋतं त्वा सुते
 न परिषिंचा ॥ मीति परिषिंचति ॥ समिधमभ्यादधाति ॥ अपीपरो माहो
 रात्रि ये मापात्वा पाते अग्ने समिधं तया समिधं स्वायुर्मेदावचंसा
 मांजी ॥ आहो मात्समानं ॥ अग्निज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहा ॥ अग्नय
 इदं ॥ सकृदतिवात्येत्यादिसमानमालेपमाजनात् ॥ अथो वमृज्यप
 तीनी चापाणि नानि मष्टि तेनेव मंत्रेण दक्षिणतः प्राचीनावीतीत्या
 दिसमानमुपयमनमस्यांतर्वेदि सादनात् ॥ आश्वलायने यजमाने
 तु ॥ ऋतसत्याभ्यां त्वापर्युक्षामीति परिषिंचति ॥ समिधो दानमंत्रः ॥
 अपीपरो ॥ जीरित्ययमेव विशेषविहितत्वात् ॥ यजमानोपि अने

६३

ना ॥ नुमंत्रयते आधानमुक्तेनित्त्वात् ॥ तेन० सीदेत्यनेन च ॥ अथ चर्युः वि
 द्युदसि० श्रद्धेति मदंतीरुपस्थस्योपयमनेन जुहोति नृर्भुवः ॥ रग्नि
 स्वाहा ॥ अग्नय इदं ॥ ता अस्येत्यादि अथो मुखेन पाणिना वमृज्यप
 तुस्पस्तेत्यादि ॥ उपयमनमंत्रं वेदिप्राचीनविलंसादयित्वा ॥ धर्मापो
 साद्य० हीतिसंप्रेषोपयमनो नः पवतामिति तं इत्यपराहिकः प्रवर्ग्यः ॥ ॥
 अथापरराहिक्युपसत् ॥ ॥ पूर्ववद्भवनांतं समानं ॥ सद्याहुतावेदसि ना
 पाभीचः पाणीरुचानिक्कवने ॥ समानमासंप्रेषात् ॥ सुब्रह्मण्यसु
 ब्रह्मण्या माह पविस्मन्नवतंदोहयत् ॥ इति संप्रेषः ॥ अहुतायां
 सादनादिशंखा

६४

सुब्रह्मण्यापां त्रिस्तनं व्रतं दोहयति ॥ तदधरे प्रयच्छति ॥ तद्यजमानः पूर्व
 वदन्नपति ॥ देवीं ० पाते ॥ शिवाः से ॥ इत्यपराहिकोपसत् ॥ एवं प्रथमो
 पसत् ॥ अथ पुरपररात्रे उत्तरेणाहवनीयं तिष्ठ-संप्रेषमाह ॥ अग्नी
 नज्योतिष्मत् ॥ कुरुत ब्रह्मवाचं यक्षपतिवाचं यक्षविनव्रतं दोहयत ॥ य
 जमानः ॥ उदित आदिते भूभुवः सुव ॥ व्रतं ह्युत ३ ॥ ॥ अमध्योपस
 त् ॥ अथ पुनर्मध्यमाभ्यां प्रवर्ग्योपसद्वा प्रचरति ॥ त्वोहिकप्रव
 र्ग्योपसद्वा ॥ अपीपरोमारात्रि ॥ त्रिया अहोमावाह्ये ॥ जीतिरि
 स्यमिन्मंत्रः ॥ याते अग्नेरजाशयात्तन्वर्वी ॥ स्वाहेत्युपसद्वाहुतिं
 मंत्रः ॥ अग्नयइदं ॥ सुब्रह्मण्यसुब्रह्मण्यामाहुपदिस्तनव्रतं प्र

६४

१ अपावधी त्वेषं चो अपावधी ॥ स्वाहा ॥ अग्नय ० पूर्ववादिध्मावर्हिषो उत्तरतः सादयि लोप्रेण १
 १ शालां तिष्ठ ॥ संप्रेषमाह ॥ सुब्रह्मण्यसुब्रह्मण्यामाहुपदिस्तनव्रतं प्र

स्वण्यामाहुपदिस्तनव्रतं प्रयच्छत ॥ आहुतायां सुब्रह्मण्यापां प्रतिप्रस्थाता
 न्यो वामध्यादिने त्रिस्तनव्रतं प्रयच्छति ॥ देवीं चि ० इत्यपराहिकोपसत् ॥ एवं प्रथमो
 ॥ पाते अग्ने ॥ त्रिदियात्तन्वस्तयानः पाहितस्यास्ते स्वाहा ॥ आचम्य जपति
 ॥ शिवा पीता ० वसे ॥ यथास्थानमुपविशति ॥ इति पूर्वोहिकोपसत् ॥
 अथापराहिकप्रवर्ग्यः ॥ स्पृणाराहुमदासंघभिरवरकैर्गानिनसंनि ॥ म
 दंती स्पृष्टानमोवाचे इति शान्तिं जपन्ती सादिसमानमादक्षिणायो
 १ हिहोमात् ॥ तद्धोममंत्रः ॥ रात्रिज्योतिः केतुर्नानुषता ॥ सुज्योतिर्ज्योति
 पा ॥ स्वाहा ॥ ज्योतिषइदं ॥ रशनादानादिशकलानुप्रहरणात्तद्वृत्तौ

यच्चत॥ इति संप्रैषः॥ भक्षः पूर्ववत्॥ अथ पुर्वेदिमीत्वापरिस्तीर्यजघनेन वैद्यै
निष्ठैः न्यसादानादि॥ उपरवदेशोऽर्थियैवमसीत्यादिमहावेद्याः पूर्वप
रिग्राहं परिगृह्य॥ इमानराः कृत०॥ मादिसवन्ती विश्वदेव्यावतीवर्ष
न्दिवो० षेव॥ उपरवदेशमुत्तंति॥ देवस्य सवितुः सवित्सादि॥ अथ पुर्वे
मेशाला निष्ठन्तं प्रैषमाह॥ वेदिकारावेदिकल्ययतप्रस्यलानिभिंद
नुप्रतिनिष्ठासूरपतकिः शास्त्रिणिरस्यतमाचीमुदीचीप्रवणा
निलिष्टन॥ महावेद्याउत्तरादसीपाचं कोर्वेद्यं त्रेतनीनुप्रतीचः
प्रक्रमान्कामतिउदं चमेकंतत्रवात्तात्तः॥ तत्रस्थितचिचत्वारिस्फ
मुदपात्रेवहिः शम्पा चोदायएहिप जमानेत्युक्तातंदेशं स्पेनो

६५

असावोऽस्य पूर्वभागे उदी। चीनकुवांशम्यां चैषां दो निधाय शम्भायाः
 पश्चात्कुम्भासमीपे स्थेनोदपवर्गालेरवामालिरवति। विन्तायनीमे
 सि॥ दक्षिणतः प्राचीनकुवांशम्यां निधाय पूर्ववत् प्रागपवर्ग
 लेरवामालिरवति॥ निन्तायनीमेसि॥ पश्चादुदीने चीनकुवांशम्यां नि
 धाय पूर्ववत् उदपवर्गालेरवामालिरवति॥ अवतान्मानाधितं॥ चैषां
 लै उत्तरतः प्राचीनकुवांशम्यां निधाय पूर्ववत् प्रागपवर्गालेरवामा
 लिरवति॥ अवतान्माधितं॥ चात्वाले उदपवर्गवर्हि निधाय
 यजमाने नान्वारध्वोवर्हि मूर्ते स्फयेन प्रहरति विदेरग्निर्नमोना
 भागे अंगिरोपोस्यां वृथिव्यामसि॥ मङ्गनीरुप स्पृश्य सवर्हि मूर्ते

६५

मृदमादत्ते॥ आपुषानाम्नेहि॥ हृत्वोत्तरवेदिस्थाने निवपति॥ पत्नेनाच
ष्टनामपुषिपत्नेन त्वादचे एवं पुनः प्रहरति विदेरग्नि॥ योदितो घस्याष्ट
धियामसि शेषसमानं॥ एवं पुनः प्रहरति॥ विदेरग्नि॥ सूती घस्याष्ट
धियामसि॥ शेषसमानं॥ नृप्सी चतुर्थं प्रहरति॥ नृप्सी मवशिष्टेन व
हिषा सह हरणं निवपतं च॥ स्येन चात्वात्सुरीषमुच्यते॥ अग्नी३
दितस्त्रिहरति॥ आग्नी३ हृत्वोत्तरवेद्यानि वपति॥ एवं त्रिः॥ अथ
युतिं तवेद्यां सुतां मृदां मिश्रयति॥ सि५॥ हीरसि महिषीरसि॥ प्रथयति॥
उरुपथस्योरुते प्रजयति॥ प्रथतां॥ स्येन दृष्टिं करोति॥ युवासि॥ उद
पात्रस्याभिरद्भिरगोक्षति॥ देवेभ्यः शुच्यस्व॥ सिकताभिरनुमकिरति॥ देवेभ्यः

^{वेदि} ^{रत्न}
 ६६ असाव ॥ उत्तरे ^{वेदि} म्यामी त्वोत्तरनाभिसुचनरावत्तदभैः प्रकादपति अपरा
 हेमध्यमाभ्याप्रवर्ग्येपिसद्ग्रापचरति ॥ आ ^{रत्न} पराहिकप्रवर्ग्येपिसद्ग्रा ॥ याते
 अग्नेरुजाशया ० ची ० स्वाहे सुपसदाहुतिमंत्रः ॥ अग्नयइदं ॥ उपनि
 क्रम्यसंप्रैषमाह ॥ सुब्रह्मण्य ० पादिसनव्रतदोहपत ॥ भक्षणांतं पूर्ववेत् ॥ नात्रै
 प्रयच्छतेतिप्रैषः ॥ इतिमध्यमोपसत् ॥ अध्वर्युरपररात्रे उत्तरेणाहुवनीयंतिष्ठन्
 संप्रैषमाह ॥ अग्नी ० यद्येकस्मिनव्रतंदोहपत ॥ यन्मानः उदित आदित्ये भूभुविः सु
 वः व्रतं कृणुत ३ ॥ ॥ अथोत्तमोपसत् ॥ अध्वर्युरुत्तमाभ्याप्रवर्ग्येपिसद्ग्रापच
 रति ॥ मध्यमपूर्वाहिकप्रवर्ग्येपिसद्ग्रा ॥ याते अग्नेहराशयातनू ० ची ० स्वा
 हे सुपसदाहुतिमंत्रः ॥ अग्नयइदं ॥ अग्नेणशालांतिष्ठन्सुब्रह्मण्य ० पार्थस्तन
 व्रतंप्रयच्छतेति ॥ ॥ ६॥ ॥

तयोः समुप्य सहसा दयति ॥ अग्निध्र उच्छिष्टस्वरमन्यसमे समुप्य दक्षि
 णया द्वारोपनिर्हस्य मार्जालीये देशे निवपति ॥ यथेतमे स च पलानि क्रम
 य्य पत्नी होतारं ब्रह्माणं प्रति प्रस्थातारमाग्नीध्रं चाह यद्द्वारोपरि णि३
 श्रित्य प्राग्देशे पत्नी मुददशेन वा ससाक्षाद्यानी नृपरिस्तीर्य शाला
 मुखी यस्य दक्षिणतो ब्रह्म यजमाना वुपवेश्य गार्हपत्ये जाज्यं सं
 स्क्रुयति ॥ प्रति प्रस्थाता उहवनीये शालाकमिध्ममादीप्य मुखद
 क्षे धारयन् न पुरस्तादाहवनीयं प्रत्यङ्मुखस्तिष्ठति ॥ अध्वर्युः पश्चा
 द्वाङ्मुखस्तिष्ठति ध्मोपरि स्क्रवेण जुहोति ॥ धर्मयाते दिविषु

६७

९

अन्यमादीप्य मा नुदध्वर्युः नृहोति ॥ धर्मयाते दिविषु ६
 मुग्मा जागेतुं कुंक्षिवा, वेश्ये मास्तदस्ति तं ॥ १॥ धर्मयाते ॥ तमत्रैव प्रास्य ५
 ग्यागायत्रे छंदसिया ब्राह्मणे याह विधाने तां तपते नावय जे स्याहा ॥
 धर्मायेदं ॥ प्रति प्रस्थाते ध्ममाहवनीये प्रास्या परमादिप्यनामिद
 क्षे धारयति ॥ तमध्वर्यु जुहोति ॥ धर्मयाते तदिशेषु ग्यात्रेषु मे छ
 दसियाराज्ये याग्नीध्रे तां तं स्याहा ॥ धर्मायेदं ॥ प्रति प्रस्थाता त
 मत्रैव प्रास्यति विष्टद्वाराणि प्रावर्गिकं सर्वमादाय पूर्वया द्वारोप
 निष्क्रामति ॥ अध्वर्युराह ॥ अनुतो नोद्यानु मतिर्यज्ञा देवेषु मन्य
 तां ॥ अग्निश्च वृवाह नो भवतां दाप्नुषेम यः ॥ अन्विदनुमते तं
 मन्या सैरां वनः छधि ॥ ऋत्वे दक्षाय नो हि नु प्रण आयूः पितारि

६५ ॥ महावेदिं प्रविश्य स्थित्वा ॥ प्रस्तोतारमाह प्रस्तोतः समानि गाय ॥
 पत्नी वर्जं सर्वं निधनं वदंति ततो गच्छंति ॥ दिवस्था परस्याया ॥ ॐ
 तदक्षस्य तनुवः पाहि विश्वस्याधर्मणा वयमनुक्रामामसुवि
 ताय न व्यसे ॥ मध्ये स्थित्वा प्रस्तो ० यं निधनं वदंति ततो गच्छंति ॥
 ब्रह्मणस्त्या परस्याया ॥ क्षत्रस्य तनुवः ॥ पाहि विश्वस्याधर्मणा
 वयः ० से ॥ उपरवदेशे स्थित्वा प्रस्तो ० यं निधनमुत्क्रामामसुवि
 ताय न व्यसे ॥ प्राणस्य ता परस्याये चक्षुषस्तनुवः पाहि श्रोत्रस्य त्याधर्मणा
 वयमनुक्रामामसुवि ताय न व्यसे ॥ ३ तणोत्तरवेदिं स्थित्वा

संप्रेष्य ॥ पूर्ववद्भक्षिते ॥ तदानिमेवापराह्नि कीभ्यां प्रवर्ग्योपसङ्ग्यां प्र
 चरति ॥ आपराह्नि क प्रवर्ग्योपसङ्गत ॥ याते जनेहराशं ० धी ५ स्वाहे
 तुपसदाहुतिमंत्रः ॥ ॐ मययु ३ दं ॥ ॥ इत्युत्तमोपसत् ॥ ॥ अथ
 प्रवर्ग्योद्वासनं ॥ ॥ अथ चर्युरपेण शालातिष्ठत्संप्रेषमाह ॥ सुब्र
 ह्मण्यसुब्रह्मण्यामाह्वयप्रतिष्ठातः प्रवर्ग्यस्या वता प्रवर्ग्य ५ स ५
 सादमोद्वासनाय ॥ नमोवाचेति शान्तिं पठंती ॥ प्रतिप्रस्थाता ग्रेणा
 हवनीयं तणोषु महावीरादी संम्राडासंदीच्छूणां शंकुं सहसा दयि
 तापरं जनीयोद्वासनी ॥ ॥ अथ चर्युरपेण शालातिष्ठत्संप्रेषमाह ॥ सुब्र

ह॥ अनेनोदकुंभेन संततया धारया त्रिः॥ प्रदक्षिणं परि विंचयन्तरी
हि॥ आग्निध्रुः सप्तवर्ग्यामुत्तरवेदिं परि विंचन्तरीः प्रदक्षिणं पर्ये
ति॥ अर्ध्वयुर्यजमानं वाचयति॥ बल्लुरसिंशं युधायाः शिशुर्ज
नधायाः शंखवक्षिणं पर्येति रिववक्षि॥ आग्निध्रुः कुंभं निधाय
यथेतं त्रिरपत्यैः पर्येति॥ अर्ध्वयुर्नक्षत्रनाभिं मृशति॥ चतुःस्व मा
क्तिर्नाभिर्नक्षत्रस्य सदेविश्चायुः शर्म सप्तयाः॥ अपदेष्टो अपहरो
न्यद्रुतस्य सस्थिम॥ अर्ध्वयुः प्रचरणीयमित्युत्तरचाध्वयु
र्यहणात्यतिप्रसूतास्वरो उत्तरणो नक्षत्रनाभिं वकीर्य धृष्टी

६९ भ्यां प्रागा यततरं वरं ह्युवाच सुवर्णशकलं निधाय ह्यौ जिनं प्रा क
यी नग्री मुतरलोमास्तीर्य रौहिण पिष्टानि मुंजु प्रलवास्तिकताः
प्रक्षिपति ॥ अथ्वर्युः प्रचरणीयं महावीरं शकाभ्यां परिगृह्य दध्ना
धु ममिश्रेण पूरयति ॥ घर्मै रतेन मेतत्पु रीषेतेन वर्धस्व चान्ध्यायस्व
वर्धिषी महि च वयमा च ष्यासि षी महि पुनः पूरयति ॥ महिनां पयोसि
विहितं देव त्रा ज्योतिः ॥ मा असि वनस्पतिना मोषधिना रसो वा जि
नत्वा वा जि नो वनयामः ॥ स्वरस्य पूर्वार्धे सादयति ॥ उर्ध्वं मनः सुव
र्गं ॥ अभितः प्रचरणीयं महावीरं क्रमेण परिचिन्तायादि समं हलव

त॥ उपप्रवरणीरुक्मोपिन्वेनेमों जमेवच॥ शफैरोहिणहवनीसमि
धः कुसवेदकं सुणापयमर जुचपरिध्यन्ती चष्टष्टिके॥ धवित्रेस
मिधः स्यात्कीधवित्रंचकपालके॥ रस्त्रवंकुशमयंवेदमासंदीमद
मेवच॥ सछिद्राणां पूरणं च इतरेषामंजनं आसंदी विस्रस्यमदेमं च
ण॥ घर्मैतत्तेम हिंसिकतामुंलप्रलवान्नो हिण पिष्टानि प्रक्षिपति पू
र्ववल्हद्माजिनमा स्त्रपाति॥ पुनमुपतिष्ठते अयं यः पुरुषं रूपो सिं
सन आस्येन तिष्ठसि॥ नो ध्वो न तिर्यग्निधां तेनु विहितोऽस्मि वि
धां मेनु विहितोऽस्मि मसि सोहमस्मि योहमस्मि सत्वं नाक

७०
मारोहसह यजमानेन साकं ॥ उपस्थानं याजमानमिति कल्पसारः ॥
समग्रमूलाच्छिन्नोदभं मुष्टिना दध्ना मधुमिश्रपायोक्षति ॥ अस्को
द्योः पृथिवीमस्कान्त्तुषभोसुवागाः ॥ स्कन्ते माविश्याभुवनास्व
नोयज्ञः प्रजनयतु ॥ अस्कान्तनिप्राज्ज्यास्कन्ताजोयतेष्टा ॥
स्कन्ताप्रजनिषीमहि ॥ प्रसोतारमाह प्रसोतवर्षाहारः साम
गायेष्टाहोत्रीयंच ॥ आग्नीध्रमाह ॥ अनेनोदकुंसे ॥ रीही ॥ आग्नीध्रः
पूर्ववत् ॥ अध्वर्युर्यजमानं गंधर्वयजूंषि वाचयति रंतिर्ना
मासिदिमो गंधर्वः तस्यतेषु द्वे विधाने ॥ अग्निरध्यक्षाः ७०

वरिजसा विमानः॥ यद्वाघासत्पुतयन्विना धियो हि न्योनो धियश्च नो अ
 व्यात्॥ सुस्तिमयिंद चरणेन दीना अपावृणोदरो अश्मप्रजानां
 प्रासांगंधवो अमृतानि वोचत्॥ ईशो दक्षं पारं जानादहान्॥ आग्राधः नि
 धाय कुंभं त्रिरपस व्यंपयेति॥ यजमानो घर्ममुपतिष्ठते॥ ततत्वं देवघ
 र्मदेवो देवानुपागा इह मंहं मनुष्यो मनुष्यं न सोमपाथं तु मे हि सप्रजया
 सह रायस्योपेण॥ सर्वजं जलान पोगृह्णाति॥ सुमित्रान् आपोषधयः
 संतु॥ नेत्रस्यां विरस्पति॥ हुर्मित्रास्तस्मै कृत्वा सुयोस्मान् देवैर्यवयं द्विषः॥
 अपउपस्ययादित्यमुपतिष्ठते॥ उदयंतमसस्य रिपुपंतो॥ मग न्योतिरुतसं ७९

यजमानो मुखेन मितिकल्पसागरः॥ अथ्युर्यवकाश्चोरेण प्रक्षयः॥ गोत्पारमाहरा॥ वयोक्ष्यो
 महावीरं गोपाय॥ प्रस्तोतारमाहा॥ प्रस्तोतारमैते नास्ते न्वेहि॥ शान्ता मागत्य स्रवेणुगार्हप
 त्येजुहोति॥ उदु-यं-सूर्यस्तादा॥ सूर्यो येदं॥ चित्रं देवानां॥ ब्रह्मस्वाहा॥ सूर्यो येदं॥
 सर्वं शान्तामस्विमुपतिष्ठते॥ इमं मुखं समस्तस्य॥ सानिगा यत्र नवीया॥ सं॥ अग्ने देव
 वेषु प्रवोचः॥ आग्नी श्रीये उपविश्ये सन्निविशोति जपंति॥ शंभो वास इति॥ इति प्रवर्ग्यो दास
 नं॥ अथाग्निमीयः॥ यजमानो गार्हपत्या हवनीयगोरंतरेण ताजयते न गार्ह
 पत्यमुपविश्य याः पुरस्तादित्यादि निविष्टमिच्छते ज्योतिष्टोमार्थं नृत्तं बोमीय
 त्रि ३३ नायक्ष्ये इति रूपां शुचिरुच्येः॥ तन्मन्त्रं ध्यात्वा मित्यादि० तथेत्यंते॥ पाशु
 कं हविः॥ वपापुरोडाशां गानि हवीं विवा॥ आग्नीषोमा वाज्यभागो॥ आग्नीषो
 मो म्रथ्या न देवता॥ वनस्पतिः एष दार्ज्य देवता॥ अग्निः स्विष्टकृतः॥ एका

दशप्रयाजाएकादशातुयाजाएकादशोपयाजाः॥सद्योमक्ष्यइत्युक्तातेनैवयथा
 स्वाहायजनपुपविशति॥अध्वर्युर्देवागा०॥प्रयुज्यतामिति कल्पसारः॥अमिषा
 मीयार्थमसिदेनशाखांछिन्नति॥इषेत्योर्जेत्वा॥तूष्णींपूक्षशाखामाच्छिद्योक्तेशा
 खेतूष्णीमाहृत्य॥तूष्णींयजमानमवेक्ष्यानधःसादयति॥यजमानस्यपुष्पनूपा
 हि॥आदित्यैरास्मासीत्यादिदेवंगममसीसंतंस्तुत्यापरिधिभिःसहधमंसन्नद्य
 ति॥ततस्त्यात्रेयाविश्रुतिद्येतूहः॥बर्हिःसंभरणानंतरंशाखाच्छेदनमिति
 केशवः॥सवनियपश्चर्थंपूर्ववच्छाखांछिन्नति॥दधिग्रहार्थंतूष्णींतृतीयां
 छित्वातूष्णींवत्सापाकरणादिकरोति॥सवनीयामिक्षार्थंमंत्रेणशाखांछि
 त्वातयावत्सानपाकरोति॥वायवस्त्रेयायवस्त्रेत्येषामातःप्रेरयति॥देवो ७२

तद्गोधिपतिः समहमामुषा संप्राप्तेन संवर्चसा संप्रयसा
 संगोपत्येन संप्राप्यत्योषेण व्यसौ योस्मान्दृष्टि यंचवयं
 दिष्माः अचिक्कददृषाहरिः महान्मित्रो नदर्शतः सप्तसूर्य
 णराचते चिदसिस्तमुद्रयोनिः इंदुदक्षः श्येनस्तथा हिर
 ण्यपक्षः शकुनोत्तुरण्युः महान्त्यधस्ते ध्रुव आनिषत्तः नमस्ते
 अस्तमामाहिंस्रीः विश्वावसुः सोमगंधर्व आथोददृशु
 षीः तद्वतेनाव्योयेन तदन्यवैत इंदोरारहाण आसा परिसूर्य
 स्यपरिधीः रपश्यत विश्वावसु रक्षितनोगृणातु दिव्योगंध

७३

तस्य पश्चान्निधध्यात् ॥ शास्वामध्ये द्विगुणां प्रादेशमात्री रज्जुमूलाग्रव्य
सयेन बध्वा शास्वयासह वेणीसुराति ॥ त्रिवसलाशेदभर्तृशोऽप्रादेश
संमितः ॥ यज्ञे पवित्रं पोततमं पशुं हव्यं करोतु मे ॥ प्रतिप्रस्थता हवानी
ये प्रणयनीयमिधमूलत आदधातियथानाति दग्धो भवति उपयमनिर
ग्निसमीपे सादयति ॥ अथ युरपूर्वा ज्येनस्कृतिपंचगृहीतं गृहीत्वा प
रिकर्मिणे प्रयच्छति ॥ देवदातपरिधिगुगुलुसुगंधितरणमेष शृंगम
ध्यरोमाणि ब्रह्मणे प्रयच्छति ॥ प्रतिप्रस्थात्रे तूष्णीं मुसूताः प्राक्षणीः प्र
यच्छति ॥ अथ युरः संवेषमाह ॥ अग्नये प्रणीयेमानाया नु ब्रू ३ ह्यग्नी

७३

देकस्य यायानुसंधेहि ॥ एकं पदभागमुपयमनीषु निधाय द्वितीयं शाला
मुखीये निधाय तृतीयं सुरक्षितं करोति ॥ पात्र्यामिधमनिधाय शरावधः
सुखास्थयमादत्ते ॥ कश्चिद्वा लानं गृहीत्वा यणशालामुखीयं नीत्वा त
मस्तिसृष्टिस्तिलामन्यत इति देवस्यामिः ॥ होत्रा प्रथमायामस्थिति
रुक्तायां यजमानपत्नीभ्यामन्वारबुधो होतवश्च न गच्छति ॥ तमनु
सर्वपूर्वया द्वारानि क्रम्योत्तरेण महावेदिमुत्तरवेदिमना कामं तां
द्येयुः प्रणीते राजानं यथागतं नीत्वा ३ संघांसादयति ॥ ब्रह्मादक्षि
णमहावेदिमाशुः शिशान इति सूक्तं जपन् ब्रजेत् ॥ अग्निं प्रणय

वसूनिपुस्तधाविशंतुदीर्घमायुर्यजमानायहृष्यन्तथा मृतेन जलरितार
महृषिर्ध्वान्विस्वस्य ज्वलयित्वा परिसमृद्धपर्युक्ष्यपरिस्तरणाति॥
ब्रह्मासूक्तं समाप्य महावेदेर्दक्षिणतो निरसनोपवेशने करोति॥ ब्रह्म न
जपः॥ यजमानः स्थायतनः॥ आसीना ब्रह्माणं वृणीते॥
भूपते० दिवं॥ अध्वर्युरपूर्वा ज्येनस्कृचिचतुर्गृहीतंगृहीत्वान्वार
ध्येयजमाने जुहोति॥ अग्निर्यज्ञं नयतु प्रजानन्मे नयतु हनो विदे
न॥ देवेभ्यः प्रब्रूता यज्ञं प्रयज्ञपतितिरस्वाहा॥ अग्नये यज्ञप
तय इदं॥ अपरं चतुर्गृहीतंगृहीत्वा जुहोति॥ वायुर्यज्ञं नयतु प्र

७५

जा० तिरस्वाहा॥ वायवे यज्ञपतय इदं॥ अपरं चतुर्गृहीतं॥ सूर्येयि
ज्ञं नयतु प्र० रस्वाहा॥ सूर्याय यज्ञपतय इदं॥ अपरं च० ति॥ यज्ञो
यज्ञं नयतु प्रजा० स्वाहा॥ यज्ञाय यज्ञपतय इदं॥ यजमानः स्व
यसहृद्गृहीत्वा जुहोति॥ अग्निरन्नाद्यं पतिरन्नस्येशो समेनं देदा
तु स्वाहा॥ अग्नये न्नादायेदं॥ वायुः प्राणदाः प्राणस्येशो समेनं प्राण
देदा तु स्वाहा॥ वायवे प्राण इदं॥ आदिसोमूदाभूयिष्ठानां पशू
नामीशो समेनं भूयिष्ठान्यमूददा तु स्वाहा॥ आदियासमूर्तिरिदं॥
अध्वर्युस्तरवैद्यामुत्तरं सुपयमनीमुष्य॥ कर्मणो वां दे०

७६

यं॥ उपवदेहो ब्रह्मनुत्तरमिहादिदिन प्रीसंतं कुर्यात्॥ प्रोक्षणीरा-
सादयेध्मा बर्हिस्तपसादयेयेता वास्यौषः॥ आग्नीध्रो ग्निहोत्रहवण्या
तूह्यी संस्तुता आयः प्रोक्षणीरासादयेति॥ अनुपयुक्त बर्हिः प्रोक्षणे
नष्टा स्थाति॥ अनसी प्रक्षालिते तीर्थे न प्रवेश्य मृगादि सहिते
एकमयेणो हवनीयनीत्याशालाया दक्षणातः स्थापयति॥ एकं प्रती-
चीनीलोत्तरतः स्थापयति॥ एकं महदनुद्धृत फलकं इतरदल्यमुद्ध-
तं फलकं॥ तयो रज्यादिविमुच्य महावेद्यां प्रवेश्या ग्रेणशालां नीत्या-
दक्षिणोत्तरयोररतिमात्रं विहाय प्राक्कुबुके स्थापयित्वा

७६

॥ स० ॥ सिरसि सुप्रजावानुः स्वाहा॥ तदक्षणाग्निमादभ्यतयेव॥

यैव॥ सि० ॥ हीरसिरायस्पोषवनिः स्वाहा॥ उत्तरांसादारभ्यतयैव॥ सि-
० ॥ हीरस्यादित्यवनिः स्वाहा॥ मध्ये सि० ॥ हीरस्यावहदेवान् देवयते
यजमानाय स्वाहा॥ यजमानः सर्वत्रोत्तरवेद्याददं॥ अध्वर्युः स्रुचमु-
द्धृत्वाति॥ भूतेभ्यस्त्वा॥ संभारानादायनाभेः॥ पश्चात्माध्यमं परिधिं
परिदधाति॥ विश्वायुरसि दक्षिणी दृष्ट्वा॥ दक्षिणं॥ क्रवक्षिदस्यं तरि-
संदृष्ट्वा॥ उत्तरं॥ अन्युतक्षिदसि दिवं दृष्ट्वा॥ अतिशिष्टा संभारानु-
त्तरनाभौ निवपति॥ अग्नेर्भस्मास्यग्नेः पुरीषमसि॥ तूह्यी व्याघारेश-
वणसंभारानभिधारयति॥ यज्ञप्रतिष्ठिषुमेतो सुशोवा आत्या-
प्रदक्षिणमावत्याग्निं गृहीतोत्तरवेदेः पुरस्तात्प्रत्यङ्मुखः संभारदधि ध्वं प्रतिष्ठा-
पयति

७७

ध्वर्युर्दक्षिणस्यां वर्तन्यां स्फ्येनो ह्यत्यावोक्ष्य हिरण्यं निधाय परि
स्तीर्य परि विव्यजुहोति ॥ इदं विष्णुः सुरेत्याह ॥ विष्मव इदं ॥ अ
धं पदभागं पल्यं जलावोप्यसंस्थावेणाभिधारयति ॥ पत्नी अ
क्षस्याधस्ताद् दत्तेन पाणिनौ तौ न न प्रागग्रेण यत्र मपनीयद
क्षिणं चक्रसुषिरप्रदेशमनक्ति ॥ आनो वीरो जायतौ कर्मण्यो
यः सर्वनुजो वा मयो बहूनामसदृशी ॥ अध्वर्युरपरं चतुर्गृही
तं उत्तरस्य हविर्धानस्य पश्चादक्षं त्वोत्तरस्यां वर्तन्यां पूर्वव

७७

स्त्याजुहोति ॥ इरावती धेनुमती हि भूतं सूयवसिनीमनैव यशसे ॥
यस्कन्नाद्रोदसी विष्मुरेतेदाधारं पृथिवीमभितो मयूरैः स्थाह ॥
विष्मव इदं ॥ सर्वपदभागं पल्यं जलावोप्यभिधारिते पत्नी ॥ उत्तस्व
क्रसुषिरप्रदेशं पूर्ववदनक्ति ॥ आनो वी० दृशी ॥ चक्रं प्रवेश्याज्य
स्थालीं सस्कवां स्फ्यमुदपात्रं बर्हिर्हिरण्यं प्रतिप्रस्थात्रे प्रदा
य पल्यानीतायां ॥ होतरे हिवेते हस्ताभ्यां पारिगृह्याह ॥ ह
विर्धानाभ्यां प्रवर्त्यमानाभ्यां मनु ब्रूहि ॥ होत्रा प्रथमा

७८

यामचित्रितक्तायां प्रवर्तयति॥ प्राचीं प्रेतमध्वरं कल्पयं
तीर्तुध्वं यज्ञं नयतं माजी द्वरतं॥ अक्षशब्दे जपति॥ सु
वादे वदुयां आचदे देवश्रुते देवे चाचोषेथां॥
हविर्धानसमीप

७८

तूष्णीं संस्तुता द्विरद्विः प्रोक्षति॥ वेह्मवी विह्मवेषुंधेथां पहिय
जमाने सुत्कापूर्वया दाराशालांगत्याशालामुखी ये स्मार्तवदाज्यं
संस्तुतैस्त्वेर्गहितं मन्वारध्ये यजमाने तत्रैव जुहोति॥ युंजते मनः
परिहृतिः स्यात्॥ सवित्र इदं॥ अपरं यत्तुर्गही लाज्यस्य ली सस्त्र
वां स्फैयमुदपात्रं बर्हिर्हिरण्यमादाय एहिय जमाने सुत्कापूर्वया दारा
रानि क्रम्य दक्षिणस्पृहा विधानस्य पश्चादक्षसंगच्छति॥ तस्य पश्चा
द्यजमानस्तथैव॥ तस्य पश्चान्निहितं पदभागमादाय पत्नी॥ अ

तां सि यो अस्कं भायदुत्तरं सुध स्तु विचक्रमाणस्त्रे धोरुं गायः
 प्राप्तिप्रस्तातोत्तर स्पह विधीनस्योत्तरतः स्तुणानिहंति दिवोवा
 विष्मः स्यात् स्तुणामक्षपात्प्रां र ज्वाबधाति विष्मोर्नुकं गा
 यः अ ध्युर्द क्षिण स्पह विधीनस्य चुबुकात्प्रांगरं लिमीवागर्त
 स्वात्वाद क्षिणाद्युगांता प्राग्बाहुमात्रे गतं स्वात्वात्तराद्युगांता प्रा
 ग्बाहुमात्रे गतं स्वात्वा प्रतिप्रैच्छातोत्तर स्पह विधीनस्य दक्षि
 णाद्युगांता चुबुकादुत्तराद्युगांता ज गतं त्रिंशं स्वात्वा विधीन
 नयोः पश्चाद्बाहुमात्रे ह विधीनयोः पश्चाद्बाहुमात्रे उभो पूर्ववत्

ग्वाहुमात्रं

७९

षट् गतीन्वानयः सर्वगताः समानाः गर्तेषु प्राक्पश्चिमशाखाः
 स्तुणा उच्छ्रियता स्पदगमो वंशो निधाय प्राग्व्यारे दर्ममयी
 रज्जुं बध्नाति विष्मो रराटमसि वंशो योरुपरि मध्यमं ह
 णपटलं निदधाति विष्मोः पृष्ठमसि दक्षिणोत्तरयोर्दक्षि विष्मोः
 श्मप्रैच्छः परिश्रूयंति पूर्वपश्चिमद्वारौ कुर्वंति पूर्वद्वारे
 दक्षिणद्वारौ हो कुशमौष्टि मूले बध्नामुष्टो दर्मण प्रो
 त्य दर्मण रज्जुं प्रवशयति विष्मोः स्थूरसि ग्रंथिकरो
 ति विष्मोर्ध्वमसि ग्रंथिं विस्रस्याह ओकुर्वंती ग्रंथीह

स्तकोशले निस्तिष्ठतापरिकर्मण्युपर्युपरिदर्भांस्तुह्याप्र
 धीनकुर्वन्तो वेष्टयन्ति उत्तरे द्यावाहो प्रतिप्रसृता समंत्र
 मेव करोति एव ~~स्तु~~ मुष्मोपश्चिमे द्यावाहो कुरुतः
 अध्वर्युर्हविर्धानममिश्रति वैष्णवमसि विष्णवेत्ता
 एवं हविर्धानं कृत्वा प्रदक्षिणमावृत्य प्रत्यङ्मुखा द्युशाला
 मुखीया लंकोरनुस्यं द्युषट्प्राचः प्रक्रमामति दक्षि
 णतः सप्तमंत्राभिनिधाय तामादत्ते देवस्य स्वाददे

देशंगते हविर्धाने विस्त्रयाध्वर्युप्रतिप्रसृता तारो उत्तरे पाहवि
 धाने प्रतो गता एष्या दक्षिणोत्तरयोर्हस्तमात्रं धारं कृत्वा मध्य
 मोत्तरवेदिशं कोरनुस्यं द्युषी अतीचः प्रक्रमान्प्रक्रम्य मध्यम
 फलकस्थितमोरनसोश्च बुके उपस्तं बन्नाभ्यां धारयतः अध्व
 र्युर्मंत्रं वदति अत्ररमेथां वेष्टयन्त्यधिव्याः दक्षिणहविर्धा
 नस्याक्षपाल्याः पुरस्तात् सश्वादासंलान्तां स्तूणानि दत्ति दिवो
 वा विष्णुवृत्तवा एथिव्या महोवा विष्णुवृत्तवा तं रिक्षा दुस्तो एण
 स्वबहुभिर्वसुधैरा प्रयच्छदक्षिणा दोत सयात् स्तूणामक्षपाल्यां
 रज्जो बध्नाति विष्णोर्नुकवीर्याणि प्रवोचयः पार्थिवानि विमृशे

अभि मंत्रयते अन्निरसिनारिरसितयानिहिते देशपरिलि
खति परिलिखितं ० तामि त्रिरितिकल्पसारः उद्गातारमा
ह उद्गातरेहीममौदुंबुर्यावटं खनप्राक्पुरीषि वमुदपत्नात्
उद्गाताखनतिखानयतिवा औदुंबुर्यावटात्सदोमिमिलेकाष्ट
नयथात्रीणिप्राक्पश्चिमविस्तीर्णाणिभवतितथाप्राक्त्रीणि
दक्षिणोत्तराणि एवमुदकं नवानां दानां मध्यभोगे औदुंबुरी
यथाभवतितथाकरोति सदसो मध्ये दक्षिणोत्तरा एवमुदयो

८१

श्रुगर्तपिंकीः खानयति तदेतच्छालामुखी याद्यं कोरेकस्मात्प्रक्र
 मादारम्यदशप्रक्रमं प्रादक्षिणोत्तरं सप्तविंशत्यरलिकं सद
 सः प्रागात्प्रादक्षिणस्य हविर्धानस्य पुरोक्षमुपरवान्काष्ठेन
 मिमीले ८ ष्यादक्षिणतः प्रक्रमं विहायारलिमात्रं चतुरस्रं
 कृत्वा संधिषु शकुनिहस्तप्रादेशार्धं नैकैकं भंडं उलं परिलिखे
 तूउत्तरेणारमाहंउत्तरेहीमानुपरवान्चनप्रादेशमुखान्
 प्रादेशांतरस्यादान्बाहुमात्रानवाचोसंमिदं नुपरिष्टादध

सदः।

८१

वृद्धिं धृषव ध्रः यावति स्वाते निश्चल स्तिष्ठन् पशुंधारयति ता
 वदुपरादधिकचतुरंगुलं खनति अवदात् पूर्वभागे मृदमृदुर
 तियूपावटे क्रियमाणे प्रतिप्रस्थातो द बरी निखात्नाद ध्वेय
 मानमात्री मीत्वा अधस्ता छिनत्ति अर्धे नो रायः सुवीरः अ
 पस्पृष्टा तां प्रक्षाल्य तीर्थे न प्रनेश्यावटस्य पुरस्तात् प्रागा य
 तां निदधाति अध्वर्युः प्रदक्षिणमारुत्य प्र ह्यदुः। दु सो दुं
 बरीमेत्ययवमतीः प्रोक्षणी बर्हि रा ज्यस्थालीं सस्त्रवां मे

८२

आवरुणदंडं हिरण्यमुदपात्रमादाय एहियतामानेयत्का
 लामगादारम्या मूला सोक्षति दिवे तां त रिक्षायत्ता पथि
 मेत्वा पश्चात्स्थिवेति वृत्ति कृत अवटे पोवनयति शुंध
 तां लोकः पितृ षटनः तस्मिन् यवान् पक्षिपति यवोसि
 यवया स्पृष्ट्वा यवयारातीः बर्हि मूला मस्य येनावस्त्र
 णाति पितृणां सदनमसि हिरण्ये निधाय स्त्रवेण जुहो
 ति पितृभ्यः स्वाहा पितृभ्य इदं यतो यवीत्यपु पस्पृश्या

८३

दुबरीमुखयतिउदिवंस्तभानातरिक्षं पृथिवीदं ह
 यजमानउद्यियणाद्याहोमान्मुचेदितिकल्पसारः प्रा
 चीनकर्णामवटेनिदधाति युजानस्त्वामारुतामिनोतुमि
 त्रावरुणयोर्ध्वेणधर्मणाषदक्षिणंपुरीषेणपर्युहति
 ब्रह्मवनिं ह्यक्षत्रवनिं सुप्रजावनिं रायस्योषवनिं पर्य
 हापि। दंतेन संहति ब्रह्मदं ह्यक्षत्रं दं ह्यप्रजां दं
 ह्यरायस्योषं दं ह्यभूमिं समं ह्येतोदपात्रं निनीय अस्याः

८३

५

स्तसंस्तमानुनेता प्रादेशमात्रविलानद्योवाहमात्रानुपरिअ
 संलग्नानद्योभिन्नानखनतिमदं दक्षिणस्य हविर्धानिस्योपस्तं
 मनात् प्राडिदधाति अध्वर्युतेन चतुरस्रं स्वरं कृत्वा सिकताः
 प्रकिरति उपरदेशादग्निमादत्ते देवस्य त्वादृष्टे अग्निमंत्रय
 ते अग्निरसि सितया पदविक्रममात्रं अर्धमंतर्वेद्यं बहिर्वे
 दियूपावटं परिलिखति त्रिरितिकल्पसारः परिलिखि
 मिआग्नीध्रमाह अग्नीदेही मयूपावटं स्वनोपरसमिज
 प्राक्पुरीषमुद्यपताञ्चतुरंगुलेनोपरमतिस्वनतात् आग्नी

कर्णे हिरण्यनिधाय स्तवेण जुहोति घृतेन द्यावा पृथिवी अप
णे थां ओदंबरीमनूभूमिगते आज्य स्वाहा कारांत करोति
द्यावा पृथिवीभ्यामिदं० उद्गाह्य प्रसाह्य उद्गातार ओदंब
रुद्धितातां डिभ्यः प्रागुक्षयणात् प्राह ओदंबरी उक्षिप्य
तेरति ओदुंबर्या उक्षयणानंतरं यथा वटं प्राचीनकर्णा
स्तुणा उक्षयति तासूदगमानत्रीन् शान्तिधाय मध्यमं
तृणपटलं उदगायते निदधाति इद्रस्य सदो सितस्य
दक्षिणोत्तरे पूर्वपश्चिमायते विश्वजनस्य धाम

यादिर्मन्त्रः ततः प्रत्यं वित्रीणि ततः प्राचित्रीणि प्रलिख्य
दिर्मन्त्रावलिः दक्षिणा न्युतराणि मध्यमानामुपरिकरो
ति मध्यमामुत्तरे बापुपरिकरोति संधिषु तेषां वर्तन्य
स्यति परिश्रयंति पोरित्वा गिरवणो गिर इमा भवन्तु विश्व
तः वृक्षा युमनु वृष्ट योजु हा भवन्तु जुह्वयः पूर्व पश्चि
मे द्यौ रौ कुर्वन्ति दक्षिणे द्यौ बाहो रसादि अग्नि
र्मन्त्रानां तं हविर्धानवत्त इन्द्रस्य सूरसीति रजु प्रवे

८५

करो

सर्वथा द्वाराहविर्धानं गत्वा दक्षिणाहविर्धानस्य नीडे चर्मसादयति उप
रवाणां पुरस्तादितराणि। उपरव देवा दक्षिणा दत्ते। देवस्य त्वा दे। आभि
मंत्रयते। आभिरसि नारिरसि। तयोपरवा न्यरि लिखति। क्रमेणाग्ने
यादिकोणावतुष्टये। परि लि० तामि त्रिरितिकल्पसारः स्वातेष्वेव क्र
मेण पुनः किंचि० त्वनति। रक्षो हणो बल गहनो वैष्णवान् वनामि मं
त्रावृत्तिः क्रमेणापांस्तु पादते। इदमहं तं बल गमुद पामि यनः। समा
नो यमसमानो निवृत्वा नेदमेन मध्यं ~~होमो~~ मि योनः समानो यो स
मानो राती यति गायत्रेण छंदसा। इदमहं तं बल० यति त्रेष्टुभेन छं
दसा इदमहं तं० यति जागति न छंदसा । इदमहं० राती यं छि सा

८५

नुष्टुभेन छंदसा पांस्तु नृहीला यजमानस्य पादो पात्रोतरे स्थाप्य पा
दयो रध्यस्ताभिदधाति। अववाढो बल गः। एवं सर्वत्र यजमानः पा
मानं मानसाध्याय नृपांस्तु न संखरे उक्तेरवानिरस्यति अपृष्ट
ष्टु। अध्वर्युराग्नेयीस्तु सुपरवम ध्यस्तादभि मृशति ईग
नीस्तु यजमानो निमृष पृच्छति। अध्वर्यु किमत्र अध्वर्युः १५३ य
जमानः तन्नो सह अध्वर्युः पृच्छति यज० किमत्र य० १५३ अ०
तन्नो सह नैऋतीस्तु मधो किमत्र पृच्छति य० किमत्र यजमान
आग्नेयीस्तु मधो किमत्र पृच्छति अ० तन्नो सह आग्नेयीस्तु मधो कि

८५

मृश्यपृच्छति। अ० किमत्र। अ० भद्रं यजमानस्तनौ सह। २ निर्जृती स्तुम
 धोभिर्मृश्यपृच्छति। अध्वर्यो किमत्र। वायवी स्तुम धोभिर्मृश्य भद्रं।
 य० तनौ सह। अध्वर्युः पृच्छति॥ य० किमत्र। य० भद्रं। अध्व० तनौ सह।
 ईशानी स्तुम धोभिर्मृश्यपृच्छति। यजमानः किमत्र। यज० भद्रं। अ० तनौ
 सह। यज० पृच्छति। अध्वर्यो किमत्र। अ० भद्रं। य० तनौ सह। अध्वर्युः। क्र
 मेणाभिर्मृशति। विराडसि सप्तहासुमाडसि त्राव्येतेहासुमाडस्य भिमा
 तिहा विश्वाराडसि विश्वासांराष्ट्राणां हंता क्रमेण सकृत्प्रोक्षति। रक्षो हणो
 वल्गुहृन्ः प्रोक्षामि वेष्टवान् मंत्रो वृत्त्या सर्वेषां वनयति। रक्षो ह

मा

८६

२

शमंत्रः। इंद्रस्य ध्रुवमसीति ग्रंथिकरणमंत्रः। ऐंद्रमसी दायत्वेत्यभि म
 र्निमंत्रः। महावेद्या उत्तरां सादारण्याऽष्टादश प्रक्रमेणां कुं निहत्याग्नी
 धागारं पंचारत्नं समवतु रस्त्रं अर्धमंतर्वेद्यर्थं बहिर्वेदि कृत्वा बहिर्वेदि
 परिश्रित्य दक्षिणां द्वारं कुर्वति। आगारमध्ये ग्नेरायतनं। महावेद्या दक्षि
 णां सादारण्याष्टादश प्रक्रमे मार्जालीयं तद्वत् कृत्योत्तरतो द्वारं कुर्वति म
 ध्ये ग्नेरायतनं अध्वर्युराग्नी धागारेति घृन्। एकादश अभिं यवम
 तीः प्रोक्षणी बहिराज्यस्थालीं सस्त्रुवां० अधिषवणं चर्माधिषवणं फ
 लकेषु त्रां कुं न्यावाणं हिरण्यमुदपात्रो मोदाय एहियजमाने तत्का

णो बलगहनो वनयामिवैष्टवान् । तथैव सर्वेषु यवान् प्रस्कंदयित्वा । यवो
सियवया स्मद्वेषो यवयारातीः । तथैव सर्वान् बहिषावस्तीर्य रक्षो हणो ।
वस्तृणा मिवैष्टवान् । तथैव क्रमेण हिरण्यमंतर्धाय स्त्रवेण जहोति ।
रक्षो हणो बलगहनो भिज्जहो मिवैष्टवान् स्वाहा वैष्टवेभ्य उपरवेभ्य इ ।
सर्वत्र मंत्रावृत्तिः उपरवाणामुपरि अधिषवणफलकेशंकुना अप्रोते सं
स्पृष्टे उपदधाति रक्षो हणो बलगहनो बुपदधामिवैष्टवी फलके द्वाभ्यां पु
रस्ता द्वाभ्यां पश्चाद्वाभ्यां पार्श्वयोरेकैकेन शंकुभिर्निहंति । प्रदक्षिणं पु
शीषेणो पर्सति रक्षो हणो बलगहनो पर्युहामिवैष्टवी बहिषापरिस्त
णाति रक्षो हणो बलगहनो परिस्तृणामिवैष्टवी अभिमृशति रक्षो ह

तं परिमंडलं रुरुता तत्र सिकता निवपति। सदसि पूर्वोद्धि प्रक्रममवशेषपृथ्यायां पूर्ववन्निव

८७

पौवलगह नौ वै ह्यवी फलक योश्चर्म प्राचीन ग्रीवमुत्तरलो मोपस्तृणाति
यज्ञप्रति० मडि यज्ञप्रति तिष्ठे त्येतावानेव वामंत्रः तूष्णीं वा चर्मव्यवहि
ते फलके ग्राव्यो ज्वेराहंति बृहन्नसि बृहद्वा बृहती मिंशाय वार्यं वद नीडे
चर्मस्थापयेति ग्रावस्त ग्रावापां दक्षिणस्य हविधानस्या ग्रैस्तोत्रोपाकरणा
थे बर्हिर्मुष्टिं बध्नाति। स्पृष्टमुदपात्रं चात्वा लासुरीषं सिकताश्चादाय एहिय
जमाने त्यक्त्वा ग्रीध्रीयंगत्वा स्पृष्टे नो धत्वा बोक्ष्य चात्वा लासुरीषं सिकता
श्च निवपति। विश्वरसि प्रवाहणो रौद्रेणा नीकेन पाहि माग्ने विपहि मामा
माहिः सीः। उक्तो मंत्रान् च दत्तः तन्निवपति वद्विरसि हव्यवाहनो रौद्रेः सीः
तं परिमंडलं हि प्रादेशा विष्कंभं होतुर्धिष्ण्यं कृत्वा तत्र सिकता निवपति। ८७

तमुपतिष्ठते सम्प्राप्तिसिद्धिं शान्तरौद्रेः सीः चालाला दक्षिणतो तर्वेदि प्रा
 ग्देशंगत्वा आस्तावं पारिषेद्योसि पर्वमानेरौद्रेः सीः चालालंगत्वा प्रत
 क्तासिनभस्वान्तरौद्रेः सीः पशुपपणदेशंगत्वा असंमृष्टोसि हव्यसू
 दोरौद्रेः सीः सदसः पूर्वद्वार्येव प्राशुखस्तिष्ठन्नोदुंबरी नूतधामासि
 सुवर्ज्योतीरौद्रेः सीः तत्रैवतिष्ठन्ब्रह्मसदनं ब्रह्मज्योतिरसि सप्तर्धामा
 रौद्रेः सीः तत्र स्थ एव शाकामुखीयं अजोस्येकपादौद्रेणाः सीः गार्हपत्यं
 आहरसि बुध्नियो रौद्रेः सीः प्राशुखस्तत्रैवतिष्ठन्संप्रैषमाह स्तुणी
 तवर्हिः प्रवृत्तं यत्तत्संभविता नूतयध्वमास्तावं बहुलं स्तुणीतस
 दो हविर्धाने बहुले स्तुणीतो नेतर्ग्राव्यो वायव्यानि द्रोणाकलशे दशा

पवित्रे समवधाय पत्नीशाले सप्तसादयाग्नीदाज्यमधिभ्रयप्रतिप्रस्थातः स्तुवः
 संमृद्याज्येनो देहिष्ट षडाज्या यदध्याहरदक्षिणे वेद्यं ते लौकिके बर्हिर्मुष्टिंस्तु
 णाति। देवबर्हिरूणाः भ्यः ततो दक्षिणतस्तत्र उत्तरतस्तत्र योमध्ये सप्तमः
 सर्वो महावेदिं बहुलां पुरस्तादारभ्य प्रत्यं वं लौकिके न बर्हिरूणां स्तु
 णीतोयंति अवशेषितमर्धस्तनव्रतं तद्वं प्रयच्छेत् उन्नेतापंचग्रावाप्यः
 दशान्वमसान् सदस्यपक्षे एकादश द्वादशग्रहान् अंश्वदाभ्यातिग्राह्यपक्षे
 सप्तदश द्वे दशा पवित्रे परिहृत्वा त्रैवद्रोणकलशे निधाय प्राग्वंशे एकत्र
 सादयति। अध्वर्युः अग्नीषोमीयशारवापवित्रं कुंभीं हृदयशूलं व
 पाश्रपण्योरशनेन शाकामुखीयादुत्तरतस्तुणे पुसादयित्वा तूष्णीं सं

८२ स्तुताभिरद्भिः प्रोक्षति शुंध्यं ध्वं ये आग्नीध्रः प्राग्वंशंगत्वा ^{शा} शालामुखी
 यस्य पश्चात् कर्मणि वां देवेभ्यः शकेयं। अग्नी-उत्तल यित्वोत्तरवेदिमास्थ
 परिस्तृणाति शालामुखीयमग्रेणोत्तरेवोर्णोत्तरेषु स्फुर्यमानो नोत्र हव
 णीकं हवसाहो महवनीमुपभृतं पृषदाज्यग्रहणीस्कवं स्वधितिं श्रुवा
 मिडापात्रमाज्यं स्थालीवेदं वेदाग्रं वसादयति पुराणगार्हपत्यमग्रे
 णोत्तरेण वाज्यं विलाप्योपांस्ते प्रतिप्रस्थाता प्राग्वंशंगत्वा शालामु
 खीयस्य पश्चात् कर्मणि० यं पूर्वो ग्नेर्दक्षिणतो ब्रह्मयजमानावुपवे
 श्य शालामुखीयादारभ्योत्तरवेदिकपर्यंतं यज्ञस्य संततिरसियज्ञ
 स्तृणामि इमौ प्राणामा० धने पवित्रे स्तो० स्तुः य० यच्छ नेषाय ८२

५ तस्य दक्षिणतो द्विप्रादेशे पूर्ववन्निवपति श्वात्रोसिप्रवेतारौ द्वे० सीः॥
 तं होतुर्वधिद्वयवन्मैत्रावरुणस्य धिद्वयं करोति द्विप्रादेशांतरा क्ववि
 कंभाः उत्तरे धिद्वयः होतु रुत्तरतो ब्राह्मणा लंसिनः तु योसि विश्व
 वेदारौ द्वे० सीः पोतुः उशिगसि कवी रौ द्वे० सीः नेष्टुः अं धारिरसि
 वंभारी रौ द्वे० सीः। अळावाकस्य अवस्फुरसि दुवस्वानौ द्वे० सीः॥
 मार्जालीयंगत्वा गारमध्ये पूर्ववत् शुंध्यं रसि मार्जाली यो रौ द्वे० सीः
 तूष्णीं पुनराग्नीध्रे निवपति इतः प्रभृति दक्षिणतो मात्पूर्वं अध्वर्युः
 प्रत्यक्सदो नातीयात् अध्वर्युः सयजमानः ओत्तरवेदिकं एत्य

त्वा। शालामुरवीये प्रत्यक्षः० तयः मंत्रेण प्रोक्षणीः संस्कृत्य शुं ध्वं० ये
महीनां प० यज्यायेतू ह्नीदधि निरूप्य शालामुरवीये धिश्रित्यो भयं पर्योगे
कृत्वा अंतरि० तयः अध्वर्यः शालामुरवीयस्य पश्चात्कर्मणे० यं देवस्य ता०
ददे इंद्रस्य० तेजाः वाक्० वधः उपरवदे रौस्त व्यासे प्रेषमाह। प्रोक्षणीरा स्फ्यं
सादयेध्मा बर्हिरुपसादयस्कवः स्वधितिः सुवश्च संमृदि तू ह्नीदध्याज्य
ग्रहणी माज्येन यदध्मावोदेहि आहूताक्त प्रोक्षणी पुस्पय मुदस्यास्ते प्रतिप्र
स्ताताग्नीध्रो वा उत्तरवेदिसमीपे इध्मा बर्हिरुपसादयति आग्नीध्रः स्कवं स्व
धितिं वेदाग्रैकदेशं चादाय शालामुरवीये निष्पति प्रत्यक्षः० र० गे वीं ते जि
ष्ठेन० पामि सुवमंत्रेणोभयं संमृज्य प्रतिप्रस्तात्रे प्रयच्छति प्रतिप्रस्था

९७

ता ऊहं वसा होम हवनी मुपभृतं पृषदा ज्यग्रहणी दक्षिणे न स व्येन ध्रु
 वां ने दत्ते पां चादा यशाला मुखी ये मंत्रे प्राणिष्य ऊह मंत्रेण ऊहं वसा
 होम हवनी च संमृज्य मंत्रेणोपभृतं तूष्णीं ~~तूष्णीं~~ पृषदा ज्यग्रहणी मंत्रे
 पाध्रवां संमृज्य दिवः शिल्पः सिखा हा। स्कव स्वधिति प्यं सहस्रुचः
 आदायो करस्य पुरस्तान्निधाय पुनः शाला मुखीय समीपे निधाय
 आज्यं दधिय पत्नी मवेक्षयित्वा शाला मुखीये तेजो सीत्यधि श्रित्य स
 मिध मुपयत्य तेजो नुप्रेहाति प्राडः दृष्टोत्तरवेदि के अग्नि स्ते विने
 दित्यधि श्रित्य समिध माध्याय दक्षिणे न प्रोक्षणीः सादयित्वा यज
 मानमवेक्षयित्वा शाला मुखीय समीपे आज्यानि गृह्णाति ऊह पभृत ९०

१३५५५५ वेधां पशु वदा ज्यानि गृह्णातीति देवः।

६

प्रयच्छति। अथ यस्तदा दायोत्तरेण प्रोक्षणीः सादयित्वा स्य यमवेक्ष्यो तूय प्रोक्ष
 नीभ्यो तूय धे

देवैः र्यतियैः संविदानः स्वर्गलौके यजमानः हि धेहि मास्ये हास्ठा आ
 कुलैयामुपेयः न वासं कल्पयति शाला मुखीये अभ्यादधाति इध्मं प्रण
 यनीयं उपयमनीः कल्पयंति चात्वालात् अ ध्वर्यु र्ये जमानो न्चारभतेतं
 पत्नीतां पुत्राः पौत्रा अविभक्तदायादाः अपत्ता दुहितर इति कल्पसारः
 ज्येष्ठानुक्रमेणा न्चारब्धेषु वाससा प्रकृतेषु पुराणगार्हपत्ये स्मार्तव
 दाज्यं संसृत्य प्रचरण्यो यतुर्गृहीत्वा शालामुखीये जहोति त्वः सोम
 तन् हृद्भ्यो देषो भ्योन्य कृतेभ्य उरुयंता सिवन्त्यः स्वाहा ॥ सोमायेदं
 स्तवेण बिंदुमात्रे जहोति जुषाणो अतुराज्यस्य वेतु स्वाहा ॥ अग्न
 य इदं अपरं चतुर्गृहीतं गृहीत्वा संप्रेषमाह अग्ना वो माप्या प्र ७

णीयमानाभ्यामनु ब्रूहि होमं वा प्रथमायामृषिप्रिकृतायां अध्वर्यु
 रिध्मं प्रणयनीयमादोयागे गच्छति तमनु सोममादाया बोधायनो ब्र
 ह्मा तमन्वाज्यानि गृहीत्वा परि कर्मिणः तदनु नेतेति देवस्वामिः ग्रा
 योवाय व्यान्यादाय उपयोगिद्रव्यं जातं सहितान्य नसीशा ला मुखी
 यसकाशे स्थापयंति सर्वे पूर्वद्वारोपनिष्क्रामेति अ अयं नो अग्निर्व
 रिवः कृणोत्वयं मधः पुर एतु प्रभिदं न अयः शत्रून् जयतु जहृषाणो
 यं वाजं जयतु वाजसातो होतारमबुसरंतः उत्तरेण सदः परीत्याग्नी
 ध्रागारेग्निं निधाय परिस्तीर्य परिषिष्य चतुर्गृहीतं जुहोति अग्ने नय
 स्तुपथा० फयो ध्यस्म० विधे मु स्वाहा ॥ अग्नय इदं आग्नी ध्रागारे

वायव्यानि सादयित्वा राजा आज्येऽश्वसहउत्तरेणाग्नीध्रीयंपरीत्य समन्वा
 रब्धे ब्राह्मणीयेऽश्वेण जुहोति उरुविस्त्रोऽतिरस्वाहा विस्त्रव इदं आश्व
 लायनो ब्रह्मांतरेण चत्वारो लोकसो उत्तरेणाग्नीध्रीयायतनं सदश्व पूर्व्या
 दारापत्नीशालां प्रपाद्योत्तरेण शाला मुरवीयं अपरेण वेदिमुत्तरेण दक्षि
 णाग्निं दक्षिणेन राजानं गत्वा दक्षिणत आहवनीयस्य निरसनोपवेशने
 मंत्रेण कृत्वा ब्रह्मजपं जपित्वा राजानमादाय होतुर्युधिते उत्थाय यथेत
 मेऽग्नेरग्नौ ब्रजेत् अग्नावाग्नीध्रीये निहिते उत्तरेण तदतिब्रज्य प्रा
 प्य हविर्धाने गृहपतये राजानं प्रदाया परेण हविर्धाने अतिब्रज्य दक्षि
 णत आहवनीयस्य निरसनोपवेशनं ब्रह्मजपान्कुर्यात् ततः आरभ्य

तैः प्रकृतिवद्गृहीत्वा पृषदा जग्रहण्यां क्रमेण द्विरुपस्तृणाते। महीनां प
 योसि विश्वेषां देवानां तनूः यजमानः क्रमेण सूवीर्यायत्वा सं प्रजा
 स्त्वायत्वा अध्वर्युर्वर्हिषी अंतर्धीयदध्यानयति क्रुध्या समघृष्ट
 तीनां ग्रहं घृष्टीनां ग्रहोसि अपो धृत्य बर्हिषी क्रमेण द्विरभिघारय
 ति विस्त्रोर्हृदयमसि एकमिषविष्णुस्त्वानुविन्व क्रमे यजमानः राय
 स्पोषा मि ब्रह्मवर्चसायत्वा गृह्णामि ध्रुवायां चतुर्गृहीत्वा परिकर्मि
 ण्य तं प्रदायापः स्पृष्टुं देवस्वामिः ब्रह्मणे राजानमुत्प्रयच्छति ते
 ब्रह्मादायोत्तरतस्तिष्ठति अध्वर्यु ब्रह्माणामुत्तरतस्तिष्ठत्युराणा
 गार्हपत्यं शाला मुरवीये संकल्पयति उदग्रेतिष्ठानुमामुदेहि विश्वे

१३

षां निदधाति यजमानः यन्मे अग्ने० उपस्ते अप उपस्पृश्य अन्यस्मा
 द्वाजानमादाय शिरसि धृत्वेति देवस्वामिः पूर्वया द्वारो हविर्धानं प्रपा
 दयति। सोमो जिगाति गालु विदेवानां मेति निष्कृत मृतस्य योनिमासदे
 अध्वर्यु रपस्पृष्ट्वा दक्षिण हविर्धानस्य नीडे कृष्णाजिनमास्तृणाति
 आदित्याः सवो सि॥ यजमानस्तस्मिन्नाजानं। आदित्याः सद आसी
 द। तं देवस्यः परिददाति एष वो देव सवितः सोमस्तः रक्षस्व मावा
 द भवत उपतिष्ठते एतत्तः सोमदेवो देवानुपागा इदमहं मनुष्या मनु
 ष्यान्सुह प्रजया सह रायस्योषेण राज्ञोपरि प्रांचमं जलं करोति॥
 नमो देवस्यः दक्षिणतो नीचैरंजलं करोति स्वधा पितृभ्यः अपः
 स्पृष्ट्वा निष्क्रामति इदमहं निर्वरुणस्य पाशात् आहवनीयमुप

१३

तिष्ठते सुवयं भविरव्येषं वैश्वानुरंज्योतिः अध्वर्युर्यजमानमाह
 अवांतरदीक्षां विसर्जय। यजमानोऽग्निमुपतिष्ठते। अग्ने व्रतपते त्वं व्रता
 नां व्रतपतिरसि याममनस्त्वयस्सुदियः सामयिष्यात वतनू र्मय्य भूद
 षा सोत्वयि यथा यथं नो व्रतपते व्रतानि अध्वर्युर्यजमानं संशास्ति॥ तिमोर्ज
 स्वस्ती धमे स्वता प्रमुष्टी सारय यजमान इति त्वा चक्षते नाम ग्राहं
 ते पितृभिः पितामहैः प्रापितामहैः पुत्रैः पौत्रैः सुब्रह्मण्यः सुब्रह्म
 ण्यामा कृतु। आश्वलायने यजमाने मैत्राः प्रयच्छेति यजमानं
 प्रति प्रेषेण भवत्येव दंडप्रदानस्य होत्रा करिष्यमाणत्वात् यज
 मानः मेश्वलां शिथिलबंधनं करोति मुष्टी प्रसारयति इतः

२४
 ध्वं होत्राभिभिर्यत्र नामग्रहणं तत्र यजमान इति वाच्यः पित्रा
 दीनां नामगृहीत्वा पिता पुत्रीयायां सुब्रह्मण्यायामाहतायां ।
 अध्वर्युः प्रदक्षिणामावृत्य प्रत्यङ्गद्रुत्य यवमतीः प्रोक्ष
 णीर्बर्हिर्मुष्टि मपूर्वाज्यस्थात्नीरसस्त्रुवांस्यरुं रशानां मेत्राव
 रुणदंडं यूपशकलं हिरण्यमुदपात्रं चादाय बहिर्गत्वा यूपं सं
 निधाय यूपं प्रक्षालयति यत्ते शिक्कः पुरावधीतक्षा हस्तेन वा
 ष्या आपस्ते तद्वनस्पतेरपनुंदंतु शुंधनीः तूष्णीं वा प्रक्षा
 लितं ययूपं यषालकतं तीर्थे न प्रविश्य वटस्य पुरस्तात्वा

५ स्त

यजुश्चेष्ट आग्नीध्रीये भुव इति जुहुयात् ततः आश्वलायनो यजमानो
 राजानमन्यस्मै दत्वा उपविशेत् । अध्वर्युरापो देवी रित्यादि कृष्णोऽस्वाहा
 दक्षिणहविर्धो नोत्तरवेद्योर्मध्ये वेदिं प्रोक्षति वेदिं रसिः स्वाहा बर्हिर
 सिः स्वाहेत्यादि महावेदि श्रोण्यां प्रोक्षणी शेषं निमयेत् इति देवस्वा
 मिः विष्णोर्मुपोसीत्यादि प्रोक्षितायां वेद्यां पंचविधं बर्हिरास्तरणं
 गंधर्वोसीत्यादि उपभृदसा दनांतं कृत्वोत्तरस्तूष्णीं पृषदाज्यग्रहणी
 मासाद्याज्याभि मंत्राणांतं कृत्वा ज्यस्थाल्याः स्तवं पूरयित्वा स्योनो मे
 इति सादयित्वा ऋषभोसीति ध्रुवा यामवदधाति । दक्षिणेन जुहुं
 अस्तरे स्वधितिं सादयति स्योनो मेसीदं पत्नीः ऋषभोसीति ध्रुवा

गायतं निधायोत्तरेणा हवनीयंति षन्मूलादारण्योर्तत्स कृदे
व यवमतीभिः प्रोक्षणीभिः प्रोक्षति । पृथिव्येत्वांति रिक्षायत्या
दिवेत्वा उदपात्रस्था अपोवटेऽवनयति शुद्धतां लोकः पितृष
दनः तस्मिन्प्रोक्षणी स्थायवान्यक्षिपति यवोसियवयास्मा
देषो यवयारातीः प्राचीनावीती बर्हिर्मुष्टिरर्धं पूर्वाग्रमवस्ती
यतस्योपरिष्ठादधर्दक्षिणाग्रमवस्तृणाति पितृणां सदन
मसि सकृन्मंत्रः स्तुवमाज्यस्थाल्याः पूरयित्वा स्तुवमुखे
हिरण्यं लंबयित्वा वटेज्जहोति पितृभ्यः स्वाहा पितृभ्यश्
उदपात्रे त्रस्थापः उपस्पृशन्निमुक्षयोः अध्वर्यु र्यज्ञोपवी

तीरूपशकलमवरे वास्य स्वावेशोऽस्य ग्रेगानेऽर्णव नस्पतिरधित्या
 स्वास्यति तस्य वित्तात् एहियजमानेऽस्य क्ता ग्रेपायूपं परीत्य दक्षिण
 तउद सुखस्तिष्ठति यजमानो ग्रेपायूपं परीत्या ध्वर्यो रुतरेण गत्वा
 ध्वर्योः पश्चादुदङ्मुखस्तिष्ठति पत्नी पूर्व्या दारा शालातो निर्ग
 त्या ग्रेपायूपं दक्षिणातः परीत्या ध्वर्यं यजमानयोर्मध्ये न गत्वा य
 जमानस्य पश्चादुदङ्मुखीतिष्ठति यजमानश्च पालमध्वर्यवेदत्वा
 सूपस्याग्रमनक्ति देवस्त्वा सविता मध्वान्क्तु अध्वर्युश्च पालमंत
 रतश्च बाह्यतश्च स्वप्यक्तं कृतात् पालं प्रति मुं वति सूपिप्यलाभ्य

२५
 त्वास्तिरीकृतस्य यथा लं यजमानं मवेक्षयति तद्विद्योः ० तंतं यूपं प्रदक्षि
 णं पुरीषेण पर्यहति ब्रह्मवर्निता ० हामि मैत्रावरुणं दंडेन सर्वतं सं हं
 ति ब्रह्मदं हक्षत्रं दं ह प्रजां दं ह रायस्योषो दं ह उपरादन्यस्तमन
 तिरिक्तं पुरीषं मिनिधायो दपात्रं स्वापोनिनीय त्रिगुणं रश्मिनां त्रिगु
 णीकृत्य मध्यमेन गुणेन यूपस्य नाभिं दध्ने वेष्टयन्नाह पारिवीय
 माणा यानुब्रूहि त्रिः प्रदक्षिणं परिव्ययति परिवीरसि पारित्वा
 देवीर्विशो व्ययंतो परी मं रायस्योषो यजमानं मनुष्याः सकृन्मं
 त्रस्त्रिर्वा रज्जु मूलगो यूपसमीपे परस्परं संलग्ने कृत्वा अंत

वेष्टयित्वा रज्ज्वग्रे पौ रज्जु मूलं प्रवेशयति उत्तरेणाग्निं षोडशं त्रि
 वेष्टित रज्ज्वामध्यमे भागे स्वनुमव गृहति अंतरिक्षं स्यत्वा साना व
 गृहामि अत्र पत्नी यजमानो यूपमुत्सृजतः स्नापितं पशुं तीर्थेन प्र
 वेष्टयाग्रेण यूपं पुरस्तात्प्रत्य स्मरन् यः कश्चिद्धारयति यजमानः ।
 अग्नीषोमाभ्यां अयं इति संकल्पयति अध्वर्युर्वहिषी आदत्ते इषे
 त्वा सकृन्मं त्रो दिवा ताभ्यां पशुमन्वारस्य जपति उपवीरस्युपो
 देवो देवीर्विशः प्रागुर्वक्षी रुचिजो बृहस्पते धारया वसूनि हव्या
 ते स्य दंतो देवत्वष्टुर्वसूरपवरे वती रमध्वं प्रजापते जायमानाः प्र
 जा जाताश्च या इमाः तस्मै प्रति प्रवेदय वि कि त्वा ५ अनुमन्यतां ॥

२८

इमं पशुं पशुपतेते अद्य बध्नाम्यग्ने रुद्र तस्य मध्ये अनुमन्य स यज्ञो
 यजामकृष्टं देवानामिदमस्तु हव्यमग्नीषोमाभ्यां त्वाज्जृष्टमुपाकरोमि।
 अन्यैरसंस्तुष्टे प्रज्ञाते बर्हिषी निधायाग्नेरावताग्निं मथित्वा प्रहृत्या
 भिरुत्त्यदिगुणां रशनामादत्ते देवस्य त्वा० ददे तथा पशो रक्षिणाम
 ध्वं शिरो यथा बध्नाति तथा बध्नाति कृतस्य त्वा देव हविः पशो ना
 रणे दिगुणायास्त्रिगुणायाश्चांतौ परस्परं संबध्नाति यथा द
 ढं भवति तथा धर्षामानुषान् तूष्णीं संस्कृताभिरद्भिः प्रोक्षति
 अद्भ्यस्तौषधीभ्यो ग्नीषोमाभ्यां त्वाज्जृष्टं प्रोक्षामि पात्रांतरे जलमा
 नीय पाययति अपां पेकरीसि संस्कृताभिरद्भिरधस्तादुपोक्षति

२९

२३

स्तौषधीभ्यः अग्न्याभिमुखं यूपान् सिंस्तुवेणाभिधारयं नाह यूप
 याज्यमाना यानु ब्रूहि यजमानो यादारभ्य यावदुपरं सर्वत आज्ये नान
 क्तिपत्य परमनक्ति इतः प्रभृति सर्ववर्गह नांतं पक्षी यजमानो य
 पंनोत्सजतः अध्वर्यु रुद्रयन्नाह उद्धीयमाणं यानु ब्रूहि उ
 द्रयति उद्धिवः स्तभानांतरिक्षं पृणमथि वी मुपरिण दृष्टं यूपम
 वरे निदधाति तेते धामान्यश्मसीग मध्ये गावो यत्र भूरि शृंगा अ
 यासः अत्राह तदुरु गायस्य विष्टोः परमं पदमवभाति भूरेः वि
 ष्टोः कर्माणि० इद्रस्य रवा अभिधारिता मस्वि मग्न्याभिमुखी ह

स्वात्तंचित्सदैवहव्य मा पौदेवीः स्वदैवतेन प्रोक्षणी धानमुदूहति अ
ग्नये समिध्यमाना यानु ब्रूहेहीत्यादि समानमानवध्रुवा समंजनात् ॥
ध्रुवा समंजनात् प्राकृज्ज को पशुं ललाटे समनक्ति संते प्राणो वायुना
गच्छतो ततः ककुदि संयजत्रै रंगानि ततो दक्षिणस्यां श्रोण्यां सं
यजपतिराशिषा ततो ध्रुवां मरुबस्य ० सैर रक्तां समानं होतृना
मग्रहणोत् आश्वत्थाय नो यजमानो होतारं दंडदाने प्रयोजयति
होता मित्रावरुणा यदंडं प्रयच्छति मंत्रेण यजमानेन दत्ते पुनर्होत्रा
दाने अदृष्टार्थत्वापत्तेः अतएव न सर्वैरुदानं पुनराश्राव्य प्रत्याश्रावि
ते आह मित्रावरुणौ प्रशास्तारौ प्रशारत्रात् अमुकशर्मा भानुष इति

१८ मेनावरुणस्यनामगृह्णाति पुनराश्राव्यप्रत्याश्रावित आह अग्निर्ह देवीनां
 विशां पुराणा यं यजमानो मनुष्याणां तयोरस्त्वरिगार्हपत्यं दीदय कृतं हिमा
 द्यायूराधाः सीत्संष्टं चानावसंष्टं चानौतन्वः समानमा प्रयाच्येभ्यः तत्र वि जा
 शेषः समिद्धः प्रेष्येति प्रथमे प्रयाजे उत्तरे प्रेष्य प्रेष्येति जोहवेन त्री
 न्प्रयाजानि द्वा ऊक्ता मौपश्रुतमाज्यमर्धमानीय तेन यत्पुर दूष्टुं सर्व एते
 मौपश्रुतं ऊक्ता मानीय तेन त्रीणि द्वा स्वाहा कृतीभ्यः संस्त्रावं शेषयति
 यजमानश्चतुर्भिर्मंत्रैश्चतुरः प्रक्षयाजाननुमंत्रयेहे मंता शिशिवृत्तनां
 प्रीणामितौ माप्रीतौ प्रीणीतामिति षडनुमंत्रयेत् अथ्वर्यं रुदं रुत्याक
 म्यात्वरुं विशासन स्वाधितिं वादाय ऊक्ता मंक्ता ताभ्यां पशुं समनक्ति। १८

वध्यमानमनुवध्यमाना अयेधैतं मनसा चक्षुषा च अग्निस्ताः अग्रे प्रमुमुक्षु दे-
 वः प्रजापतिः प्रजया संविदानः स्वाहा वैश्वदेव आग्नीध्रः पूर्ववत्पर्येति अध्व-
 र्यः पूर्ववज्जुहोति य आरण्याः पशवो विश्वरूपा विरूपाः संतो बहुधैक रू-
 पाः वायुस्ताः अग्रे प्रमुमुक्षु देवः प्रजापतिः प्रजया संविदानः स्वाहा वाय-
 व इदं पुनर्जुहोति प्रमुमुक्षु माना भुवनस्य रेतो गा तुं धत्त यजमानाय देवाः
 उपाकृतः शशमानं यदस्था जीवं देवानामप्येतु पाथः स्वाहा देवेभ्य इदं
 आग्नीध्र उल्मुकमाहवनीयसमीपे असंस्पृष्टनिधाय यथागतं त्रिराग-
 कृति प्रतिप्रस्थाता पुराणगार्हपत्या दग्नीषोमीया योपवेष्टे णो दीवो
 गाराभिरुहति मातरिभ्य नो धर्मोसि तानादायाग्नीध्रेण पर्यग्निक

रणोऽक्रियमाणे दक्षिणेन विहारं पर्याहृत्य यूपमाहवनीययोर्मध्ये नोल्मुकं नीत्वा स्व-
 यं यूपमग्रे णोत्तरतोगत्वां तरेण यात्वा लोकं रावुदक्षपरिहृत्य शामित्रदेशे
 निवपति आग्नीध्रः स्वयं निहितमुल्मुकमादायां तरेण यात्वा लोकं रा उत्तर-
 तोगकृति तस्य पश्चात्कृमिता सह पशुना तस्य पश्चादध्वर्युर्दक्षिणोत्तरा-
 भ्यां पाणिभ्यां विशाखामविशारवां वपाश्रपणीमादाय प्रज्ञाते बर्हिषी वादाय
 वपाश्रपणीभ्यां पशुमन्वारव्योगकृति तस्य पश्चाद्यजमानो वपाश्रप-
 णी अन्वारव्योगकृति अध्वर्युराश्राव्य संप्रेष्यति उपप्रेष्य होतर्हव्या
 देवेभ्यः नीयमानं पशुमनुमंत्रयते नाना प्राणो यजमानस्य पशुनी यज्ञो
 देवेभिः सह देवयानः जीवन् देवानामप्येतु पाथः सत्याः संतु यजमान-
 स्य कामाः रेवती र्यज्ञपतिं प्रियधा विशतो रो अंतरिक्षं सज्जं देवजवातेना

१००

सहविषस्तमनायः जसमस्यतनुवाभववर्षयोवर्षयसियज्ञेयस
 पतिंध्याः आग्नीध्र उल्मुकं निदधाति अध्वर्युः प्राग्वोदग्वा एकवहिर
 पास्यति पृथिव्याः संष्टवः पाहि॥ शामितारमाह एतं पशुं प्रतीचीनाशि
 रसमुदीचीनपादं निघ्नत कृण्वेते मायुः संज्ञपतयेति केशवस्वामिः
 अकृण्वेते मायुः संज्ञपयतेत्येतावान्प्रेषइतियज्ञत्रे सर्वेयथेतमे
 त्यष्टपदाज्यसमीपे आसते अध्वर्युर्मन्त्रेणास्ते इह प्रजाविश्वरूपा
 रमंतामस्मित्यज्ञे विश्वविदो घृतावीः अग्निंकुलाय मभिसुवसा
 ना अस्माः अवंतु पर्यसाधतेन आश्वलायनो ब्रह्मयजमानो अ
 धिगोरनंतरं सव्या वृत्पृष्ठतः कृत्वा संज्ञप्ते पुनरावर्तन् सुभयोः १००

२६

घृतेनाक्तौ पशुं त्रायेथां शामित्रे स्वाधितिं प्रयच्छति स्वकं स्वस्थाने वगृहति य
 थायतनः स्क्रवो सादयित्वा ह पर्यग्नये क्रियमाणा यानुब्रूहि आग्नीध्रः आ
 हवनीया दुल्मुकमादायां तरेण चाल्वा लोकरावुत्तरेण शामित्रदेशमग्रेण पशु
 मुल्मुकं स्वयंपश्वाज्जाघनेन स्क्रवः प्रदक्षिणं पर्येति अध्वर्युः पूर्वज्यस्था
 ल्याः स्क्रवेणाहवनीये जुहोति प्रजानंतः प्रतिगृह्णति पूर्वे प्राणमंगेभ्यः
 पर्यावरंतं स्क्रवगियाहि पशुभिर्देवयानैरोषधीषु प्रतिष्ठिषाशरीरैः स्वाहा
 प्राणायैदं आग्नीध्रः पूर्ववत् पुनः पर्येति अध्वर्युः पूर्ववज्जुहोति येषां
 मीशो पशुमतिः पशूनां चतुष्पदा मुतर्वा द्विपदा निष्क्रीतोयं यजियं सागमे
 तुरायस्योषायजमानस्य संतु स्वाहा पशुपतय इदं पुनर्जुहोति ये

शमित्रान्येनवासंज्ञतः पशुरित्यक्ते अपूर्वाज्यं रज्जुवेष्टा हवनीये जुहो
ति यत्पशुर्मायुमकृतो रोवापद्धिराहते अग्निर्मातस्मादेनसो विश्वान्
मुं वत्सलः हसः स्वाहा अग्नय इदं० अध्वर्यु रज्ज्वैर्वदन्यशुं प्रतिगच्छ
ति शमितार उपेत नयज्ञं देवेभिरिन्वितं पाशात्पशुं प्रमुं वत बंधाद्य
ज्ञपतिं परि तद्धुत्वा शमितारः पशुं पाशात्प्रमुं वति अध्वर्यु रज्जुमा
विभुष्यमान मनुमंत्रयते अदितिः पाशं प्रमुमोत्केतं नमः पशुभ्यः प
शुपतये करोमि अविशाखया पाशमादाय नैर्ऋत्यां निरस्यति अ
रातीयंतमध्वरं कृणोमि यं द्विष्मस्तस्मिन् प्रतिमुंचामि पाशं अ
पठपस्पृश्य अध्वर्योर्गमनकाले प्रतिप्रस्थाता पत्न्यै उदपात्रं दत्वा

१०१

तामुत्तरेण चालमानयति आनीतामादित्यमुदीक्षयति नमस्तु आ
 तान तामंतरेण चालोकरावुत्तरतो गत्वा प्राचीमानयति अनर्वाप्रे
 हि घृतस्य कुल्या मनुसहप्रजया सह रायस्योषेण अध्वर्युरागता
 मुदपात्रस्था अपोवेक्षमाणा वानयति आपो देवीः शुद्धा युवः शुद्धा
 यूयं देवाः ऊर्द्धः शुद्धा वयं परिविष्टाः परिवेष्टारो वो भूयास्म पत्नी प
 रोरुत्तरतः प्राञ्जु रवीतिष्ठतीभिरेवाद्भिः पशोर्वाचमाप्याययति । ता
 वाक्ताप्यायतां ततो नासिके प्राणास्त आप्यायतां सकृन्मंत्रः तत
 श्चक्षुः चक्षुस्त आप्यायतां ततः श्रोत्रं श्रोत्रं त आप्यायतां उभय
 त्रसकृन्मंत्रः वायं नासिके च नासिके यक्षुः श्रोत्रं पुनः सोदकेन पाणि १०१

१८

१ निहित बहिषा सरला एक शारदात्मिका विधि-नास्ति स्त्रः शारदास्ति
 २ सहस्रं अविशारवमाश्रयणी मूलाकारा यस्यां सा विशारवा ४ विशारव

हिंस्रीः यथा लोहितं निर्गच्छति तथा कृत्वा पः स्पृष्ट्वा बहिषोऽग्रं गुलीं बुनि
 ध्याप्य स्तुतमंत्योलीं तेहिनां काने त्रैलोक्यं निरस्यति रक्षसां सागोसीदम्
 हंसरक्षो धर्मं तमो नयामि योऽस्मान् द्वेष्टि यं वयं द्विष्टु इदमेव मध्यमं तमो
 नयामि अपः स्पृष्ट्वा विस्तीर्णं तं भित्वा वपामुत्तरि विदति इषेत्वा तौ वपा
 श्रपण्यां प्रसारयति घृतेन द्यावापृथिवी प्रोण्वीथां अविशारवां वपा
 धोभागे कृत्वा विनमति अचिन्तोरायः स्ववीरः अपः स्पृष्ट्वा वपामादा
 यप्रदक्षिणमावर्त्य प्रोक्षशा मित्रे प्रतितपति आग्नीध्र उन्मुखं गृही
 त्वा हवनीयाभिमुखो याति तस्य पश्चादध्वर्युः सहवपयोगकृति
 उर्वतरिक्षमन्विहि तस्य पश्चाद्यजमानो वपाश्रपणी अन्वारभ्य आऽ

१०२

२८

४ मीनो

ग्राध्र उन्मुखमाहवनाये निदधाति अध्वर्युरेत्याहवनीयस्योत्तरतोति मे
 खंगारेषु तप्यमानायां वपार्या अधस्तादंगुलीरुं बहिषोऽग्रमुपास्यति
 वायोवीहि स्तोका नौ प्रतिप्रस्ताता वपो यूपमाहवनीययोर्मध्ये तोनीत्वा स्वयं
 यूपमग्रेण गत्वा दक्षिणतः उदङ्मुखः श्रपयति अध्वर्युरापूर्वाज्यं वपोपरि
 स्त्रवेण जहोति त्वामुतेदधिरेह व्यवाहः श्रुतं कर्तारं मुतयक्षियं व अग्ने
 सदक्षः सतनुर्हि भूत्वा य हव्या जातवेदो जह स्वस्वाहा अग्नय इदं संप्रेष्य
 ति स्तोकेभ्यो नु अहि सश्रुतां वपो पात्रांतरे उपस्तीर्य निधाय अभिधार्य वपाश्रपणी
 यस्त आत्मा पशुषु प्रविष्टो देवानां विष्टामनु यो वितस्ते आत्मन्वान्सोम न उधस
 घृतवानि भूत्वा देवा न्मूख सुविदियजमाना यमहं इत्यलं कृत्य वे

३३५ गुदास्य

सुवां दक्षिणात

१०३

अग्नेर्गोहव
नीपदक्षिणातो
गर्वा ४

घोमासादयति अग्निर्होता० वत्सो यन्मे अग्ने० उपस्ते कृहपश्च तावादा
यात्या क्रम्याश्चाव्यप्रत्याश्चाविते स्वाहा कृतीभ्यः प्रेष्यति वषट्कृते कृहोति।
हेमंतशिशिराभ्यामिदं० हेमंतशिशिरावृत्तनां० प्राणीतां संस्त्रावेण ध्रु
वांष्टपदाज्यं वपां याभिधारयति ततः आज्यभागो यजति अग्नय आ
ज्यस्यावदीयमानस्यानुब्रूहि अग्नय आज्यं प्रक्षितं प्रेष्य सोमायाज्य
स्यावदीय० ब्रूहि सोमायाज्यं प्रक्षितं प्रेष्य अपूर्वाज्येन द्विरुपस्तीर्य
वपामेकी कृत्य सुवेणा गृह्णान आह अग्नीषोमाभ्यां छागस्य वपायामे
दसो वदीयमानस्यानुब्रूहि गृहीत्वा पूर्वाज्येन द्विरभिधार्या पूर्वाऽ
ज्यस्ताली सस्त्रुवां वपाश्च पणी या हवनीय समीपे निधार्या त्या क्रम्याश्चा

ततो यथागं
तप्रतिनिवृ
स ४

१०३

नासंमशति याते प्राणान् कुग्जगाम यावक्ष्मर्या श्रोत्रं यत्ते करं यदा स्थितं
तत्त आप्यायतां तत्त एते न भुंक्षतां। सकृन्मंत्रः शक्यानि युगपत्ते संमश्य पश्चा
दवशिष्टं ततो नाभिमाप्याययति नाभिस्त आप्यायतां पायुं पायुस्त आ
प्यायतां सव्येन पाणिना पशोः पादानेकी कृत्य दक्षिणेन ताभिरेवाद्भिः प्रक्षा
लयति। शुद्धाश्च रित्राः शमद्भ्यः शमोषधीभ्यः शंष्टथिव्यै अतिशिष्टा
आपः प्रतीव्या आरभ्य पृष्ठतो दक्षिणतो निनयति। शमहोष्योः ततः पत्नी
स्वयमायतनं नयति पशुमुत्तानमावर्तयति अध्वर्युः पशोर्दक्षितं णे
आवर्तेद्वितीयमुपाकरणं बर्हिः प्राचीनाग्निं निदधाति ओषधे त्रायस्वे
नं तस्मिन् ऋमिदुः स्वधितिमादायति र्यं निदधाति स्वधिते मेनः

अप्रत्याश्राविते अग्नीषोमाभ्यां छागस्य वपां मेदः प्रस्थितं प्रेष्य अपू
र्वीज्यं सुवेपा जुहोति स्वाहा देवेभ्यः देवेभ्य इदं वषट्कृते वपां जुहो
ति जातवेदो वपया गच्छ देवान्त्वं हि होता प्रथमो बभूव च तेन त्वं
तनुवो वर्धयस्व स्वाहा कृतः हविरदंतु देवाः स्वाहा यजमानः ।
अग्नीषोमाभ्या मिदं अग्नीषोमयोरहं देवयज्ययेन्द्रियावीभूया
सं स्ववेपा पूर्वीज्यं जुहोति देवेभ्यः स्वाहा देवेभ्य इदं विशारवां व
पाश्रपणीं प्रान्वीकृत्वा विशारवां प्रतीन्वीकृत्वा सहानुप्रहरति स्वाहा
ध्वनिभसं माकृतं गच्छतं ऊर्ध्वनिभसे माकृतायेदं उक्षे सं स्वावेपा हु
त्वोद्दुःत्या क्रम्य यथा यतनः सुवोसादयति षड्रुविजो यजमानः

स्वाहा

१०४

पत्नी च यात्वा लंगत्वा परस्परमाक्षानं कुर्युः पत्न्ये हि होतरो हि ब्रह्मेने हि
प्रतिप्रस्थातरो हि प्रशास्तरो हि अग्नी देहियजमान एहि ततः सर्वे मा
र्जनं कुर्युः इदमापः प्रवहता वधे च मलं च यत् यच्चाभिदुद्रोहानृतं य
च्चोपे अभिरूपा निर्मा मुंचामि चापथा निर्मा वरुणा दुत निर्मा य
मस्य पडुीशात्सर्वस्मादेव किं लिषा द्योम नुष्य किं लिषात् ॥
अध्वर्यु ब्रह्माग्नीध्रो होता प्रतिप्रस्थाता मेत्रावरुणो यजमानः ॥
पत्नी च ह्य यात्वा लंगत्वा मार्जयंते इति केशवस्वामिः वृत्तिवृत्त
आश्वलायने यजमाने ब्रह्मा होता उदैरहितो मेत्रावरुणः सह
मार्जयंते अध्वर्या दयश्च पृथक् पृथक् इदमापः प्र० नृतं ॥ १०४

वेतिकल्पसारः सर्वे अपः सृष्ट्वा यथा यतनमुपविशंति अध्व
 र्युष्टं दं कुंभमादायांतरेण चात्वा लोत्करावुदुःपनि क्रम्योदक
 देशांगत्वा प्रवाहाभिमुखवस्तिष्ठन्नासन्भावहंती रपञ्चत्रादिना
 षायां कृत्वा छायातपयोः संघौ गृह्णाति हविष्मती रिमा आपो
 हविष्मान् देवा अध्वरः हविष्माः आविवा सति हविष्माः अस्तसु
 र्यः वहंती नामभावे सोमयाजिनो गृह्णागत्या तदीयं कुंभी स्तं
 गृह्णाति अस्मिन् समिते हिरण्यं निधाय गृह्णाति एता आदा
 यप्रदक्षिणमावृत्य सर्वे से निधायोंतरेण चात्वा लोत्करावु

१५

२१

तरेणाग्नी धीयं सदश्च गत्वा पूर्वया दारा शालां प्रप्राद्य शालामुखी यस्य
 पश्चात्तेन संसृष्टाः सादयति अग्नेर्वोपन्नगृहस्य सदा सिसादयामिंसि
 म्नायस्तन्निनीः स्मृते माधत एतावत्सतीवरीः अग्नीत्युरोडाशं नि
 र्वेपप्रतिप्रकृतः पञ्चविंशति आग्नीध्रः पापी संमृश्य शालामुखीय
 मग्नेणोत्तरेण वापुना पागाहपत्या मग्नेणोत्तरेण वा एकादश कपालानि
 शर्पे कृष्टाजिनं शम्या मुनूखलं मुसलं दृषडुपलं मेक्षणं पृष्ठोदपनी म
 दंती हारुपात्रौ इध्मप्रवञ्चनं च सादयति पवित्रं कृत्वा शर्पमादायाप्यनि
 नयनांतं कुर्यात् अग्नीषोमायां जुष्टं निर्वपामीति विशेषः आहराप

१०६

आनयेत्यादिप्रोक्षणी शेषात् जघने नगार्हपत्यमायनिनयनं प्राशित्रं
 निष्पति प्रत्कष्टः० गेस्त्वाजे वि० पामि परिशोधन दमेर्मनेपासंमृजे
 त् प्रहरेत्तानीतिकल्पसारः अतिप्रस्ताताप्रेष्यति शमितर्हदयंजि
 कां वक्षस्तानि सार्धं कुरुतात निममतस्नोतानि सार्धं सव्येदोरे कत्वरं
 कुरुतान्मानापश्चै अवधत्तादक्षिणाः० श्रोणि मध्युद्धिं कुरुतादक्षिणा
 दोः सव्याः० श्रोणिमणि मरुदस्य तानि च्यंगानि कुरुतादनिष्ठं च जाघनी
 ६ चावधत्तादुदयः कुरुता त्रिः पशुं प्रव्यावये तात्रिः प्रव्युतस्य पशो
 हृदय मुत्तमं कुरुतात् अध्वर्युः शामित्रेनोक्तं भीमधि श्रयति द्यौरसि
 पृथिव्यं रसि विश्वधीया असि परमेण धाम्ना दः हस्वमाकाः तस्यां शाखा १०६

२२

सुमित्रान आप ओषधयः संतु दुर्मित्रास्तस्मै संतु योऽस्मान् द्वेष्टि
 ये च वयं द्विष्टः स ब्रह्मकाश्चालाले मार्जयंते निधाय दंडं मैत्रा
 वरुणा इत्याश्चलाय न सूत्रे ब्रह्मादीनां सहस्रस्य बहुवचने न सर्व
 मार्जनस्य विधानात् बहुवचने ब्रह्मादीनां कर्मप्रतिपादनात्
 तेषामेव ग्रहणे सहमार्जयंते इत्येवावश्यत् पत्नीया ऊषकुया
 त् बहुवचने न तस्या अग्रहणात् अतएवापस्तंबेन सह पत्नीकाः
 पंचनिष्कालाले मार्जयंते इति पृथगुपादानं कृतं यजमानो ज
 लिना पोष्ट क्वाति सुमित्रान० संतु नैर्कृत्यादि शिनि स्यति
 दुर्मित्रास्तस्मै भूया सूर्योऽस्मान्० द्विष्टः सुमित्रादिस्त्रियान

पवित्रमुदगायेनिदधाति वस्त्रं नो पवित्रमसि शतधारे वस्त्रं नो पवित्रमसि
सहस्रधारे शमिताप्रभृतमुदकमानीय पार्श्वयोश्चिह्नं कृत्वा अर्चयेत् प्रक्षि कृभ्यंतः
पतिवनिष्टं जाघनी च हृदयं जिह्वां वक्षः रज्जादिनैकत्र कृत्वा प्रक्षिपति ।
तन्निममतस्त्रोतथैव सव्यं दोश्चिह्नं कृत्वा दक्षिणं श्रोणिमूर्ध्वं प्रदेशो कृ
त्वा दक्षिणं दोः सव्याश्रोणिमणिमूर्ध्वं रज्जादिना एकत्र कृत्वा प्रक्षिपति
पुरः प्रत्यक् स्थित इति कल्पसारः शारवा पवित्रमुत्सृज्य प्रस्तरे सादयति बहु
द्रवं करोति त्रिः पर्यावर्तयति तृतीये पर्याये हृदयमुत्तमं करोति श्रुते पशौ
आग्नीध्रः दारुणा च्यामुपस्तरणं दि उत्तर वेद्यामासादनीते कुर्यात्तियजमा
नः यन्मै अग्ने उपस्ते नित्याज्यं स्थाल्याज्येन स्नुवेद्यामासादनमिति कल्पसारः ।

१०७

नो
चतुर्गृहीतेनैतमप्रयाजं कृत्वा पुनः पुरोडाशमभिघार्येति केशवः अध्व
र्यर्कं हूपभृते स्पृष्टपान आह अग्नीषोमाभ्यां पुरोडाशस्यावदीयमा
नस्यानुब्रूहि माभेरित्यादि जुह्वं प्रकृतिवदवदायमंत्रेण प्रत्यनक्ति
उपभृतिस्विष्टकृदर्थं प्रकृतिवद्वचति ध्रुवाज्यात्पुरोडाशार्थं स्विष्टकृ
दर्थं च पुरस्तात्कृत्वा हुतिं हुत्वा त्याक्रमणादौ अग्नीषोमाभ्यां पुरोडाशं प्र
स्थितं प्रेष्य वषट्ते जुहोति यज० अग्नीषोमाभ्यामि० अग्नीषोमयोर
हं० वृत्रहार्ह्यासं० अध्वर्यर्कं हूपभृते स्पृष्टपान आह अग्नीषोमाभ्यां पुरोडाशस्यावदीयमा
नस्यानुब्रूहि आश्रावणादौ अग्नये प्रेष्य प्रकृतिवधोमोनुमंत्रणं
य अग्नेरहं दे० शुष्मान्यजे० यं उदंडः त्याक्रम्या सर्ववद्विरुपरि १०७

प्रत्याह प्रतिप्रस्ताता पुनरपि किं विद्मः । त्वाह श्रुतं हवीः शमितः शमिता
 तथैव एव तृतीयं प्रतिप्रस्ताता अध्वर्युर्वा आज्यस्थाली सस्त्रुवामादाय
 शमितुर्हृदयं श्रुतं मादाय तेन हृदये भित्वा श्रुतं शमित्रे दत्त्वा जुहोति नष्ट
 षदा ज्येन हृदयमभिधारयति संते मनसामनः संप्राणेन प्राणो जुष्टं दे
 वेभ्यो हव्यं घृतं वत्साहो तूष्णीं माज्ये नेतराणि आज्ये न पुनः प्रत्येकं सर्वा
 ण्यभिधार्योद्वास्य तथैवाभिधार्य प्रत्येकं संलं करोति यस्त आत्माप वीण्य
 शुषुप्रवि० मह्यं मंत्रावृत्तिः वियूः कृत्वा हरत यथागतं स्क्रवां समीप
 मागत्य जुहोति पशूतो ध्रौवेणोऽपात्र्या नित्याज्यस्थाल्या ज्येन वसाहो
 महवण्या मपूर्वा ज्येनोपस्तृणीते अध्वर्युर्जहोति चतुष्टयं मादा १०८

१ जुहोति पशूतो ध्रौवेणोऽपात्र्या नित्याज्यस्थाल्या ज्येन वसाहो
 महवण्या मपूर्वा ज्येनोपस्तृणीते अध्वर्युर्जहोति चतुष्टयं मादा

यस्त्वयं यूपो दक्षिणतो गत्वा जुहोति यूपो हवनीययोरंतरेणाहृत्य
 दक्षिणतः सादयति परिकर्मिणो यूपं पात्रोतरे कृत्वा पशून् यूपं चोतरेणा
 यूपो हवनीया वाहृत्या ध्वर्यवे प्रयच्छति अध्वर्युः स्त्रुवां समीपे साद
 यति अग्निर्होता० वक्ता० यज० यन्मै अग्ने० उपस्ते वृक्यमेदसी अ
 पनीयस्त्रुचो वृग्यो निर्दधाति कृक्षशारवायां हृदयं निधाय तस्य
 किञ्च प्रदेशो अनन्ते नखधिति नावधन्नाह मनोताये हविषो वदीय
 मानस्यानुब्रूहि हृदयस्य जिह्वाया वक्षसस्तानिभूः दक्षिणा हृ
 क्यात्सव्या हृत्यात्सव्यस्य दोक्षः दक्षिणस्य पार्श्वस्य सव्यस्य पार्श्व
 स्य दक्षिणप्राणो रूध्वं देशात् गुदमध्यात्क मेणो द्विरवदाय जुहोति
 मवदधाति दक्षिणवृक्य मेदो हृदि निधाय प्रसारय तेन जुहोति माहाद्य

२ कादशांगेभ्यो

यूष्मोपसिन्धुपरिकर्मिणा क्रवाज्यात्सुवेणयूपाहवनीययोर्मध्येनाह
 तेनाज्येन जुहूमभिधारयति उपभृतिदक्षिणस्य दोह्यः सव्यः श्रोणेः गु
 दसूक्ष्मप्रदेशं सक्तदैवधावदधाति सव्यवृक्ष्य मेदोयूष्मिनिधाय प्र
 सार्य तेनोपभृतमावाद्य यूष्मोपसिन्धुपूर्वावदाहतेनाज्येन द्विरभि
 धारयति इडापात्र्यां हृदयं जिह्वां वक्षस्तनिममतस्मैव निषुंवादिदि
 निधायानस्तिभिरिडां वर्धयित्वा यूष्मोपसिन्धुनित्या ज्यस्त्वाल्या ज्ये
 न पूर्ववदाहतेनाभिधारयति वसाहोमहवन्त्यावसांगृहीत्वा यूष्मोप
 सिन्धुपूर्वाज्येन पूर्ववदाहतेनाभिधारयति ऊहगतावदानानि संम
 शति ऐं इः प्राणो अंगे अंगे निदेध्य दैंदोपानो अंगे अंगे विवोमुवदे १०८

६ सुबांदक्षिणतस्तु वा मुत्तरभागस्थं बहिस्तीव्रतत्रयूपा
 ६ हवनीययोरंतरेणोडसूनापरपर्यायफलकोऽक्षशारव
 यासहनीवा

ष्टात्सुबाहुतिं कृत्वा वैश्वानरे हविरित्यादि प्राशिञ्जप्राशानांतं समाने प्रशा
 स्तषष्ठा इकां भक्षयेतीति कल्पसारः आश्वलायने यजमाने मार्जनं ना
 स्ति हविरुच्छिष्टमुदास्य ऊहोवतुर्गृहीत्वा दक्षिणाग्नौ उत्सृज्यते मु
 सले इति कृत्वा न फलीकरणहोम इध्मप्रव्रश्चनान्यस्याधाय उत्करे फ
 लीकरणान्प्रक्षिपति उत्तरवेदिमेत्यसंप्रैषमाह अग्नीदुत्तरं बहिरुप
 सादय प्रतिप्रस्थातः पशो संवदस्व आग्नीध्रः फलकोऽक्षशारवस्य
 संवृतां करोति प्रतिप्रस्थाता पृषदाज्यग्रहणी स्तं पृषदाज्यं विहृत्य जु
 ह्वां किं वित्प्रक्षिपति ऊहमादायां तरेण वालो लोक रावुद दुपनिष्क्र
 म्याह श्रुतं हवीः शमितः शमितो हृदयशूलं धारय न्युरास्ति तः श्रुतमिति

वत्त्वष्टर्हरिते सः समेतु विषु रूपाय त्सलक्ष्माणोऽसवथ देवत्रायं तम वसे
सर्वो यो नुत्वा माता पितरो मदंतु दक्षिणापार्श्वस्य मांसवत्त्रदेशेन गृ
हीत्वा वसामात्रेऽयति श्रीरस्यग्निस्त्वाश्रीपात्वापः समरिणान्वा तस्य
त्वाध्रज्यैः पृष्ठोरः द्या अपामोषधीनाः रोहिष्यै जाघनीनां लामुखीय
समीपे निदध्युः अवशिष्टावदानानि यथा हतमुत्तरतो नीत्वा सादयंति ।
तथैवेडावसापात्रे अध्वर्युस्तत्रैव तिष्ठन् ऊह्य पशुतावा ददान आह ॥
अग्नीषो मात्यां छागस्य हविषो नु ब्रूहि आश्राव्य प्रत्याश्रावित आह ।
अग्नीषो मात्यां छागस्य हवि प्रस्थितं प्रेष्य प्रतिप्रस्थाता वसा हव
नी मादाया हवनीयस्योत्तरतस्तिष्ठन् याज्याया अर्धर्चैर्वसां किं विज्जहो

११०

ति घृतं धृतपावानः पिवतवर्सावसायावानः पिवतांतरिक्षस्य हविर
 सिस्वाहा त्वंतरिक्षाय स्वाहा अंतरिक्षाय दे० अध्वर्युर्वषट्कृते हविर्जु
 होति धेयजमानः अग्नीषोमाभ्यामिदे० अग्नीषोमयो० येन्द्रयावीभू
 यासं प्रतिप्रस्थातोपविश्य वसाशेषं जुहोति दिशः प्रदिशो आदिशो
 विदिशो उदिशः स्वाहा दिग्भ्यो नमो दिग्भ्यः स्वाहा दिग्भ्य इदं० अध्व
 र्युः प्रदक्षिणमावृत्य जुहोति कामुपस्तीर्य एष ह्यज्यग्रहण्याः सुवेणस ह
 जुहोति वाह वनस्पतये नुब्रूहि दिशभिर्घायोपसव्यमावृत्याश्राव्य प्रत्या
 श्राविते वनस्पतये प्रेष्य वषट्कृते स्विष्टकृदे रोजुहोति वनस्पतये०
 वनस्पतेर० युष्मान्य० यं अध्वर्युरौपभृतं जुहोति समावपमानमाह ।

११०

दंगारानासंदाय होतुरग्रेसादयति प्रतिप्रस्तातस्वधितिं गुदस्तुलप्रेदेशं
 वसाहोमहवनी चोदाय होतुरुत्तरत उपविशति अध्वर्युः पृषदा ज्यं जुहा
 मानीयात्याक्रमणादो देवेभ्यः प्रेष्यवषट्कृते जुहोति प्रतिप्रस्ताता सु
 दं प्रत्यनुयाजं स्वधितिना असंभिन्दन् प्रच्छिद्यवसाहोवहव न्यामवदाया
 पर्यावर्त्य जुहोति समुद्रं गच्छ स्वाहा यज० देवाय बर्हिष इ० समुद्रा
 येदं० बर्हिषो हं० प्रजावानरभ्यासं अध्वर्युर्द्वितीयादिषु प्रेष्येति मैत्राव
 रुणेन सहा ध्वर्युर्यजेति ब्रूयात् प्रतिप्रस्ताता द्वितीयादिषु अंतरिक्षं
 गच्छ स्वाहा देवः सवितारं गच्छ स्वाहा अहोरात्रं गच्छ स्वाहा मित्रावरु
 णे गच्छ स्वाहा सोमं गच्छ स्वाहा यज्ञं गच्छ स्वाहा छंदः सि गच्छ स्वा०

१११

२८

द्यावापृथिवी गच्छ० नभो दिव्यं गच्छ स्वाहा। अग्निं वैश्वानरं गच्छ स्वाहा इति
 प्रतिमंत्रं जुहोति एकादशे सर्वं जुहोति बर्हिषि हस्तो निमार्षि अद्भुस्त्यो
 वधीभ्यो मनो मेहादियच्छ यज० द्वितीयादिषु देवीभ्यो द्वाभ्य इ० अंतरि
 क्षायेदं० द्वाभ्यामहं० प्रजा० देवीभ्यामुषासानक्ताभ्यामिदं० देवाय सवि
 त्र इदं० देव्योरुषासानक्तयोरहं० प्रजा० देवीभ्यां जोष्टीभ्यामिदं० अहो
 रात्राभ्यामिदं० देव्यो जोष्टीयोरहं० २०४ देवीभ्यामुर्जा हुतीभ्यामिदं० मि
 त्रावरुणाभ्यामिदं० देव्योरुर्जा हुतयोरहं० पशुमान् ५ देवाभ्यां देव्या
 भ्याः होतृभ्यामिदं० सोमायेदं० देवयोर्देव्यो होत्रोरहं० पशुमान् ६ दे
 वीभ्यस्तिष्ठत्यस्तिष्ठत्यो देवीभ्य इदं० यज्ञायेदं० देवीनां तिसृणांति

स्तृणो देवीनामहं० पशु०७ देवाय नराशः सायेदं० वृंदोभ्यइदं० नराशः
 ५ सस्याहं० पशु०८ देवाय वनस्पतयइ० द्यावा दधिबीभ्यामिदं० वनस्पते
 रहं० युष्मानं० यं बर्हिषो वारिषी तीभ्यइदं० दिव्याय नभसइ० बर्हिषो
 वारितीनामहं देव० प्रजावा०१० देवायाग्नये स्विष्टइ० कृतइदं० अग्नये वै
 श्वानरायेदं० अग्नेः स्विष्टतो हं देव० युष्मान्यं० यं गुदस्य धूममन्वी
 क्षते तनं त्वयं पुत्रं नप्तारमशीय। अध्वर्युः रुदंडः त्याक्रम्य नस्वरुहो
 मः। समानमुज्जिति वादनात् सूक्ताप्रेष्य अग्नीषोमयोरहमुज्जि
 ति० षं वनस्पतिरहमिति विशेषः समानमासृत्वा विमोकात् अग्ने
 वोपन्न० सन्मिन्यः सन्मे माधत्त धरिधर्योपात् सन्मिनीः सन्मे

अग्नये स्विष्टकृते नुब्रूहि अग्नये स्वि० प्रेष्य अनुमंत्राणो तं समानं अ
 चोदंडः त्याक्रम्य वैश्वानरे हविरित्यादि इडोपाह्वानां तं समानं षडवत्ते पुरो
 डा चो स्ताने वनिष्ठुं दिधां कृत्वा ददाति प्रतिप्रस्थात् सप्तमाः प्राश्नंति।
 मार्जयंते प्रकृतिवत् आश्वलायने यजमाने मार्जनं न भवति एतावन्
 मार्जनं पशविति सूत्रे सप्तम्या पशुमध्ये मार्जनांतरा भावप्रतिपादना
 त् अतः पशुपुरोडाशो जायान मार्जनमिति उक्तं सायणाचार्यैः तस्मा
 सर्वेषां मार्जनं न भवति अध्वर्युः ब्रह्मणो वक्षःपरिहर ब्रह्मा प्रतिगृह्णा
 ति कइदं० कृतु अध्वर्युः सर्वेषामाह अग्नीदोषया जानंगा राहरो
 पयश्च रूपसीद ब्रह्म प्रस्था० स ह्यसंमृदि आग्नीध्रः शामित्रा

इत्येव केशवो वृत्तिरुच्च। शाला मुखी ये त्वष्ट्या गीतं समानं उपस्तीर्य
जाघन्या अलोम देशात्स्वधितिनादिरवदायाभिघार्य देवानां पत्नीर्य
जति अभिं गृहपतिं च अलोम प्रदेशादि डाषड वत्तं च। प्राश्नीतो मार्जयेते
आश्वलायने यजमानेन मार्जनं इत्यग्नालोमायः हृदयशूलं प्रक्षाल्य
स्थापयित्वा ध्वर्युराह व्यपक्रामत मावोभिपरिहारिषं महावेद्याः
प्राग्वंशाच्च निर्गच्छन्ति यजमानः स्वायतने उपविशति ब्रह्मा च। शाला
मुखी यस्य पश्चात् पत्नी पुराणा गार्हपत्यस्य पश्चादिति देवस्वामिः ॥
वृत्तिरुच्च अध्वर्युर्वसती वरीराया यजघनेन पुराणा गार्हपत्यं दक्षिण
याद्वारोपनिष्क्रम्य सव्यं सेनिधाय दक्षिणेन सहोभार्जालीयं धिष्ट्यं

११३

परीत्योदङ्मुखो दक्षिणेन यूपं संस्पृष्टः सादयति इंद्राग्निं यो भोगधेयी
 स्थ पुनरादायोदङ्मुखः कृत्य दक्षिणेन सेनिधाय यथेतमे शाकामुखी स
 यस्य पश्चात् संस्पृष्टः सादयति मित्रावरुणयो भोगधेयी स्थ पुनरा
 दाय पूर्वया द्वारोपनि श्रम्य दक्षिणेन सेनिधायोत्तरेण सद आग्नीध्रीयं
 धिष्ण्यं परीत्य दक्षिणामुख इति देव स्वामिः उत्तरेण यूपं संस्पृष्टः साद
 यति विश्वेषां देवानां भोगधेयी स्थ पुनरादाय प्रदक्षिणामावृत्य स
 वें सेनिधाय यथेतमेत्य जघनेनाग्नीध्रीयं धिष्ण्यं संस्पृष्टः साद
 यति यज्ञे जागत संप्रैष माह या संम्राड्धुक्तस्येदधिधर्मा
 यदधिकुक्तया यजमानस्य तस्या आमिक्षा ये यापत्यै तस्या

११३

शिरेपयश्चसक्तुंश्च कुरुतां तातं क्य मादित्यग्रहा यदधिकुरुतपुरोडा
वि शीयानिष्ठानि कुरुतु धानाहारि योजनीः कुरुत चतुरोऽक्षपांश्च नुदच
रान् यज एक धर्माश्च्यवमानेकादश परमान्देरशने द्वे वश्च पण्या
वेकलयामिध्मा बर्हि रौं दुंवरा न्महापरिधी कुरुत स ब्रह्मण्यः स ब्रह्म
ण्यामा कुरुतु प्रवर्ग्याभावेदधिधर्माभावात् यासंम्राट् कुरुतेति
नवदेत् अर्ध्वर्युः पुरुषाणां यः कश्चिद्दोहकर्तादधिग्रहायतु हंश
स्वापवित्रं पयोदोहयित्वा तं वा प्रशातं निदधाति आमिक्षार्थं छिन्नांशा
खामाधादाय पणानि छित्वा ग्रेषां शालामुखीयं निधाय सूतदेशं
छित्वा चक्षुष्या कामुपवेषं कृत्वा शालामुखीयस्यापश्चां निधाय शारणा

यामध्ये दिगुणां प्रादेशमात्रं रज्जं मूलाग्रव्यत्ययेन बद्ध्वा शाखयाः
 सह वेणी करोति त्रिवृत्पलाशो दर्प इत्यान्प्रादेशसंमितः युजे पवित्रं पी
 तृतमं पयो हव्यं करोतु मे शालामुरवी यस्योत्तरतस्तृणेषु दोहनं पवित्रं
 स्माल्योन्यं यिसादयित्वा लक्ष्मीमुत्पृताभिरङ्गि कृतानी कृत्य प्रोक्षति
 शुंधेध्वं यैः स कर्मन्त्रेण द्विस्तृष्णी शालामुरवी यस्य पश्चादुपविः
 श्योपवेषणो दीवों गारा न पोहति मातृसि तेषु स्थालीमधि श्रयति।
 द्यौरसिंक्ताः तस्यां प्राचीनाग्रं शाखा पवित्रं निदध्याति वस्त्रं ना
 पंधारं एतदन्वारस्य वाचं यमो गाः प्रतीक्षते। एता आचरंति० इ
 ह वइंद्रोरमयतुगावः परिकर्मिणा आह उपसृष्टा मे प्रब्रूता तपरि
 कर्म वसंधेन वा संसृज्याह उपसृष्टा दोह्यमानमनुमंत्रयते कृत ११४

स्तोकोक्तो तो द्रप्सोऽन्तयेरुतो ना कायस्वहाद्यावा एथिवीत्यां परिकर्मिणिं
वद्यक्तैरावन्तरेणप्रपद्यन्त्यादुग्धं पुरस्तात्प्रत्यञ्जुरवंसिंचतं ए
छतिकामोऽधुक्षः प्रणोब्रूहीद्रायहविरिद्रियं। सप्राह। गमां। यस्यां
देवानां मनुष्याणां पथो हितं। तामनुमंत्रयते सा विश्वायुः एवमु
त्तरे दोहेषु उपलब्धमिहानुमंत्रणांतं समानं यमुनां सरस्व
तामिति नामनिर्देशः। अनुमंत्रणे सा विश्वव्यवाः। सा विश्वकर्मा
तिविशेषः तिस्रषु दुग्धासु वाचं विसृजते बहु दुग्धाद्रायदेवे
भ्यो हव्यमाप्यायतां पुनः। वत्सेभ्यो मनुष्येभ्यः। पुनर्दोहाय
कल्प्यतां। विसृष्टवाक्शाखा वित्रमन्वारक्ष्य तूष्णीं तिष्ठान्या

११५

दोहयित्वा दोहने पूर्व आनी यं संक्षालनं कुं १५ आमानति । स एव च धम
तावरी रूमिणी मधुमत्तमा । मंद्राधनस्य सातये तस्योदगुदा
स्य शीतोदत्यतीरः पवित्रं स्कुवेण दध्नातनक्ति । सोमेन चानन
मीद्राय दधि त्राक्षणी शेषोदक पूर्णेन कंसेनाष्टादयति
अदस्तमसि विष्कवेत्या यज्ञाय पिबिदधाम्यहं । अद्भिररिक्तेन
पात्रेण याः पूताः परिशेरते । शिक्यादो प्रज्ञातं निदधाति । वि
ष्कोदयं रक्षस्व दध्ने स्तूष्णी प्रातर्दोहार्थं वत्सानपाकरोति ।
ततो घर्म तूष्णीं शाखापवित्रं कृत्वा पयो दोहयित्वा दध्नातं
व्यप्रज्ञातं निधाय तथैव श्रुतांतं क्यार्थं तथैव शिरार्थं चरुनि

दधिर

११५

धाय सैत्रावरुण्यामिक्षार्थं मंत्रेण शौ^{रवा}पवित्रकरवृणादिप्रातः
 दोहायवत्सपाकरणं तं करोति । मंत्रेषु । मित्रावरुणोरमयतां
 मित्रावरुणाभ्यामिति यथार्थं मुद्रुः । अन्यकश्चिदुत्तरस्य उविर्धनस्य
 नीउः आधवनीयसंज्ञं अं म्रणं सादयति । पुरः पूतभृतं तयोरेकमुदचनः प्रउगे
 आग्नीध्रे आचमनीयार्थं मेकं सोदचनं । मार्जलीये चमसमार्जनार्थं
 मेकं सोदचनं । यजमानः शालापुरवीयस्य पश्चाद्याः पुरस्तादिसादि
 निविष्टमित्यं तैज्यातिष्ठे भार्ये न सवनीय पशुना यक्ष्ये ॥ इति त्रिर्म
 नसात्रिरुचैर्वदेत् । तन्मन्त्रं ध्यात्वादिउत्कापाशुकं उविर्ध्या
 दिअज्यभागो । अग्निः घृधाने देवता ॥ इन्द्रो वसुमान् प्रातः सवनस्य स

११६

इंद्रोऽसूतवा न्माध्यंदिनस्य सवनस्य । इंद्र आदित्यवान् नृभुमा विष्णुमान् । वा
 जवा न्बृहस्पतिवान् । विश्वदेव्यावा न्स्तृतीयस्य सवनस्य देवता । वनस्पतिः
 पृषदाज्येन । अग्निः श्वि एरुदित्यादि श्वो यक्ष्य इत्युक्ते । स्वायतन उप
 विशति । शारवामेरकविधं बहिरिति कारिका । स्यारस्यादत्र पुशु शारवा
 हरणं तूष्णीं कृत्वा शारवा हरणं च । अध्वर्युः पुरुषः कश्चिदेवस्य चेत्या
 दिदेवंगममसीत्यंतं करोति । आश्रवात् प्रसरेण सहे कविधं बहिः ।
 दी परिभोजनीया निर्वेदं कृत्वा ओ दुंबरे महा परिधिभिः सहेधं संभरति ।
 यत्कृष्णं रूपं कृत्वा न । तत्र सत्वात्रयौ विंशतिधा संवता । ततः शारवा
 पवित्रं । त्रिंशत्संख्या शोदकं इत्यादि । पशुं हव्यं करोतु मे आग्नीध्रि ११६
 ये एतां रात्री यजमानः संविशति । हविर्धाने राजाने प्रयत्ने नरक्षति ॥ ६१ ॥ ६२ ॥

३ अग्नीध्रीयाभिर्मर्शकस्ते ^५ इति सारथिं विगी
येत् ॥ इति सारथिं विगी

९ च संमृद्ध्या ज्येनो देहि पृषदा ज्ञायदध्याहर ॥ अध्वर्युः सवनी घाशा
स्वापवित्रं कुंभी हृदयशूलं च वपाश्रपण्यो चरशने चुरालामुरवी
यादुत्तरेण तृणेषु सादयित्वा प्रो ह्याग्नीध्रमभिर्मर्शति ॥ अग्निमूचां
त्वति ॥ हविर्धानमभिर्मर्शति ॥ विष्टो त्वनो अंतमः शर्मयधु सहस्य ॥
प्रते धारामधुश्चुन उत्पंडुते अक्षित ॥ उपरमति ॥ आग्नीध्रः ॥ अ
ग्नीषोमीयपशुवत् ॥ कर्म ० केय ॥ पूर्वाग्निमाग्नीध्रं दक्षिणाग्निं शा
लामुरवीयं पुराणपावकं प्रज्वाल्य परिस्तीर्य पात्राणि निर्णिज्य साद
यति ॥ अज्यं विलाप्यास्ते ॥ प्रतिप्र ० तापाणि संमर्शनादिपर्यग्निक
आ रक्षा

९

रणं तमग्नीषोमीयवत् करोति ॥ अध्वर्युरन्येनाहृतं स्य उपरबदेशो मं
त्रेणादायेत्यादिपशुवदुदस्यास्ते ॥ आग्नीध्र इध्मा बहिषोऽपसादनादि
प्रतिप्रस्थात्रेऽसूवस्वधितिप्रदानांतपशुवत् करोति ॥ प्रति ० सूक्सं
मागां द्धकरे निधानांतपशुवत् क्रुत्वोत्तरवेदिं प्रतिहरति ॥ अध्वर्युः
सूक्चोऽभिर्मर्शति ॥ अयमग्निः सह स्त्रिणा बाजस्येति न स्यति ॥
मूचां किं वीर्यीणां ॥ वायव्या न्यभिर्मर्शति ॥ उध्वपात्राणीति वृत्तिकर्त्ता
वायो ज्ञात ॥ हरीणां फवस्व पोष्याणां ॥ उत्तवाने सह स्त्रिणोरथ आ
यातु पाजसा ॥ सदोऽभिर्मर्शति ॥ इंद्रं विश्वगिरः ॥ स्थीतमध्वर्युना
अवी ०

२
रविरस्योत्तरादेवेत्यभिप्रायः

वायुनां सप्ततिं पतिः। उन्नेनाग्राव्यो वायव्यानिद्रोणकलशेदशापवित्रे
निधायदक्षिणस्य। हविर्धानस्य पुरोक्षः सप्तसादयति। प्रतिप्र० पत्नी
शालामुरवीयावेक्षणादिमजमानायावेक्षणांतं पशुवत्करोति॥ अ ज्या
च्युराज्यावेक्षणाद्याहवनीयसमीपे पशुवदाज्यानिष्टहीत्वापरि
कर्मिष्यउषदायापोदेवीरित्याद्यैकैविचं बहिस्तरणंगैधैवैसीत्यादि
महापरिचीनपरिदधाति। स्मृचामभिमर्शनांतं पशुवत्कृत्वामध्यमं
परिधिम्पस्पृशति। फनज्मिनेष्टयित्रीभ्योनिषासुह। दक्षिणं।
फनज्मिवाफमंतरिक्षेणतेसुहउत्तरं। फनज्मिवाचक्षसहस्र
पार्थिवपरिधानोत्तरं अवबधानेन पुनर्ज्मीत्यादिनापरिधानं योगेनयोगः अनंतरं सूर्योत्थादिवि
ष्टानि स्तेत्येतत्पूर्वपुनर्ज्मीतितिसद्वितीति देवस्था०

ते तोरवादिभिरु४ प्रवच्युर्हस्तपादान्प्रक्षालयतीर्थेन प्रविश्य चिरं कृत्वादीनां प्रोक्ष
श्रीगणेशाय नमः॥ ॥ अथस्तुत्या॥ ॥ त्रिभिर्गावशेषायां रात्रौ यणं कृत्वा मज्ज
जमान। पुरुषाश्चोत्थाया च्युर्होतारं ब्रह्माणमुद्गतारं प्रतिप्रस्थापयमानसमीपे
तारं प्रस्तोतारं पश्चात्स्नारं ब्राह्मणा यं सिनमय्यावाकं नेष्टारं पोतारं सवस्वामि ७
दस्य मुने तारमाग्री चंग्रावस्तुतस्तु ब्रह्मण्यं प्रतिहतारं च मसा च्य
रून न्यांश्चपरिकर्मिषः पत्नी चैसापयंति। अथ च्यदियः स्नात्वेति दे
वस्वामि॥ यजमानपत्नीभ्यां सह हस्तपादान्प्रक्षालयन् चर्म्यतीर्थेन
प्रविश्याग्री चैतिष्ठति। अथै० कर्मिषो० केयंसंप्रेषमाह॥ उन्नेन ग्राव
व्योवायव्यानिद्रोणकलशेदशापवित्रे समुवचायदक्षिणस्य हविर्धा
नस्य पुरोक्षः सप्तसादयाग्नीदाज्यमधि श्रय प्रतिप्रस्थातः सु

८ आग्नीध्रागारएवतिष्ठन्

५ स्योनो मे सीदत २ सुषदौष्टधियां ० सीदत ० नाः ॥ ० नुषसोः सुः शक्रोय ० सुः सीदत ॥ सोः के ० ना ० गो ०

येणते। सुचः। फनजिर्मित्तोविष्टचः सूर्यस्यते। विष्टनिस्थके। स्योनो
मेसीद०। स्येसोसि०। सुकस्यस्वधितेश्वायन्मेअगते०। स्थे॥ अथ
फरिपस्मष्टेहियजमानसर्वपादाराहविधनिं। प्रपद्येनोडेनिहितं
बर्मादायफलकयोः प्राचीनग्रीवम्। तत्रलोमोपसृणाति। यज्ञप्रति
निष्ठ० मडुधि। तृष्ठीवा। तस्मिन्नुपांशुसवनव्यतिरिक्तान्ग्राव्याः प्रा
गादिदिक्षेपरस्यराभिम्बरवापि। यप्रदेशान्वर्त्तन्त्यराजानंदक्षिणस्य स्वा
हविधनित्यपुरोक्षमानीये। ययोरंतरोपावहरति। हृदेत्वा मनसेत्वादिवे
त्वास्तयात्तोर्ध्वमिममध्वरं क्वचिद्विदेवेषु होत्राय य ॥ सोमराजं नेत्य

नीडएतच्चर्मोत्सादयतीति ६

सोम उपावहतः देवः २

कथा

३ वरोहमाजेमसिंविचामात्वाहिः सिषं प्रजास्त मपावरोहप्रजास्तमपा
वरोहनु। उपावरोहो यष्टिरनिकल्पः॥ आद्यामुपरिनिधाय सोमो वनैरित इत्थ
ज्ञात्वा उक्ता पस्पृष्टैर्वै हियजमान। प्रचरणी माज्यस्थाती सस्रुवामादा
माग्नी श्रीयंगत्वा प्रचरण्यास्तुष्टी सादन प्रोक्षण संमार्गादिरनिकल्पः।
प्रचरण्यां चतुर्गृहीतमाग्नी श्रीयेजुहो सन्वारभ्येयजमाने मनसानु दु
सा अग्निहोता० क्ता। सोमः सोस्प० तस्वाहा॥ वाचस्य तये व्रक्षणा इदं॥ अ
न्वारभ्य इतिकल्पः अपरं चतुर्गृहीतं गृत्वा जुहोति॥ आस न्यान्मा मंत्रासा
हिकत्प्या श्विदु मिशं स्था स्वाहा॥ अग्नय इदं॥ आहवनीयं गृत्वा च्युतान्कैरैकै ३
० तृष्णीम स्वाधाय प्रेष्यति। प्रातयविम्यो देवेभ्यो होतनु रू हि ब्रह्म न
इधन शकलं होतु ब्रह्माणा वामं अलोक द्वारसामा विश्वरूपा गानां ते आहवनीयसमीपे तिष्ठन्। २

पार्थिवीणिपात्राण्यग्निहोत्रहवणीं सुर्वेह स्नानिनं राम्यामुत्तरवलं मुसलं दण्ड
दुपलां प्राशित्रं मेक्षणं पिष्टोदपनी दासपात्री मदनी च सादयित्वा ॥ इमो प्राणा ०
धने ॥ पवित्रे स्थो ० स्या ॥ यजमानवाचं पयसा येषां यत्वा ॥ शालामुरवीयो ॥ प्रत्न
यः ॥ शालामुरवीयस्य पश्चात्स्पर्शनिधाय स्योपरि पात्री पात्रां व्रीहिन्यवांश्च
भेदेन प्रक्षिप्य ॥ चरसि ० का ॥ सकृदयं मित्रस्य ० प ॥ उत्त ० य ॥ भेदेन वा ॥ उहेन वा ॥
मित्रस्य वा ॥ सोमा भेदेन मासं विजाथां मावा ० ऽप ॥ उत्तणी वाताय ॥ चिन्तिस्का
का ० ध्वयः ॥ यजः मित्रा व्रीहीनिर्वपति ॥ देवस्य त्वा ० स्यामिन्द्राय ज्ञं निर्व
पामि ॥ यवादि ॥ पुनरव्रीहीन् सवेरं द्रा ॥ सकृदयं ॥ इदं देवानां ॥ इदमुत्तः

हि ० की ३

सह ॥ भेदेन वा ॥ उहेन वा ॥ इमे देवानां ॥ इमे पुनः सह ॥ स्फात्ये त्वानारासो इत्या
वर्तते ॥ सुवर ० ज्योतिः ॥ द ० ह ० यो ॥ तंत्रं ॥ उर्वेति ॥ समन्विहि ॥ अदि ० मि ॥
तंत्रं ॥ उहेन वा ॥ उर्वे ० तं ॥ अदिसा वामु ० मि ॥ अग्नेह ० स्व ॥ हविर्हव्यं वा दयो
देवतासंबंधे निमित्तत्वादेकवचनस्य च प्रकृतावसमर्थत्वाद् इहो नास्ति ॥
देवो वः सवितेत्याद्यवचात्तांतसमानां देवस्य ० स्यामिन्द्राय ज्ञं निर्वपामि ॥
इति संप्रति पन्ना देवता कृत्वा सकृदुक्तं प्रोक्षणं ॥ व्रीहीनिर्वप
येद्राय वदस्यमिन्द्रो व्रीहीणामधमं वहन्ति ॥ अर्चयेवांश्च समीपे स्था
पयति ॥ हविष्कृतमुच्चैराहुयति ॥ यवांस्तृप्ती मंत्रेण वा वहन्ति ॥ व्रीहीणाम

[illegible]

वाचं यत्सु ब्रह्मण्यस्तु ब्रह्मण्यमाहुः यागतीन्त्सवनीयान्निर्वघ्नैपेति प्रस्था
तः रवरे पात्राणि फल्गुधि। ब्रह्मा होतुः पूर्वे वाग्धनस्तीर्थे निप्रविश्याग्नेणा
वहनीयं परीत्य निरस्य तोषवेशनं ब्रह्मजलपान् विधायागती धीये ज्ञान्वा च्यदु
किं जुहुयात्। आसन्मान्मा० स्तै स्वाहा॥ अग्नय इदं०॥ आहवनीये ज्ञा
न्वा च्य जुहोति। वाग्नेया अग्नय एतु सरस्वत्यै वाचे स्वाहा। वाचे सरस्वत्या
इदं॥ पुन जुहोति॥ वाचं देवीं मनोर्नैत्रां विराजमुग्रां जैत्री मुत्तमामहमक्षां॥
नामादित्यानावमि वारुहेमान्मुमतां पथिभिः पारयंती स्वाहा। वाचे देव्यै इदं०
आंतर्गमिदाग्नय न आस्ते॥ आग्नीध्रः कर्मणे वा० व्यं। शालामुरवी यम
ग्नेण तृणेषु कादशकपालानि दधे सज्जनकपाले दौहं स्थालीं धानाकरं भपरिवा
२३ शुशालाकया सह ॥ २

मद्गगननिधाय प्रातर्दोहं पयः पूनीय मे क्षणेनालोभ्याधि श्रयेत् ॥ पुरोडा
 प्रथमं नंकरं त्वाय वान्नीही श्रमजनकपालयोः पृथक् निवपति ॥ घमस्मि
 विश्वायुषः ॥ तमे पयसि शारवापवित्रं सायंदोहं दध्यानीयामि क्षावाजिने शीत ३ वितत्य
 लेनिदध्यात् ॥ पुरोडाशस्य निनयनं नं करोति ॥ अग्रेण शालाम्बुवी
 यमाप्य निनयै नं ॥ अष्टान्य वान्कपाल मचालयन्तु स्तौ मद्दास्यदिधा
 विभुज्येद्राय वदसुभिर्मन्त्रे पात्रेतिरः पवित्रमाज्यमानीयाधर्मोप
 पुरोडाशस्योत्तरतो भस्ममिश्रेण धि श्रमति धानाः ॥ अर्धं क्षाजिताः ॥
 बध्नन्तारिपेषयित्वानवेपात्रेतिरः पवित्रमाज्यमानीय सक्तुनोषे
 क्षुशालाकपामयित्वा धानानामुत्तरतो भस्ममिश्रेण गारेष धि श्रय

प्राशिन्नसंमा
 जने ५

श्रय
 गारेष ३

दा

६

निसकरंभः। अष्टास्त्रीहीतूस्त्रीम ~~दा~~ स्पवितुषीहस नवेपात्रे निरः पवित्रमा
त्यमानीयलाजानोप्यकरं नस्योत्तरतो भस्म मिश्रेषंगारेषधि प्रपतिस
परिवापः। आमिक्षां वाजिनं चाधिस्रियपवित्रे प्रस्तरे क्षिप्त्वात्ते। प्रतिप्र
स्थानारवरस्य पूर्वाधेर्दक्षिणाधिरसमुपां शुभवनं निधापतस्य दक्षिणे
त्तरयोः संस्पृष्टेषुपां शुपात्रमंतर्धामपात्रं च। पश्चात्प्रत्यगपवगानिंद्रवापव
मैत्रावतणाधिनान्। ~~दा~~ अश्विनस्य ~~दा~~ अश्विपुत्रा मंथिनो दक्षिणे तरो। मं
थिनः पुरस्ताद्दक्षिणे तरे अतुपात्रे। रवरस्य पश्चाधे आयपणस्थाली सोपरा
यां उत्तरस्य हविर्धनस्याग्नेणोपसंभनं तमौ ध्रुवस्थाली रवरेकचिदूधिग्र
हं। मृतभृदा च वनीय ~~दा~~ योर्मध्ये च तैर्मनू दक्षिणस्य हविर्धनस्य पश्चा

दक्षिणस्यां रवरश्चोप्यस्त्रीमादित्यस्त्री ४३
उत्तरस्यां ध्रुवश्चोप्यस्त्री सोपरायां २

३

स्तयोदेवताबृहतीयंदः शुक्रस्यपात्रमसि। मंथिनं। चंद्रमादेवतासुनोबृहती
 यंदोमंथिनः पात्रमसि। आयपणं। विश्वेदेवतादेवतोसिहायंदः आयपण
 स्पपात्रमसि। उक्थं। इंद्रोदेवताककुत्थं वक्थं नापात्रमसि। अंब। पृथिवी
 देवताविराट्पंदो अंबस्यपात्रमसि। अम्बुवेति। ततोयावृत्तिसमाप्तो।
 प्रचरण्याचतुर्गृहीतं ऊहोसन्वारम्भेयत्तमाने। शृणोत्वग्निः समिधा
 हवमेष्टुष्वंत्वापोऽपि। श्रदेवीः शृणोतग्रावाणोविदुषोनुयुज्यते॥
 शृणोतुदेवः सवित्। हवमेस्वाहा। अग्नयेऽग्रावम्यः सवइदं॥ पुन
 श्रतुर्गृहीतं गृत्वोहो लोकि कं बहिरादायसंप्रेषमाह। अपइष्टुहोत

इयो

७

मैत्रावरुणस्यचमसाध्वर्यवाद्रवैक्यनितरतनेष्टः पत्नीमृदानयाग्रीत्योत्
 चेमसेनचमावसतीवारीसिश्चचात्वालेप्रत्कपलंबस्वहोता। अपइष्टुनवी
 तिमैत्रावरुणस्यचमसाध्वर्यमसेनसहागच्छति। एक्यनार्थं त्रीन्कले
 रानादायकलेशिन आगच्छति। तेषापत्नीकलराहस्तिमानयतिमंत्रंबद
 न्। प्रेक्षदेष्टुतस्यवामीरन्वग्निसमेग्रनयत्चदिमेति च्यददताः सुद्राक्स्टुष्टा
 वंसियुवानाममामाहिः स्त्रीः। तांस्वर्वादारोपनिष्क्रमय्योत्तरेणसद आग्री
 धीयं पितृस्य चांतरेण चात्वालोत्कराबुदंडुः पनिष्क्रमय्ययत्रापस्तद्यति।
 अध्वर्यादयः सर्वेयज्वाब्रह्माचयानेइतिकल्पसारः। अध्वर्यावर्हि
 रेकदेशंप्राप्तोपरिऊहोति। देवीरापोऽपानपाद्युर्मिहिविधेइंद्रिया

पु

वान्मदिनं मत्तं देवेभ्यो देवत्राय न शुक्रः शुक्रपेभ्यो येषां भागस्य स्वाहा।
 अद्भ्य इदं। प्रचरणं शेषं स्थापयति। मैत्रावरुणं च मसेनाहुतिमपनयति।
 पा काषिरीस्वेषां मृच्च। वहिषी अंतर्धामि मैत्रावरुणं च मसं पुरयति। स
 मद्रस्य वोदित्याहुत्रये। वहिषी अंतर्धामि कलशं पुरयति। इद्रा पूर्वोक्तं रात्रौ पुरा
 म्या प्रतिकलशं मंत्रावृत्तिः। तस्मात्पत्नी हस्तात्कलशमादाय वहिषी अंतर्धामि
 पुरयति। वभ्यो स्मेरुदेभ्य आदित्येभ्यो विश्वेभ्यो वोदेवेभ्यः। पुने जनिर्गृहामि
 यजायवः पुने जनिर्गृहामि। पाने जनः स्यात्पतिपत्नीति कल्पसारः। तदा प्र
 निकलशं मंत्रावृत्तिः। प्रेहदेहो निमंत्रावृत्तिश्च। पत्यै प्रदाय यथागतं।

द्वि२

दक्षद्वोषकलशं दशापवित्रे विदक्षिणे नदिदेवस्याननिग्राह्यत्रयं पुरस्तादाग्नेयं
 मध्ये ऐंद्रं पश्चात्सौषी उत्तरेण देवसानं श्वदाभ्यो। अथोराजतेनोपरिसौवर्णे
 नरुक्मेण वेदितो पुरस्ताददाभ्यं पश्चादं शुनिदधाति। चमसेभ्यः प्रागनिग्राह्यां
 श्वदाभ्यां चमसेः सहपरिस्तुपात्रं चेति देवस्वामि। अथुयुत्सवां शुपात्रमपि
 मृशति। अग्निदेवमागायत्री षंड उपाशोः पात्रमसि। अंतर्धामि। सोमो दे
 वतात्रिष्टुष्षंदो नयमिष्य पात्रमसि। ऐंद्रवायवं। इन्द्रो देवता जगती षंडः
 इद्रवायवोः पात्रमसि। मैत्रावरुणं। बृहस्पतिर्देवता नुष्टुष्षंदो मित्रावरुणयोः
 पात्रमसि। आश्विनो अश्विनौ देवता पन्क्ति षंडो अश्विनोः पात्रमसि। शुक्रो।

चत्वालं प्रत्यागच्छं त्यन्वार ध्येयजमानेशं रवस्वनादि यक्ता इति देस्वामि। प
 तस्मिन्काले आग्नीध्रो होतृ चमसं वसती वरी श्रु होतारमये परिहृत्येति क
 ल्पसारः। चोत्वाले सादयति चोत्वाले पाश्चात्पदे तु मध्ये इति कल्यसारः। अ
 ध्वर्यो होतृ चमसं मेत्रावरुण चमसं च वसती वरी कलशं च परस्यं स्पृश
 पित्वा होतृ चमसं वसती वरीभिः क्षुरयति मेत्रावरुण चमसे विहुं पातय
 ति होतृ चमसा वसती वरी प्योवा। होतृ चमसं वसती वरी मेत्रावरुण चमसमि
 ति त्रयं मिथः स्पृष्टुं सादयति। उदकं संस्थिति कल्यः। प्रचक्षुष्यात्र यं समनक्ति।
 संज्योतिषा ज्योतिरंक्ताः सः शुक्रोः शुक्रेण सः हविषा हविः स पूजयति
 राशिषा। सकृन्मंत्र एव चतुः क्षत्रः पत्नीयथागतमेत्यर्थे जघने नरा।

१ पौनो जनकलेशं

३ अवेशपोष्योऽतिष्ठेद्दमम्भायनानां
आज्येष्ठाः सद्योहीतेन जुहोति इति केश
चः।
३

लाम्करवीयंतेन सः स्वरः सादयति। स्वायतने उपविशति। अध्वर्युर्होतृ च
मसमादाय वसतीवरीं मैत्रावरुणं च मसं पुरतो न्यहस्ते दत्वा हविर्धानं पूर्वद्वारं
यसीनस्य होतुः समीपमेत्यहोत्रं। अध्वर्योऽप्यतिष्ठेत्। उते मन
नमस्तुते माः पश्येत्कल्काप्रचरणीं शेषं मौहवनीये जुहोति। यमगनेषु
समस्त्यमावोवाजेषु यजुनाः॥ सयंता राश्वती रिषः स्वाहा॥ अग्नय इदं॥
चमसौ वसतीवरीः पूर्वया द्वारा प्रती चैक्यनाहोतुर्दक्षिणे न हविर्धा
नं प्रवेशयित्वा होतृ चमसंदक्षिणस्य हविर्धानं स्यात्तरेणे षे उपातिद्वय
नीडे सादयति। अध्वर्युः कृतानं कृत्वा सर्वं मैत्रावरुणं च मसं वनी
यवसतीवरीणां मेक्यनानां च तृतीयभागं वनीयपुरोक्षं वसती

वे
नहोत्रपक्षे

९

तूष्णीं दधियह शमरा माहवनीये प्रक्षिपति। दधिग्रहोपवेशं यजमानः सुकुरे तूष्णीं मुदस्यति। ५

१० अजायंत तस्मै त्वा प्रजापतये विभूदो ब्रूवे ज्योतिष्यते ज्योतिष्यंतं जहोमि स्वाहा। प्र
जापतये इदं। संस्तुत नमंतः परिधिनिनीय पात्रमाहवनीये क्षिपेत्। धेनुम
नुदुहं वा द्वादशगर्भं योग्यागा बोधामणिं कुंडलं वा दद्यात्। धेनुः सवात्सा। अ
ध्यर्च्य चतुर्थ वर्षे नंदु निनिकल्पः। अर्घ्योऽस्मिन्नेददामि। अर्चयुः प्रति
गृहीयात्। अर्घ्ययुजमानेन सह विधानं गत्वा होतृ चमसमंतरेणैषे अव
तार्य चर्मणि निधाय तमवेक्षमाणं यजमानं वाचयति। निग्राक्यास्त्यदेव श्रुत
आफमेतर्पयत प्राणं मेतर्पयता पानं मे। तद्यानं मे। न चक्षुर्मते। न श्रो
त्रमे। न मनो मे। न वाचं मे। न आत्मानं मे। नौ योगानि मे। प्रजां मे। न पृथ्वीं मे १०
नर्पयत गृहान् मे। गणान् मे। सर्वगणमातर्पयत तर्पयत मा गणान् मे भावितं

चन। तं यजमानाय प्रदायां प्रदाय पक्षे बद्धस्य राजस्वीनं श्रुत्वा गृह्णाति प्रथ
मं। कस्य वस्त्रा प्रवृहंतु गायत्रेण चंदसाग्नेः प्रियं पाथ्य उवेहि। द्वितीयं। रु
द्रास्त्रा प्रवृहंतु। त्रैलोक्येन चंदसेंद्रस्य प्रियं। हिरणीयं। आदित्यास्त्रा प्रवृहंतु
तुजागतेन चंदसा विष्वेषां देवानां प्रियं। हि। अं श्रुत्वा गृह्णाति त्रैलोक्येन चंदसा
होतृ चमसीयाः पात्रांतरेवनीय चमसे आधवनीयात्तु गृहीत्वा वसनीवरी
भ्योपीति देवस्यामि। अं शुभिरालोडयति। मां दसुते शुक्र शुक्रमाध्वनो
मि भद्रनास्ते कोतनास्ते अनुतनास्ते ० रेजीषुते ० मेषीषुते ० देवाशी
षुते ० विश्वं भस्ते ० माध्वीषुते ० ककुहास्ते ० शकरीषुते ० शुक्रास्ते
शुक्र शुक्र माध्वनो मि भद्रनास्ते अदोभ्यपात्रे अं शुभि धाय होतृ चमसीया गृह्णा
त तत्रा उपा रष्टा दधस्त। शुभं वर्णं रुक्म रजताभ्यामावेष्टे वनारायणे

ति। शुक्रं ते शुक्रं न गृह्णाभ्यं ^{द्रो} रूपेण सर्वे स्य रश्मिभिः। आस्मिन्नुग्रा अचु च
 बुद्धिं वो धारा यस्य श्रुत। आवायोतिष्ठति। ककुह ५ त्वं वृषभस्य रोचते वृह
 त्। आहवनीयसमीपमेति। सोमः सोमस्य सुरो गाः शुक्रः शुक्रस्य पुरो
 गाः। पश्चादाहवनीयस्य दक्षिणा श्रोणि पार्श्वेति। सर्वत्र प्राङ्मुखवस्तिष्ठन्तु
 यदि आवणादिकं। अन्वारभ्येयजमाने दास्यं सर्वं जुहोति। यत्ते सोमादा ११
 नाम जागृवितस्मै ते सोमसोमाय स्वाहा। सोमादेये ० प्रदक्षिणमावृत्त्यह ११
 विधानं। त्वारभ्य शुनप्रक्षिपति पथमं। उशिब्रुतं देवसोमगापत्रेण युद्ध
 साग्नेः प्रियं पाथो अवीहि। द्वितीयं। वशी त्वं देवसोमत्रेण नृपेण युद्ध
 स्य प्रि ० तृतीयं। अस्मत्सरवा त्वं देवसोमजागते नृपेण युद्ध साविश्वेषां देवानां

वरीः पश्चादक्षमेकयना नूतादपति। हविर्धानयोर्मध्ये उप विरयसादितं दधि
 ग्रहमादाय बर्हिषी अंतर्धाय तस्मिन् दधिग्रहा यस्थापितं दधिग्रहं क्वाति
 उपयामगृहीतो सि प्रजापतयेत्वा ज्योतिभ्यो ज्योतिष्मन्तं गृह्णाति
 दक्षाय दक्षरथे तं देवेभ्यो ग्निजिह्वेभ्यस्ततो यः पृथग्द्रव्यं च भ्यो वरुणरा
 जभ्यो वातापिभ्यः पुर्जन्यात्मभ्यः। बर्हिषी अपोद्वस्योतिष्ठति। द्विवेत्वां
 तं रिक्षाय त्वाद्यैवेत्वा। पूर्वया द्वापैरो निष्क्रामति। अपेन्द्रविषतो मन्त्रो
 पजिज्यासतो जह्यपयो नोराती घतितं जहि ॥ एष्यायादक्षिणः प्राङ्मुखवा
 पविश्यान्वारभ्येयजमाने जुहोति। प्राणायत्वापजायत्वा यानायत्वा स
 ते त्वासते त्वाद्भ्यस्त्वौषधीभ्यो विश्वेभ्यस्तापतेभ्यो पतः प्रजा अरिब्रह्म

१ अदाभ्य

प्रियं० पात्रं यथा यत्नं निधाप पात्रांतरस्था होतु च मसीया होतु च मसेवनीय
यजमानाय दत्तोपां शुसवनमादत्ते। देवस्य त्वा० ददे। अग्निमंत्रयते। ग्रावा
स्य चरुदेवे सोमं मीरमिममं चरुं कथ्यते मेन पुविनेद्रा य सोमं सुपुनं म
धुमं न पयस्व नं वृष्टि वनिं च मणिः पूर्वा चैत्रा च निधाप राजानं वित्तस्योपां शु स
वनोपरिमिमीते प्रदेशिन्यंगुष्ठा म्यां। इंद्राय त्वा वृत्र भ्रे। उपक नि कांगुष्ठा म्यां। छि
इंद्राय त्वा वृत्र भ्रे। प्रदेशिन्यंगुष्ठा म्यां। इंद्राय त्वा मिमाति चो। कनिष्ठिकांगुष्ठा
म्यां। इंद्राय त्वा दित्य वने। मध्यमांगुष्ठा म्यां। इंद्राय त्वा विश्वदेव्या वने। कनिष्ठिका

कपामध्यमपाकनिष्ठिक^{या}पाप्रदेशिन्यामहानाम्नायसेकंसांगुष्ठपातृत्सी। मि
 निदशहत्तो^{ध्वं}मीत्वाशिष्टमसीषेणव^{चा}दक्षिणस्महरि^धनिस्थान्तरेषोषेउपात
 १२ निहृत्यनीडेसादपित्वामितंराजानंहोत^चमसीयाभिः सर्वाभिः सिंचति॥ स्वा
 त्वास्व^रत्रतुरोरा^{धो}गृता^अमृतस्यपत्नी^{सा}देवी^{दे}वत्रेमं^{पु}जं^चत्तोपहृताः सोम
 स्यपिबतोपहृता^{तो}पुष्पा^{रु}ः सोमः पिबतु। मिश्रपति। यत्तेसोमदिविज्योतिर्य
 त्वपृथिव्यापदुरावंतरिक्षेतेनास्मेपजमाना^{यो}रुराया^{रु}ध्यधिदात्र^{वो}चः। फल
 केअभिभूरामीतिस्मृत्वाचमाभिभूराति। धिषणे। वीडसतीवीडपेथामूर्जमि
 चत्तंमावा^{हि}सिषंमामा^{हि}सिष्टं। यत्तमानंवाचपति। अवीरुचं^{वो}मन
 सास्म^{जा}ता^{भू}तप्रजाता^{भग}इदं^{स्या}म। इंद्रेणदेवीविरुचं^{सं}विदानाअनु

दध्याथामृज
 १२

१३

म

अथ्यमृतमसिप्राणापत्ता। प्रतिप्रस्थात्राआनीतातिरुद्धिरंतर्वेदिमार्जयेते
 इन्द्राग्नीमेवचः सोमोबृहस्पतिः। वचोमेविश्वेदेवावचोमेधत्तमश्विनादध
 नेवापदीमनुवोवृद्धाणां प्रिवेरुनत्। परिविश्वानि काव्यानेमिश्च
 मिवाभवत्। रुक्मं च ध्वर्युदेवेधाद्राजतं त्रस्ये। प्रतिप्रस्थातासयेतो
 पांशुपात्राभादनेग्रहबुधमदकेवधापा। अथर्वकदौत्रीनित्याद्ये
 कृत्वापिपुणोत्यंशोस्तनेयजमानवाचपति। आमास्कात्सहप्रजया
 सहरायस्योषेणेन्द्रियमेवीर्यमा निर्वृधीः प्रतिप्रस्थानोपथमावंश १३
 उपांशुपात्रोपरिनिदधातिअथ्युरभिपुतेसोममंजलिनाग्रहीत्।

रुक्मदयमपरिमानांमतिकेवाकः। सोमेअव्यंजुहोतीतिक्वेनेप्रसिधेसतिहविधिनियावसिरितिवक्नेनेप्रसि
 धेसतिअंशुग्रहोअध्वर्युः कथंनपक्षया। इतिधित्युक्तञ्चमन्त्रः। आपस्तंबेदर्शनात्॥

प्रतिप्रस्थान्द्यनेउपांशुपात्रेष्वक्षिपती। वाचस्पतयेपुवस्ववाजिन। प्र
 तिप्रस्थानात्स्वस्थानेएतावंशुलग्नयति। अथर्वकवसतीवरीरपसि
 च्येकादशसत्त्वोदिनीयमभिपुणोति। आमास्कानितित्नास्मि। प्रतिप्र
 स्थानामथ्यमावंशुसर्ववनिदधाति। अथर्वकः पूर्ववक्षिपति। वृषा
 वृष्णा अथ्युपांशुपात्रेष्वक्षिपति। प्रतिप्रस्थानात्स्वस्थानेएतावंशुनिद
 धाति। अथर्वकः पुनरपसिच्यदादशसत्त्वोदिनीयमभिपुणोति। न
 मास्कान्। प्रतिप्रस्थानोत्तमावंशुसर्ववनिदधाति। अथर्वकः पूर्वव
 क्षिपति। देवोदेवानांपवित्रमसियेषां भागोसितेभ्यस्ता। प्रतिप्र

मि

व

१४

स्वातास्वस्थाने एतावन्मृनिदधानि। स्वाजास्थः पिवतु। यने सोमः त्रैवोः च।
 धिष्णे वा इत्यनी० सिष्टं० अवीर्यं० य सोमं० इति चतुष्टयं त्रिष्वपि पवेषावर्त
 न इति गोपालः। अथ यस्मिन् सुसवनं दशापरित्रये परिसृज्य स्वस्थाने पूर्व
 मिधाय प्रतिप्रतिप्रस्थातुर्हः स्नाद्ब्रह्मादने० हन्तो सिरुध्मम्दकेव धाय हि
 ष्येन औणानि। एवमेवोर्ध्वपात्राण्यपयत उदुबुधानि। आनादिष्ठानं
 हिरण्यप्रयणं करोति। महमवेक्षते। मधुती नृपस्त्वुधितं सयेन धृत्वा
 दक्षिणेनोर्ध्वमन्मार्ष्टि। विश्वेभ्यस्ते द्विपेभ्यो द्विपः पार्थिवेभ्यः। दक्षिणे
 नादायो निष्ठति। मनस्वाष्टु। आहवनीयमेति। उर्व० हि। अन्वारव्येयज
 म्यं केरावस्वामिफळिका एतदुप रिदधियहा वप्येतदापाति। यद्यपि तथाप्येउपांरुप्रमृतीना०
 मेवेदीमिति किं वतत्वादेतस्यापितपरतो ४

स्वां

१५

१५

अध्वर्युः।

अथ पात्रं स्मृतिमिषां पुनर्होतुश्च मसजानपनात्प्राप्ति

म

मन्वन्ता० सवनाय सोमं। प्रतिप्रस्थातारजः षडंशूनादाय सये पापो दोदावं
 गुल्फंतराबेषु लग्नपनि। अंशुर्गुह्मनि। अध्वर्युः प्रेष्यति। प्रतिप्रस्था
 तस्तदकं सेनजचनेनाहवनीयं प्रसृपत्वं स्वै। अथ प्रेषयुपां सुसवनादा
 नात्मा गिति केरावो वृत्तिरुचुप्रतिप्रस्थात्वा। आमीने उदकं से हिरण्यरुक्मं वा
 प्रक्षाल्य च यमायामंगुलौव चोपां सुसवनेरा० जानां पकं इ
 तिसक्त्वा हृत्संमने सा कपानश्चित्र० वृत्ते चंगापनं सुपात्रे गृह्णानि। उ
 पयामगृहीतो सिप्रजापतयेत्वा ज्जगृह्णानि। ज्जहोति। प्रजापतये
 स्वाहा। प्रजापतये इदं०। पात्रं यथास्थानं निधाय हिरण्यरुक्मोपरि
 स्थानिनि। आनः प्राण एतु परावत जातरि द्वा द्विवस्यरि। आयः पृथिव्या
 वामदेव्यं सामयेभिं वामनसा नवानं गायति। केरावनारायणे॥ ६

तिबोध्यं।

वा

सशेषं

मानैर्जहोति। स्वाहा त्वास्तु भवः सूर्यो यत्स्वाहा। सूर्यादियै०। अनुप्राणययजम
नवा चयति। अरसि श्रेष्ठो रश्मीनां प्राणपाः प्राणं मे पाहि। विलादारभ्याम्
लाधो व मृज्य प्रती च्वाधो मुरवेन पाणिना मध्यमे परि च्चौ निमार्ष्टि देवेभ्य
स्तामरी चिपेभ्यः। प्रदक्षिणमावृत्याग्रयणस्था ल्यां ग्रहसंस्त्रावमवनय
ति एष ते योनिः। अभिषुता देकमं शुं ग्रहेषां स्वस्थाने सारयति। प्राणाय
त्वा उपां शुसवनं प्रत्यभि मृशते। व्यानायत्वा। प्रतिप्रस्थानां रुपां शुपौत्रे
ध्वर्कणाग्रहीने स्वहस्तगतानं शुनग्रहीतक्रमेणाभिषुते राजिदोदो प्रक्षिप
ति। यत्ते सोमा० माय स्वाहा। त्रिरावृत्तिः। राज्ञः पश्चादध्वर्कः प्राङ्करवत्

पविशति। तस्य दक्षिणं बाहुमनु कोणं यजमान उदङ्मुखः। तस्य पुरो न होतृः। तस्य
 रव इति कल्पसारः। ब्रह्म यजमानो नाभिषो नारौ च त्वर एवाभिषवस्य वैधाः क
 तं इति कल्पसारः। राजो दक्षिणतः प्रतिप्रस्थातो दङ्मुखः। उत्तरत आ
 ग्नीध्रो दक्षिणामुखः। पुरस्तात् प्रासुङ्मुखो नेष्टः॥ अथ चरुत्तनेतारमाह।
 आहरोपसृज। उन्नेता आधवनी पादुद चनेन होतृ चर्मसेपो वनयति। नाभिरु
 पर्यधै होतृ चर्मसे अपिषो नारश्च त्वारः सोमं प्रक्षिप्यंति। प्रागपागुदगधे १५
 राजास्त्वादिश आध्यावे त्वेव निष्कर। सर्वे मंत्रं ब्रूयुः। ऐषं निग्राभिः होतृ च
 मसं स्थं सोमं चर्मणि निधायोदकं च प्रसि च प्रसात्मानं सोममाकर्षंति।

२ प्रागपागुदगिति मंत्रपूर्वकं होतृ चर्मसेपो मल्लता से
 २ प्रक्षेपणं निग्राभ इत्यर्थः।

१६

दक्षिणस्य हविर्धानि स्यान्तरेणेषे अवतार्य चर्मणि निदधाति। चर्मणि पूर्व
 वत्सं मुरवान् ग्राह्यः इत्वा न नीपंग्रावमुरेवेषु व्यपोहति सोमो भिषु न इ
 सुक्ते उद्गाता दक्षिणस्य हविर्धानि स्य पश्चादक्षंगत्वा द्रोणकलशमादा
 यतं ग्रावसु निधाय तस्मिन् दशाः पवित्रं वितनुते। अथ पुरदिने अ
 नुदिने वा तर्पामि पात्रमादाय बुधमुदके वधापुन्नेत्रा आधवनीया
 दुदचनेन सोमं गृहीत्वा दशाः पवित्रस्योपेधवनीयमाने गृह्णाति उप
 याम गृहीतोऽस्य तर्पकमचवन्। पाहिसोमं मुरुथरायः समिषो यज
 स्वां न स्नेदधामि य्या वा पृथिवी अंतर्त्तर्वेन रिक्षः सजोषा देवैरवेः

य

३ पवित्रमतीत्य स्रवंसां धारायां तर्पयामि गृहा
 नाति केशवः

१६

परैश्चांतर्पामि मचवन्मादयसः। चारातो ग्रहमपययति। स्वां कृतो सि। धा
 राच विविच्य ते ग्रहबुधमुदके वधाप हिरण्येन श्रीणानि। ग्रहमवेक्षते।
 मधुमती नर्पस्त्वयि। तं सव्ये पाणो ब्रत्वा दक्षिणेनोर्ध्वमुन्माष्टि। वि
 श्वेभ्यस्तेन्द्रियेभ्यो दिव्येभ्यः पार्थिवेभ्यः। दक्षिणहस्तेन गृहीत्वोत्तिष्ठ
 ति। मनस्ताह। उर्वेऽही सेत्याहवनीये न्वारभ्ये यजमाने जुहोति। स्वाहात्वा
 सुभवं स्तयति स्वाहा॥ सूर्यायेदं॥ अपान्यवा चयति। चूसि श्रेष्ठो रश्मी
 नाम पानपा अपानं मे पाहि। मूलादारभ्या विल्लाह्वं मुन्मृज्य प्राचो
 तानेन पाणिना मध्यमे परिचौ उन्माष्टि देवेभ्य स्वा मरीचि पेभ्यः। प्रद

क्षिणामावृत्त्याग्रयणस्थाल्यासंस्त्रावमवनयति। एषतेयोनिः। अंनयीमपात्रं स्व
 स्थानेसादयति। उपानायायत्वा। उपांशुसवनं संप्रेक्षिमृशते। यानायायत्वा। उनेना
 समाह। अप्रमत्तः संनमानयोपांशुग्रहान्गृहीयामि। उनेत्राचवनीयप्राहुद
 चनेन सोमं गृहीत्वा दशापवित्रस्योपर्यधिकेदेनावनीयमाने अर्चयुर्गृह
 बुधमुदकेवचायपवित्राचोभागे चारायामेंद्रवायवपात्रे गृह्णाति। आवायो
 तपश्चुचिपाउपनः सहस्रं ते निपुतो विम्ववार। उपोने अं चोमद्य मयामि
 यस्य देवदक्षिणे पूर्वपेयं। उपयाम गृहीतो सिवाय वेत्ता जुष्टं गृह्णाति। चारा
 या अपनीय पुनर्गृह्णाति। इन्द्रवा सुमे सुता। उपययो मिरागत मिंदेवा
 मुरां निहि। उपयाम गृहीतो सीद्रवा युष्मात्वे जुष्टं० मिषु च मुदके वचाय

३ नमात्रं कुर्व

दके

यावद्रसः स्रवति तावदमिषु प्वन्ति। एष प्रथमः। पुनराहरोपसृजे साद्य मिषवांतं। एष
 द्वितीयः। पुनराहरोपसृजे साद्य मिषवांतं। एष तृतीयः। पुनराहरो० वांतं। नात्र निप्र
 तिः चिमसेन सिचंति। एष चतुर्थः॥ अर्चयुः सोमं हस्तेन संभरणी कलशे निष्पीड्य
 तमुनेत्रे इषयोर्मध्येन प्रपद्यति। उनेता चवनीयस्था अपः पात्रांतरं कृत्वा चवनी
 ये दशापवित्रैर्वितस्य कलशं गृहीत्वा वनयति एतावानुपपद्यिः। पपयिस्थादा
 नेव आहरोपसृजे निप्रैष इति गोपालः। एवमाहरोपसृजे साद्य वनयन्तां
 द्वितीयं पर्यायं कृत्वा। एवं तृतीयं पर्यायं कृत्वा ऋजीषं दशापवित्रांते पररेवे
 ध्यानेत्रे इषयोर्मध्येन प्रपद्यति। नहुन्नेता चवनीये विक्षाल्य प्रपीड्य

कृ

१८ तं प्रलथाधुर्वथा विश्वथे मथा जेष्ठनातिं बहिषदसुर्विदं प्रतीचीनं वृ
जनदोहसैगिरा शुजयंत मूनुया सुवचसै ॥ उप० सिकोभायत्ता ० जु
० मि। बहिषी अनर्थाप सक्तु मिः श्रीणाति। एषते योनिः प्रजाः पाही
त्तिपादनं। आग्रयणस्य सोमं पात्रांतरे वनीयनेन उन्नेत्रानीतेनो
द्वनेन च दयोर्धरिपोराग्रयणस्थाल्यां पूर्ववदुपां शुगृह्णाति। य
देवदिव्येकादशस्थष्टिव्यामथ्येकादशस्थापुषदो महिनेकादश
स्थते देवायज्ञमिमं जुष च ॥ उप० सि वि श्वेभ्यस्तदेवेभ्योजुष्टं १८
मि। बुध्नमुदकेव ध्याप हिरण्येन श्रीणाति। मंद्रं त्रिहिं कृत्य त्रिः

सोमः पवते इत्युक्तोपां शु। अस्मै ब्रह्मणे पवते स्मै क्षत्राय पवते स्मै
विशो पवतु इषे पवतु र्जै पवते इज्यः पवतु ओषधीभ्यः पवते वनस्य
निभ्यः पवते द्यावापृथिवीभ्यः पवते पवते ब्रह्मवर्चसाय पवते स्मै सुश्रूताय ३
सुन्वते यजमानाय पवते मस्य। इत्युक्तोच्चैः। ज्येष्ठाय पवते
आग्रयणे ॥ सि स्वाग्रयणे जिन्वयज्ञं जिन्वयज्ञपतिमभि
ष्विर्वै सेवनापा ॥ इत्युक्तोच्चैः हि विष्णुस्तपोनुविशं त्वं पा

१९
 हि द्विमेणेति वेदेत् । परिमृज्य सादयति । एषते योनिर्विश्वेभ्य
 स्वादेवेभ्यः । इत उर्ध्वं मंद्रेणातिग्राह्य पक्षे पुरस्तात्सादिते वा
 त्रे पूर्ववद्गृह्णाति । अग्न आयुः पवसा आसुवो जमिषं चन । आ
 रे वाचस्वदुधुना । उप० स्यग्नयेत्वाते जस्वते जुष्टं मि । ए
 षते योनि रग्नयेत्वाते जस्वत इति सादनं मध्यमे गृह्णाति । उ
 तिष्ठन्नो जसा सह पीत्वा शिष्ये अवेपथः । सोमे मिद्रं च मूसुतं । उप० १९
 नो सीद्राय त्वौ जस्वते जुष्टं ग० मि ॥ ॥ एषते यो

हिरण्ये । द्वितीयेन दशापीव त्रेणै गृहं पीर मृज्य स्वस्थाने सादयति । एष
 ते योनिः सजोषा मां त्वामे त्रावरुणां गृह्णाति । अयं वा मित्रावरुणा सुत
 सोमं त्रावृचाममेदिह श्रुजं हवं । उप० ॥ सि मित्रावरुणा मां त्वौ
 मि बहिषी अंनं चार्यपुसा श्रीयति । अपो धृत्या बहिषी । एषते
 योनिर्ऋतायुषां त्वेति सादनं । पूर्ववद्गृह्णाति । अयं वेन
 श्वोदयत्तृष्टिगमा ज्योतिर्जरार्यरजसो विमाने । इममपां स्वयं संगमे
 स्युरि शुन विप्रामति भीरिहंति । उप० सि शंडाय त्वजुष्टं मि । ए
 षते योनि वरुणां पाहीति सादनं । पूर्ववद्गृह्णाति ।

२० एतस्तेषु तथैव निर्गतेषु ध्रुवस्थानी जघनो नाभिषोऽहस्तेनेतका
 नानीय पूर्ववद्भूति। मूर्धानं दिवो अरतिं पृथिव्या वैश्वानरमुतायजा
 तमग्निं। कविः समाजमतिथिं जनानामासन्नापात्रं जनयंत देवाः। उप-
 स्युर्गयेत्वा वैश्वानराय जुष्टं मि। बुध्नमुदके वधाय हिरण्येन श्रीणाति।
 ध्रुवो सिद्धिर्ध्रुवश्चिदिति ध्रुवाणां ध्रुवतमो व्यक्तानामव्यक्तक्षितमः। इत्य-
 क्ता यथा हता नीत्वा स्वस्थाने सादयति। एष ते यो निरुग्नयेत्वा वैश्वान-
 राय सर्वे ग्रहा आबिलाद्ग्राह्याः। ऋगते सर्वेषु विच्छिद्यते। उदच २०
 ध्रुवेण राजानं परिधाय उपरिष्ठादुपयामत्वात् ९

१ इदं च कारिकायां क्रमेणैति केशवेनोक्तत्वादत्रायं क्रमोऽपि विव-
 क्षितः ९
 नेन द्रोणकलशमुपर्यर्धं कृत्वा पयसा सक्तुभिर्हिरण्येन च श्रीणीय
 परिप्लुपात्रं प्रास्यानुमंत्रयते। द्रप्सश्च स्कंदपृथिवीमनुद्यामिमंचयो
 निमनुयश्च पूर्वः। तृतीयं योनिमनु संवरंतं द्रप्सं जुहोम्यनु सप्त होत्राः।
 यस्ते द्रप्सस्कंदं तिस्रस्तैः अशुर्बाहुव्यक्तोधिष्यो रूपस्थात्। अध्वर्यो
 वापरियस्ते पवित्रात्स्वाहा कृतमिंद्राय तं जुहोमि। यो द्रप्सो अशुः
 पतितः पृथिव्यां परिवापात्युरोडाशोत्करं भात। धानासोमान्मथिनं
 द्रष्टुं कात्स्वाहा कृतमिंद्राय तं जुहोमि। यस्ते द्रप्सो मधमा इन्द्रियावा

स्वाहाकृतः पुनरप्येति देवान् ॥ १६६ ॥ एथिव्याः पर्यन्तरिक्षा स्वाहाकृतः ॥ १४॥
 उ ॥ उन्नेतारमाह । अरितं पूतं भूतं कुरुपवमानस्य ग्रहान् ग्रहीष्यामि । उन्ने
 २१ तापूतभूतो विलेदशापवित्रं वितत्य द्वावात्रीन्वाधवनीया दुदचनानानयति ।
 अध्वर्युर्द्रोणकलशमभिमृशति । पूतभूतो विलेदशापवित्रं वितत्यत्रीन्वा
 धवनीया दुसुपया प्रजापतयेत्वा । आधवनीयं । उ० सीद्रायत्वा । पूतभू
 तं । उप० सिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः । उन्नेतारमाह । उन्नेतः प्राञ्चराजानं पूत
 २१ भूतमसि संययता दशाभिराधवनीयं मृष्टान् कृतात् । अप उपस्पृश्यो
 पस्तं भनादहिषी आदाय पूर्वया द्वावा आहवनीयं प्रतिगच्छति । तमन्वार

निरिन्द्रायत्वौजस्वते इति सादनं । पाश्चात्ये पूर्ववद्भुक्ताति । तुरणि० सि
 रोचनं । उप० सि सूर्यायत्वा प्राजस्वते ज० मि । एषेते योनिः सूर्यायत्वा
 प्राजस्वते इति सादनं ॥ उक्थ्य स्था ल्यां पूर्ववद्भुक्ताति । उपयामगृही
 तो सीद्रायत्वा बृहद्वे वयस्वत उक्थायुवे यन्त इन्द्र बृहद्वयस्मै त्वा वि
 स्तवेत्वा ज० पृंगृह्णामि । एषेते योनिरिन्द्रायत्वौशायुवे इति सादनं । ध्रुव क
 स्था लीमाददा आहाये पूर्वया द्वावा प्रापत्यन्तः प्राञ्चस्ते निष्क्रामन्तु ये
 परया प्रत्यन्वस्ते मावोभिपरिहारिषं । पूर्वया अपरया च द्वावा प्रावि

पयो द्वातातं प्रस्तोतातं प्रतिहर्तातं यजमानस्तंब्रह्मातं प्रातिप्रस्तोता। अध्व
र्यमन्वारस्य प्रस्तोतातं मुद्वातातं प्रतिहर्तातं मैत्रावरुणस्तं यजमानस्तं
ब्रह्मा। इदमाश्वलायने यजमाने प्रसर्पणं पवमानाय प्रसर्पणोऽन्यकू
ळंदोगान् मैत्रावरुणो ब्रह्मा वनित्यो तावन्तरेणेतरि दीक्षितश्चेदित्या
श्वलायनसूत्रे षंडोगाननुसृत्य मैत्रावरुणब्रह्मणो स्तन्मध्ये वदीक्षित
स्य प्रसर्पणविधानात्। षंडोगाननुसरणं च षंडोगसूत्रोक्तरीत्या
नतु अध्वर्युसूत्रोक्तं षंडोगरीत्या तस्यास्तच्छास्त्रविनियजमाने प्र
वृत्तेः सर्वैश्च षंडोगसूत्रोक्तरीत्या नुसरणे तत्तदध्वर्युसूत्रोक्तं षंडोगरी

तिवैयर्थ्यापत्तेः। मैत्रावरुणब्रह्मणोश्च परस्परं समन्वारंभः। नववकारा
२२ ब्रह्माप्यन्वकुलं दोगानिति युक्तं भिन्नपदतयानिर्देशस्य क्रमेतात्पर्यात्॥
वकारेणान्वगित्यस्यानुषंगत्वात्। नित्यौ चेत्यन्वयाच्च॥ उत्तरस्य पूर्वसम
न्वारंभ इति सूत्रांतरेदर्शनाच्च। एवं समन्वारभ्यगते षष्ठ्या ज्येष्ठाल्याः
स्त्रवेपाजुहोति॥ अग्निः प्रातः सवने पातु स्मान्वैश्वानरो महिनावि
श्वशंभूः। सनः पावको दविष्णो दधात्वा युष्मंतुः सहभक्ष्यास्यामः स्वाहा॥ २२
अग्नय इदं एव प्रतिप्रस्थाता। आश्वलायने यजमाने प्रतिप्रस्थातुः
असर्पणासावा दग्निः प्रातः सवन इत्येतया होमो न भवति॥ एतयाऽध्वर्यु

३ अग्निदेवतेत्येव देव नारायणौ

२३ अथ एतज्जुगादेवेभ्यो यशोमयिदधती प्राणान्मथुषुप्रजांमयिचयजमाने
 र। आस्तावेउद्गातुषुपविष्टेषु तेषांपश्चांनैत्रावरुण उपविशति दक्षिण
 तो ब्रह्माचयजमानश्चतूष्णीं निरस्योपविशतः। अध्वर्युः पुरस्तादु
 पविश्योद्गात्रे प्रस्तोत्रे वा बर्हिषी प्रयच्छति। ऋक्सामयो रूपस्तरणम
 सिमिथुनस्य प्रजात्यै। तूष्णीं वाजपतिः। वायुर्हिकर्ताग्निः प्रस्तोता प्र
 जापतिः सामबृहस्पतिरुद्गाता विश्वे देवा उपगातारो मरुतः प्रतिह
 तार इन्द्रो निधनंते देवाः प्राणभूतः प्राणं मयिदधत्वोऽस्तुध्वं। ब्रह्म २३
 स्तोष्याम इति श्रुत्वा ब्रह्माभूरिद्वं तः सवितु प्रसूता इति जनि

त्वोऽस्तुध्वमित्यति स्तुजेत्। आशस्त्र समप्तिवाचं यमो भवेत्। अध्वर्युः
 पंचम्यां यस्यां कस्यां चिदा प्रस्तुतायां यजमानं वाचयति। श्येनो सिगाय
 चकंदा अनुत्वारभे स्वस्तिमा संपारय। दक्ष होतारं व्याय समाप्ते सा
 म्निस्तु तदोहं वाचयति। स्तुतस्य स्तुतमस्यूर्जं मद्यं स्तुतं उद्गा
 मामास्तु तस्य स्तुतं गम्यादिन्द्रियावन्तो वनामहे ध्युक्षी महिप्रजामि
 षं। सोमं सत्याशीर्देवेषु भूयाद्ब्रह्मवर्चसं मा गम्याद्यज्ञो बभूव स आ
 बभूव स प्रजं ज्ञे स वा वधे॥ स देवानां मधिपतिर्वभूव सो अस्मां अ
 धिपती न्करोतु वयं स्याम पतयोरयीणां। इन्द्रियावन्तो इति यज्ञे

वंतो इति देवः। संप्रैषमाह। अग्नीदग्नी^नबो विहर बर्हिस्तृणा हि पुरो
 डाशाः। अलंकुरु प्रतिप्रस्थातः पशुरंति केस्तु। ब्रह्मा प्रत्येत्याह
 २४ वनीयस्य दक्षिणतो निरसनो पवेशन ब्रह्मजपान्कुर्यात्। अपउ पस्पृ
 श्यैहियजमानः। पूर्वया द्वा राह विधानं गत्वोभौ सर्वपात्रस्तं सोममु
 पतिष्ठेते। विष्टोत्वं नो० क्षितं। आश्विनं सर्ववद्गुह्यं। क्वातिद्रोणकलशा
 त्परिलुवीना। यावां कशा० मिक्षतं। उप० स्थश्चिभ्यां ताज्जं०। एषते
 यो निर्माध्वीभ्यां त्वेति सादनं। अपउ पस्पृश्यैहियजमानः। आहव २४
 नीयंगत्वा प्रदरण्या चतुर्गृहीतमाह वनीयेतु होत्यन्वारब्धेयज

जुहुत इत्यस्य पाक्षिलोक्तिः॥ मैत्रावरुणस्य प्रतिप्रस्थातुर्वा सप्तमत्वे
 न सर्पणस्य बोधायने नोक्तत्वात्। होमस्य च प्रसर्पणा गत्वात्। छंदोगो
 स्वोक्तरीत्याहुते मैत्रावरुणो यजमानो ब्रह्मा वक्रमेण स्रवेण जुहोति॥
 द्रुपश्च स्कंदप्रथमा॥ अनुद्युनिमं त्रयो निमनुयश्च पूर्वः। समानं यो
 निमनु संवरतं द्रुपं जुहोम्यनु सप्त होत्राः स्वाहा। इंद्रायेदं०। यस्ते द्रु
 पस्ते दत्ते यस्ते अंशुर्बाहुर्बक्तो धिषणा या उपस्थात्। अध्वर्यो वा
 परिवायः पवित्रा तं ते जुहोमि मनसा वषट्कृतं स्वाहा। इंद्रायेदं०। उ
 द्गुरवा आस्तावेगं कृति प्रक्षोध्वर्युर्बर्हिषी धून्वानः। नागग्रेष्ठा

माने मनसा नुदुत्य । महाहविर्होति ॥ नमः पृथिव्यै । उच्चैः । स्वाहा । वावस्पत
ये ब्रह्मण इदं । हविर्ध्यानं गत्वोभौ सर्वं सोममुपतिष्ठेते । परिभूरग्निं परिभू
रिंद्रं परिभूर्विश्वान्देवान्परिभूर्मरुतं सह ब्रह्मवर्चसे न सनेः पवस्व शंगवे मा
त्रां जनानां यशमवर्तेत ॥ राजन्नोपधीष्योऽन्नस्य ते रयिपते सुवीर्यस्य रा
यस्योषस्य ददितारः स्याम तस्य मेरास्वतस्य ते ॥ क्षीयतुस्य ते ब्रह्मवर्च
समुन्मृजे । उपांशुपात्रमेवेक्ष्या ॥ प्राणायमेवर्चोदावर्चसे पवस्व । अं
तर्यामिं । अपानावस्व । उपांशुसवनं । व्यानार्यमेव । ऐंद्रवायवं । वाचे
मेवर्चोस्व । मैत्रावरुणं । रक्षकृतुष्यां मेवस्व । आश्विनं । श्रोत्रार्यमेवस्व ।

२५ शुक्रा मेधि नो युगपत् । वक्षस्यो मेवर्षो दोवर्षे सेपवेथा । आग्रयणे । आ
त्मने मेव । स्व । उक्थ्यं । अंगेभ्यो मेव । स्व । ध्रुवं । आयुषे मेव । स्व । अतिग्रा
ह्यन् । वीर्याय मेव । स्व । मंत्रावृत्तिः । शोणकलशं । विष्टोर्जठरं मसिवर्षो
मेव । स्व । आधवनीयं । इन्द्रस्य जठरं मसि । मेव । स्व । पूतभृते । विश्वेषां
देवानां जठरं मसिवर्षो दामेवर्षे सेपवस्व । सर्वसोमं । कौसिको नाम क
स्मैत्वा कार्यत्वा यत्वा सोमेनातीतृपेयंत्वा सोमेनामी मदः । सप्रजाः प्र
जया भूया सः । सुवीरो वीरैः । सुवर्षावर्षसा सुपोषः । पोषोर्विश्वेभ्यो मे २५
रूपेभ्यो वर्षो दावर्षे सेपवस्व । तमेस्य रास्वतस्य तेभ्यः क्षीयतस्य तेव

स्य

द्वारा सदः प्रविश्य मेत्राव णं तद्धि ह्येकांश्चित्प्रक्षिप्य यथागतं
 २६ पुनरेत्य सदः प्रविश्य ब्राह्मणा छंसि नः पोतु मेष्टरुवा वकि स्याधि
 ह्येकमेणकांश्चित्प्रक्षिप्य पूर्वयाद्वारा निष्क्रम्य पूर्ववन्मार्जलीयं
 गत्वा तत्र कांश्चित्प्रक्षिप्य यथागतं पुनरेत्याति शिष्टानां गनी
 श्रीये प्रक्षिपति । अध्वर्युर्विहरणक्रमेणाधि ह्येकान्युस्स्तात्प्रत्य
 ३ व्याघा शुख उपविश्य ~~स्य~~ रयति ॥ विभूरसि प्रवाहणो रौद्रेणानी २६
 केन पाहिमाग्ने पिष्टहिमा माग्नेहिंसीः । बद्धिरसि हव्यवाह स्याहा २
 नो रौद्रे । श्वात्रासि प्रवेता रौद्रे ॥ तुथोसि विश्वेवदारो । उशिग

सिकवी रौद्रे ॥ अंधारिरसि बंधारी रौद्रे ॥ अवस्युरसि दुवस्वानरौ ॥
 शंध्युरसि मार्जलीयो रौद्रे णा ॥ स्वाहा ॥ अथवा । विभवे प्रवाहणो यस्वा
 हा । बद्धये हव्यवाहना यस्वाहा । श्वात्राय प्रवेतसे स्वाहा । तुथा य विश्व
 वेदसे स्वाहा । उशिजे कवये स्वाहा । अंधारये बंधारये स्वाहा ॥ अवस्यवे
 दुवस्वते ॥ शंध्यवे मार्जलीय ॥ स्वाहांते सर्वत्र रौद्रेणानी केनेत्यनु
 वृत्तिः । त्यागे विकल्पः । पक्षद्वयेप्यंतत आग्नी श्रीये जहोति । सप्तते अ
 ग्ने समिधः सप्तजिह्वाः सप्तर्वयः सप्तधाम प्रियाणि । सप्त होत्राः
 सप्तधात्वा यजति सप्तयानी राष्ट्रं स्वाधृते न स्वाहा । अग्नये सप्तवत ॥

२३ मंत्रेषु तु
 अथ वा स्याहे ते तावानेव सर्वेषु मंत्रैः । अत्र त्यागपक्षे अग्निदेवता ॥ १ ॥
 क्लाः नैर्त्तमंत्रो ॥ उत्तरस्य हविर्धानं च बुके प्रवरणीयं सादयति ॥ आग्नी
 ध्रः शालामुखी आदारण्या हवनीयात्पृष्ट्यां स्तृणाति ॥ यज्ञस्य संत
 २७ णामि । अमंत्रकं स्यात्स्तरणमिति कल्पः दान्ति कृद्वा । अध्वर्युरशनामादा
 अयपंगत्वा पूर्वोरशनामुपरिनीत्वा स्वकं हस्ते गृहीत्वा यजमानेना
 रन्वारब्धो नाभिदक्षे परिव्ययन्नाह । परिवीयमाणा यानुब्रूहि प
 रिवीरसीत्यादिस्वर्वांतं यूपमुत्सृज्याग्नेयं पशुमुपाकरोति ॥ उपवीर
 रस्य ० मस्तु हव्यमग्नयेत्वा जह मुपाकरोमि । होतृवरणांतं पशुवत् ॥ २७
 होतुर्नामैव हीत्वा पुनराश्राव्य प्रत्याश्रावित उवाह । अश्विनो ध्वर्यु आ
 १ होतरे हीति नास्ति । अग्निर्मूर्धा ० । अग्ना विष्टू ० । २ इंद्रं विश्वा ० । ३ वायो शतं ०
 ५ प्रजापते ० ५

त्ववर्चसमुन्मृजे । उन्नेता पूतभृतिदशापवित्रं निधाया धवनीय
 स्तं सोममवनीय दशापवित्रेणा धवनीयं मृष्ट्वा यथायतन्यं यं सा न
 दयति । अध्वर्युः प्रवरण्यां न वक्तुलो गृहीते । आग्नीध्र आग्नीध्री
 यादंगारानादाय तत्र कांश्चित्प्राक्षिप्य पूर्वया द्वारसदः प्रविश्य धि
 ह्येषु पश्यात्पुरतो मुखः स्यात्तिष्ठं नितिकल्पः । होतुर्धिकांश्चि स्ते
 त्प्राक्षिप्य पूर्वया द्वारानिष्क्रम्योत्तरेण सद उत्तरेणाग्नीध्रीयं धिद
 ह्यं परीत्य स पाहवनीययोर्मध्ये ननीत्वा सदः परीत्य पूर्वया

ध्वर्यवादहंचासो बमानुषौ । प्रतिप्रस्थातुर्नाम गृह्णाति । होतुः प्रवृत्ता हु
त्यनंतरं स्क्रवेण जुहोति । जुहो वाचो भूयास जुहो वावस्य तये दे विवा
कू । यद्वाचो मधु मत्तस्मिन्माधाः स्वाहा सरस्वत्यै स्वाहा । वावे सरस्वत्या
इदं । ऋचास्तोमः समर्धय गायत्रेण रथंतरं । बृहद्वायववर्तनि स्वाहा ।
बृहत् इदं । सूर्यो मा देवो देवेभ्यः पातु वायु रंतरिक्षा घर्जमानो ग्निर्मा
पातु चक्षुषः । सक्षश्रूष सावितर्विश्व चर्षण एतेभिः सोमनामभिर्विधेम
ते तेभिः सोमनामभिर्विधेम ते स्वाहा । सूर्यवायवग्नि सोमेभ्य इदं । एवं
प्रतिप्रस्थातापि जुहोति । अध्वर्यु रुक्मरे पुनः पुनराश्राव्य प्रत्या
श्रावित आह । मित्रावरुणो प्रशास्तोरौ प्रशास्त्रात् । अमुकशामामा

२८
१

नुषइति मैत्रावरुणस्य नाम गृह्णाति ॥ इन्द्रो ब्रह्मा ब्राह्मणात् अमुं षडिति
ब्राह्मणां षडसिः ॥ मरुतः पौत्रात् अमुं इति पौत्रः ॥ यावो नेष्टात् अ० नेष्टः ॥
अग्निं गन्धीध्यात् ॥ अ० षडित्यग्नीधः ॥ अग्निर्ह देवीनां विशो पुर एता
यं सन्व० न्यजमानो मनुष्याणां तयो० तन्वः ॥ मैत्रावरुणादयो वरुणाक
मेपा यथावेदं प्रवृत्ताहुतीर्जुहोति ॥ आग्नीध्रो यजुर्वेदेन कर्मकर्तृत्वाद्
ध्वर्यवत् यजमानो धीतेन वेदेन ॥ आश्वलायने यजमाने वषट्कारसं
बन्धिनीः प्रवृत्ताहुतयो न प्रवृत्तानां ॥ प्रवृत्ताहुतीर्जुहोति वषट्कारोऽन्ये
छावाकादित्याश्वलायनसूत्रात् ॥ नचात्र होत्रादीनां प्रवृत्ताहुतयो वि
धीयंते वषट्कर्तृशब्देन तेषां ग्रहणात् ॥ तेषां मेव कर्मप्रतिवादानात् ॥
अध्वर्यादीनां तु सूत्रानुसारिणाहुतयो भवन्त्येवेति वाच्यं ॥ आग्नीध्रस्या

२८

१ अयं प्रेषः पशुपुरोडाशः निर्वपे हविषूदंते कौके देव १
१ स्वामिना लिखितः १ नारा.

प्रस्था प्रतिला आह। शमितिर्हृदयं पशोर्हृदयमुत्तमंकुरुतात्। तथैवशामितानि
 शान्ति। श्रपणांतं समानं। अध्वर्युरुत्करे स्फुट्य परश्वभ्रियादीन्निध्या
 ययजमानमुपस्थापयति॥ स्फुट्यः स्वस्तिर्विद्युनः स्वस्तिः पशुर्वेदिः प
 रशुर्नः स्वस्तिर्यज्ञिया यज्ञकृतस्ते मास्मिन्यज्ञ उपह्वयध्वमुपमाद्यावा
 पृथिवीद्वयेतामुपास्तावः कलशः सोमोऽग्निरुपदेवा उप यज्ञ उपमा
 होत्रा उपह्वयेद्वयंतां यजमान आहवनीयंगत्वात्मुपतिष्ठते। नमोऽग्न
 ये मरुध्ने मरुस्य मायशौर्यात्। आग्नीध्रंगत्वा। नमोऽरुद्राय मरु
 ध्ने नमस्त्वामापाहि। सदसो द्वारि प्रत्य अरवस्तिष्ठ होत्रीयं। नम

22

इंद्राय मखं धृष्टं द्रियं मे वीर्यं मानिर्वर्धनीः॥ सव्यावृत्त्या कुरुवो जपति॥
दृढेष्ठः शिथिरे समीचीनः॥ माहं स स्यात्तुः सूर्या मा देवो दिव्यादहं स
स्यात्तु वायु रत रिक्षादग्निः॥ एथिव्याय मः पितृभ्यः सरस्वती मनुष्येभ्यः॥
प्रदक्षिणमारुत्य सदसः पूर्वद्वावाहू हस्ताभ्यां संमृशति॥ देवी द्वारो मा मा
संतोषां सदः प्राविशति॥ नमः सदसे नमः सदसस्पतये नमः सरसीनां पु
रोगाणां च क्षुषे न मोदिवे नमः॥ एथिव्ये॥ मैत्रावरुणस्य धिह्य आहो वि
णतः स्था नंततस्तृणं सदसो बहिर्नैत्रत्यां निरस्यति॥ अहं देवकृत
रः॥ अपस्पृष्टोऽप विव्राति॥ उद कुरुवः॥ पुन्निवत उदुदत भ्रम गेषं॥

द्यावापृथिवीसमीक्षते। पातं माघावापृथिवी अद्या दूः। प्राचीनावीती
 इदक्षिणादिशमीक्षते। आगतं पितरः पितृमानं हं यजमानं भूयास्य। यं होपवीती अपस्पृष्टा तूह्यी मुत्त
 रांदिशमीक्षते। ततोऽध्वर्युं प्रति प्रस्थातारो आहवनीयो परस्थानाद्यवेक्ष
 णांतं सहकुरुतः। अध्वर्युं दक्षिणं दातुं समश्चितः प्रत्य अरव
 उपविशति। एवमुत्तरं प्रति प्रस्थाता। ततो होतृ मैत्रावरुणब्रह्म
 णा वृंक्षिपोतनेष्टुग्नीध्राः सह। ततः सह सर्व उद्गातारः। ततो
 ब्रह्मा सदस्यश्वाः हवनीयो परस्थानाद्यवेक्षणांतं कुर्युः॥१॥

श्वलायने यजमाने आश्वलायनोक्ता इत्यक्षावापत्तेस्तस्य क
 र्माप्रतिपादनात्। अथावाकस्य कात्यायने न प्रवरस्य प्रवृत्ताहुसो
 अप्रतिपादनात्। तस्मात्तत्कारिवनियजमानेन तत्तत्सूत्रानुसारे
 ण प्रवृत्ताहुतयः। अतएव गृह्यते न प्रवृत्ताहुतय इत्युक्तं सिद्धांतभा
 ष्ये। चात्वाले मार्जनांतं पशुवत्। अग्नये कागस्य वपाया० हि अग्ने
 कागस्य वपां मेदः प्रस्ति तं प्रेष्य। अग्नय इदं०। अग्ने रुदं० येन्द्रिया
 वीतिशेषः। ततः संप्रैष माहुः। अग्नी त्पशु पुरोडाशं निर्वप प्रतिप्र
 स्थातः पशुं विशाधि। पुरोडाशं निर्वप माध्यं दिने सवने। प्रति

- १ आग्नीध्रो नु सवनपक्षे माध्यंदिन सवनीयैः सह पशु पुरोडाशं निर्वपेत्। प्रातः
 २ सवन एव सवेषां सवनीयानां निर्वप पक्षे इदानीमेव निर्वपेत्। तद्वादि
 ३ रुदंते शमितरिसादीति नारायणशेषः।

होत्रादय उद्गातारश्च स्वशाखोक्तरीत्यापविशन्ति ॥ आश्वलायने यजमाने
छावाकह न्येव षड्भूतारो ब्रह्मायजमानश्चाधिष्ठोपस्थानं कुर्युर्नाध्व
र्यादयः ॥ अध्वर्युः पथ उपतिष्ठन्त आदित्य प्रभृती धिष्ठ्यानि तेषु पूर्वयेव
गृहपतिरिति चाश्वलायन सूत्रात् ॥ नन्वात्र होत्रादीनां धिष्ठोपस्थानं
विधीयते ॥ अध्वर्युः सूत्रानुसारेणान्येषां भवत्येवेति वाच्यं ॥ अध्वर्युः
त्रेपि होत्रादीनां भिन्नरीत्याधिष्ठोपस्थानविधानात् ॥ तस्य तच्छाखि
नियजमाने सार्थकत्वात् ॥ तस्मात्तत्तच्छाखिनियजमाने तत्तत्सूत्रानु
सारेणाधिष्ठोपस्थानमिति ॥ आदित्यमुपतिष्ठन्ते ॥ अध्वनामध्वप
तेश्चेष्टः स्वस्त्यस्याध्वनः पारमशीया ॥ दूपादित्याहवनीयनिर्मथ्यात् ॥

अग्नयः सगराः सगराअग्नयः सगरास्तु सगरेणानाम्ना॥ पात माग्नयः
 विपुलमाग्नयो नमो वो अस्तु मा माहिंसिष्ट॥ सव्या वृत्तः शतमित्रो वध्य
 गोहवात्वालोत्करारत्तावान्॥ अग्नयः स० सिष्ट॥ दक्षिणावृत्तस्तत्र
 स्थाएव आग्नीध्रीयमकावाकस्यवादं माजालीयं खरं॥ अग्नयः स० सि
 ष्ट॥ उत्तरेणाग्नीध्रीयं परिवृज्य सदः पूर्वद्वारिप्रत्यक्षुरवाहोत्रादयः ज
 स्माप्रत्यग्द्वारिप्राक्षुरवस्थिता सदोभिर्मृशति॥ उर्वेतारिक्षणीहि॥ दार्ये
 शुभो देवीद्वारोभामासुंताप्तं लोकं मे॥ लोकं कुरुते कुरुते॥ स ह्युदुक्त्वा
 दौक्षिणेन पाणिना पर्यायेणाभिर्मृशति॥ तत्र स्थाएव शालामुखी
 यादीनगनीन्॥ अग्नयः स० सिष्ट॥ तत्र स्थाएवोपस्थितानादित्या ३९

जपन्ति॥ सो अद्य सोम्यो वप्यो धायूनामुदीरति॥ विष्कृ हामिवध
 न्वनाव्यस्याः परिपंथिनं सदसस्पतये नमः॥ आग्नीध्रोप्येतयारता
 दित्योपस्थानादिजपान्तं कुर्यात्॥ आग्नीध्रीयमभिमृशेत्॥ दार्ये तस्यै
 वतदेव प्रविशेत्॥ अपरिश्रितेप्येवमेव कुर्यात्॥ धिष्मस्य पश्चादु
 पविशेत्॥ आसवनसमाप्तेरेषां स्वधिष्मस्योत्तरेण पूर्वया द्वारा निर्ग
 मप्रवेशो ब्रह्मणो यजमानस्य च दक्षिणधिष्मस्य मुत्तरेणाध्वर्युरग्नी **अ**
 सवनीया युरोडाशानाहर॥ आग्नीध्रः आज्यस्थाल्याद्यादाय प्राग्वंशे
 गत्वा ब्रह्मासयज्वा हवनीययाम्येदितिकल्पः॥ पात्र्यां मध्ये प्रागादौ चोप

३३

१३

स्तृणाति॥ स्योनं वः० दत्ताम ते प्रति तिष्ठत यवानां मेधाः समनस्यमानाः॥
 इति पुरस्तादभिधारणे ऊहः॥ स्योनं ते० दा० तिष्ठ यवानां मेध० नः॥ इ
 ति दक्षिणतोभिधारणे॥ तूष्णीमुत्तरतः॥ प्रकृतिवदेदं द्रं पुरोडाशमु
 दास्य मध्ये आसाद्य धानास्त॥ इदं महः॥ कामीति नास्ति॥ सूर्यज्योति
 षो विभातम०॥ येति केशवः॥ आप्यायतां० न्यतां॥ खमः॥ ध्वं॥ वचमः॥ ध्वं
 ॥ सत्पावो वस्तुविदः॥ पशूनां तेजसं द्रायुः॥ ऊष्टा अभिधायामि॥ भृता
 उत्स्र्नाति॥ जनिज्यो मतीनामिति कल्पः॥ उत्स्र्नातीत्यपिकेचित्॥ जनि
 तारदितिकेचित्॥ आर्द्राः प्रथस्नवोऽश्विनस्य गोपाः॥ गोश्र इति वा॥ यस्त

२ ह५ सेनाया अमी पश्ये पुरचमको हा

३३
अमिहा पुनरधि श्रित्यभिघार्योत्तरतः पात्र्याव्यधृत्यैभिष्यार्चवाजिनमा तदुपरि
नीयौ यस्तं मध्यमित्यलं करोति । पुरोडाशकपालानि प्रकृतिवदुद्वास्य किंचिद
भर्जनकपाले एककपालवदुद्वासयति । आमिहायद्वाजिनमलंकृत्योक्त
रे निदध्यात् ॥ हवींष्यादाय पूर्वयाद्वाग्निं क्रम्योत्तरेण सद आग्नीध्री
यंच परीत्या तर्वेद्या सादयति ॥ ब्रह्मयजमानो उत्तरवेदे दक्षिणतो यथायत
नमुपविशतः । उक्ते आग्नीध्रो दर्शपूर्णमासविकारे धितिदेवस्वामिः ।
यन्मे अग्ने प्रसूते पशोस्तु सज्यभागत्वे इह वधन्वंताप्या प्रवर्षाज्जह पक्ष

३३

१४

दी ननु पश्चिंतां श्रुत्वा दी नितस्तत इक्षमाणाः अग्नयः सः सिष्टः ।
होत्रामेत्रावरुणो ब्राह्मणा कंसी पोताने धेति क्रमेण पूर्वया द्वारासु
हः प्रविशति । अपरया ब्रह्मा । उरुं नो लोकं मनु नेषि विद्वन्त्सर्वेऽप्यो
तिरभयं रवस्ति ॥ क्रुधा त इन्द्रं विरस्य वाह उपस्थेयामशरणं
बृहतेति जपंतः । नेषु पोत ब्राह्मणा कंसी होत्रामेत्रावरुणा इति क्र
मेण सर्वान्धिष्ठानुत्तरेण गत्वा सन्नात्संभान परेण यगत्वाय
थास्वंधिष्ठानोपश्चादुपविशंति । यजमानः पूर्वया द्वारासदः प्र
विश्य स्वायतने उपविशति । ब्रह्मामेत्रावरुणास्य पूर्वदक्षिणे मं
त्रेणानिरसनोपवेशने सर्वेषां ब्रह्मणोऽब्रह्म जपश्च । ततः सर्वे

तोरुपस्तृणान आह। प्रातः प्रातः सावस्ये शायपुरोडाशानामवदीयमानानामनुब्रू
हि। पुरोडाशस्योपस्थानाभिर्मर्शने प्रकृतिवत्कृत्वादिरवदायधान उपतिष्ठते। मा
भैष्टं मासं विजिध्वं मावोहिः॥ सिषं मावस्तेजोपक्रमीत्। अभिमृशति॥ भरत
मुभरते मनुषिं वतावदानानिवः प्रत्यवदास्यामि न मोवो अस्तु मामाहिः॥
सिष्ट॥ तासां द्विरवदायप्रकृतिवदुपस्थानाभिर्मर्शने कृत्वा द्विः परिकरं नश्य
द्विः परिवापस्योपस्थानाभिर्मर्शने वर्जयित्वा मेक्षणेनाभिमृश्यादिरवदा
यपुरोडाशं प्रकृतिवत्प्रत्यभिधार्यधानाः प्रत्यभिधारयति। यदवदाना
निवोवद्य० तदुपस्थायतां पुनः॥ प्रकृतिवदितरयोस्तूष्णीं मामिक्षायाः।
उपभृति सर्वेषामुत्तरार्थोत्सृज्य स ह्यवदायद्विरभिधार्य न प्रत्यनक्ति॥

३४

अत्याऋक्मयदर्शपूर्णमासविकारेषु गेर्दक्षिणार्ते इति देवस्वामिमतं। आश्रव
 णादौ आत आह। प्रातः प्रातः सावस्ये द्रायपुरोडाशान् प्रस्थितान् प्रेष्य। वषट्क
 तेजुहोतिमभ्ये। इंद्रायेदं० इंद्रस्याहं० येन्द्रियावीर्यासं। उपभूतोक्तद्वंसमा
 वपमम आह। अग्नयेनु ब्रूहि। अग्नये प्रेष्य। प्रकृतिवक्ष्ये मः। अग्नय इ०।
 अग्नेरुहं देधयज्ययाकष्यान्व० यं। ब्रह्मापुरोडाशयागादीनामक्षणांतं
 वाग्यतः। प्रतिसुवनमास्ते। मेक्षणा मनुप्रहृत्योदङ्। त्याक्म्येडावदानांतं कृत्वे
 डां होत समीपे प्रेषयति। ब्रह्मयजमानो सदस्यपे विरातः। आग्नीध्रीये अ
 भीत। अध्वर्युस्तत्रैव स्थिताह। वायव इंद्रवायुभ्यामनु ब्रूहि। प्रतिप्रस्थाता
 आदित्यस्त्वा ल्याओपशयं पात्रमादाय बुध्नमुदके वधाय द्रोणकलशात्परिप्लुना

३४

ध्ये आज्यपुरोडाशपश्चामिक्षाहुतयः । अध्वर्युर्द्ध्वावाचयति ॥ यो न देद्रवायू
 अभिदासीति ॥ आह ॥ व्यउत्पिपीते शुभस्पती ॥ इदमहेतमध्वरं पादयामियथे
 सहसुतमश्वेतयानि । वाचनेयजमानः सदस एत्याग्नेर्दक्षितेणे आस्तेवाचिते
 पुनः सदसि गच्छतीतिकेचित्सदसि स्थितमेवेत्यग्ने । प्रतिप्रस्थाता तत्र स्थस्ये
 वाध्वर्योः पात्रे संस्त्रावमवनयत्युक्तयोरर्धमध्वर्युः प्रतिप्रस्थातृपात्रे वन
 यति । प्रतिप्रस्थाता अध्वर्योर्दक्षिणातः पात्रं परिहृत्योत्तरेण स्वयं हविर्ध्यानं
 प्रविश्यादित्यस्थाल्यामवनयति । देवेभ्यस्त्वा । अध्वर्युः प्रतिप्रस्थातुर्दक्षि
 णतः पात्रं परिहृत्य स्वयमुत्तरतः सदः प्रविश्य होत्रे पात्रं प्रदाया प्राङ्वायन्मा
 ह । मित्रावरुणाभ्यामनुब्रूहि । प्रतिप्रस्थाता पूर्ववत्प्रतिनिर्ग्राह्यं गृह्णा

सहस्रमतेन पात्रेणेतिके तेन पात्रग्रहस्य स्थापनं नास्तीति गम्यते ॥ ३५

१६

ति । उप० स्मृत सदसि वक्ष्यमाण्यं ता क्रतुपाभ्यामस्य यज्ञस्य ध्रुवस्याध्वक्षाभ्यां
 गृह्णामि । आधारवर्जमाश्रवाणां तं पूर्ववत् । मित्रावरुणाभ्यां प्रेष्य । वषट्कृते
 सहोभौ पूर्ववत् क्रतुतः मित्रावरुणाभ्यामिदं । पूर्ववद्यजमानं वाचयति ।
 यो नो मित्रावरुणावभिदा० वि । प्रतिप्रस्थातादित्यस्थाल्यामवनयनां तं पूर्वव
 त् ॥ विश्वदेवेभ्यस्तेत्यवनयति ॥ अध्वर्युर्होत्रे पात्रप्रदानां तं पूर्ववत् ॥
 प्राङ्वायन्माह ॥ अश्विभ्यामनुब्रूहि । प्रतिप्रस्थाता पूर्ववत् । प्रतिनिर्ग्राह्यं गृह्णा
 ति ॥ उप० स्मृत सदसि श्रोत्रपाभ्यां ता क्रतुपाभ्यामस्य यज्ञस्य ध्रु० मि । आश्रा
 वणां तं पूर्ववत् । अश्विभ्यां प्रेष्य । होमः पूर्ववत् । अश्विभ्यामिदं । यो नो अश्विना
 वभिदा० यानीति वाचनं । प्रतिप्रस्थातादित्यस्थाल्यामवनयनां तं पूर्ववत् । विश्वे

३६

म

पय

भयस्त्वादेवेभ्यः। द्रोणकलशादुपर्यर्धमादित्यस्तालीकृतौपशयेनपात्रे
 णापिदधाति॥ विष्टवुरुक्नुमेषतेसोमस्तः रक्षस्वतंतदुश्वक्षाभावरव्यतर। अ
 ध्वर्युर्होत्रेपात्रप्रदानंतं पूर्ववत्॥ प्राजायभाह। उन्मीयमानेप्योनुब्रूहिहो
 तुश्वमसंनून्नयध्वमुभयतः शुक्रान्कुरुध्वमळावाकस्यचमसाध्वर्योमा
 तुलमुन्नेष्टाः प्रतिप्रस्थातश्चतुर्भिर्माराकलैः प्रोक्षिताप्रोक्षितैः प्रत्यप
 लंबस्व॥ चमसाध्वर्यवो होतृजमसप्रमुखंश्वमसानळावाकचमसव
 र्जितात्स्क्रवांपश्चादुदगंशानासायात्युन्नेत्रोद्रोणकलशात्पूतहतोद्रोणक
 लशादाहृतैनसोमेनोन्मीयोनरवेद्यांतथेवसादयंति। प्रतिप्रस्थाताशकलचतु
 ष्यमादायद्वौप्रोक्षयतिप्रोक्षितमप्रोक्षितं चशकलमध्वर्यवेदत्वास्वर्यवा
 ३ द्रोणकलशात्प्रथमंगृहीत्वाचमसानुन्नयनंअनंतरंपूतहतोगृहीत्वा
 त्वानंतरंद्रोणकलशात् ३

३६

२६

३ दक्षिणहस्ते ऐंद्रवायवः ३

२ हिरण्यश्रयणोविकल्पइतिकेना २

पात्रेपात्रेह्राति। उपयामगृहीतोसिवाक्षसदसिवाक्याप्यावाकृतुपाप्या
 मस्ययज्ञस्यध्रुवस्याध्वक्षाप्यागृह्णामि॥ बुधमुदकेवधायहिरण्येनश्रीणाति।
 एषप्रतिनिर्ग्राह्यः। ऐंद्रवायवप्रतिनिर्ग्राह्यावादायनिष्क्रामति॥ गृहावध्वर्यवेदत्वा
 ध्वर्योर्जिघनेनवषट्कारमार्गंपरीत्योत्तरतः स्थित्वाप्रतिर्ग्राह्यमादत्ते। अध्वर्यु नि
 ग्रहं सव्यहस्तेगृहीत्वा पूर्वोत्तरस्तात्माः स्क्रवेपात्रौ चमाध्यास्थिरयति॥
 अध्वरोयज्ञोयमस्तुदेवाओषधीभ्यः पशवेनोजनायविश्वस्मैपूतायाध्वरो
 सि सपिबस्व घृतवदेवसोमस्वाहा। देवेभ्यः सोमायेदं० आश्रवणादौवा
 यवइंद्रवायुभ्यां प्रेष्य। वषट् कृते जुहो। वायवइदं० द्वितीयवषट्कृते स
 होभोप्रंवोजुहोतः। इंद्रवायुभ्यामिदं० अग्नौ मध्यमभितः सोमाहुतयोम

दत्ते। अध्वर्युः प्रोक्षितं शकलं सव्यहस्ते निधायोपरिशुक्रपात्रं निधा-
य प्रोक्षितं शकलं दक्षिणहस्ते नोपरि कृत्वोदक्षिणं द्वार्वर्जं स्पृशन्निष्क्रा-
मति प्रतिप्रस्थाता मंथिपात्रमेवं कृत्वोत्तरं द्वार्वर्जं स्पृशन्निष्क्रामति।
तौ जघनेनोत्तरं वेदिं ग्रहौ मिथः स्पर्शयितः। आयुः संधत्तं तमेजिन्व-
तं प्रापः संधत्तं तमेजिन्वतमपानं संधत्तं तमेजिन्वतम्यानं संध-
त्तं तमेजिन्वतं चक्षुः संधत्तं तमेजिन्वतं श्रोत्रं संधत्तं तमेजिन्वतं। अति-
मंत्रं वा। अध्वर्युः दक्षिणोत्तरं वेदिं गच्छति। स्तुतोऽसि जनधा देवास्त्वाशु-
क्रपाः प्रणयंतु सुवीराः प्रजाः प्रजनयन्परीहि शुक्रः शुक्रशो विषाप्र

३७

तिप्रमत्तातोत्तरेणोत्तरवेदिंगच्छति ॥ स्तुतोसिज नधादेवास्त्वा मंथिपाः प्रण
 यंतुस्तुप्रजाः प्रजाः प्रजनयन्परीहि मंथी मंथिशोविषा ॥ तोपुरस्तात् प्रत्यक्ष
 स्वा उत्तरवेदिमारोहतः ॥ इंद्रेणसकृजोवयः सास ह्यामष्टतन्यतः ॥ धंतोवृ
 त्ताण्यप्रतियत्ते अग्नेस्ते तेजस्तेनाहंते जस्वी भूया संयत्ते अग्नेर्वस्तेनाहं
 वर्वस्वी भूया संयत्ते अग्ने हरस्ते नाहं हरस्वी भूया संयत्ते अग्नेर्वस्तेनाहं
 ध्ये पूर्ववद्ब्रह्मैव संयत्तः ॥ आयुस्त्व आयुर्मधत्तमायु र्यज्ञाय धत्तमायु र्यज्ञं प
 तये धत्तं प्राणस्तुः प्राणं मे धत्तं प्राणं यज्ञाय धत्तं प्राणं यज्ञपतये धत्तं मपान
 स्तोपानं मे धत्तं मपानं यज्ञाय धत्तं मपानं यज्ञपतये धत्तं व्यानस्तु व्यानं
 मे धत्तं व्यानं यज्ञाय धत्तं व्यानं यज्ञपतये धत्तं चक्षुस्तु श्रक्षुर्मधत्तं च

३७

चमसाध्वर्यवश्चमसानाददते । अध्वर्यः पुरस्तात्प्रत्यङ्मुखस्तिष्ठन्नाश्रा
वणादावाह । प्रातःप्रातःसावस्यशुक्रवतौमंथिवतौमध्वर्युत इन्द्रायसो
मान्प्रास्ति तान्प्रेष्य । वषट् कृतेसहोभौप्रत्यंचौजहुतः । सप्रथमः संकृति
विश्वकर्मासप्रथमोमित्रोवरुणोआग्निः । सप्रथमोबृहस्पतिश्चिकित्वा
नस्माइन्द्रायसूतमाजुहोमिखाहा । चमसाध्वर्यवश्चमसांजकृतिः ॥
इन्द्रायदे० सर्वेनुवषट्कृतेजकृतिअग्नयेस्विष्टकृतइदं । अध्वर्यस्तत्रे
वतिष्ठन्संप्रेषमाहा । प्रेतुहोतुश्चमसः प्रब्रह्मणः प्रोद्गातुः प्रयजेमानस्य
प्रसस्पस्य होत्रकाणां चमसाध्वर्यवः सकृत्सह द्रोण कलशाक्षुणीयो

पावर्तध्वं होतुश्चमसाध्वर्यवपरमेहिप्रतिप्रस्थातस्तत्तार्ष आहवनी
यस्यमंथिनः संस्त्रावंजुहुधिः । सदस्याभावेप्रसदस्यस्येतिर्वर्जः । यत्ने
तेब्रह्मादीनांचमसाः । होतुश्चमसाध्वर्यस्तिष्ठति ॥ अध्वर्यः प्रदक्षिण
मावत्यहोतुचमसेशुक्रसंस्त्रावमवनयति । हुतंत्वा हुतेवनयाम्यूर्जस्वतं
देवेभ्योमध्वमंतंमनुष्येभ्यः । तूष्णीवा । यातिहोतुश्चमसः प्रतिप्रस्थाता आ
हवनीयस्योत्तरत उपविश्य मंथिनः संस्त्रावंजुहोति । एषतेरुद्रभागो यन्नि
र्याचथास्तंजुषस्वविदेर्गोपत्यः रायस्योषः सुवीर्यः संवत्सरीणां
स्वस्तिः स्वाहा । रुद्रायदे० । अप उपस्पृश्याध्वर्यः शुक्रपात्रमादायशुक्रामं
थिपात्रेस्थानेसादयति । होत्रकाणां चमसाध्वर्यवः सकृत्सह द्रोण कल

३९

शादभ्युन्नी बोपावर्तते उत्तरे ^{पा० उत्तर} विद्या सादयंति । अध्वर्युः मैत्रावरुण वम
 समादाया आवणादौ प्रजास्तैर्यज । वषट् कृतेनुवषट् कृतेचद्विर्जो हो
 ति । मित्रावरुणाभ्यामिदं । अनुवषट्कारे सर्वत्राग्नये स्विष्टकृत इदं । ए
 वं ब्रह्मन्यजेति ब्राह्मणा छंसिनश्च मसं । इंद्रायेदं । पौतुर्यजेति पौतुः ।
 मरुद्भ्य इदं । नैष्ययेति नैष्युः त्वष्ट्र इदं । अग्नीधयेत्यग्नीधः । अ
 ग्नये इदं नमम । कृत्वा च मसंस्तस्य तस्य समीपे हरंति । अध्वर्युः
 प्रदक्षिणामावृत्याग्नेण होतारमुपविशति । अया उग्नी दिति हो
 त्रा एष्टुष्टे अग्नये पात्नीवते त्वष्ट्र इदं । ३ आया इत्याह होत्रा गृहीत

३

३९

२०

क्षर्यं जायधत्तं च क्षर्यं जपतये धत्तः श्रोत्रं स्तुः श्रोत्रं मेधत्तः श्रोत्रं
 यज्ञाय धत्तः श्रोत्रं यज्ञपतये धत्तः । उत्तरवेद्या अवरोहतः । तौ देवौ शुक्रा
 मथिनौ कल्पयतं देवीर्विशः कल्पयतं मानुषीरिषमूर्जं मस्मा सुध
 तं प्राजान् प्रभुषु प्रजां यि मे न यजमानेव । अध्वर्युस्तत्रे वीतिष्ठ
 न्नप्रोक्षितं राकलं बहिर्वेदिनिरस्यति । निरस्तः रांडः सहपाप्मना ।
 प्रतिप्रस्थापिस्वीयं । निरस्तो मर्कः सहपाप्मना । अपः स्पृष्ट्वा
 ध्वर्युः प्रोक्षितं राकलं जहोति । शुक्रैषान्ते समित्तया समिध्यस्व
 स्थाहा । शुक्रायेदं । प्रतिप्रस्थापिस्वीयं । माथिने पाते । हामथिन इदं ।

नवारभः। अध्वर्युरैंद्रवायवपात्रं होत्रे प्रयच्छति होतायथायतनं सादयति। अध्वर्युर्होत्राग्रहीतं मैत्रावरुणपात्रं मंत्रेण प्रणामितमन्वारभते। गृहीतमेव प्रतिप्रस्थाता उभौ होतुरुपहव उपहृत इति वदतः। अध्वर्युर्होतारं प्रतिप्रस्थातारं चोपहृत्य ताम्रमुपहृत इत्युक्ते च क्षस्पर्शपूर्वकं भक्षयति। मयि न सुर्विदुस्तु श्वसुष्याश्चक्षुः मे पाहि। प्रतिस्थाता होतारमध्वर्युं चोपहृत्य ताम्रमुपहृत्य तं इत्युक्ते च क्षस्पर्शपूर्वकं भक्षयति। मयि न पाहि। पात्रप्रदानसादने पूर्ववत्। अध्वर्युर्होत्राग्रहीतमाश्विनपात्रं मंत्रेण प्रणामितमन्वारभते। गृहीतमेव प्रतिप्रस्थाता पूर्वद्विष्टं श्रोत्रस्य शिर्षपूर्वकं शिरः प्रदक्षिणी कृत्या मयि वसुः संयदुस्तुः श्रोत्रपाः श्रोत्रं मे पाहि इति विशेषः। पात्रप्रदानं सादनं च पूर्ववत्। अध्वर्युरप उपस्य वृषपवीजनादि इको पाकानका केचमसिनः स्वं स्वं चमसमिडा समीपे उपोद्यच्छंति। चमसाध्वर्यवो

५

रुति

वेति कृतं। उपहृतायामिच्छायामैंद्रवायवपात्रे इडातः पुरोक्ता शकलं मैत्रावरुणपात्रे अमिक्षामाश्विनपात्रे धानाः प्रास्यंति। पात्राणि गृहीत्वा पूर्वया द्वारा निष्क्रम्या परया द्वारा हविर्धानं गत्वा दक्षिणस्य हविर्धानस्योत्तरचक्रमार्गे सादयं स्यात्। तीयसर्वनात्। वाचिवाचं दधामीति अष्टावाकायमहं पुरोडाशशकलं निधाय आग्नीधेः उवतंदत्ता प्राश्रंति मार्जयंते। आश्वलायने यजमाने होतुरवांतरेका प्राशनमात्रं नात्रेडां प्राश्रंति प्राशित्रं परिहृत्य भक्षिते तूष्णीं मामिक्षाशारवापवित्रं प्रहरति। द्वितीयोऽप्युपसादनांतमिति कल्पसारात्। प्रतिप्रस्थाताग्रेण शालामुखीयं तृणेषु कंसमग्निहोतृहवणीचासाद्य स्पृश्यासादनं प्रोक्षणं च यस्तत्र अन्येतस्य प्रागासादितस्य प्रोक्षितस्यानपवृत्तत्वात्नेति।

वाचिवाचं दधामीति दे० के० रा० ४ पात्राणि गतं स्याच्छकलं महत्त्विति कल्पसाराद्वारुपात्री स्मृतिदं ४५५

४९

इमो० धने० पवि० स्छः० यज० ध्वेषायत्वा० शालामुखीये० प्रत्कष्ट० तयः० देवो
वः० मि० आणेदे० तास्त्र० शंधस्वये० शंधध्वमितिवा० अवर्थता० द्वुवचनं०
कस्वायुनक्तिसत्वायुनक्तिवैत्यसारः० नेत्यन्येय शयोगे स्यमेत्र जपरूप
स्यदृष्टार्थत्वापूर्वकृतस्योपजीवनात्० दक्षिणहविर्धानोत्तरवेद्योर्मध्येस्फ्यं
स्तब्धाहप्रोक्षणीरासादयक० स० संमृद्धि० योमा० नदि० उत्करेस्फ्यमुद
स्यहस्तोस्फ्यंचप्रक्षालयेत्० आग्नीध्रः० कंसंपरिभोजनीयंदध्मंश्वादाय
शालामुखीयेनिष्पत्ति० प्रत्कष्ट० मेस्वा० मि० संमार्ष्टि० वाचं प्राणं० वाजि
नं० त्वा० ह० संमार्ष्टि० संमार्ष्टिणान्यनुप्रहरति० दिवः० शिल्पं० कंसमुत्कराग्रेसा
दयेत्० वाजिनाधिभ्रयणाद्यलंकरणांतमत्रवा० प्रतिप्रस्थातास्कृचांपश्वाद्या

४९

मै० वायवपात्रं० मंत्रेणप्रणामितमन्वारभते० इत्याश्वलायनेयजमानो० बौधायनेयज
मानो० गृहीतमेवान्वारभते० होत्राध्वर्युपह्वयस्वेत्युक्ते उपहृत इति ब्रूयात्० होत्राभ
क्षिते होतरूपह्वयस्वप्रतिप्रस्थातरूपह्वयस्वेत्युपह्वयमिष्ट्वा ताभ्यामुपहृत इत्यु
क्ते घ्राणस्यर्त्रीपूर्वकं भक्षयति० मयिवसुः० पुरोवसुर्वीक्यावाचं मेपाहि० आस्यस्थपा
त्रैस्तनसोमभक्षः० उच्छिष्टं सोमोपहतौ न दोषो लालादिमिश्रोयदिदोष एव० उहृत्य
केचिप्रपिबंतिसोममन्येनपात्रेण विहरितास्यमितिकल्पसासैरः० आश्वलायनसू
त्रकारस्याप्ययमेवाभिप्रायः० अनाचम्येत्कृत्वा तदुपपादनार्थेन सोमेनोच्छिष्टाभ
ती० वंती० कदाहरैकैकवतः० नात्रप्रतिप्रस्थाताभक्षयति होमसंबंधाभावात्० होत्रा
भक्षिते पुनर्भक्षयति० मयिव० पाहि० एवं प्रतिप्रस्थाताभक्षयति० मयि० पाहि० पुन
र्भक्ष एव प्रतिप्रस्थातयुपह्वयान्वनमितिकेचित्० अध्वर्युप्रतिप्रस्थाताभ्यामत्रा

अनवानंहोतापुरोनुवाक्यामन्वाहप्रातःसवनत्वात्०४

हृतिर्विवाजिनमासादयति। यन्मे० प० स्थे। अध्वर्युः कं संयाचित्वांतर्वेदित्रि
धायतस्मिन्सर्वतःपातयन्वाजिनमानयन्नाह। वाजिभ्योनुब्रू३ हि। उपस्त
रणाभिघारणेनस्तः। आहवनीयादक्षिणतउदङ्मुखः आश्रावणाद्देवाजि
नोयैज। वषट्कृतेमध्ये जुहोति। वाजिभ्यः स्वाहा। वाजिभ्यइदं०। वाजिना
महंदेव० रे तस्वीष्ट्यासां। अनुवषट्कृतेपुनर्जु होति। अग्नयइदं०। अग्नेरहं०
मेयं। उदङ्मुखं संहोत्रे प्रयच्छति। होता कंसमंज किना प्रतिग्रह्यास्य संमि
तं वाहता सर्वान्वा रथे अध्वर्युनुपह्वयस्व ब्रह्मनुप० अग्नीदुप० यजमा
नउ० स्वेत्यपह्वय उपह्वय इत्युक्ते प्राणभक्षं स क्षयेत्। यन्मेरेतः प्रसिच्य
तेयद्वा मेअपिगृह्णति यद्वा जायते पुनः। तेनमाशिवमाविशते नमावाजि

४२

नंकुसा तस्योतेवा जिपीतस्योपहृतस्योपहृतो भक्षयामि । अ ध्वर्यु हतिवद्
 हीलाहोत्रादीनुपहृत्यपूर्वोक्तेनमंत्रेणप्राणभक्षंभक्षयेत् । एवं ब्रह्मा । एवमाग्नी
 ध्रः । एवं यजमानः । प्रत्यक्षं भक्षयेत् । पात्रं प्रक्षाल्य निदध्यात् । बोधायने यज
 माने तदुक्तरीत्या सर्वं भक्षयेयुः । प्रतिप्रस्थता भक्षयेदिति केन वस्तुन ते मैत्रा
 वरुणो विप्राश्चिक विशेषात् । यन्मेरेतः प्रसिन्यते यन्म आप्यायते यद्वा जा
 यते पुनः । यद्वा मे प्रतितिष्ठति तेन मावाजिनं कुरुते न मारेतस्विनं कुरुते न मा
 शिवमा विशा । तस्योतेवा जिपीतस्य मधुमत्त उपहृतस्योपहृतो भक्षयामि । प्रति
 प्रस्थता फलीकरणान्यन्वाहार्यपचने प्रक्षिपति । यजमानः आमिक्षाशा
 खोपवेषमुत्करे उपगृह्णाति । यंदेनामनुष्यं पूषवेषमधारयन् । ॐ येऽस्य द

४२

२ वषट्कर्तव्यमस्येधध्वर्युप्रतिप्रस्थात्रोः समारव्येतिपक्षे होत्रादिषण्णामपि वषट्कर्तव्यं
 २००० नमोसेधध्वर्युप्रतिप्रस्थात्रोः समारव्याभक्षो होत्राध्वर्युप्रतिप्रस्थात्रो वषट्कर्तव्यं
 ३००० मिथउपहवर्था समारव्यानिमित्तं वा १ ३ प्रहयजमानसदस्याः

४३ घवतिमित्तमक्षयति। ततो होत्रचमसं समारव्यानिमित्तं होता ध्वर्युप्रतिप्रस्था
 ता चोपहयमक्षयंति। होत्रकाः स्वस्वचमसं होतारमध्व
 र्युचोपहयसमारव्यानिमित्तमक्षयंति। इतरे चमसिनो होतारमुपहयस
 मारव्यानिमित्तं स्वस्वचमसं भक्षयंति। भक्षे हिमा विशादीर्घायुत्वाय शान्त
 नुत्वा यरायस्योषायवर्चसस्प्रजास्वाये हि वसो पुरो वसो द्वियो मेहृदा
 स्यश्चिनोस्वाबाहुभ्यां सध्यासं न चक्षसं त्वादेव सोमसु चक्ष। अवेरव्ये
 ५ वंमत्रोभिर्भूतिः कुरुयज्ञा नांवा गुतुषाणा सोमस्य त्रप्यतु मंद्रा स्थवा च्य
 दितिरनाहतशीर्ष्णां वा गुतुषाणा सोमस्य त्रप्यत्वे हि विश्वच षणे वा भ
 र्मयो भः स्वस्तिमा हरिवर्ण प्रचर क्रत्वे दक्षायरायस्योषायसु वीरताये
 ७ यजमानो अग्निर्मे होतस्यदिभिः सत्यभिर्मंत्रैर्होत्रध्वर्यु ब्रह्मो ज्ञात्सदस्य होत्र

मित्रोऽस्य
 कचमसो ध्वर्युः नमस्तस्मिन्
 ह्येष शास्त्रोक्तं न नृजसमिपयति ब्रह्म
 मानो ज्ञात्सदस्य

मामाराज न्विबीभिषो मामेहादिविषावधीः। वषणे श्रुत्वा यायुषेव च स ॥
 वसुमज्जणस्य सोमदेवते मतिविदः प्रातः सवनस्य गायत्रं छंदस इदं पीत
 स्यमधुमत उपहृतस्योपहृतो भक्षयामि। अध्वर्योः प्रतिप्रस्थातु बोधा
 यन ब्रह्म यजमानसदस्या नामयंमंत्रः। भक्षणावृत्तौ सकृन्मंत्रः आवर्तते
 चेधवनं वषट्चतंत्रेणामंत्रादितुमक्षणे द्विरितिकल्पसारात्। एते भक्षयि
 त्वात्मानं प्रत्यभिमर्शंति। हि नृमेगात्रा हरि नो गणान्मेमावितीतृषः। शिवो
 मेसप्तषड्नुपतिष्ठस्व मामेवा ड्या भिमर्तिगाः। प्रतिक्षमावृत्तिः। भक्षयती
 तिनिरिष्टा नामभिर्मर्शते इत्यत्रान्वयादभिर्मर्शनं सक्षां गत्यात्संज्ञां तरेत स
 आदृशीनाम्ना भक्षणावृत्तौ तूष्णीमभिर्मर्शः। सर्वेषां भक्षसमाप्तौ चमसा

४४

नाप्यायंति। आप्यायस्व गगथो एकधनजकेनेतिदेव। स्वा मी। अत्रचमसि
 नां कर्तृत्वमाप्याययंति चमसानित्यत्रचमसेस्तेषामैक्षेपात्। होतृचमसेऽ
 ध्वर्युः प्रतिप्रस्थात्रोश्चमसित्वेपिआप्यायनस्य चमससंस्कारत्वादेकए
 वाप्याययेत्। तत्राप्यध्वर्युमुख्यत्वान्नापि होतातस्याश्वत्वायनेयजमानो
 नेसावकाशत्वात्। आप्यायनस्यचमससंस्कारत्वादेवनाध्वर्योश्चमसो
 त्राप्यायनोभक्षयितसंस्कारत्वेतुहोतृचमसेत्रयाणामाप्यायनं चमसां
 तरेध्वर्योरपि। अध्वर्युराप्यायितांश्चमसान्दक्षिणस्यहविर्धानस्यपश्चा
 दक्षमधस्तात्सरस्परसंश्लिष्टा नृत्तादयंति। चमसाध्वर्यवोवासादयंति
 सूत्रांतरेतथादर्शनात्। एतेनारोशंसंस्तिताः। आश्वत्वायनेयजमाने
 ५ दक्षिणस्यहविर्धानस्योत्तरस्मिंश्चक्रमार्गसादयतिवाचिवाचंदधामा
 तितुदेवः ५२

वा

४४

६ प्रतिप्रस्थानु होतृचमसं विनान्य चमसेषु होमाभिषवनिमित्तकः
 ६ स माश्रयानि निमित्तो भक्ष उप हवश्च नैवास्ति। अध्वर्योस्तु होतृकच
 ६ मसेषु प्रस्थितवाज्या होमाभिषवनिमित्तं को भक्ष उप हवश्चास्ति
 पंचेतसः स्तानस्मभ्यमिहाकुरु। उपवेषोपे विट्ठुनः प्रजापुष्टिमथोप
 नां द्विपदेनिश्चतुष्पदो ध्रुवाननपगान्कुरु। अपउपस्पृश्यात्ततश्चमसा
 न्भक्षयंति। होतृचमसं होताध्वर्युः प्रतिप्रस्थाता चोपहृत्य भक्षयंति स्वं
 स्वं चमसमन्ये चमसिनोऽतिमथाश्रुतमक्षः। अथवा यथातिमित्तं भक्षः होतारं मुप
 होतृचमसं होतावषट्कारनिमित्तं भक्षयति। अध्वर्युः प्रतिप्रस्थाता ह्यभक्षयंती।
 रौ होमाभिषवनिमित्तं ततो होतृकचमसान्वषट्कारमिति न होतातं म
 ध्वर्युचोपहृत्य भक्षयति। सर्वेष्ववषट्कारानुवषट्कारनिमित्तं तूष्णीं भक्ष
 यंति ततोऽध्वर्युर्होमाभिषवनिमित्तं
 न होतृचमसे होतारं ततश्चोपहृत्य द्विर्द्विर्भक्षयति। होमाभि
 न-चमसां को ३ इतरं चमसिनोऽपहृत्य भक्षयति। होतृकास्त्वं स्वं चमसं वषट्का
 तान् चमसिनो रानिमित्तं होतारमध्वर्युचोपहृत्य भक्षयंति ५३ २ नेव प्रलयजमान
 चमसिनो सदस्यं चमसं चमसेषु

न-चमसां को ३
 तान् चमसिनो
 चमसिनो

ब्रह्मा होतारमुपहूय सर्वं चमसं भक्षयेत् । वाग्देवी सोमस्य तृप्यतु ॥ मुखमभि
मृशति । अपामसो मम ता अहम् न । किं नूनं मर्त्यस्य । हृदयमभि मृशति ।
शंनो भव हृदया पी० सुबोवः । सखेव स स्व रव्य उ० सोमजारीः । चमसमा
प्यायति । आप्याय स्वस० वृष्यं । भवा० संगुथे । संतेपयांसि समु० तिष्ठा
हः । आप्यायमा० स्फुत्तमा निधिष्व । एवं यजमानो ध्वर्युमुपहूय आश्वत्थ
लायने वषट्कारानुवषट्कारमक्षस्य चमसिनां समारब्ध्या मक्षस्य च
विहितत्वात् तस्य तच्छा किं नियजमाने प्रवृत्ते । तत्तत्स्त्रे तत्तद्दीत्या वषट्
कारमक्षादेः प्रतिपादनात् । यत्किंचिच्छा किं नियजमाने होत्रादिमात्रपर
त्वानुपपत्तेः कात्यायनेन वषट्कर्तृमक्षप्राथम्यनिषेधात् । आपस्ते

४५
वेन अनुवषट्कारभक्षनिषेधात्। बोधायनेन वषट्कारभक्षस्य पाक्षि
कत्वांगीकारात्। तस्मादाश्वलायने यजमाने तदुक्तरीत्यै वषट्कारभक्षः
सर्वेषां समारख्याभक्षश्च। अध्वर्युप्रतिप्रस्थोत्रोरध्वर्युस्तृजानुसा
रेण यदा बोधायनेन समारख्याभक्ष एवांगीक्रियते होतृचमस एवाध्वर्यु
प्रतिप्रस्थोत्रोरपि समारख्यातदाप्याश्वलायने यजमाने वषट्कारभ
क्षोऽस्येव तत्सूत्रे आम्नानात्। अस्मिन्पक्षे वषट्कर्तृणां वषट्कारभ
क्षः समारख्याभक्षश्च तंत्रेण भवति होमाभिषवे भक्षणेऽप्येव धाय
कस्याभावात् इति वृत्तिकृत्। युज्येतनुपृथक् वषट्कर्तुः प्रथमभक्ष
इत्यविशेषेणोक्तस्य वषट्कारभक्षप्रथमस्य बाधापत्तेः। अस्मि

४५

उन्नीयमानायानुब्रूयात् अवाकस्य चमसा ध्वर्युः शुक्रं कुरु
 च। अघ्रावाकस्य चमसा ध्वर्युः शुक्रं पश्चाच्चमसं निधाय द्रोणकलशो
 तूतभरतो द्रोणकलशादुन्नेजते नोन्नीयोत्तरवेद्यां सादयति। अध्वर्युः प्रा
 तेः स चमसमादाया आवणादावाहा घ्रावाक यज। वषट्कतेनुपपट्क
 तेनुजुहोति। इन्द्राग्निभ्यामिदं०। अग्नये स्विष्टकृत इदं०। हरति सप्तं तिने
 नाध्वर्यो भक्षः। यथा श्रुतं भक्षपक्षे घ्रावाकस्य समारब्ध्या भक्षो ध्वर्युमुपहू
 यते नोपहृत इत्युक्ते यथानिमित्तं भक्ष इति पक्षे वषट्कारनिमित्तः पूर्वा आश्व
 लायने यजमाने सर्वदा द्विविधो भक्षः। अध्वर्युः पूर्वदोषोपितं चमसानाम् व
 त्तरुतः सादयति। तत आह। अघ्रावाकसीदनेष्टः पत्नीमुदानया ग्रीदघ्रावाकं
 मे संनं प्रकृतात्। अघ्रावाकः स्वस्य धिष्ठयस्य पश्चादुपविशति। नेष्टापो न्नेजनं

४६

कलशहस्तां पत्नीमानयति ४७

कैलेशमादाय पत्नीमानयति। प्रेह्युदे० हि० सीः। पूर्वया दूरानि धूम्या परया द्वा
 रा सदः प्रपाद्य जघन्नेन स्वधिष्ठयमसं चरेत् उद्गालुर्दशनयोग्ये देशे पत्नेजनीः
 सादयति। वसुभ्यस्तु०। पत्नेजनीः सादयामि। यज्ञाय वः० यामि। आग्नीध्र आह।
 संनो घ्रावाको घ्रावाकं सन्नमुपपत्नेजनी रसीषदं नूबौ धाय नो यजमान आ
 ग्रीध्रे हविः शेषान् प्राश्रति। अस्मिन्काले आश्वलायने यजमाने सर्वे सव
 नीयानां कर्तारो कर्तारिश्च कामन्यं च धानादीनां शेषमाग्रीध्रीये बहिर्वदिदे
 शे प्राश्रति। सर्वे धाम्यतनमुपविशेति। क्षुच्चैरुन्यदप्यश्रंति। न प्रागश्रंति।
 पत्नी पत्नीशाले हविष्येति प्राश्रति न मार्जनं। सर्वे धायतनमुपविशंति। अ
 ध्वर्युर्दक्षिणामृतपात्रमादाय तस्मिन्परिप्लुपान्नेन द्रोणकलशाद्गृह्णाति।

पत्नीहस्तात्कलशमादाय स्वयं सादयति तं नेणेति देवस्वामिः १७

४५

अप० म० ध० वे० जु० व० द० ह० मि० न० परि० म० ज्या० त्सा० द० ना० भा० वा० त्ना० ग्र० ह० ध० र्म० ता० स०
 रि० म० ज्या० दि० स० न्ये० ए० व० सर्व० त्र० ग्र० ह० मा० दाय० द० क्षि० णां० द्वी० बी० दुं० सं० श्लि० ष्य० नि० श्रु० म० ति० प्र०
 ति० प्र० स्था० तो० त्रे० च० त्रु० पा० त्रे० ध्व० र्यु० वि० द० ह० ति० अप० मा० ध० व० य० त्वा० जु० व० म० मि० ग० ह० मा०
 दायो० त्तरं० द्वा० बी० दुं० सं० श्लि० ष्य० ह० वि० धी० ने० ति० ष्ठि० ति० अ० ध्व० र्यु० रा० श्रा० व० णा० दो० च० त्रु० ना० प्रे०
 ष्या० व० ष० दू० क० ते० जु० हो० ति० इ० द्रा० य० म० ध० व० इ० दं० प्रति० प्र० स्था० तु० र्दे० क्षि० ण० तः० स्व० पा० त्रं० ह०
 त्वा० प्र० वि० शा० ति० प्रति० प्र० स्था० ता० स्व० पा० त्रं० म० ध्व० र्यो० र्दे० क्षि० ण० तो० ह० त्वा० नि० श्रु० म० ति० ए० व०
 मे० व० हो० मा० र्थं० ग० म० ने० आ० ग० म० ने० च० स्व० स्व० षा० चं० द० क्षि० ण० तो० हर० तः० अ० ध्व० र्युः० पूर्व० व० इ० द० ह०
 ति० अ० प० श्रु० क्रा० य० त्वा० मि० प्रति० प्र० स्था० ता० श्रा० व० णा० दो० त्रु० च० ना० प्रे० ष्या० व० ष० दू० क०
 ते० जु० हो० ति० मे० रु० द्वा० मा० ध० वा० ये० दं० नि० श्रु० म० स्य० ध्व० र्यो० प्र० वि० श्य० ग० ला० ति० अ० प० श्रु०

४५

न्य० क्षे० उप० ह० वे० पि० हो० तु० हो० च० क० च० म० से० षु० प्र० शा० स्त० रु० प० क० य० स्वे० त्या० दि० हो० त्र० का० णां०
 भ० क्ष० ह० ये० पि० हो० त० रु० प० क० य० स्वे० ते० वो० प० ह० वः० हो० तुः० स० भ० क्ष० ता० त्वा० वो० धा० य० ने० य०
 ज० मा० ने० के० व० ल० स० मा० र० व्या० म० क्ष० ह० प० क्षे० हो० त्र० का० णां० अ० ध्व० र्यु० बु० प० क० य० स्वे० क० प०
 ह० वः० हो० तुः० स० भ० क्ष० ता० ता० वा० त्वा० स० भ० क्षा० भा० वे० आ० श्रु० त्वा० य० ने० ने० त० स्यो० क० त्वा० अ० ध्व० र्यु० प० ह०
 त्वा० ना० तु० प० ह० ते० न० सो० मः० पा० त० व्य० द्रु० ति० नि० षे० धा० त्वा० हो० त० च० म० से० तु० हो० त्रा० ध्व० र्यु० व० स्य०
 प्रति० प्र० स्था० त्वा० णां० प० र० स्पर० मु० पे० ह० व० इ० ति० अ० ध्व० र्यु० स० द० सो० ब० हिः० स्व० धि० ष्य०
 स्य० पु० र० स्ता० दा० सी० न० स्या० ध्रा० वा० क० स्य० ह० स्ते० स० व० नी० य० पु० रो० डा० रा० स्य० म० ह० घ०
 क० ले० द० त्वा० वा० हा० अ० ध्रा० वा० क० व० द० स्व० य० ने० वा० य० उपो० अ० स्मा० नि० ति० श्रु० त्वा० ह०
 हो० ता० र० ध्रा० वा० को० वा० अ० य० मु० प० ह० व० मि० घ० ति० त० न० मु० प० क० य० स्व० प्रा० डा० य० न्ना० ह० ॥

चयेत्वा० मि॥ अध्वर्युर्होमांतं पूर्ववत्। त्वष्ट्रेण क्रोयेदं० निष्क्रामतीतरस्मिन्प्रवि
श्यगृह्णाति॥ उ० सिसहायत्वा० मि॥ प्रतिप्रस्थाता होमांतं पूर्ववत्। अग्नये शुचयद्
दं०। अध्वर्योर्निष्क्रामति॥ प्रविश्यगृह्णाति॥ उप० नमस्यायत्वा० मि॥ अध्वर्योर्हो
मांतं पूर्ववत्। इन्द्राय नमसायेदं०। निष्क्रामत्यस्मिन्प्रविश्यगृह्णाति॥ पात्रमुखं वि
पर्यस्य॥ उप० सीषायत्वा० मि॥ प्रतिप्रस्थातुर्होमांतं पूर्ववत्। मित्रावरुणा
भ्यां नमसायेदं०। निष्क्रामत्यध्वर्योर्पात्रमुखं विपर्यस्यगृह्णाति॥ उ० स्यूजा
यत्वा० मि॥ होमांतं मध्वर्युः पूर्ववत्। ऋतुमिः प्रेष्येति प्रेषः। देवायद् विणोदे इ
षायेदं०। अन्यस्मिन्निष्क्रामति प्रविश्यगृह्णाति॥ उ० सिसहायत्वा० मि॥ होमां
तं प्रतिप्रस्थाता पूर्ववत्। ऋतुमिः प्रेष्येति प्रेषः। देवायद् विणोदे उजयिदं०।

निष्क्रामस्य ध्वर्यो प्रविशत्यगृह्णाति। उप० सहस्रायत्वा० मि०। प्रतिप्रस्थाता
 होमांतं पूर्ववत्। देवाय इविणो देसहायेदं०। प्रतिप्रस्थातरि निष्क्रामति। पात्र
 मुखं विपर्यस्य गृह्णाति। उ० सितपायत्वा० मि०। प्रतिप्रस्थाता होमांतं पूर्ववत्। दे
 वाय इविणो देसहायायेदं०। निष्क्रामस्य ध्वर्यो प्रविशत्यध्वर्युराह। प्रतिप्रस्था
 तैरुपैतेन पात्रेणारम। आश्रावणादावृतुना प्रेष्य। अध्वर्युर्यजतमिति श्रुत्वा
 ह। होतरेतद्यज। हुते अश्विभ्यां तपायेदं०। प्रविशति प्रतिप्रस्थाता पात्रमुखं वि
 पर्यस्य गृह्णाति। उप० तपस्यायत्वा० मि०। अध्वर्युर्गृह्णाति। उ० सिस्रः सप्तस्य
 हस्यत्यायत्वा० मि०। ग्रहावादाय पूर्ववत् निष्क्रामतः। प्रतिप्रस्थाता आश्रावणादावृ
 तुना प्रेष्य यजमानः गृह्णते यजेति श्रुत्वा ह। होतरेतद्यज। वषट् हुते सहो भो
 जुहुतः। अग्नये गृह्णते यजेतपस्याय सप्त सप्तया हस्यत्यायेदं०। क्रतुयागेषु

प्रतिप्रस्थातुर्ग्रहणोत्तरमध्वर्युर्गृह्णातीत्यर्थः॥

पालंपशुपुरोडाशं सवनीयां श्रवामिक्षावर्जितं त्रेण प्रातः सवनवन्निर्वापादिश्रप
णांतं कुर्यात्। अध्वर्युरेषोक्तमेति श्रुते इति देवः० ओमित्युपांशुप्रतिगीर्य शोसा
मोदैवेत्यादि पूर्ववत्। प्रतिगरोमं देणानात्र प्रणवांत उक्थशाः। शस्त्रप्रायश्चित्तं। वैश्व
देवमाहाय होमांतं पूर्ववत्। विश्वेभ्यो देवेभ्य इदं० उमेभ्यः पितृभ्य इदं० अनुवषट्
कारहोमादिग्रहभक्षांतं मैद्राग्रवत्। वसुमज्जास्य० सो विश्वे देवैः पीतस्य० मि।
नाराशः सभक्षः पूर्ववत्। सर्वभक्षाश्चमसाः आत्मासिमर्शनांतं पूर्ववत्। नाप्या
यनंचमसाध्वर्यवश्च समान् माजालीये प्रक्षाल्य जघने न स्तुचो मैत्रावरुणचमस
प्रमुखानुदीचः सादयंति। अध्वर्युराह। प्रतिप्रस्थात रिमे चतुर्पात्रे एतच्च शुक्रपा
त्रं माजालीये मार्जयित्वा पात्रेष्वपि स्तुज। प्रतिप्रस्थाता प्रक्षाल्य स्वस्थाने सादय
ति। अध्वर्युः प्राङ्गायन्नाह। मैत्रावरुणस्य चमसमनूय ध्वमुन्नेतः सोमं प्रभावय।

उन्नेतायथानविच्छिद्यतेनवर्धते चतथापूतभृत्सुक्थस्थालीस्थं सोमं प्रभा
 वयति। चमसाध्वर्यवोमैत्रावरुणचमसमुख्यान्पूतभृत्सोमत्तृतीयेनोन्नेत्राहते
 जनोन्नीयोत्तरवेद्यांसादयंति। अध्वर्युकुक्थस्थाल्या औपशायं पात्रमादाय बु
 ध्रमुदकेवधाय तस्मिन्नुक्थत्तृतीयभागां गृह्णाति। उ० देवेभ्यस्त्वा देवायुवंसुक्थ
 भ्य उक्थायुवंसुक्थस्यायुषे मित्रावरुणाभ्यां त्वा जुष्टं गृह्णाति। स्थालीमभिमृश
 ति। पुनर्हविरसि। बुध्रमुदकेवधाय परिमृज्य स्वस्थाने सादयति। एषते योनिमि
 त्रावरुणाभ्यां त्वा। स्तोत्रोपाकरणादिमैत्रावरुणस्याग्रे प्रलिङ्गरोमं द्रेण उक्थशाः।
 शस्त्रप्रायश्चित्तं। ग्रहमादाय होमांते पूर्ववत्। उक्थशायजसोमानामिति प्रेषः। च
 मस होमश्च। मित्रावरुणाभ्यामिदं०। अनुवषट्कारे ग्रह होमश्चमस होमाश्च।

न ब्राह्मणा घं सिनश्चमसप्रमुखान् चमसानुन्नीयोत्तरवेद्यां सादयंति ।
 प्रतिप्रस्थाता उक्थस्त्राल्या उपनायपात्रमादाय बुध्नुमुदकैव धाय तस्मि
 नु कथं धर्मं गृह्णाति । उ० देवे० युष इन्द्राय त्वा जुष्टं गृह्णामि । स्थालीमभिम
 श्रुतिः पुनर्ह विरसि । पस्मिज्यसादयति । एष ते यो निरिन्द्राय त्वा । स्तोत्रो मा
 करणादि ब्राह्मणा घं सिनो ग्रे प्रतिगरो मंद्रेण मैत्रावरुणवदो मांतं । इ
 द्रायेदं । अवनयंति मैत्रावरुणवत् । ब्राह्मणा घं सिनश्चमसे संस्त्रावमव
 नयति । सांतं मैत्रावरुणवत् । ब्राह्मणा घं सिनो द्विर्वषट्कारमक्षः ।
 प्रतिप्रस्थातु ब्राह्मणा घं सिचमसे होमाभिषवमक्षः । ब्रह्मणमस्य
 सिचमसे ब्राह्मणा घं सिनो द्विर्वषट्कारमक्षः । प्रतिप्रस्थातु ब्रा

सर्ववम
 सेपुदि

५२

५३

ब्रह्मणा घं सिचमसे होमाभिषवमक्षः । ब्राह्मणा घं सिचमसे ब्राह्मणा घं
 स्पध्वर्यु प्रतिप्रस्थातृणां समारब्धमक्षः । वसुमहणस्य० सुइं द्रेण पी
 तस्य म० । मीत्य ध्वर्यु प्रतिप्रस्थात्रो र्वक्षमंत्रः । सादनांतं पूर्ववत् । अथा
 वाकचमसप्रमुखान् चमसान् सादयंति । प्रतिप्रस्थाता प्राउनाय न्नाहा
 अथावाकस्य चमसमनूतय ध्वमुन्नेतः सर्वश एव राजानमुन्तयमाति
 रीरिचः । अध्वर्युराहा प्रतिप्रस्थातरूपेतेन ग्रहेणारमैहियजमान उपरमेति
 प्रतिप्रस्थाता । अध्वर्युर्यजमानेन सह पूर्वयाद्वाराहविर्धानं गत्वा द्रोणकल
 शं दक्षिणस्य हविर्धानस्य पश्चादक्षानि धाय ग्राव्याः पृथक् कृत्वा ऋजीषं नी
 डे कृष्णाजिने निधाय अभिषवचर्मफलकयोः प्राचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्त
 णाति । यज्ञप्रतिष्ठि० मडूधि । तस्मिन् ग्राव्याः पूर्ववत् समुखान् कृत्वा दक्षि

णस्यहविर्धनस्यान्तरेणेधेराजानमुपावहरति। हृदेत्वा० यश्च। सोमं द्रा
जरो हेतु। ग्रावणामुपरिनिधाय सोमोवतारितइसुसै द्वातभ्य उक्ताध
वनीयमुत्तानं कृत्वा वसती वरीणामेकधनानां चार्धमवनीयतायथास्था
नं सादयंति। चमसां ध्वर्यवो अष्टावाक चमसप्रमुखान्पूतभृतसोमेन स
र्वेण पूर्ववदुन्नीयोत्तरवेद्यां सादयंति। प्रतिप्रस्थाता ऐं इव द्वाहति। उप
याम्मै महीतो सिदेवेयुष इन्द्राग्निभ्यां त्वा० मि। सर्वसोमं गृहीत्व स्थालीं द
शापवित्रेण परिमृज्य न्युज्ज्वा मासाद्य ग्रहं परिमृज्य सादयति। एष ते यो नि
रिंदाग्निभ्यां त्वा। स्तोत्रोपाकरणाय अष्टावाक स्याग्रे प्रतिगरोमै देवाभ्यां
तमै इवत्। दुते इन्द्राग्निभ्यामिदं० अष्टावाक चमसे संस्त्रावमवनयति।
अष्टावाकस्य द्विर्वषट्कारमक्षः। अष्टावाक चमसे प्रतिप्रस्थातुर्होमा
सर्वचमसेषु दि

४ मैत्रावरुणचमस एव मैत्रावरुणाध्वर्यु प्रतिप्रस्थातृणां

अग्नये स्विष्टकृत इदं०। प्रदक्षिणामावृत्य मैत्रावरुणचमसे ग्रहस्य संस्त्रा
वमवनयति। दुतं त्वा दुतेव० ध्वर्यवः। ग्रहं स्वस्थाने निधाय चमसान् सदोनय
ति। मैत्रावरुणस्य सर्वेषु चमसेषु द्विर्द्विर्वषट्कारमक्षः। मैत्रावरुणस्य च
मसे ध्वर्योर्होमाभिषवमक्षः। समारव्यामक्षो पूर्ववदि। अष्टावाक चमसे
ध्वर्यु प्रतिप्रस्थात्रोर्भक्षमंत्रः। समारव्यामक्ष एव वा। सर्वभक्षश्चम
साः। आत्माभिर्मर्त्तानं पूर्ववत्। नाप्याययति। मार्जालीये प्रक्षाल्य ब्राह्म
णा घृक्षि चमसप्रमुखान् सादयंति। अध्वर्युराह। प्रतिप्रस्थातर्ग्रहोत्ते प्र
चर। प्रतिप्रस्थाता प्राङ्गायन्नाह। ब्राह्मणो घृक्षि नश्चमसमन्त्रयध्व
मुन्नेतः सोमं प्रभावय। उन्नेता पूर्ववत्सोमं प्रभावयति। पूर्ववत्पूतभृतो धे

नक्षत्रेषां
स्यस्य चम
सं समाख्या
मक्षः॥

भिषवमक्षोऽष्टावाक चमसेष्टावाका ध्वर्युप्रतिप्रस्थातृणां समाख्याप्त
क्षः। वसुमद्वण० इन्द्राग्निभ्यां पीतस्य० मीत्य ध्वर्युप्रतिप्रस्थात्रोर्भक्षमंत्रः।
आत्माभिमर्शनांतं पूर्ववत्। चमसा ध्वर्युनोमाजीलीये चमसान् प्रक्षाल्य पूत
भृदाधवनीययोर्मध्ये निदधति। अ ध्वर्युर्द्रोणकलशे दशापवित्रं दक्षिणस्म
हविर्धनस्य पश्चात् स्थितिं निधायाह। प्रशास्तः प्रसूहि सर्पतेत्याह प्रशास्ता।
येन विधिना सदः प्रविष्टास्ते यथामार्गानिः सर्पस्योऽश्वलायने यजमाने निर्गमि
ने विशेषः। होता दक्षिणे नौ दुंबरी गला ब्रह्मा चंजसा गत्वेतरे स्वस्यार्धेऽप्य
स्यांजसा गत्वा सर्वपरया द्वारोत्तरं श्रोण्या बहिर्निर्गच्छंति। यजमानः पूर्वचा
द्वारा॥ ॥ इति प्रातः सवनं॥ ॥ देवीद्वारा विस्याद्युत्तरार्धे ईक्षणांतं निर्गताः
पूर्ववत्कुर्युः। आश्वलायने यजमाने तु निर्गताः कृतमूत्रात्कृतसर्गाः यद्यस्ति

यथेतंप्रत्येसापरयाद्वारिप्राङ्गुरवास्थित्वा। अग्रयः सगराः० हिंसीष्टेति
ष्टेति सकृदादित्यादीन् सर्वानुपस्थाय स दोहार्थे चमंत्रवदभिमृश्य तूष्णीं
सदः प्रविश्य प्राचीनासन एवोपविश्य। यो अद्य सौम्यो० नम इति जपंति। ए
वं यजमानः पूर्वया द्वारा॥ अध्वर्युः प्राङ्गयन्नाह। अभिषोत्तार एतद्वयत ग्रावस्त
तमेहियजमान। अभिषोत्तभिर्यजमानेन सह पूर्वया द्वाराह विधीनं प्रविश्य
होतृचमसेना धवनीया पोवनीयतं चर्मणि निधाय विक्षमाणं यजमानं वा
चयति। निग्राह्या स्थदे० विसृजंन्। तं यजमानाय दत्त्वा चतुर्णामन्यतमं ग्रावा
णामादत्ते देवस्य त्वास वि० ददे। अभिमंत्रणादितूष्णीं मानांतं समानं। सर्वरा
जानं मिमीते। यजमानो राशोष्णीषमद्भिरभ्युक्ष्य ग्रावस्तुते प्रयच्छति। राज
रसोभ्युक्ष्वाध्वर्यवे। ग्रावस्तुत प्रतिगृह्णाति। कद्रुदं० पृथिवी प्रतिगृह्णात्।
अध्वर्युः देवस्य त्वा० देविदक्षिणे सोमाय वासः ते नो मृतत्वमश्यां० गीरसः

प्रतिगृह्णातु। होतृचमसीयाभिः प्रातः सवनवदुपस ज्यसमानं कर्माभिषवात्। नो
शङ्कग्रहणं। इहा ३ इहा ३ इहा ३ इति सकृदुक्त्वा पावद्रस निःस्त्रावमपरिमितमभिषुण्वे
ति नववारं वा। इह इहा ३ इह इहा ३ इह इहा ३ इति द्वितीयपर्याये। इहा ३ इहा ३ इहा ३ इ
ति तृतीये पर्याये ग्राह्याग्राह्यध्वं प्रक्षिप्य नीचैः पतंतो गृहीत्वा पूर्ववदभिषुण्वेति।
अवनयनांतं समानं। एष प्रथमः। एवं द्वितीयं। एवं तृतीयं। श्वात्रा स्त्रेत्यादि आवेधे
नीयावनयनांतं। तृतीयस्य तृतीये बृहद्बृहद्बृहदिति मंत्रः। ऋजीषप्रदा
नादि आग्रहणात् प्रातः सवनवत्। अस्मिन् सवने प्रथमं। अप्रमत्तः संख्यामि।
इति प्रेष्य प्रातः सवनवच्छुक्रामंथिनौ गृह्णाति। उभयत उदबुधता हिरण्य
श्रयणं च सर्वत्र दक्षिणे ऋतुपात्रे गृह्णाति। मरुत्वंतं वृषसंवा वृधानमक
वारिंदिव्यं शासमिंदं। विश्वासाहमवसेनूतनायोग्रं स होदामिहत ७३

वेम। उपया० सीद्राय त्वामरुत्वते जुष्टं गृह्णाति। परिवृज्य सादयति। ए
 षते यो निरिंद्राय त्वामरुत्वते। उत्तरे ऋतुपात्रे गृह्णाति। इंद्रमरुत्व इह पा
 हि सोमं यथा शार्याते अपि बः सुतस्य। तव प्रणीती तव शूरशर्मणा विवा
 संतिकवयः सुयज्ञाः। उपयार्गमेही० सीद्राय त्वामरुत्वते जुष्टं गृह्णा
 मि। एष ते यो निरिंद्राय त्वामरुत्वते। तत आग्रयणं। प्रातः सवनव
 द्गृह्णाति। उदंचनान्तरेण तृतीयाधारा। सवनस्वरेण हिंकारादि पू
 र्ववदुक्थं गृह्णाति। द्रोणकलशमुपर्यधं कृत्वा द्रोणश्रयणादि उन्नेतः० न्यु
 ञ्जतादिति प्रेषांतं समानं। पूतं हृदा धवनी योपयसा सक्तुमिष्टं तेन श्रीणा
 ति। उ० सीद्राय त्वा इत्येव द्रोणाधवनीय पूतं हृतामभि मर्शनं इति विनो
 षः। प्रेष्य प्रातः सवनवदन्वारभ्य गत्वा विश्वेदेवामरुत इंद्रो अस्मान् स्मिन्नुत्ती

क्षितं परिश्रुतिं मुनेजो कोसिको नो मेत्यंतं प्रातः सवनवत् एंद्राय वमैत्रा
 वरुणाश्विनानोपस्थानां ध्रुवमुपस्थाय ऋतुपात्रयोः प्रतिष्ठायै मेव चोदाव
 चैसेपवस्वामंत्रावृत्तिः ऋते तापूतभृतिपवित्रं वेतत्याधवनीयस्त्वं सोममव
 नीयाधवनीयं मृष्ट्वान्यं च यथायतनं सादयति अधर्यः प्रवरण्यां नववृ
 त्तो गृह्णीते। धिष्य विहरणादिष्ट्या स्तरणांतं प्रातः सवनवत् प्रति
 प्रस्थाता संसादनप्रोक्षणात्तापमार्गं स्तृष्णीं शालामुरवीयेकं सस्यकु
 र्यादिति कल्पः। दधिघर्मं कृतं दध्या हरति। अधर्युर्हविर्धोनयोर्मध्ये उ
 पविश्याहृतं दध्यवेक्षते। ज्योतिरसि वैश्वानरं ऋश्मि यै दुग्धं बर्हिषी अंतर्धाय

५६

कंसे गृह्णाति। यावन्ती द्या। यावन्ती द्यावापृथिवी महित्वा यावच्च सप्तसिंध
 वो वितस्तुः। तावन्तमिंद्रतेग्रहं स होजो गृह्णात्यस्तंतं। अपो धृत्य बर्हिषी
 तस्मिन्निरीक्ष्य मंत्रं वदति। वाक् च त्वामनश्च श्रीणीतां प्राणश्च त्वापानश्च
 श्रीणीतां चक्षुश्च त्वाश्रोत्रं च श्रीणीतां दक्षश्च त्वाबलं च श्रीणीतामोजश्च
 त्वांसहश्च श्रीणीतामायुश्च त्वाजरत्नं च श्रीणीतामात्मा च त्वानूश्च श्रीणी
 तां ऋतोऽसि ऋतं कृतः ऋताय त्वा ऋतेभ्यस्त्वा ऋतं वृणु। आह होतवदस्व
 यत्ते वाद्यं। तमादायोतिष्ठेन्नाह। श्रातं हविः। अत्याक्रमणादौ उपांश्च
 वो दधिघर्मस्य यजावषट्कृते जुहोति। यमिंद्रमा दुर्वरुणं यमा दुर्गं मित्रं

माङ्क्यमुसत्यमाङ्कः। यो देवानां देवतमस्तपो जास्तस्मै त्वातेत्यस्वा स्वा
 हो। इंद्रायेदं०। अनुवषट्कृते इत्वा। अग्नयेस्विष्टकृत इदं०। हरति मक्षं।
 होता धर्तुर्वह्ना प्रतिप्रस्थाता ग्रीधिः प्रस्तोता चक्रं समं जलावादायास्य
 संमितं कृत्वोपहूया वधेण मक्षयंति। यजमानः प्रत्यक्षं। मयित्यदिन्द्रियं ह
 स्मयिद्यन्ममुत क्रतुः। विश्वद्वर्मा विष्वा तु म आकृत्या मनसा सह विरा
 जा ज्योतिषा सह। तस्य दोहमशीयते तस्य त इंद्री पीतस्य त्रिष्टुप् पूं द
 स उपहूतस्योपहूतो मक्षयामि। अयं मक्षमंत्र आश्वलायने यज
 माने॥ मयित्यदिन्द्रियं महत्। मयिदक्षो मयि क्रतुः। मयि धामि सुवीर्यं।

ये सर्वे न ज ह्यः। आयुष्मंतः प्रियमेषां वदतो वयं देवानां सुमतौ स्या
 मस्वाहेति। अधर्योर्होममंत्रः। विश्वेभ्यो देवेभ्यो मरुद्भ्य इंद्रायेदं० सर्वे इत्वा
 प्रासितैः वनवत्सदोगत्वा सदसि यथायतनमुपविशंति। ऋक्साम० जात्यै।
 वायुर्हिक० सुधं। सुव इंद्रवतः० प्रसूता इति। ब्रह्मणो जपः। अष्टम्यां सु
 तायां वाचयति। सुपणो सि त्रिष्टुप् पूं द। अनु० पारया चतुर्होतारं व्याख्या
 य साम्नांते प्रेषमाह। अग्नीदग्नी न्विहर बर्हिस्तृणा हि पुरोडाशाः० अ
 लंकुरु प्रतिप्रस्थातर्दधि घर्माय दध्या हर। अपठपस्पृश्ये हियजमा
 न पूर्वया द्वा रा हविर्धो नंगत्वो नौ समस्तं राजानमुपतिष्ठेते। विष्णो त्वेनो०

त्रिंशु गधर्मो विधातुमे। आकृत्या मनसा सह। विराजा ज्योतिषा सह। य
ज्ञेन पर्यासा सह। ब्रह्मणा तेजसा सह। क्षत्रेण यशसा सह। सत्येन तपसा
सह। तस्य दोहं मशीमहि। तस्य सुमनमं मशीमहि। तस्य भक्षमं मशीमहि। त
स्य तद्रं द्रेण पीतस्य मधुमतः। उपहृतस्योपहृतो भक्षयामीति बोधाय
ने भक्षमंत्रः। निर्णिज्य पात्रं प्रयच्छति। अध्वर्युस्तृष्णीं शारवां प्रहरति। य
जमानस्तृष्णीमुपवेषं निरस्यति। आग्नीध्रः। एकस्यां पात्राग्नेयं पु
रोडाशं पूर्ववत्सवनीयां श्रोत्रास्यां तर्वेद्यां सादयति। यन्मे अग्ने० उपरस्ते।
अध्वर्युर्जुहोपभृतो पूस्तृष्णान आह। अग्नये पुरोडाशावदीयमान

५८ स्नानुब्रूहि। प्रकृतिवदवद्यति। उपपत्तिरसकृदुत्तराध्याख्यदायनासिधार
यति। अत्याक्रमणादौ अग्नये पुरोडाशं प्रस्थितं प्रेष्य। वषट्कृते जुहोति।
अग्नयद्रदं० अग्नेरहं देवयुज्यया वच हा प्रियासं। जुह्वा मुपस्तृणान आ
ह। माध्यंदिनस्य सवनस्येंद्राय पुरोडाशानामवदीयमानानामनुब्रू
हि। प्रातः सवनवदवदायप्रत्यसिधार्य उपपत्तिरसकृदवदायद्विर
सिधार्योऽवपणादौ॥ माध्यंदिनस्य सवनस्येंद्राय पुरोडाशान् प्रस्थि
तान् प्रेष्य। वषट्कृते जुहोति। इन्द्रायेदं० इन्द्रस्याहं० यज्ययेन्द्रियावी प्रिया
सं। जुह्वा समावपमान आह। अग्नयेनुब्रूहि। इडावदानां तं कृते डां होत

५८

कुलांश्चमसांस्तस्यतस्यसमीपेहरंति। अर्धयः प्रदक्षिणमावृत्याग्रे
 णहोतारमुपविशति। अयाडग्नीदितिहोत्रापृष्ठेअयाडित्याह। अप
 उपस्यस्यपूर्वाजनादीलोपाद्गानकालेचमसानुचर्चतेउपहृताया
 मिडायामग्नीधेषउवर्तंदत्वाप्राश्नंतिमार्जयंते। आश्वलायनेयजमा
 नेहोतुरवांतरेडंप्राश्नंति। प्राशिन्नंपरिहृत्य। सक्षितेचमसानुसक्षयं
 ति। नेष्टुचमसानंतरमठावाकस्यप्रातःसवनवद्भक्षः। सक्षोहिमा
 विश्वं वर्चसे। रुद्रवद्भणस्यसोमदेवतेमिति विविदोमाध्यंदिनं सर्वं स्य
 नस्यत्रिष्टुष्टुंरसद्रंद्रपीतस्यमधुमत्तुपहृतस्योपहृतोमक्षया

५८

मीत्यध्वर्चादीनां तक्षमंत्रः। नराशंससादनांतं समानां बोधायनोय
 जमाने आग्नीध्रीये हविः शेषानुसक्षयति। पत्नीपतिशाले हविषां दक्षि
 णा अंतरेण चात्वा लोक्तसौ प्रवेश्य सदसो दक्षिणातः स्थापयंति। अर्धयुरपू
 र्वाज्यस्थालीं स्क्रवं स्क्रवं बर्हिर्वी स आदाय वाससो ते हिरण्यं बध्ने हियजमान
 उत्तरेणाग्नीध्रीयं धिष्यं सदश्च गत्वा पूर्वया द्वारा शालां प्रविश्य यजमानप
 त्नीपुत्रा विपक्षदायादेष न्वारक्षेष्ण वससा संप्रहृन्नेषु शाला मुरवीये आज्यं
 विलाप्योत्स्य चतुर्गृहीतं गृहीत्वा वासो तं स्क्रुदं डे उपसंगृह्य हिरण्यं स्क्रुवि
 लेभिधाय जुहोति उडुत्यं० सूर्यं० स्वाहा। सूर्यो येदं० पुनश्चतुर्गृहीतं गृहीत्वा
 जुहोति। चित्रं देवां० षश्च स्वाहा। सूर्यो येदं० उपरंचतुर्गृहीतं गृहीत्वाग्नीध्री
 तथैवा

五

येजुहोति। अग्ने नय सुपथा राये ॥ युयोध्य ॥ विधेम स्वाहा ॥ अग्नय इदं ॥ स्मृवि
 ६० त्वाधिरण्यमुक्तातिदिबंगहसुवः पत आज्यस्थात्कीतैव वनिधाय हविर्धो नमे
 ति। दक्षिणांतरेण सदः शाला मुरवीय मंतरेण सद आग्नीधीय मंतरेण चात्वा
 लात्करावुत्तरतो नयंति एकत्र स्थापयंति। यजमानस्ताः प्रदक्षिणां कृत्वा स्येति। क
 पेण वा रूपमस्यैमिवयसावयः वृष्ट्या जिनपुच्छेन त्रासयित्वा विभजति। तृथो वा
 विश्ववदा विभजतुषिष्ठे अधिनाके। द्वादश शालपक्षे द्वादश प्रथमानां षट् द्वितीया
 नां चतस्रस्तृतीयानां तिस्रश्चतुर्थानां मिति विभागो न्यपक्षेपेवांततः सदो स्येति। ए
 तत्त अग्ने राधे एतिसोमच्युतं तन्मित्रस्य पाथान्यर्त्तस्य पाथा प्रेतचंद्रदक्षिणाय ज्ञ
 स्वपथा सुवितानयंतीः सदसः पुरस्तादासीनमात्रयं ब्राह्मणमस्येति। ब्राह्मणमद्य
 राध्या समृषिमाषेयं पितृमंतपेतमस्य ॥ सुधातु दक्षिणां किं विद्वत्वा पृच्छति क आत्रेयः ॥ ६०

समीपे प्रेषयति । तत्रैव स्थित आह । उन्मीयमानेन यो नुबू ३ हि होतुश्च मस
मन्त्रनयधमुत्तयतः । शुक्रानुकुरध्वमखावाकस्य च मसा ध्वर्यो पितृमुन्न
यस्व प्रतिप्रस्थातश्चतुर्भिर्मोशकलेः प्रोक्षिता प्रोक्षितेः प्रत्यपलंबस्व । अ
खावाकस्य च मससाहितांश्च मसानुन्नयंति । आश्रवणांतं समानं । आश्रा
व्याह । माध्यांदिनस्य सवकनस्य निष्केवल्यस्य भागस्य शुक्रवतो मं
थिवतो मधुश्रुतं इंद्राय सोमान् प्रस्थितान् प्रेष्य । नेष्टु च मस होमांतं प्रातः
सवनवत्कृत्वा खावाक च मस मादायाश्चाव्याहा खावाक यज्ञ । वषट्कृते
नु वषट्कृते जुहोति । ततो ग्नीधः पूर्ववत् । सर्वत्र वषट्कार होमे इंद्रायै हं०

हंति। अग्नीध्रः देवस्य त्वा दक्षिणे गेये हिरण्यं हिरण्यं प्रतिगृह्णाति। चमसा धये वादी
 नां यथा लिङ्गं प्रतिगृह्णाति इमं तं चोपा दक्षिणानां प्रतिगृह्णाति यो जांग प्रतिगृह्णाति
 य धेक प्रतिगृह्णाति मंत्र विधानात् आश्वलायने जमाने उत्तरतो नीयमाना सु दक्षिणा
 सु सेवे कुर्वित आग्नीध्रिये स्क्रवेण जुहोति। वायव्यं स्तिष्ठतः ददानीत्यग्निं वेदति वायु
 राहतं यति तं त्राहंते ति चंद्रमाः सत्यमादित्यः सोमो मा परत्त सत्यमा परत्त दिशो य
 द्वा स्य दक्षिणा दक्षिणानां प्रियो भूया संस्वाहा। अग्नये वायवे चंद्रमस आदित्या
 या इति दिशो दक्षिणा स्य इदं प्राचिद्येधि प्राचिजुषाणां प्राच्या ज्येष्ठवेतु स्याद्वा ॥
 दक्षिणा स्य इदं यथा यत्नमुप विंश्यानीता गानुमंत्रयेत्तु। क इदं वा प्रतिगृ
 णातु अत्र सर्वे देविः शेष मिडां चाग्नीध्रिये प्रक्षीयुः अध्वर्यु रे हिय जमान। चतु
 र्गृहीतमाग्नीध्रिये जुहोति। यज्ञपतिं मृषय एन साहुः। प्रजा निमिक्ता अनुत्तप्यमा

त

६९

६

नामाध्वेयैस्तोकावपतोरराधश्चक्षुषा एषां मनश्च संधौ रहस्पतये माहिषद्युमच
 मोसं न स्ताभ्यः सृजतु विश्वकर्मो स्वाहा। विश्वकर्मण इदं अपरं चतुर्गृहीतं
 जुहोति। चोरा कृष योनमा अस्ते स्य नमा विश्वकर्मणे सु उवा त्स्मा द्याहा ॥
 विश्वकर्मण इदं अपरं चतुर्गृहीतं जुहोति। अनन्या न्मोम यान्मन्यमानः
 प्राणस्य विहास्मरे न धीर एनश्च कृत्वा न्महि त्वध्व एषां तं विश्वकर्म न प्र
 मुचा स्वस्तये स्वाहा। विश्वकर्म ॥ अपरं चतुर्गृहीतं येष सप्तयं तो न व सून्यानु
 हुः ध्यान ग्रयान्वतं प्यंत धिस्थिमाः इयं तेषां मवयादुरिस्थे स्विष्टिं न स्तां क
 णोतु विश्वकर्म स्वाहा। विश्वकर्म इदं अपरं चतुर्गृहीतं नमः पितृभ्यो अग्नि ये
 नो अरव्य न्ययं स कृतो यज्ञ कामाः सु देवा अकामा वो दक्षिणा न्नी निम
 मान स्तस्मा देन सः पाप विष्टः स्वाहा। विश्वकर्मण इदं ॥ ५ ॥ ॥ ॥

स

६२

आहुयस्त्वाद्यादायचतुर्गृहीतं शालामुखीये जुसेत्यन्वारधेयजमानेयेदे
 वायज्ञहन्ः पृथिव्यामध्यासते। अग्निर्मातेषोरक्षतुर्गृहे मसुवृत्तोवयः स्वाहा।
 अग्नयइदं अपरं चतुर्गृहीतं होतियेदेवायज्ञमुषः पृथिव्यामध्यासते। अग्निर्मा
 वयः स्वाहा। अग्नयइदं आग्नीध्रमेति। आगन्ममित्रावरुणावरण्यारात्री
 णासागोयुवयोयोऽस्ति। नाकं गृप्सुनाः सुवृतस्यलोकेतृतीयेषु अधिरोच
 नेदिवः। चतुर्गृहीतमाग्नीध्रिये जु होत्यन्वारधेयजमाने। येदेवायज्ञहन्ता
 तरिक्षेध्यासते। वायुर्मातेषोरक्षतुर्गृहे मसुवृत्तोवयः स्वाहा। वायवइदं
 अपरं चतुर्गृहीतं होतियेदेवायज्ञमुषां तरिक्षे अध्यासते। वायुर्मातेषो वयः स्वाहा।
 वायवइदं आहवनीयमेति। यास्तरात्रीः सवितदेवयानीरंतराद्यावापृथि
 वीवियंति। गृहेऽश्वसर्वैः प्रजयान्वये सुवोसहाणास्तरता रजांसि चतु

६२
७

स आहुयस्त्वाद्यादायचतुर्गृहीतं शालामुखीये जुसेत्यन्वारधेयजमानेयेदे
 वायज्ञहन्ः पृथिव्यामध्यासते। अग्निर्मातेषोरक्षतुर्गृहे मसुवृत्तोवयः स्वाहा।
 अग्नयइदं अपरं चतुर्गृहीतं होतियेदेवायज्ञमुषः पृथिव्यामध्यासते। अग्निर्मा
 वयः स्वाहा। अग्नयइदं आग्नीध्रमेति। आगन्ममित्रावरुणावरण्यारात्री
 णासागोयुवयोयोऽस्ति। नाकं गृप्सुनाः सुवृतस्यलोकेतृतीयेषु अधिरोच
 नेदिवः। चतुर्गृहीतमाग्नीध्रिये जु होत्यन्वारधेयजमाने। येदेवायज्ञहन्ता
 तरिक्षेध्यासते। वायुर्मातेषोरक्षतुर्गृहे मसुवृत्तोवयः स्वाहा। वायवइदं
 अपरं चतुर्गृहीतं होतियेदेवायज्ञमुषां तरिक्षे अध्यासते। वायुर्मातेषो वयः स्वाहा।
 वायवइदं आहवनीयमेति। यास्तरात्रीः सवितदेवयानीरंतराद्यावापृथि
 वीवियंति। गृहेऽश्वसर्वैः प्रजयान्वये सुवोसहाणास्तरता रजांसि चतु

ॐ ह्रीं तं जुहोत्यन्वारब्धे यजमाने। ये देवा यज्ञं हनो दिव्यध्यासते। सूर्यो
मातेष्योरक्षः० यः स्वाहा। सूर्यो ये दं० ये देवा यज्ञं हनो दिव्यध्यासते। सूर्यो
मातेष्योरक्षः० यः स्वाहा। सूर्यो ये दं० आहवनीयमुपतिष्ठते। ये नंद्राय सम
भरः पयः० स्फुटमेन हविषा जातवेदः। ते नो गन्तुमुत वर्धयेम० सजाताना
॥ अश्वि आधे ह्वेनं। यजमानं प्रांचमी। क्षयति। विसुवः पश्यन्तरिक्षं। सदस्युप
वेशयति। यतः सदस्यैः। यजमानो वदति। अस्मद्वाचा देवत्रागच्छतमधुमतीः प्र
दातारुमा विशतानं बहायास्मो देवयानेन पथेत्सुहृत्तं। केशीदततन्नः
संस्तुतं। अध्वर्युः प्राङ्गनयं नाह। इंद्राय मरुत्वते नु ब्रूहि। तष्टुवा प्रति

६३

प्रस्थातामरुत्वतीपावादायनिक्रामति। अर्धयस्तस्य हस्ता जुहावादायद्वितीयं मरु-
 त्वतीयंतस्मै प्रयच्छति। आश्राण्यक्षौद्राया मरुत्वते प्रथमवषट्कृतं नुवषट्कृतं च स-
 होत्सो जुहुतः। द्वितीये दं० अग्नये स्विष्टकृतं दं० प्रतिप्रस्थाता धैर्योः पात्रे ग्रहस्य स-
 संस्वाकमवनयति। अर्धयुराह। प्रतिप्रस्थातरेतेन पात्रेण तृतीयं मरुत्वतीयं ग्रहं ग-
 हाण। प्रतिप्रस्थाता धैर्यो दक्षिणतः पात्रं परिहृत्योत्तरेण स्वयंदविधानं प्रवि-
 श्य तस्मिं द्रोणकलत्रात् परिष्कृपात्रेण गृह्णाति। मरुत्वाक्षौद्रवषट्कृतं पात्रेणाय-
 पिबासाममनुषधं मदाय। आक्षिंचस्व तउरे मधुमिवाक्षौद्राजसिप्रदिवः
 सुतानां। उप० सीद्राय मरुत्वते जुष्टं गृह्णामि। परिमृज्य सादयति। एष ते यो-
 निरिंद्राय त्वामरुत्वते। अर्धयुः प्रतिप्रस्थानुदक्षिणतः पात्रं परिहृत्य स्वय-

ती०

६३

तिविद्यमाध्योऽनस्यसक्नस्यत्रिष्टुष्टुदसः पितृपातस्य म० प्रीतिमंत्रो ध्यु
 प्रतिप्रस्थात्रोऽनराशंससादनांतं पूर्ववत् अध्वर्युर्ग्रहं दस्येव निधाय प्राडे
 स्यभुक्कपात्रमाददानाह। उन्नेतयं देमं माहं ग्रहं गृह्णाम्यथोदं चरा
 जानं पूतभूतमाभिसंपावयता द्वा राशिर्द्राणकलरां मृष्टान्युज्जता त्रिद्राण
 कलशापरिष्पुपात्रे पागदं क्तातिमहाऽर्द्रद्रोयोजसापुर्जन्यो वृष्टिमां
 द्रवास्तोमैव तस्य वावृधो उप० सिमहं द्रायत्वा जुष्टं गृह्णामि परिमृज्य
 सादयति एष ते यो निर्मेहं द्रायत्वा उन्नेता पूतभूतिपवित्रं वितत्यद्राण
 कलशमवनीय मृष्टान्युज्जति। अध्वर्युः पूर्ववत्तोत्रमुपाकुर्यात् आह। अग्नि
 घोतारोमिषु पाताग्नीदाशिरं विनयो लूरक्लमुदाद्य प्रतिप्रस्थातवोरूपमे

६४

२४ अग्नीन्मुसले नो लूरक्लमुच्चैर्वा दयत्यास्तोत्रसमाप्तेः ॥ २

ककपालं निर्वपसौम्यस्य विधिः। प्रतिप्रस्थातनेष्टादयो आवक्षिष्वमिति
 शुष्का सिषवकुर्वत्यास्तोत्रसमाप्तेः। अध्वर्युरग्नीत्सवनीयान्निर्वपा आग्नी
 धः स्तोत्रसमाध्यनंतरमाभिक्षावज्ञे सवनीयान्निर्वपति प्रातः सवनवत्।
 अध्वर्युरिडादेव हूरित्यादिप्रतिगारो मध्यमेन उक्थं वा चित्रास्वप्रायश्चित्ते अंते
 त्तो। माहेंद्रमादाय होमांतं पूर्ववत् नाराशं सानुकंपनां महेंद्रायेदं० उर्वस्यः
 पितृभ्य इदं अपठपश्यत्यप्रतिप्रस्थातानेष्टोन्नेता। अग्निनेयमैंद्रस्योयं ग्रहं क्रमेण
 मादत्ते। प्रतिप्रस्थाता आग्नेयमीक्षते। अग्नेतज्जस्वितेजस्वीत्वं देवेषु
 यास्ते जस्वंतं मामयुष्मंतं वचस्वंतं मनुष्येषु कुरु। जुहोति। दीक्षार्ये चत्वा
 तप सध्वने जस जुहोमि स्वाहा। अग्नये तेजस्वत इदं० यजमानं वाचयति।

५ उक्थं शायजसोमस्येति प्रेषः

मयि

यजमानो धर्युमुपहूयागतेयं ~~सक्षयति~~ सक्षयति। मयि मेधां मयि प्रजां मय्य
मिस्ते जो दधातु। एव मे द्रां मयि मेधां मयि प्रजां मयी द्र इन्द्रियं दधातु। एव मे
यी मयि मेधां मयि प्रजां मयी भ्राजो दधातु। इति यथा श्रुत पक्षे यथानि
मित्तं सक्षयते होमा सिष्वक् सक्षानंतरं यजमान सक्षयति चोभिषु उप
हवः। च मसान्माजी लीये प्रक्षाल्य मेत्रावरुण च मस प्रमुरवासादनादि
प्रतिप्रस्कातरूपेण न ग्रहणारमै हिय जमानेति प्रेषांतं प्रातः सवनवत् स
वत्रा उप० स देवेभ्य रत्वा० युष दूद्रायत्वा जुष्टं गृह्णामि। परिमृज्य सादय
ति। एष ते यो निरिंद्रायत्वा। प्रतिगरो मध्यमेन। उक्थं वाचि। हो मे दूद्राय दं०
रुद्रव दूपास्य० स दूद्रेण पीतस्य म० सि। सोमा वरोहणं नास्ति। अधर्युः प्र
तिप्र० नेति प्रेष्य यजमाने न स ह हविर्धानं गत्वा तान माधवनीयं कृत्वा व

सतीवरीरेकधनान् सर्वशोवनीयम् प्लुयथायतनं न्युञ्जति। निर्गमानां तं
समानं॥ ॥ इति माध्यंदिनं सवनं॥ ॥ प्रवेशो माध्यंदिनं सवनवत्। अध्व
युज्राडायन्नाह। आग्नीतरिश्रयणमयं हरप्रतिप्रस्थातराशिरमानयश्रुता
नैक्यमादित्यग्रहाय दध्याहरे हि यजमान। यथा संप्रैषंते कुर्वति। यजमा
नेन सह पूर्वया द्वाराहविर्धानं गलोपां श्रुपान्ने स्थापितं श्रुमृजीषे प्रक्षि
प्य होतृचर्मसे आधवनीयापोवनीयं तं चर्मणि निधाय। निग्राभ्यां स्थ
पितृषदन्। इति यजमानं वाचित्वा यजमानाय प्रदाय यं कंचिद्भावाणामा
दत्ते। देवास्यत्वा० ददे। अग्निमंत्रयते। ग्रावास्यध्वं हृष्टिवनिं। होतृचर्मसे
यासिर्ऋजीषमुपस्तरजति। श्वात्रा स्थ० पिबतु। संप्रयौति। यत्ते सोम०

६६

यि

६६

स्थालीस्थस्यरांस्तृतीयभागांतयेवग्रहाति। कदाचनस्तरी
 रसिनेंद्रसश्र्वसिदाश्रुषे। उपोपेनुमघवन्भयइनुतेदानंदेवस्यपृ
 थसो। उ० स्यादित्येभ्यस्वाजु० मि। बहिषीअंतर्धायश्र तातंकेनश्री
 णाति। कदाचनप्रयुष्टस्फेनेनिपासिजन्मनी। तुरीयादित्यसवनं
 तद्रंद्रियमातस्यावमृतं दिवि। उप० स्यादित्येभ्य० मि। अपोधृत्यव
 हिष्यादिसंस्थाल्याधंग्रहाति। यशोदेवनाप्रत्येति सुम्नमादिया
 सोमवतामउयंतः। आबोवाचीसुमतिर्वचसाद० होश्र्विद्यावरिनो
 वितरासत। उ० स्यादित्येभ्य० मि। उपांशुसवनस्यस्फूकप्रदेशेन
 ग्रहमाहलोडयति। विवस्वआदित्ये षते सोमपीथस्ते नमंदस्वतेन

६७

१२

तप्यत्प्यासमनेवयंतर्पयितारोयादिव्यावृष्टिस्तयात्वाश्रीणामि। उ
 पोशसवनमुधम्यदशापवित्रेणापरिवेष्ट्यतेनग्रहस्याधस्तादा
 हंति हि श्र्वतुर्वीयथा सोमेर्उसिर्भवति बहिश्चनपतति। आसमुद्रा
 दांतरिक्षात्प्रजापतिरुदधिं च्या च्यावयाती३ः प्रस्नोतुमरुतोवर्षयंत
 न्नंसयएधिवीधिं धिंदिव्यं नमः। उ० द्रोदिव्यस्यनोदेहिशानो विसृजा
 दृतिं। उपांशुसवनंदशापत्रिणापरिमंज्यग्राविसप्रक्षिप्यद्वयोविव
 त्यग्रहं बहिषाध्विद्योतिष्ठन्नाह। आदित्येभ्यः प्रियेभ्यः प्रियधाम
 न्यः प्रियं व्रतेभ्यो महस्वस्वरस्यपतिस्त्यउरारंतरिक्षस्याध्यक्षेभ्यो नु
 ब्रूहि। अस्याक्रमणा दैवआदित्येभ्यः० सेभ्यः प्रेष्यावषट्कृते बहिरगौ

३

६८
 न्यू
 प्रास्यजुहोति॥ आदित्येभ्य इदं० अनवेक्ष्यमाणाः पर्यावर्तन्ते। प्रतिप्रस्थाता
 तस्मात्पात्रमादत्ते। अध्वर्युः श्रुतांतं क्यशाखांतं ध्वं प्राक्षिपति। यजमानस्त
 स्त्रीमुपवेशानिरस्यति। प्रतिहताक्षतस्ततिपवित्रेवितेते उन्नेताऽधवनीयात् द्वौ
 नोदयनौ॥ ततस्तथवनयति। अध्वर्युः श्रयणगतं सेमिपात्रांतरेवनयति।
 प्रतिप्रस्थातादित्यस्थालं सोपशायामादत्ते। उन्नेतेदचनमाधवनी
 यात्॥ प्रातःसवनं च द्वाराचतुष्टयेनाग्रयणं गृह्णाति॥ पात्रांतरेणेकादि
 त्यस्थाल्यान् सोपशयेनान्योदचनेनान्या॥ सवनं स्वरेण हिकारादि। पू
 नस्ततोदशापवित्रमपनीय बरिषी अंतर्धायान्वारुधायां पेत्यामाशिर
 मवनयति॥ प्रत्युवंसवंतिवा॥ अस्मेदेवासेवपुषे किंचित्सतयमाशिरादप

वोचः। फलके अभिमृशति। धिषणो वी० सिष्टेवाचयति। अवीवृधं०
 यसोमं आहरोपसृज। उपर्यर्धं होतृचमसे नृजीषं परिप्राचयति। प्रा
 गपा० ध्वर। नृजीषं चर्मणि धायान्वारुधायां पेत्यामाशिर
 निःस्त्रावमभिषुणोति। एवं त्रिभिर्ग्रासवर्जमेवं चतुर्थी। पूर्ववत्संभरण्यं
 संभृत्योन्नेत्रे प्रयच्छति। उन्नेता पूर्ववदाधवनीयेवनयति। एवमाहरोप
 सृजेत्यादि द्वितीयमेवं तृतीयं। नृजीषं दशापवित्रेण परिवेष्ट्योन्नेत्रे प्र
 यच्छति। तदुन्नेताधवनीयेविशाल्यप्रपीड्यांतरेणेष्ट उपरिनीलानीडे प्रा
 तःसवनीयेन नृजीषेण सहसादयति। परिश्रयणवसोभ्यां हविर्धानि
 दीरौ परिश्रयति। अध्वर्युः शिदित्यस्थाल्यां सोपशये पात्रे आदित्य

सः।

ती वाममंशुतः पुमान्मुत्रो जायते विंदते वस्वथु विश्वे अस्मा^{पा} रधते गृहः आशु
दीयादं पती वाममंशुतां मरिषो राय सचता समौ कसा। य आसि चक्षुः दुधं
कुभ्यां सहेषेन यामन्त्रमतिं जरातु संपिग्रः की पीवय्य स्य जाया पावानः पुत्र अ
कृशासो अस्य सहजानि र्यः सुमरु वस्य मानि दूद्राया शिरः सहकुभ्यादात्।
आशीर्मनुजमुत सुप्रजास्त्वामिषं दधातु द्रविणः सन्वसं संजयेन्क्षेत्राणि
सहसा हि मिद्रक एवामे अन्या अधरान्त्सपत्नीन् ४॥१॥ बर्हिषो अपो धृ
त्यस्तमोति परिपुपात्रं जास्पद्रसानि नुमत्रयते। द्रुसश्च स्कंदयस्ते द्रुप्ते
यो द्रुप्ते यस्ते द्रुप्ते इति। आधवनीयमपि मशति। उ० सीदो यत्वा। पूत
पतं उ० सि विभ्वेभ्यस्त्वो देवेभ्यः। उनेतः प्रा० न्युञ्जतात् सतथा करोति। प्रातः

६९

तः सवनवदन्वारभ्यगत्वा ॥ इदं तृतीयं सवनं कवीनामृतेन ये च भुसमेरयंता ॥
 ते सौधन्यनाः सुवरानवानाः स्विष्टिनोऽसि वसीधो नयंतु स्वाहेत्यध्वयो हेमिमं
 त्रः सौधन्यनेभ्य इदं ॥ उपाकरणं तं वाध्यं दिनसवनवत् ॥ स्वरिंदं सत इति
 ब्राह्मणोजपः ॥ नवम्यां प्रसूताया वाचयति ॥ सधासि जगती छंदा अनुत्वारभे
 स्वासिमा संपारय ॥ अग्निहेति ॥ वृत्ता ॥ साम्नां ते आह ॥ अग्नीछालाका निहर
 बर्हिस्तीह पुरोडाशा ॥ अलंकुरु प्रातिप्रच्छातः पश्यौ संवदस्व ॥ अप उपस्य
 इयेहियजमान ॥ तेन सह पूर्ववा दाराह वधानि गत्वा सर्वसोममुपतिष्ठते ॥ विष्टो
 व त्वं ॥ अक्षितं ॥ प्रातः सवनं छालाकां देभा निहृत्य धिक्वाय व्याघारणं पृथ्या
 स्मरणं ॥ ब्रह्मयजमानो दक्षिणे नाहवनीयमुपविशतः ॥ अध्वर्युरग्नीदुतरं व
 ह्निपसादयति ॥ त्रेष्यति ॥ उत्तरं बर्हिस्पसादनादिवक्षः परिहरणं तं पशुवत् ॥

६९

३५

शतः। आग्नीध्रीये अग्नीत्। अधर्यु रिउं प्रेष्यतत्रेवं स्तुत्वा। ह। उन्नीयमानेभ्यो
 नुद्धं अहि होतुश्चमसमनूनाय ध्वंती वां आशीर्वितः सोमं प्रमावया चमसाध
 यवउनेचा हतेन एत भूतसोमेन होत चमसप्रमुखानुनीय किं विहा शिरमव
 नीयोत्तर वेद्यां सादयंति। अधर्यु होत चमसमादाया प्रवणा दो। ततीयस्य
 सवनस्य मतो विष्णुमतः प्रभुमतो वाजवतः सवित मतो बृहस्पतिवतो विश्व
 देवव्यावतस्तीवां आशीर्वित इन्द्राय सोमान् प्रक्षितान् प्रेष्या वषट् कृते जु
 होति। त्रये नाय पत्न्ये स्वाहा। चमसां जुह्वति। इन्द्राय दं। अनुवषट् कृते जुहो
 त्। तं पंतां होत्रामधो र्धे तस्य स्वाहा। चमसां जुह्वति। अग्नये स्विष्टकृत इ
 दं। अधर्यु राह प्रेतु होतुश्चमसः ऽवः सह त्स कृदाशीर्वितो। न्युनीयोपा
 वर्त्तधं। यं निहोत्रादिचमसाः होत्रकाणां चमसा धर्यवः सह त्स कृतमाहु

क्रधमु
 नेतः २

७०

१५

नीय किं विहा शिरमवनीयोत्तर वेद्यां सादयंति। अधर्यु मैत्रावरुणा च
 मसमादाया आवणा दो प्रशास्त्य ज। वषट् कृते जुहोति। विष्टताय धर्मणे
 स्वाहा। इन्द्राय मित्रावरुणाभ्यामिदं। ब्राह्मणां सुमिनः। परिधये जनप्रथ
 नाय स्वाहा। इन्द्राय बृहस्पतिभ्यामिदं। पोतुः। उजै होत्राणां स्वाहाम
 रुद्रय इदं। नेष्टः पृथसे होत्राणां स्वाहा। इन्द्राय बृहस्पतिभ्यामिदं। त्व
 ष्ट इदं। अष्टावक्रस्य। प्रजापतये मनवे स्वाहा। इन्द्राय विष्णुभ्यामिदं। आग्नी
 ध्रः। नक्तम तपाः सुवर्वा इ स्वाहा। जातवेदसे अग्नये इदं। सर्वत्रानुवषट्
 कारे। तं पंतां होत्रामधो र्धे तस्य स्वाहा। अग्नये स्विष्टकृत इदं। हरंति
 चमसान्। अधर्यु रयेण होतु रूप विरया पृष्टो अयादित्याह। पूर्वाजनादि
 पूर्ववादिदो मुपहूय प्राश्नंति माजयंते। आश्वलायने यजमाने होतुरवांतरे

७१ नव

ल्लाप्रारानमात्रं न त्रिडां प्राप्तिं ति। प्राशित्रं परिहृत्य। फलीकरणेनोपचमसान्भक्षयति
माध्यंदिनसंवत्। मक्षीह० क्वचिसे। आदित्यवृद्धणस्य सोमदेवतेमक्षिविदस्तृतीयस्य
सर्वनस्य जगती क्व दसु इद्रपी० मित्यध्वोदीनां मंत्रः। नारासससादनांतरसमाना
बोधायनेयजमाने सर्वचमसिनः प्रोचीना वितिनः स्वस्वचमससमीपे चोत्थी नूपुरो
डाशत्रकलान् प्रक्षिपंति। अध्वर्युः प्रतिप्रस्थातारो होतृचमससमीपे। अध्वर्युः स्वस्व
एनुमंत्रयते। प्रतिप्रस्थाता चान्यस्वस्वस्थाने उपविश्य। अत्र पितरो यथाभागं मंदधुः।
यज्ञोपवीतिनोपस्थराति। आग्नीध्रयजमानो हविः रोषान् प्राप्नोति। अन्विकाय
नेयजमाने सर्वचमसिनः स्वस्वचमसां दक्षिणतः पुरोडाशस्य मृदुतमोद्देशाच्च
नूपिडान् यज्ञोपवीतिनः प्राड्भुरवाः स्वस्वपितृभ्यः क्षिपेयुः। अत्र पितरो मादय
ध्वयथाभागमावृषाय धुः। जीवे पितृका अपि कुर्युः। अध्वर्युः प्रतिप्रस्थातारपि क
चिदिच्छति। तत्र बोधायने अध्वर्यवे होतृचमसां दक्षिणतः। अन्यस्मिन् अध्वर्यवे ७१
१ अध्वर्युः प्रतिप्रस्थातारो आ

१६

अग्नयेडागस्य रुविषो लुप्र३ हि। अग्नयेडागस्य रुविः प्रस्थितं प्रेष्य। अग्नयेरहं
देवयज्येयो द्रियावी। न्यासप्रतिविशेषः। आग्नीध्रः प्रातिः सवनवत् सवनीयानां सो
दयति। यन्मैअग्न० उपस्थे ॥ अध्वर्युः प्रातः सवनवत्प्रचरति॥ तृतीयसवनस्येंद्राय स्य
पुरोडाशानामवदीयमानानामुप्र३ हि॥ तृतीयसवनस्येंद्राय पुरोडाशान् प्रस्थिता स्य
नूप्रेष्येति विशेषः। होतृसमीपे डडा प्रेषणांतं समानं॥ प्रतिप्रस्थाता पाणी संमृ
त्रयजालां मुखीयस्य पुरस्तान्तेषु स्पर्शं चरुच्छालीमग्निहोत्रहवणीं शर्पकृष्ण
जिनं शम्पामुत्तरवत् सुशालं मेक्षणं दास्पात्रां प्रणता प्रणयनं च सादयित्वा
पवित्रे कला प्रकृतिवत् प्रणयनं कृत्वा नरवेदे रत्नरत्ने आसाय मंत्रेणाग्नि
होत्रहवणीं शर्पचादाय॥ प्रत्युष्टु रक्षः प्रत्युष्टु अरातयः॥ प्रकृतिवन्निर्वापा
दिसमानमाश्रयणात्॥ सोमो देवता॥ सर्वतृष्णी वा ब्रह्मयजमानो सदस्युपवि

५६

नेष्टुचमसादक्षिणात् सव्यावतः सर्वे आग्नीध्रायं प्राप्य हविः शेषमिच्छां च प्राप्नु-
ति ॥ नमर्जने ॥ पत्नी राले हविः सर्वं यथायतनमुपविशति ॥ अध्वर्युः
प्राडायनाह ॥ देवाय सवित्रे नु ब्रूहि ॥ प्रतिप्रस्थातारं तयमिपत्रिणासा वि-
त्रमाग्रयणात् ग्रहं गृहीत्वोपास्वमासीदः ॥ प्रतिप्रस्थातां तयमिपत्रि आग्रयं प-
म पादुहति ॥ वाममध्यसवितर्वामिन्वेदिवेदेवेवाममस्मक्यं सावी ॥ वा-
मस्य हि क्षयस्य देवस्तरे रयाधिया वाममाजं स्याम ॥ उ० सि देवाय त्वा सवि-
त्रे जुष्टं गृह्णाति ॥ मयं हि मज्यात्सादनामा वातं ॥ अध्वर्यु प्रतिप्रस्थातुं सा-
दुहमादायोऽश्रवणादौ देवाय सवित्रे प्रेष्य ॥ वषट्कृतं जुहोति ॥ देवाय स-
वित्र इदं ॥ नानुयषक्कारः ॥ सरोषेतस्मिन् पूतकृतः परिफुपुपात्रेण गृह्णाति ॥

७२

उप० सिसुशर्मसिसुप्रतिष्ठानो बृहदुदेनमो विश्वेभ्यस्त्वोदेवेभ्योऽनु० मि॥ प
 रिमज्जसादयति। एष ते यो निर्विश्वेभ्यस्त्वादेवेभ्यः। स दोगत्या आगतोऽस्मीति
 होतारमुक्त्वा पराङ्मुखा इडादेव हूरित्यादि पूर्ववत्। प्रतिगरुत्तमेन। उ
 क्यंवाची द्रायरास्त्रप्रायश्चित्तं॥ प्रतिप्रस्थाता एकमात्रदशानि रिति श्रुत्वा द्विदे
 वत्पपात्राणि मार्जलीये प्रक्षाल्य यथास्थानं निदधाति॥ बोधायने
 यजमाने प्रद्यावायज्ञे रित्यादिषु यावदाहावं अवस्यन्ते ओषामोदेवे इ
 प्रणवे प्रदामो दे इव॥ तद्राधोऽग्नेत्येतादौ तदुभयतो ममामोदेवेति ३
 यावदाहावमेवं वैश्वदेवमादाय होमांतं पूर्ववत्। नाराशंसानु कंपनं। वि
 श्वेभ्योदेवेभ्य इदं॥ काव्येभ्यः पितृभ्य इदं॥ अनुवषट्कारेणानु कंपने॥ अध्वर्युः॥ ७२

१० उपरिष्ठाऽनुगन्तव्येष्टवयागकरणाभावपक्षे तस्थाने सुबाहुसाभिजुहोति विष्टो तृजोः स्वाहा १
 ११ विष्टो वदं ॥ श्रीध्वयोरपि प्राचीनावीतमस्याक्रमणादौ। सोम्यस्य मज्जनसु
 वाकुलिः। वषट्कते दक्षिणपूर्वार्धे जुहोति न सुवाकुलिः। सोमाय
 दं। सोमस्याहं॥ यान्नादोस्त्यासं। यन्नोपवीति नोपस्पृशंति॥
 अध्वर्युः पूर्ववच्चतुर्गृहीतं जुहोति। विष्टवदं० दक्षिणस्य० सेदं॥
 चरुमध्ये गर्तं कृत्वा प्रसृतमाज्यमानीयो द्वातृव्यतिरिक्ताः स्व
 शरीरछायामवेष्टंते। यन्मे मनः परागतं यद्दामे अयं रामतं। रा
 हा सोमे तत्तदयमुस्मा सुधारयामसि। उद्गातृभ्यो हरंति। आ
 श्वलायने यजमाने होतृव्यतिरिक्ता अवेष्ट्या हरंति। होत्रास्तृ
 स्येव स्वोक्तरित्या वेष्टणादिकृत्वा ध्वर्यवे दत्ते ध्वर्युर्होतृभ्यो ७३

दद्यात्। प्राङ्गायन्नाह। प्रतिप्रस्थातृरुपाऽशुपात्रेण पालीवतमा
 ग्रयणाद्गृहं गृहीतो पाश्वमासीषदः प्रतिप्रस्थाताग्रयणादुपा
 शुपात्रेण गृह्णाति॥ ३०॥ सिबुहस्पतिस्तु तस्य तद्द्रो इन्द्रियावृतः
 पालीवंतं गृहं गृह्णाम्यग्ना ३ इपन्नीवाः। बर्हिषि अंतर्धा य घृतेन
 श्रीणाति। अहं परस्तादहमवस्तादहं ज्योतिषा वितमो ववार। य
 दंत रिक्षं तदु मे पितामहं दहं॥ सूर्यमुत्तयतो ददशाहं स्यात्समु
 त्तमः समानो ना। आपो ह्यस्य बर्हिषी न परिमार्ष्टि। अनासादित
 मध्वर्युरादायाश्चावणादौ। आग्नीत्पालीवतस्य यजवषट्क
 ने जुहोति। सज्जदेवेन त्वष्टा सोमं विवस्वाहा। अग्नये पालीवि

तद्दं० उच्चैश्चर्या० आश्वलायने यजमाने उपांशुचर्या नानुवपु
करः॥ बोधायने उपांशुचर्या नानुवपुचर्या द्वाग्रह मग्नीध्रे प्रयच्छेत्॥ प्रे
षामहा अग्नीन्निष्कृत् पृष्ठमासीदनेष्टः॥ पूनीमुदानयोद्गात्रासं
ख्याप्यापउपप्रवर्तयता दुरुणोपप्रवर्तयता व्रगं कृत्वा रुमु
पप्रवर्तयता द्वागुश्च मस्य मन् नयध्वमुनेतः सर्वशरवराजा
नमुनय॥ मातिरिरीचः॥ प्रतिप्रस्थात होतृचमसेध्रवायाव
काशं कुरुता देही यजमानः॥ आग्नीध्रे णोप दूयस्वेत्युक्ते उपहू
त इति वदेन भक्षयेत्॥ पूर्वया द्वागं राहविधीनं गत्वा यजमानं ध्र
वमुपस्थापयति॥ मूलमसि मूलेमाधा मुखमसि मुखंभूयासं॥

अग्नये र्विष्टकृत इदं॥ काव्येऽप्यः पितृभ्य इदं॥ गृहभक्षणां तं समानं॥
आदित्यवद्रणस्य० जगती छंद सोविधे देवैः पीतस्य० मीत्यध्वर्योर्म
त्रः॥ नाराशं सप्तस्यः पूर्ववत् नाराशं विदस्तृती० सः पितृपी० मीत्य
ध्वर्यु प्रतिप्रस्थात्रोः॥ सर्वमक्षाश्चमसाः॥ प्रक्षाल्य होतृचमसप्रमुखा
नस्तुचां पश्चात्सादयंति॥ अध्वर्युर्होतारं पृच्छति॥ पर्येक्ष्यसि सोम्या ३
न पर्येक्ष्यसी ३ पर्येक्ष्य इत्युक्ते प्राडेत्यचतुर्गृहीतेन यजति॥ घृतस्य
यज॥ अयं मंद्रस्वरेणाश्वलायने यजमाने॥ बोधायने तु चैवेष
दूते जुहोति॥ अग्नय इदं॥ दधि रस्य दं॥ नेयं॥ अध्वर्युः प्राचीना
वीती उपस्तीर्य द्वाग्रवदाय द्विरभिघार्य न प्रत्यनक्ति॥ यजमाना

उन्नेता पूतमृत्सं सर्वसोमं होतृचमसप्रमुखेषु चमसेष्ववनयति होतृ
चमसे स्वल्पमवनयति। चमसाध्यवश्यमसा नुत्तरवेद्यां सो दयंति। पू
र्ववस्तोत्रोपाकरणादि। मुहाहविर्होता० उक्तातेति वेदेत्। निष्ठापन्नेज
नीहस्तां पत्नी मुक्तातां मवेक्ष्य वाचयति। चमसे स्पते विश्वावसो वृक्षि
धावतस्तवाग्नेवाभीरनुसंदशि विश्वारेताः सिधिषीयागन्देवान्यसोनि
देवीदेवेष्वो यज्ञमसिषन्तस्मिन्सु न्वतियजमानो अशिपुः स्वाहा कृताः
समुद्रेषागंधर्वमतिष्ठतानु। वातस्य पत्न्यन्निउद्दिताः। उक्तात्रासजायां
कृतायावस्त्रमीषदपसार्य उरोर्मूले पन्नेजनीरवनयति। अर्धयुरिउदे
वहूरित्यादि पूर्ववस्त्रतिगृणाति स्यादुक्किलायमिति चतसृणां मवसाने

७५

मोदामोदेवप्रवेणवेमोदामोदेवोमितिप्रतिगरः। तासामाहावोत्तरप्रणव
 योःॐ मोदामोदेवोशोसामोदेवामोदामोदेवोशोसामोदेवेतिवा॥ मद्र
 तिगरप्रणवप्रतिगरप्रणवयोःप्लुतादिप्रतिगरापवादयोर्मिथोबाधक
 त्याभावात्। बोधायनेयजमानेचेतसृणोमोदामोदेदुवेतिप्रणवेप्रतिगरः। प्रभयतो
 ॐ प्रतिप्रस्थातातंतुंतन्वन्नितिः॥ त्वाहस्ताभ्यां क्रवमांते। द्यावापृथिवी १८
 भ्यां त्यापरिगृह्णामि। स्थानाच्चात्तयति। विश्वेत्वादेवायैश्वानराः प्रधाव
 यंतु। उचरवेदिमानयति। दिविदेवांदृष्टं हांतरिक्षेवायांसि पृथिव्यां
 पार्थिवान्। होतृचमसेवनति। क्रवं क्रवेण हविषा वसोर्मनयामसि॥
 यथानः सर्वमिज्जगदयक्ष्मं सुमना असत्। यथानं दृष्टुं दिशः केव

७५

निर्गच्छन्ति ॥ ॥ इति तृतीयसवनं ॥ आश्वलायने यजमाने न निर्गता
 नां जपांतं पूर्ववत् ॥ अग्नीधो ययजानं गारानीत्यादि स्फुग्निभोकांतम
 ग्नीधोभीयवत् ॥ अग्नीधो यादं गाराहरणं ॥ उज्जिति वाचने आज्यपा
 गानंतरं ॥ अग्नेरहं ॥ वनस्पतेरहं ॥ इंद्रस्य वसुमतोहं ॥ इंद्रस्य रु
 द्रवतोहं ॥ इंद्रस्यादिस्य वतस भूमतो विष्णुमतो वाजवतो बृहस्प
 तिवतो विश्वदेव्यावतोहं ॥ मिति विशेषः ॥ देवानामाज्यपानामिस्या
 दि ॥ स्कचो विमुच्याह ॥ उन्नेतर्ग्रहस्ते प्रचर ॥ उन्नेता द्रोणकलशे आ
 ग्रयणसं सर्वसोमं गृह्णाति ॥ उ० ॥ सिंहारिरसि हारियो ज नो हयोः
 स्यातावज्रभर्ता पृश्नेः प्रेता तस्य ते देव सोमेषु यजुषः स्तुतस्तोम ॥ ७६

स्यशस्तो च स्य हरिवतं ग्रहं गृह्णामि ॥ बर्हिषि अंतर्धाय धानाभिः श्रौणाति ॥
 होरिहृयोर्धानाः ॥ आपो ह्यस्य बर्हिषी द्रोणकलशमादायोत्तिष्ठन्नाह ॥ इंद्रा
 य हरिवते धानो सोमाना मनुब्रूहि ॥ त्रिरसि वस्त्रो परिग्रहं निधाय दक्षिणं पा
 दं पूर्वतः कृत्वा स्वयमपरतः कृत्वा श्रावणादौ ॥ इंद्राय हरिवते धाना सोमा अस्थि
 तान् प्रेष्य ॥ वषट्कृते जुहोति ॥ सह सोमा इंद्राय स्वाहा ॥ इंद्राय हरिवत इदं ॥ अ
 नुवषट्कारे कृत्वा ग्रहं सदसीनीत्वा स यजमानेभ्य नक्षत्रिभ्यस्तिस्रस्तिस्रो
 धाना ददाति ॥ तैस्तु ज उन्नेतारं उप द्रुथैके कां मुखे प्रक्षिपति ॥ इत्ययं जुषस्ते
 देव सोम स्तुतस्तोम स्यशस्तो च स्य हरिवत इंद्राय तस्य म० मिमनसा भे
 दं कुर्यति ॥ सं बाधनं तद्रसमत्रमिति कल्पः ॥ मुखोदवकीर्य प्रक्षाल्योत्तरवेद्यां
 स्पादक्यंति ॥ आर्या स्नामा पूरयत प्रजया च धनेन च जयजमानो निवप

७७

नकाळवलिस्त्रोधाना आदायांगुल्यंतराकेषु स्थापयति। अधर्युः स्फुटमुद्रा
 जं बर्हिश्चादाये हि यजमाना सदीहविधानयोर्मध्ये नदक्षिणा मुखो गत्वा यज
 मानेना न्यारब्धे हि यजमाने युक्तत्वात्। मार्जालीयधिस्यस्य दक्षिणातः प्राची
 नावीती स्फुटो नो ह्यस्य दक्षिणाग्रं बर्हिस्तीर्त्वा। मार्जयंतो पितरः मार्ज
 यंतो पितामहाः। मार्जयंतो प्रपितामहा इति मंत्रं दक्षिणा पवर्गं मार्जयित्वा।
 प्रथमां धानां ददाति। एतत्ते ततामुक शर्मन्ये चक्षामनु। इति प्रथमं। एतत्ते
 पितामहामुक शर्मन्ये चक्षामनु। इति द्वितीयं। एतत्ते प्रपितामहामुक श
 र्मन्ये चक्षामनु। इति तृतीयं। अर्जयितरो यथाभागं मंदध्वमित्युक्ताद
 ध्वर्यो वृत्त्ययतो पथीति सूर्ये त इति षट्कोत्तरमुक्ता पुनर्दक्षिणा मुखे
 प्राचीनावीती पूर्वव मार्जयित्वा पतिष्ठते। नमो वपितरो रसाय पितरो न

७७

लीः सर्वाः समनसः करतः यथानः सर्वा इति शोभाकं केवली रसेन। अ
 धर्युस्तत्कं प्राचीं दायशस्त्रं प्राश्नितं। होतृचमसमावय होमांतं पूर्ववत्॥
 उच्यते शायजसोमाना। इतरचमसानां होमः। अग्नये वैश्वानराय मरु
 इन्द्रदे० तमे वानुषट् इति होमः। अग्नये स्विष्टकृत० चमसभक्षणं तं
 पूर्ववत्। आदिसर्वद्रुणस्य सोमदेवते मतिविदः० सोमिना वैश्वानरेण
 मरुदिः पीतस्य म० भीत्यध्वर्यवादीनां मंत्रः। पूर्ववदात्मानमभिमृशयना चमसभक्ष
 णाययति। सर्वभक्षाश्चमसाः। चमसाध्वर्यवश्चमसा मार्जालीये प्रक्षा
 ल्यादिः पुरयित्वा तरेणाहवनीयं होतृचमसप्रमुखानुदी चस्थापयति। तेषु तिस्र
 रके तिस्रो देवा कर्तुं पिबन्तुं प्राश्नति। प्रशास्तः प्रसुहि घातः सवनं च

१ अर्धयुः आशिरशारवा प्रहसोपवेषनिरासनां
 १ यजमानेन कारयेत्।

मो वोय एतस्मिन्लोके स्तु युष्माः स्ते नु ये स्मिन्लोके मां ते नु य एतस्मि
न्लोके स्तु यं तेषां वसिष्ठा मूयास्तये स्मिन्लोके हं तेषां वसिष्ठा मूया सं
॥९॥ नमो वः पितरः शुभाय पितरो नमो वोय० या सं ॥ २ ॥ नमो वः पितरो
जीवाय पितरो नमो वोय ॥ ३ ॥ या सं ॥ ३ ॥ नमो वः पितरः स्वधायै पितरो नमो
वो० या सं ॥ ४ ॥ नमो वः पितरो मन्यवे पितरो नमो वोय० या सं ॥ ५ ॥ नमो
वः पितरो घोराय पितरो नमो वो० या सं ॥ ६ ॥ अप उप स्पृश्य यथे तंगष्ठ
ति प्रजापते न त्वं रयीणां यजमानः क्रियां कुर्यादध्वर्युर्मंत्रान्वेद दि
ति कल्पः अध्वर्युराग्नीध्रे देस्क्रवा दुती जुहोति यन्मन्त्रात्मनो मिदा
मृदग्निस्तत्पुनराहर्जा तवेदा विचर्षणिः स्वाहा ॥ अग्नय इदं ॥ पुनर
ग्निश्चक्षुरदात्पुनरिंद्रो बहस्पतिः पुनर्म आश्विना युवं च क्षुरा धत्तम

७८

क्ष्माः स्वाहा। अग्नीद्रवहस्पत्यश्चिष्यइदं० सर्वेअहवनीयेत्रीणिश
कलानिजुहोति। देवकृतस्येनसोवयजनमसिस्वाहा॥ अग्नः यइदं
। मनुष्यकृतस्येनसोवयजनमसिस्वाहा॥ अग्नय० पितृकृतस्येनसोव
यजनमसिस्वाहा॥ अग्नयइदमिति सर्वत्र। स्वस्वचमसा सश्चादुप
विशंति। अर्धयुप्रतिप्रस्थातारो होतृचमसा दवघ्रेण भक्षयंति। अ
प्सुधोतस्ये सोमदेवतेनृभिः सुतस्ये ए य जुष स्तुतस्तोमस्य शस्त्रो
क्तस्य योषुक्षो अश्वसन्नियोगो स निस्तस्य ते पितृभिर्ष्वं कृतस्यो
प। हूतस्योपहूतो भक्षयामि। चमसापः पपरास्योऽकायादित्य
मुपलिष्ठंते। अपामसोमममृता अभूमा दशमं ज्योतिरविदामदे
वान्॥ किमस्मान्कृणवदरातिः किमुधूर्तिरिमृतमस्यस्य। अस्त

७८

नाः हारियो जने सर्वेषां षष्ठविधानास्तत्र कारेण तस्य तस्मात् प्राणम
 क्षरूपेणोक्तत्वात् । अवेक्ष्यते तेनैकवचनस्य हेतुः प्रायश्चित्तार्थतया प्रत्ये
 काभिप्रायतया बोधयते । अतएवापि विस्तृतिप्रयोगकोरैः कारिका
 यां च सोमवेक्षणप्राणमक्षणादिसर्वेषामुक्तं । पिंडीनिधिं तथा द्रो
 णकं च तस्य सोमविलोकनं । अवघ्राणादिसमिदाधानांतं यज्ञपुच्छ
 कमिति । समिदाधानं चात्रावभृथीयमिति ब्रह्मणः । पिंडीनिधिद्रोण
 यज्ञसोमविलोकनं । अवघ्राणादिसमिदाधानांतं यज्ञपुच्छकमिति ।
 समिदाधानं चात्रावभृथीयमिति ब्रह्मणः सोमविलोकनाद्याव
 भृथाचयानि । एतानि कर्माणि समंत्रकाणि कुर्यादसौ होतृवरीरिता

७९

नीतिमेजावसणस्य ते च वरुणक्रमेण सूत्रांतरे तथा दर्शनात् । पूर्वया द्वा
 रानि प्रमंति धिस्थवं तउत्तरेण सर्वा न धिस्थान् ब्रह्मा परया आग्नीध्रो ह
 विधीनस्या परया । सर्वे आग्नीध्रीयं प्राप्य वायव्यस्तिष्ठत आद्रुती जुहे
 ति । अयं पीत इंदुरिंदं मदेधादयं विप्रो वाचमर्चन्ति यच्छन । अयं कस्य
 चिदुद्रुतादभी के सोमो राजान सखायं रिषेधा स्वाहा । सोमायेदं
 इदं राधो अग्निना दत्तमामाद्य शोभगः सह ओजी वलं चादीर्घा युत्वा
 यशत शारदाय प्रतिगृण्णा । मिमह ते वीर्याय स्वाहा । पितृकृतस्ये न
 स्वाहा । यद्वेदिवा अहमजिह्वया गुरुमनसो वा प्रयुती देव हे कन । अ
 रावा यो नो अभिदुक्षु नायत तस्मिन् न देवो वसवो नि धेत न स्वाहा । प्र

मनुष्यस्य आत्मसूतस्य एनमरन

सोवयं स्वाहा

२ अग्नय इदं आत्मनीषेयं त्रकलान्यध्यादधाति देवकृतस्ये स्वाहा ३

निमंत्रं द्रोणकलशाङ्गनागहीत्यावेक्षंते। आपूर्णं स्नानमाधरतयतप्र
 जयाचधनेन च। इन्द्रस्य कामदुधास्तु कामान्नेधुङ्। ध्वं प्रजां च पशूंश्च। तू
 क्षीमवघ्रायांतः परिधिदेवे निवपेयुः। अंसर्वे आग्नीयं गच्छंति। चमसि
 नस्तु सरयावर्तो भूत्वा तीर्थदेशं गत्वा पश्चात्स्यस्य चमसस्योपवि
 श्य तस्मिन् दूर्वा निष्पीड्य तां आपस्त्रिरपसव्यं दक्षिणेः पाणिभिश्चासा
 नं पर्युक्षंति स्वधा पित्रे स्वधा पिता महायस्वधा प्रपिता महाय। प्रति
 मंत्रं। यस्य प्रेतास्तु यो मवेयुः स एव कुर्यान्तान्यः। दक्षिणे न पाणिना
 स चर्मणा अगो गहीत्या वजिघ्नंति। असुधृतस्य देवसोम ते मतिविदो
 नृभिः। असुतस्य स्तुतस्तोमस्य शस्तोक्तस्येष्टयजुषो यो भक्षोगो

मिते एते नैवाहवनीयं। अग्नीध्रं गत्वा सर्वे दधिस्तोका नमश्चयंति। द
 धिकाणो गारिषतू तत्र स्या एव सरव्यविसर्जनं जपंति। उष्मा कवीयु
 रानासत्या त्वधर्मणस्पती। सत्यस्य धर्मणस्पते विस्वरया निस्व
 जामहे। आश्वत्थाय नैयजमाने उन्नेत्रा हतं द्रोणकलशमिका मि व
 प्रतिगृह्य होत्रोन्नेत्रादीमुपहृत्य तूक्षीमवेक्ष्य प्राणभक्षं भक्षयति। ह
 रिवतस्नेहारियो जनस्य स्तुतस्तोमस्य शस्तोक्तस्येष्टयजुषो यो भ
 क्षोगो स निरश्वसनि सस्य त उपहृतस्योपहृतो मक्षयामि। तूक्षी
 मुत्तरं भक्षयति। प्रतिवषट्कारं स क्षणं तूक्षीमुत्तरमिति सूत्रात्
 द्रोणकलशं दत्त्वा मुखं हृदयं च पूर्ववदभिमृशेत्। एवं सर्वं यजमा

सनिश्चयसनिस्तस्य तउपहृतस्योपहृतो भक्षयामि। चमसानप्यात्सं
निनयंति। माहं प्रजां परासिचंयानः सद्यः वरी स्वनः। समुद्रो वो निनया
निस्चंयाथो अपीय। नृमि तंगता आवो भिमृशंति। अष्टायं वो मरुतः श्लो
क एव ण विष्णु निषिक्तपा मवोभिः। उत प्रजायै गृणते वयो धुर्य्यं यं पा
तस्वस्तिभिः सदानः। आग्नी ध्रीयं गच्छंति। सर्वे दधि दूप्सान् प्रोश्नी
युः। दधि काव्यो अ०। तारिषत्। आचम्य तानूनं भिरन्योन्यहस्तप
शनेन विस्मृजंते। उभा कवी युवाना सत्या दा धर्मण स्वती। परिसस्य
स्य धर्मणा विसरव्या निस्मृजामहे। अध्वर्युः प्रदक्षिणमावस्य प्र
त्यकुः दुस्य शाता मुरवी ये पुराण माहं पसेवा पशुवत् पत्नी संया

ज्योत्स्नस्वले मुखे इति कुत्वा प्राडे. स्वध्रु + वाभाष्याय्यदार्शपूर्णमा
 सिका न्याभाषितमिस्मादिप्रायश्चित्तानि कुत्वा स्त्रवेण ध्रुवाज्यादृष्टा
 विंशतिं जुहोति। ब्रह्म प्रतिष्ठा मनसो ब्रह्म वाचो ब्रह्म यज्ञानां हवि
 षा भाज्यस्य। अति कं कर्म णो यच्च हीनं युजः पर्वणि प्रतिरन्नेति कु
 ल्ययन्त्वा हा कृता कृतिरेतु देवा न्त्वा हा। यज्ञाय ब्रह्मण इदं। आ
 श्रावितम० देवा न्त्वा हा यज्ञाय देवेभ्य इदं। यद्वा देवा अतिपादया
 नि वाचचित्प्रयत्नं देवहेतुनं। आराधो अस्मां अभि दुष्टु नायते
 न्यन्त्रास्मन्मरुतस्तन्निधेत न स्वाहा। देवेभ्यो मरु इन्द्र इदं। तत्तं
 म० आपस्तदुता यते पुनः स्वादिष्ठाधीति कच आ यशस्यते। अथ

समुद्र उत विश्वसेषजः स्वाहा कृतस्य समुत्पन्नं तत्पुत्रवः स्वाहा कृतस्य
इदं० उदुयंतमसं स्पर्शितं पश्ये तो ज्योतिरुत्तरं० देवं देवत्रासूर्यं मगं न ज्यो
तिरुत्तमं० स्वाहा० सूर्या येदं० उदुयं जात वेदसं देवं वहंति केतवः० दृशे
विश्वाय सूर्यं० स्वाहा० सूर्या येदं० नित्रं देवानां मुदगा दनीकं चक्षुर्मित्र
स्य वरुणा स्वाग्नेः० आ प्राद्या वा एधि वी अंतरिक्षं० सूर्यं आत्मा जगत
स्तस्य शुषं स्वाहा० सूर्या येदं० इमं मे वरुण० च के स्वाहा वरुणा येदं०
तत्तया मित्रं० मोषि स्वाहा० द्योर्वरुणा येदं० त्वं नो अग्ने वरुणस्य०
सं स्वाहा० जग्ती वरु० त्वं नो अग्ने वमो० धि स्वाहा० द्यो रग्नि वरुणा
भ्यामिदं० त्वमग्ने अयास्य० षड् स्वाहा० अग्नये अथ स इदं० प्रजाप

तेन ह्य० श्रीगणेशाय नमः॥ प्रजापतये नमः॥ इमं जीवेभ्यः परिधिं दधामि
मौषां नुगादपरो अर्थमेतं॥ शतं जीवंतु शरदः पुरु॥ श्रीस्तिरोमस्युदध
तां पर्वतेन स्वाहा॥ मृत्यवे नमः॥ इष्टेभ्यः स्वाहेत्यष्टौ॥ यत इन्द्राय
महेततो नो अभयं कधि॥ मघवन्कृत्स्नितवत नर्तये विद्विषो विम
धोजहि स्वाहा॥ इन्द्राय नमः॥ स्वस्तिदा विशस्यति वृत्रहा विमृधो वृशी॥
वृषेन्द्रपुरन्दर नः स्वस्तिदा अभयं करः स्वाहा॥ इन्द्राय नमः॥ अभिगृ
भिर्यदतो ननु नमोऽप्याय यहरिवो वर्धमानः॥ यदा स्तोतृभ्यो महिगो
त्रारुजासि नृययिष्ठभाजोऽधत्ते स्याम स्वाहा॥ इन्द्राय हरिवत नमः॥
आनां तातं यदा ज्ञाते॥ यदा स्यात्क्रियते मिथु॥ अनेन तदस्य कल्पयत्तु॥

अक्षुरदात्पुनरिदो बहस्पतिः पुनर्मे अश्विना युवं च क्षुरा धत्तमध्वोः स्वा
 हा । अग्नी देवहस्पत्यश्विभ्य इदं ॥ व्याहृतिभिः ॥ ४ ॥ ४० स्वाहा । ब्रह्म
 ण इदं । अवतेहेडो वरुण नमोऽपिरवयज्ञे भिरी मेहेह विभिः । क्षयन् नस्म
 ष्वमसुर प्रचेतो राजन्नेनाऽसि शिशि अघः कृतानि स्वाहा । उत्तमं वरुणा
 शमस्मदवाधमविमध्यमऽश्वयय । अथावयमादित्य व्रते तवानागसो अ
 दितये स्वा म स्वाहा । इमं मे वरुण । तत्त्वा यामि० चतुस्तु वरुणा ये दे०
 एते वारुणाः कल्पसाराक्ताः । यश्चिदिते० । यत्किंच दे० । कित्वा स इ
 त्यन्ये । इमं मे वरुण तत्त्वा यामित्वा नो अग्ने सत्य नो अग्ने इत्यपरे ॥
 तंतुं तन्वन्तु ज० अं ज नः स्वाहा । अग्नये तंतु म द इदं । उद्ध्व्य स्वाग्ने

८३

प्रतिजागृद्ये नमिषा पूर्त्ते सऽसृजे धामयंच । पुनः कृण्वं स्वापितरं
 युवानमन्वाताऽसीत्तु मे तऽस्वाहा । अग्नये तंतु म त इदं । त्रय
 स्त्रिऽशतं तं वा ये वित निरेय विमं यज्ञऽस्वधया ददंते तेषां छिन्नं प्रत्ये
 तदधामि स्वाहा । घर्मे देवाऽअप्येतु स्वाहा । अग्नये तंतु म त इदं । अ
 न्वग्निरुष सामग्रमरव्यदन्वहानि प्रयमो जातवेदाः । अनुसूर्यस्य पुरु
 चा चरश्मी ननु द्यावापृथिवी आततान स्वाहा । अग्नये जातवेद स इदं
 मनो ज्योतिर्जुषतामा ज्यविष्ठि न्न यज्ञऽसमि मंद धातु । या विष्टा उ
 षसो निमृचश्च ताः संदधामि हविषा द्यतेन स्वाहा । उषसे निमृच इदं
 भूरग्नये च पृथिवी च महते च स्वाहा । अग्नये पृथिव्ये महत इदं । पु

महत

८४
सुव

केवायवेचंतरिक्षायचमहतेचस्वाहा। वायवेचंतरिक्षायइदं०। सुव
 रादियायचदिवेचमहतेचस्वाहा। आदियायदिवेमहतइदं०। सुव
 वंश्चंद्रमसेचनक्षत्रेभ्यश्चदिग्भ्यश्चमहतेस्वाहा। चंद्रमसेनक्षत्रे
 भ्योदिग्भ्योमहतइदं०। सप्ततमग्नेये० नस्वाहा। अग्नेयेसप्तवतइ
 दं०। सप्ततइतिकल्पसारोनेछंति। प्रजापतेन० रयीणां० स्वाहा। प्रजाप
 तयइदं०। आज्यस्थाल्याः सुवेणद्वादशजुहोति। प्रजापतयेस्वाहा।
 प्रजापतयइदं०। हिरण्यगर्भायस्वाहा। हिरण्यगर्भायेदं०। भृगूणां
 पतयेस्वाहा। भृगूणांपतयइदं०। अंगिरसांपतयेस्वाहा। अंगिर
 सांपतयइदं०। भूरग्नेयेवेतिचतस्रः॥ ४॥ व्याहतयश्चतस्रः॥ ४॥

८४

धमा

हिवेत्थयाथातयः स्वाहा। अग्नयइदं०। पुरुषसंमितोयज्ञोयज्ञः पुरु
 षसंमितः अग्नेतदस्यकल्प० तयः स्वाहा। अग्नयइदं०। यस्याकृत्रा
 मनसादीनदक्षानयज्ञस्यमन्वतेमर्तासः॥ अग्निष्टोताकृतुविदिजा
 नन्यजिष्ठोदेवाः॥ सुतुशोयजातिस्वाहा। अग्नयइदं०। ध्रुवाज्यास्त्रेवे
 णसमिधायेकः। पुनस्त्यादित्यारुद्रावसवः समिधतांपुनर्ब्रह्माणोवसु
 नीथयज्ञैः॥ घृतेनस्वेतनुवोवर्धयस्वसूयाः संतुयजमानस्यकामाः
 स्वाहा। अग्नयइदं०। आज्यस्थाल्याः सुवेणजुहोतीतिकल्पसारः। द्वेस
 रुद्रहोतेद्रुक्षाततः स्त्रेवेणेतन्ये। यन्मआत्मनोमिंदाफूदग्निस्तत्पु
 नराहा। जतिवेदाविचषणिः स्वाहा। अग्नयेजातवेदसइदं०। नैपुर्गि

वीर्याणां स्वाहा ॥ ३ ॥ पूर्वो यज्ञस्य रजसश्चनेता यत्र नियुद्धिः सर्वस्य शि
वाभिः ॥ दिवमूर्धनं संचिदधिषे सुवर्षा जिह्वा मने वल्लषे हव्यावाहः स्वा
हा ॥ ४ ॥ अर्बोध्यग्निः समिधा जनानां प्रतिधेनुमिवायुती घृषासं ॥ यद्वा
इव प्रवथा मुज्जिहानाः प्रक्षानवः सिस्रतेनाक्रमच्छ स्वाहा ॥ ५ ॥ अर्बो
क्षाम कवये मेधाय वचो वंदारु यष्टभा यष्टसे ॥ गरिष्ठिरो नमसारतो
ममग्नौ दिविवरुक्म सुव्यं वमश्चेत्स्वाहा ॥ ६ ॥ जनस्य गोपा अजनि एजा
गृविशग्निः सुदक्षः सुविताय नयसे ॥ घृतप्रतीको बृहतादिविस्पर्शा
द्वमहिमातिपरतेभ्यः शुचिः स्वाहा ॥ ७ ॥ त्वामग्ने अगिरसो गुहाहि
तवैव विदंश्चि श्रियाणां वनेवने ॥ सजायसे मध्यमानः सहो महत्वा
म

८५

मादुः सहस्रस्युत्रमंगिरः स्वाहा ॥ ८ ॥ यज्ञस्य केतुं प्रथमं पुरोहितमग्निं
नरस्त्रिषधस्ते समिधते ॥ इदं देवा देवैः सरथः स बर्हिषि सीदन्निहोता
यज स्वर्थाय सुकेतुः स्वाहा ॥ ९ ॥ त्वां चित्रश्रवस्तमहवते विशुजंतवः ॥ शोचि
क्षेत्रां पुरुप्रियाग्ने हव्या यवो दवे स्वाहा ॥ १० ॥ सर्वायः संवः सम्यं वमि
षः स्तोमं चाग्नयो वर्षिष्ठाय क्षितीना मूर्जो न प्रेसहस्यते स्वाहा ॥ ११ ॥
सः समिद्यं वसे वृष-नग्ने विश्वान्य र्यजा ॥ ३३ स्वदेवः समिध्यसे स नो
वस्तन्या भरः स्वाहा ॥ १२ ॥ एनावो अग्निं नमसोर्जो न पातमादुवे ॥
प्रियं चेतिष्ठं मरतिं स्वध्वरं विश्वस्य दूतममृतं स्वाहा ॥ १३ ॥ सयो
जते अरुषो विश्वतो जसा सदुदुवत्स्वो दुतः ॥ सुब्रह्मा यज्ञः सुशमी

वसुनां देवः राधो जनानां स्वाहा ॥ १४ ॥ उदस्य शोचिर स्थादा जुहान
 स्यमी दुषः ॥ उद्धमा सो अरुषा सो दिवि स्पृशः समग्निमिधते नरः स्वाहा
 ॥ १५ ॥ अग्ने वाजस्य गोमर्तु ईशानः सहस्राय हो ॥ अस्मे धेहि जातवे
 दो महि श्रवः स्वाहा ॥ १६ ॥ स इ धानो वसुष्क विरग्निरीडे न्योगिरा रेवद
 स्मभ्य पुर्वणी कः स्वाहा ॥ १७ ॥ दी दिहि ॥ १८ ॥ क्षयो राजं नु तत्तना गेव स्तो
 रुतोषसः ॥ सति गमजं सरक्ष सो दह प्रति स्वाहा ॥ १९ ॥ आते अग्न इधी
 महि धर्मं तदे वा जनं ॥ यद स्याते पनीय सी समि द्वा दायति द्यवी षः
 स्तो तृष्य आभरः स्वाहा ॥ २० ॥ आते अग्न रुचा हविः शुक्रस्य ज्योति
 षस्यते ॥ सुभ्य दूद स्म विस्पते हव्य वा इ तुभ्यः दूय त इ षः स्तो तृष्य आ

द्वादश गृहीतेन पंच जुहोति ॥ जातवेदसे सुनः स्यग्निः स्वाहा ॥ जातवेदस इदं
 मनोज्योतिर्जुहोष ॥ न स्वाहा ॥ उषसे निमुचे इदं ॥ भूरग्नये च तिति स्तः ॥ ३ ॥
 प्रत्येकं स रुद्र गृहीतेन जुहोति ॥ गार्हपत्ये भूः स्वाहा ॥ अग्न ॥ आग्नी धी
 ये ये सुवः स्वाहा ॥ वायव ॥ आहवनीये सुवः स्वाहा ॥ सूर्या ये दं ॥ आ
 ज्य स्वात्याः स्तेनो यधा तं ज धान स्यातां न्नाष्टु पृतो मास्य हो मा ना धान ना
 वज्जुहोति ॥ आज्य स्वात्याः सुवेण छंदांसि जुहोति ॥ अग्नि मूर्धा दिवः
 क कुत्पतिः पृथिव्या अयं ॥ अपाः रेताः सिजि न्वति स्वाहा ॥ अग्न य इ
 दं ॥ उत्तरत्रादि ॥ त्वामग्ने पुष्करा दध्यर्वा निरमं भत ॥ मूर्ध्नी विश्वस्य
 वा घतः स्वाहा ॥ अय मग्निः सहस्रिणो वाजस्य शति न स्यति ॥ मूर्धा कि

परस्वाहा ॥ २३ ॥ उपे सुभ्यं द्रु सर्पिषो रवी श्रीणा सैष आसति ॥ उत्तोन उ
सुपूर्या उक्तेषु श्रवसस्पत इषं स्तोतृष्य आपरस्वाहा ॥ २२ ॥ अग्ने तम
द्यान्वन्तस्तो मेः कतुन्नम द्रुं हृदि स्पृशं ॥ ऊर्ध्वा मात ओहेः स्वाहा ॥
॥ २३ ॥ आभिष्टे अद्यगीभिर्भिः अधाद्यन्ते कतौ तर्द्रस्य दक्षस्य साधोः
रथीर्कृतस्य बहतो बभूयु स्वाहा ॥ २४ ॥ आभिष्टे अद्यगीभिर्भिर्गुणं
तो मे दाशेम ॥ प्रतो दिवान स्तनयंति शुष्माः स्वाहा ॥ २५ ॥ एभिर्नो अर्के
र्षवा नो अर्वाः सुवर्णी ज्योतिः ॥ अग्ने विश्वेभ्यः सुमना अनीकैः स्वा
हा ॥ २६ ॥ अग्निं होतारं मन्ये दास्यते ॥ वसोः सुतूः सह सो जातवे
दसं ॥ विप्रन् जातवेदसं ॥ यदुर्ध्वथा स्वधरो देवो देवो अया कृपा ॥ घृ

तस्य विष्मष्टि मनुषु केशो विष आजु कानस्य सर्पिषः स्वाहा ॥ २६ ॥
 अग्ने त्वं नो अंतमः ॥ ३ ॥ तत्राता शिवो भव वरुध्यः स्वाहा ॥ २८ ॥ तं चो शो
 विष्टदी दिवः ॥ सुम्ना य नूनमी महे सरि विष्यः स्वाहा ॥ २९ ॥ वसुरग्नि
 र्वसु म्रवाः ॥ अष्टानक्षि द्यु मत्त मौर यिंदा स्वाहा ॥ ३० ॥ आज्य स्था
 ल्याः ॥ स्तुवे णो प घातं जु होति ॥ अग्निना वि श्वा षाट् स्वाहा ॥ अग्नये
 विश्व सह इदं ॥ सूर्ये न स्वरा इ स्वाहा ॥ सूर्या य स्वरा ज इदं ॥ कक्षा शची
 पतिः स्वाहा ॥ कते वेशची यत य इदं ॥ ऋषमे ण त्वष्टा स्वाहा ॥ ऋषभा य
 त्वष्ट इदं ॥ यजे न मघवा त्स्वाहा ॥ यजाय म घव त इदं ॥ दक्षिणाया सु
 वर्गः स्वाहा ॥ दक्षिणा यो सुवर्गा येदं ॥ मन्थुना वृत्र हा स्वाहा ॥ मन्थे वे

रुद्रघ्न इदं । सौहार्द्ये न त नूधाः स्वाहा । सौहार्द्याय त नूध इदं । अग्ने
न गयः स्वाहा । अनाय गयायेदं । पृथिव्या समो स्वाहा । पृथिव्यै अ
सनायेदं । मित्रि रन्नादः स्वाहा । रुग्भ्यो न्नादायेदं । वषट्कारेण
ईः स्वाहा । वषट्काराय रुदायेदं । साम्ना । तनूपाः स्वाहा । साम्ने
तनूप इदं । विराजा ज्योतिष्मा । त्त्वाहा । विराजे ज्योतिष्मत इदं । ब्रह्म
णा सोमपाः स्वाहा । ब्रह्मणे सोमप इदं । गोभिर्यज्ञं दाधार स्वाहा ।
गोभ्यो यज्ञायेदं । क्षत्रेण मनुष्या । त्त्वाहा । क्षत्राय मनुष्येभ्य इदं ।
अश्वेन चरथेन च वज्री स्वाहा । अश्वाय रथाय वज्रिण इदं ।
ऋतुभिः प्रभुः स्वाहा । ऋतुभ्यः प्रभव इदं । संवत्सरेण परिभुः ।

स्वाहा॥ संवत्सरायपरिषुवउदं॥ तपसानाधृषुः स्वाहा॥ तपसेनाधृषु
 येदं॥ सूर्यः संतनूभिः स्वाहा॥ सूर्यायसंतनूभ्यउदं॥ २२॥ आज्य
 स्थात्याः स्रवेणोपघातं जुहोति॥ प्रजापतिर्मनसा स्वाहा॥ प्रजापत
 ये सोमायेदं॥ अंधो तः स्वाहा॥ अंधाय सोमायेदं॥ धातादीक्षायां
 स्वाहा॥ धात्रे सोमायेदं॥ सविताभृत्या स्वाहा॥ सवित्रे सोमायेदं॥ पूषा
 सोमक्रयण्या स्वाहा॥ पूषे सोमायेदं॥ वरुणउपनदः स्वाहा॥ वरुणा
 य सोमायेदं॥ असुरः क्रीयमाणः स्वाहा॥ असुराय सोमायेदं॥ मित्रः
 क्रीतः स्वाहा॥ मित्राय सोमायेदं॥ शिपिविष्ट आसहितः स्वाहा॥ शिपि
 विष्टा सोमायेदं॥ नरंधिषः प्रोह्यमाणः स्वाहा॥ नरंधिषो सोमायेदं॥ ११
 य

अधिपतिरागतः स्वाहा । अधिपतये सोमः । प्रजापतिः प्रणीयमानः स्वाहा ।
प्रजापतये सोमः । अग्निराग्नीध्रे स्वाहा । अग्निये सोमः । बृहस्पतिराग्नी
ध्रात्प्रणीयमानः स्वाहा । बृहस्पतये सोमः । इन्द्रो हविर्धीने स्वाहा । इन्द्रा
य सोमः । अदितिरासादितः स्वाहा । अदितये सोमः । विष्णुरुपावद्विद्यमा
णः स्वाहा । विष्णवे सोमः । अथर्वोपेतः स्वाहा । अथर्वणे सोमः । यमो
भिषुतः स्वाहा । यमाय सोमः । अपृतया आधूयमानः स्वाहा । अपृत
ये सोमः । वायुः पूयमानः स्वाहा । वायवे सोमायेदः । मित्रः क्षीरश्रीः स्वा
हा । मित्राय सोमायेदः । मंथी तक्तु श्रीः स्वाहा । मंथिने सोमः । वैश्वदे
व उन्मि स्वाहा । वैश्वदेवाय सोमायेदः । रुद्र आकृतः स्वाहा । रुद्र

यसो० वायुरावृत्तः स्वाहा॥ वायवे सोमा० नृचक्षुःप्रतिरय्यतः स्वाहा॥ नृ
 चक्षुः सोमायेदं० भक्ष्य आगतः वितृष्णो नाराशंसः स्वाहा॥ भक्ष्य य सो
 मा० असुरांतः स्वाहा॥ अवे सैसौ० सिंधुस्वपृथुः स्वाहा॥ सिंधवे सो०
 अवप्रयान्तस्मुद्रो वगतः स्वाहा॥ समुद्राय सोमा० सलिलः प्रलुतः स्वा
 हा॥ सलिलाय सोमा० सुवस्तुद्वंगतः स्वाहा॥ सुवः सोमायेदं॥ ३३॥
 आज्यस्थान्याः स्क्रवेण तिस्रः सौरीर्जुहोति॥ उदयमुदुसं चित्रं देवानां॥ ३४॥
 आज्यस्थान्याः स्क्रवेण होतृर्जुहोति॥ पंचेति देवस्वामिः॥ होतृनित्य
 विशेषश्रयणात्॥ षडपीति युक्तं वाग्धोता प्रायश्चित्तीति श्रुत्वा वा
 ग्धोतुः प्रायश्चित्ते विधानादन्यनिवृत्तौ मानाभावात् प्रायश्चित्ताति

८९

८९

पवक्ताः॥ सोमः सोमस्य पुरोगाः शुक्रः शुक्रस्य पुरोगाः॥ आतास्त इंदु सोमाः॥
 वातोपेह वनश्कतः स्वाहा॥ वाच ०५॥ सूर्यते चक्षुः॥ वातं प्राणः॥ द्यौ पृष्ठः॥
 अंतरिक्षमात्मा॥ अग्रेः यज्ञं पृथिवीः॥ शरीरेः॥ वाचस्पते छिद्रया वाचा॥
 अछिद्रया बुद्ध्या॥ दिवदेवा वृध उ होत्रामे रयस्व स्वाहा॥ वाच ०६॥ महादे
 विर्होता॥ सत्यहविर ध्वर्युः॥ अच्युतपा जागतीत॥ अच्युतमना उपवक्ता॥
 अनाधृष्यश्वा प्रतिधृष्यश्च यज्ञस्या भिगुरो॥ अयास्य उ दूता॥ वाच
 स्पते हृदि धेना मंत्र॥ विधेम ते नाम॥ विधेस्त्वमस्माकं नाम॥ वाचस्पतिः
 सोममपात॥ मोदेयस्त तुष्टिमा मनुष्यः॥ नमो दिवे॥ नमः पृथिव्ये
 स्वाहा॥ वाचस्प ०१०॥ वाग्धोता॥ दीक्षापत्नी॥ वातो ध्वर्युः॥ आपो निर
 गः॥ मनो हविः॥ तपसि जुहोमि॥ भूर्भुवः सुवः॥ ब्रह्मरचयं तु॥ ब्रह्मणे स्व

७७

मं भुवे स्वाहा॥ वाचस्पतये ब्रह्मण इदं॥ ६॥ आज्यस्य त्यास्क विदशात्मक
 संज्ञां देवा मंत्रा न्नुहोति॥ ब्राह्मण एक होता॥ सयज्ञः॥ समेद दातु प्रजां प
 त शूत्रपुष्टं यशः॥ अग्निमेकया स्वाहा ब्राह्मणा येदं॥ ७॥ अग्निर्दि होता॥
 ससर्ता॥ समेद दा०॥ भूर्भुवः सुवः॥ अग्नय इदं॥ ८॥ पृथिवी
 त्रि होता॥ सप्रतिष्ठा॥ समे० यज्ञः॥ प्रतिष्ठा च मेकया स्वाहा॥ पृथिव्या
 इदं॥ ९॥ अंतरिक्षं चतुर् होता॥ सविष्ठाः॥ समे० यज्ञः॥ विष्ठा अग्ने
 कया स्वाहा॥ अंतरिक्षा येदं॥ १०॥ वायुः पंच होता॥ सप्राणः॥ समे०
 यज्ञः॥ प्राणश्च मेकया स्वाहा॥ ११॥ वायव इदं॥ १२॥ चंद्रमाः षट् होता॥
 सचक्षुः कल्पयाति॥ समेद दा० कृतवश्च मेक ल्यता स्वाहा॥

चंद्रमस इदं ॥ ६ ॥ अन्नं सप्त होता ॥ सप्राणस्य प्राणः ॥ समेददा ॥ प्राणस्य च मे
 प्राणो भुया स्वाहा ॥ अन्नायेदं ॥ ७ ॥ द्यौरष्ट होता ॥ सोनाध्वयः ॥ समेददा ॥ अ
 नाध्वयस्य यासः स्वाहा ॥ दिव इदं ॥ ८ ॥ आदित्यो नव होता ॥ सतेजस्वी ॥ समे
 ददा ॥ तेजस्वी च मयासः स्वाहा ॥ आदित्यायेदं ॥ ९ ॥ प्रजापतिर्दश होता ॥
 स इदं ॥ सर्व ॥ समेददा ॥ यज्ञः ॥ सर्वं च मे मया स्वाहा ॥ प्रजापतय इदं ॥
 ॥ १० ॥ आज्यस्याऽग्न्याः स्रवणोपहस्य जुहोति द्वात्रिंशदग्निः ॥ स्रवणो धर्मः ॥
 परिवरेणं ॥ इन्द्रस्यात्मानं दत्ताधा चरंतं ॥ अतः समुद्रे मनसा चरंतं ॥ ब्रह्मान्
 विंदद्वा होता रमणे स्वाहा ॥ परमात्मन इदं ॥ ११ ॥ अतः प्रविष्टः ॥ शास्त्राजना
 ना ॥ एकः सन्बहुधा विचारः ॥ शतं ॥ शुक्राणि यत्रैकं भवन्ति ॥ सर्वे वेदा यत्रैकं भव
 ति ॥ सर्वे होतारो यत्रैकं भवन्ति ॥ समानसो न आत्मा जनानां स्वाहा ॥ आत्मन इदं ॥ अतः प्रविष्टः ॥ शास्त्राज

रिक्तं स्येवाप्राप्तेष्वहोतां जुहोतीति प्रायश्चित्त एव स्वर्यं तदस्य निवृत्ते ॥ अतए
 व कल्पसारादिभिर्होतृनियुक्तं न विशेष उक्तः सर्वोक्तिरिति च ॥ अथ प्रायश्चित्त
 प्रदीपः ॥ चित्ति सुक् ॥ चित्ति माज्ज ॥ वाग्बेदिः ॥ आधितं बर्हिः ॥ केतो अग्निः ॥
 विज्ञातमग्निः ॥ वाक्स्पतिर्होता ॥ मन उपवृक्ता ॥ प्राणो हविः ॥ सामाध्वर्युः ॥
 वाचस्पते विधेनामन ॥ विधे मतेनाम ॥ विधे स्वमस्माकं नामा वाचस्प
 तिः सोमपिबतु ॥ आस्मासु भृशं धा स्वाहा ॥ वाचस्पतये ब्रह्मण इदं ॥ १० ॥
 एवं सवत्र होतृषु त्यागः ॥ धृष्टिर्वी होता ॥ द्यौरध्वर्युः ॥ रुद्रो ग्नीत् ॥ बृहस्प
 तिरुपवृक्ता ॥ वाचस्पते वाचो दीर्घेण ॥ संभृततमे नायस्य से ॥ यजमानाय वा
 र्ये ॥ आसुवस्करस्मे ॥ वाचस्पतिः सोमपिबति ॥ जजनं दिंद्रमिन्द्रियाय
 स्वाहा ॥ वाच ॥ ४ ॥ अग्निर्होता ॥ अग्निना ध्वर्युः ॥ चक्षुः श्रोत्रं ॥ मित्रं

अमृतं देवानां मायुः प्रजा नास्त्वहो ॥ आत्मन इदं ॥ ७ ॥ इन्द्रोऽराजानं सु
 वितार मेतं ॥ वासो रात्मानं कवयो निचिक्वुः ॥ रश्मिंश्च रश्मीनां मध्ये तपेतां ॥
 स तस्य पदे कवयो निपांति स्थाहो ॥ वायुरश्यात्मन इदं ॥ ८ ॥ यत्नां ॥ उको
 शेभुवनं विभर्ति ॥ अनिर्भिषः सन्नथ लोकां चिचष्टे ॥ यस्यां उको शशु
 षमाहः प्राणमुल्बोतेन कृत्वा मृतेनाहमस्मि स्थाहो ॥ परमात्मन इदं ॥ ९ ॥
 सुवर्णं कोशं रजसा परीवृतं ॥ देवानां वसुधानी विराजते ॥ अमृतस्य पूर्णा
 तासु कलां विचक्षते ॥ पादं षष्ठोऽनुर्न किला विविस्ते स्थाहो ॥ चंद्रात्मन इ
 दं ॥ १० ॥ येन तवः पंचधोत कृत्वाः ॥ उत वाषट्धामन सोत कृत्वाः ॥

तं षष्ठोऽनुर्न किला विविस्ते स्थाहो ॥ चंद्रा
 त्मन इदं ॥ ११ ॥ अंतः प्रविष्टं कर्तार मेतं ॥ अंतश्चंद्रमस्मि मनसा चरंतं ॥ सु
 हेव संतं न विजानंति देवाः ॥ इन्द्रस्यात्मानं शतधा चरतुं स्थाहो ॥ सर्वो
 ज्ञः तयो मि ॥ परमात्मन इदं ॥ १२ ॥ इन्द्रोऽराजा जगता यईशो ॥ सप्तहोता सप्त
 धा विकृत्वाः ॥ परेण तं तु परिषिच्यमानं ॥ अंतरादित्ये मनसा चरंतं ॥ देवा
 नां हृदयं ब्रह्मा च विंदत्वाहो ॥ परमात्मन इदं ॥ १३ ॥ ब्रह्मोतद्वृत्तं
 उल्लभार ॥ अर्कं श्वेतं तं सुखं रिस्य मध्ये ॥ आयस्मिन्सप्त परवः ॥ मेहंति
 बहुलां प्रियं स्थाहो ॥ आर्कात्मन इदं ॥ १४ ॥ बद्धश्चामिन्द्रगोमती ॥

अच्युतां बहुलां श्रियं। सह रिव सुवित्तमः। पेरु रिं द्राय विन्वते स्याह।। अदि
 २३
 त्यात्मन इदं॥ १५॥ बहु ध्या मिदं गोमती। अच्युतां बहुलां श्रियं। मद्यमि
 २४
 द्रो नियच्छं स्याह स्वाहा। इद्राय परमात्मन इदं॥ १६॥ शतं शतं ता अस्प
 युक्ता हरीणां। अर्वाङ्गया तु वसुभी रश्मि रिंदः। प्रमहमाणो बहुलां
 श्रियं। रश्मि रिंदः सविता मे नियच्छतु स्याह। सवित्रे परमात्मन इदं॥ १७॥
 घृतं ते लोम धुम दिंद्रियं। मय्ययमग्निर्देधा तु। हरिः पतेगः पटरी सुपर्णः।
 दिवि क्षयानमसा यरति सन इद्रः। कामवरं देदा तु स्याह। सूर्याय पर
 मात्मन इदं॥ १८॥ पंचारं चक्रं परिवर्तते पृथु। हिरण्य ल्यातिः स

नानां सर्वमा। सर्वाः प्रजायत्रैकं भवति। चतुर्होतारो यत्र संपदं गच्छति
 देवैः। समानं स्यात्सीन आत्मा जनानां स्याह। आत्मन इदं॥ १३॥ ब्र
 ह्मेद्रमग्निं जगतः प्रतिष्ठा। दिव आत्मानं सवितारं बृहस्पतिं। चतुर्हो
 तारं प्रदिशो नुक्लुप्तं। वाचो वीर्यं तपसा च विंदत्स्याह। परमात्मन इदं॥ १४॥
 अंतः प्रविष्टं कर्तारमेतं। त्वष्टारं रूपाणि विकुर्वेत् विपश्चिं। अमृतस्य
 प्राणं यज्ञमेतं। चतुर्होतृणां मात्मानं कवयो निचिक्युः स्याह। परमात्मन
 इदं॥ १५॥ अंतः प्रविष्टं कर्तारमेतं। देवानां बंधुनिहितं गुहासु। अमृतेन
 क्लृप्तं यज्ञमेतं। चतुर्होतृणां क्युः स्याह। परमात्मन॥ १६॥ शतं नियुतः
 परिवेद विश्वा विश्ववारः॥ विश्वमिदं वृणाति। इद्रस्यात्मानिहितः पंचहो॥

पवक्ता ॥ सोमः सोमस्य पुरोगाः शुक्रः शुक्रस्य पुरोगाः ॥ आता सा इंदु सोमाः ॥
 वातापेहवनः श्रुतः स्वाहा ॥ वाच ० ५ ॥ सूर्यते चक्षुः ॥ वातं प्राणः ॥ द्यां पृष्ठं ॥
 अंतरिक्षमात्मा ॥ अग्नेः यज्ञो ॥ पृथिवी ॥ शरीरे ॥ वाचस्यते छिद्रया वाचा ॥
 अछिद्रया बुद्ध्या ॥ दिवि देवा वृधुः होत्रामेय स्व स्वाहा ॥ वाच ० ६ ॥ महादे
 विर्हीता ॥ सत्यहविरध्वर्युः ॥ अच्युते पाजांतीत ॥ अच्युतमना उपवक्ता ॥
 अनाधृष्यम् ॥ प्रतिधृष्य श्रयज्ञस्याभिगरो ॥ अयास्य उद्गाता ॥ वाच
 स्यते हृदि धेनामन ॥ विधेमते नाम ॥ विधेस्त्वमस्माकं नाम ॥ वाचस्पतिः
 सोममपात ॥ मोदेय सतुषे ० दिमा मनुष्यः ॥ नमो दिवे ॥ नमः पृथिव्ये ॥
 स्वाहा ॥ वाचस्य ० १ ॥ वाग्धोता ॥ दीक्षापत्नी ॥ वातो ध्वर्युः ॥ आपो निर
 गः ॥ मनो हविः ॥ तपसि जुहोमि ॥ भूर्भुवः सुवः ॥ ब्रह्म स्वयं ॥ ब्रह्मणे स्व

९

संभुवे स्वाहा ॥ वाचस्यतये ब्रह्मण इदं ॥ ६ ॥ आज्यस्या त्यास्कवेदशात्मक
 संतांद कामान्नुहोति ॥ ब्राह्मण एक होता ॥ सयज्ञः ॥ समेद दातु प्रजां प
 त शूत्रपुष्टि यशः ॥ अग्नेमह्या स्वाहा ॥ ब्रह्मणा येदं ० ९ ॥ अग्निर्दि होता ॥
 ससर्ता ॥ समेददा ० ॥ भूर्भुवः च मेमह्या स्वाहा ॥ अग्नय इदं ॥ २ ॥ पृथिवी
 त्रि होता ॥ सप्रतिष्ठा ॥ समे ॥ यज्ञः ॥ प्रतिष्ठा च मेमह्या स्वाहा ॥ पृथिव्या
 इदं ॥ ३ ॥ अंतरिक्षं चतुर्होता ॥ सविष्ठा ॥ समे ० ॥ यज्ञः ॥ विष्ठा अग्ने
 मह्या स्वाहा ॥ अंतरिक्षाय येदं ॥ ४ ॥ वायुः पंच होता ॥ सप्राणः ॥ समे ०
 यज्ञः ॥ प्राण अग्नेमह्या स्वाहा ॥ ५ ॥ वायव इदं ॥ ५ ॥ चंद्रमाः षट् होता ॥
 सचक्षुः केत्ययाति ॥ समेददा ० ॥ कृतव अग्ने कल्पता ॥ स्वाहा ॥

८५

चंद्रमस इदं ॥ ६ ॥ अन्नं सुत होता ॥ स प्राणस्य प्राणः ॥ समेददा ॥ प्राणस्य च मे
प्राणो भूया स्वाहा ॥ अन्नायेदं ॥ ७ ॥ द्यौरष्ट होता ॥ सोनाध्वयः ॥ समेददा ॥ अ
नाध्वयश्च मे स्वाहा ॥ दिव इदं ॥ ८ ॥ आदित्यो नव होता ॥ स तेजस्वी ॥ समे
ददा ॥ तेजस्वी च मे स्वाहा ॥ आदित्यायेदं ॥ ९ ॥ प्रजापतिर्दश होता ॥
स इदं सर्व ॥ समेददा ॥ यज्ञः ॥ सर्वं च मे स्वाहा ॥ प्रजापतय इदं ॥
॥ १० ॥ आज्यस्याऽन्याः सुवधोपहत्य जुहोति द्वात्रिंशद्भिः ॥ सुवर्णधर्मः ॥
परिवदेनं ॥ इदं द्रव्यात्मानं दशधा चरंतं ॥ अंतः समुद्रे मनसा चरंतं ॥ ब्रह्मान्व
विंदद्वा होता रमणे स्वाहा ॥ परमात्मन इदं ॥ ११ ॥ अंतः प्रतिष्ठः ॥ शास्त्राजना
नां ॥ एकः सन्बहुधा विचारः ॥ रातः शुक्राणि यत्रैकं भवन्ति ॥ सर्वे वेदा यत्रैकं भव
न्ति ॥ सर्वे होतारो यत्रैकं भवन्ति ॥ समानस्येन आत्मा जनानां स्वाहा ॥ आत्मन इदं ॥ अंतः प्रतिष्ठः ॥ शास्त्राज

८५

रिक्तं स्थेयं प्राप्ते पदोत्तं जुहोतीति प्रायश्चित्त एव सर्वं तदस्य निवृत्ते ॥ अतए
व कल्मसादिभिर्होतृभिर्युक्तं न विशेष उक्तः सर्वो विनिति च प्रायश्चित्त
प्रदोषे ॥ चित्तिमुक् ॥ चित्तिमाज्ज ॥ वाग्बेदिः ॥ आधितं बर्हिः ॥ केतो अग्निः ॥
विज्ञातमग्निः ॥ वाक्स्पतिर्होता ॥ मन उपवृक्ता ॥ प्राणो हविः ॥ सामाध्वर्युः ॥
वाचस्पते विधेनामं ॥ विधेमते नाम ॥ विधेस्त्वमस्माकं नामा वाचस्प
तिः सोमं पिबतु ॥ आस्मासु भृशं धात्वा स्वाहा ॥ वाचस्पतये ब्रह्मण इदं ॥ १० ॥
एवं स वेत्र होतृषु स्यागः ॥ पृथिवी होता ॥ द्यौरध्वर्युः ॥ रुद्रो ग्नीतृ ॥ बृहस्प
तिरुपवृक्ता ॥ वाचस्पते वाचो वीर्षेण ॥ संभृततमे नायस्य से ॥ यजमानाय वा
र्ये ॥ आसुवस्करस्मे ॥ वाचस्पतिः सोमं पिबति ॥ जजनु दिंद्रमिंद्रियाय
स्वाहा ॥ वाच ॥ ११ ॥ अग्निर्होता ॥ अग्निनाध्वर्युः ॥ चक्षुः ग्नीतृ ॥ मित्र

८९

यसो० वायुरावृत्तः स्वाहा॥ वायवे सोमा० नृक्षप्रतिर्यातः स्वाहा॥ नृ
 क्षसे सोमायेदं० भक्ष आगतः पितृणां नाराशंसस्वाहा॥ मक्षाय सो
 मा० असुरांतः स्वाहा॥ अवे सैसौ० सिंधुखपृथक् स्वाहा॥ सिंधवे सो०
 अवप्रयान्तसमुद्रो वगतः स्वाहा॥ समुद्राय सोमा० सलिलः प्रलुतः स्वा
 हा॥ सलिलाय सोमा० सुवस्तुद्वंगतः स्वाहा॥ सुवः सोमायेदं॥ ३३॥
 आज्यस्थान्याः स्तवेण तिस्रः सौरीर्जुहोति॥ उदयमुदुयं चित्रं देवानां॥
 आज्यस्थान्याः स्तवेण होतृजुहोति॥ पंचेति देवस्वामिः॥ होतृनि स
 विशेषश्रवणात्॥ षडपीति युक्तं वाग्धोता प्रायश्चित्तीति श्रुत्वा वा
 ग्धोतुः प्रायश्चित्ते विधानादन्यनिवृत्तौ मानाभावात् प्रायश्चित्ताति

८९

अधिपतिरागतः स्वाहा । अधिपतये सोमः । प्रजापतिः प्रणीयमानः स्वाहा ।
प्रजापतये सोमः । अग्निराग्नीध्रे स्वाहा । अग्नये सोमः । बृहस्पतिराग्नी
ध्रात्प्रणीयमानः स्वाहा । बृहस्पतये सोमः । इन्द्रो हविर्धीने स्वाहा । इन्द्रा
य सोमः । अदितिरासादितः स्वाहा । अदितये सोमः । विश्वरूपावद्विद्यमा
णः स्वाहा । विश्वे सोमः । अथर्वोपेतः स्वाहा । अथर्वणे सोमः । यमो
भिषुतः स्वाहा । यमाय सोमः । अपूतया अधूयमानः स्वाहा । अपूत
ये सोमः । वायुः पूयमानः स्वाहा । वायवे सोमायेदं । मित्रः क्षीरश्रीः स्वा
हा । मित्राय सोमायेदं । मंथी तक्तुश्रीः स्वाहा । मंथिने सोमः । वैश्वदे
व उन्मि स्वाहा । वैश्वदेवाय सोमायेदं । रुद्र आकृतः स्वाहा । रुद्र

अच्युतां बहुलां श्रियं। सहस्रं सुवित्तमः पेरु रिं द्राय विन्वते स्याह।। अदि
 यात्मन इदं॥१५॥ बहुधा मिदं गोमती। अच्युतां बहुलां श्रियं। मध्यमि
 द्रो नियच्छेत् स्याह स्वाहा। इद्राय परमात्मन इदं॥१६॥ शतं शतं ता अस्प
 युक्ता हरीणां। अर्वाङ्गया तु वसुभी रश्मि रिंदः। प्रमदं हमाणो बहुलां
 श्रियं। रश्मि रिंदः सविता मे नियच्छेत् स्याह। सवित्रे परमात्मन इदं॥१७॥
 चतं तेजो मधुमदिन्द्रियं। मय्ययमग्निर्दधातु। हरिः पतंगः पटरी सुपर्णः।
 दिवि क्षयानमसाय एति सन इद्रः कामवरं ददातु स्याह। सूर्याय पर
 मात्मन इदं॥१८॥ पंचारं चक्रं परिवर्तते पृथु। हिरण्यव्यातिः स

नानां सर्वमा। सर्वाः प्रजायत्रैकं भवति। चतुर्होतारो यत्र संपदं गच्छति
 देवैः। समानं स्यात्सीन आत्मानं नानां स्याह। आत्मन इदं॥१३॥ ब्र
 ह्मं द्रमग्निं जगतः प्रतिष्ठां। दिव आत्मानं सवितारं बृहस्पतिं। चतुर्हो
 तारं प्रदिशो नुक्लुप्तं। वाचो वीर्यं तपसा च विंदत् स्याह। परमात्मन इदं॥१४॥
 अंतः प्रविष्टं कर्तारमेतं। त्वष्टारं नृपाणि विकुर्वेत् विपश्चिं। अमृतस्य
 प्राणं यज्ञमेतं। चतुर्होतृणां मात्मानं कवयो निचिक्युः स्याह। परमात्मन
 इदं॥१५॥ अंतः प्रविष्टं कर्तारमेतं। देवानां बंधुनिहितं गुहासु। अमृतेन
 क्लृप्तं यज्ञमेतं। चतुर्होतृणां क्युः स्याह। परमात्मन॥१६॥ शतं नियुतः
 परिवेद विश्वा विश्ववारः। विश्वमिदं वर्णाति। इद्रस्यात्मानिहितः पंचहो।

अमृतदेवानामायुः प्रजानां स्थिताः । आत्मनश्च ॥ ७ ॥ इन्द्रात्प्राज्ञानं स्थितं
 वितारमेतं । वायोराल्मानं कवयो निर्विक्रुः । रश्मिर्रश्मीनां मध्ये तपेते ।
 स्रतस्थपदे कवयो निपांति स्थाहा । वायुरश्यात्मनश्च ॥ ८ ॥ यथा ॥ एको
 शो भुवनं विभर्ति । अनिर्भिः सन्नथलोका निचये । यस्यां एको शः शु
 षमाहुः प्राणमुल्बंते नक्तुः सोमतेनाहमस्मि स्थाहा । परमात्मनश्च ॥ ९ ॥
 सुवर्णं कोशं रजसापरीवृतं । देवानां वसुधानी विराजते । अमृतस्य पूर्णा
 ता मुक्ता विचक्षते । पादेषु द्वौ तुर्न किल विविक्षे स्थाहा । चंद्रात्मनश्च
 ॥ १० ॥ येन तवः पंच धातुः कृत्वाः । उत वाषट् धामनसो तत्कृत्वाः ॥

तेषु द्वौ तारमृतुभिः कल्पमानं । स्रतस्थपदे कवयो निपांति स्थाहा । चंद्रा
 त्मनश्च ॥ ११ ॥ अंतः प्रविष्टं कर्तारमेतं । अंतश्चंद्रमसि मनसा चरंतं । स
 हेव संतु न विजानंति देवाः । इन्द्रस्यात्मानं शतधा चरतुं स्थाहा । सर्वा
 नेत्यामि । परमात्मनश्च ॥ १२ ॥ इन्द्रो राजा जगता य ईशः । सप्तहोता सप्त
 धावित्कृत्वाः । परेण तं तु परिषिच्यमानं । अंतरादित्ये मनसा चरंतं । देवा
 नां हृदयं ब्रह्मा च विंदे स्थाहा । परमात्मनश्च ॥ १३ ॥ ब्रह्मैतद्ब्रह्मण
 उल्लभार । अर्कं प्रश्नोतं तं प्रसरिरस्य मध्ये । आयसि न्यसे परवः । मे हंति
 बहुलाः प्रियं स्थाहा । आर्कात्मनश्च ॥ १४ ॥ बद्धश्चाभिंदुगोमती ।

निरस्पृग्मध्ये। अलसं ज्योतिर्नभस्यास्पृष्टेति। सनरुद्रः कामवरं ददातु
न स्वाहा। ज्योतिर्मण्डलात्मैर्दं॥१९॥ सप्तयुजंतिरथमेकचक्रं। एकोऽथ
बहविसप्तनामात्रिनाभिचक्रं मूलरमनर्व्यं। येनेमामाविश्वाभुवनानि
तस्मैः स्वाहा। कामान्नरुद्रं॥२०॥ भद्रं पश्येत्तु पसेदुरये। तपो दीक्षा
मृषयः सुवर्चिदः। ततश्च त्रैबलमो जेश्च जातं। तस्मै देवा अभिसन्मं द
तु स्वाहा। देवेभ्यर्दं॥२१॥ श्वेतं रश्मिं बोभुज्यमानं। अपोनेतारं भु
वनस्य गोपं। इन्द्रं निक्षुः परमेव्योमन्। रोहिणीः पिंगला एकतपाः
स्वाहा॥ परमात्मनर्दं॥२२॥ क्षरंतिः पिंगला एकतपाः॥ शतं

सहस्राणि प्रयुता विना व्यानां ॥ अयं यः श्वेतो रश्मिः ॥ परितः सर्वमिदं जगत् स्यात् ॥
आदित्यात्मन इदं नव ॥ २३ ॥ प्रजां पशून् धनानि ॥ अस्माकं ददातु ॥ श्वेतो रश्मिः ॥
परितः सर्वं बभूव ॥ सुवन्मह्यं पशून् विश्वरूपा स्यात् ॥ ॥ श्वेता यरश्मि न आ
त्मन इदं नव ॥ २४ ॥ पतंगमृक्तमसुरस्य मायया ॥ हृदयं श्यंति मनसा मनी
षिणः ॥ समुद्रे अंतः कवयो विचक्षते ॥ मरीचीनां पदमिच्छंति वेधसः स्वाहा ॥
पतंगायात्मन इदं ॥ २५ ॥ पतंगो वाचो मनसा विभर्ति ॥ तां गंधर्वो वदद्
भेदं अंतः ॥ तां द्योतमानां ॥ स्वयं मनीषां ॥ तस्य पदे कवयो निपाति स्यात् ॥
पतंगायात्मन इदं ॥ २६ ॥ ये ग्राम्याः पशवो विश्वरूपाः ॥ विरूपाः संतो ॥

बहुधैकरूपाः। अमिस्ताः अग्ने प्रमुमोक्तुदेवः प्रजापतिः प्रजया संवि
दानः स्वाहा॥ अमिप्रजापत्यात्मन इदं॥ २७॥ वीतः सुके सुके युवम
स्मा सुनियच्छते। प्रप्रयज्ञपतिंतिर स्वाहा॥ अमिप्रजापतिभ्यामिदं॥ २८॥
हे गाम्याः पशवो विश्वरूपाः॥ विरूपाः संतो बहुधैकरूपाः॥ तेषां सप्त
नामिहरंतिरस्तु॥ रायस्पोषायसु प्रजास्त्वायसु वीर्यायि स्वाहा॥ पशु
भ्य इदं॥ २९॥ यज्जारण्याः पशवो विश्वरूपाः॥ विरूपाः संतो बहुधैक
रूपाः॥ वायुस्ताः अग्ने प्रमुमोक्तुदेवः॥ प्रजापतिः प्रजया संविदानः स्वा
हा॥ वायुप्रजापत्यात्मन इदं॥ ३०॥ इदो ये स्रंसं घृतवच्चराचरं॥ देवा

ॐ
अन्वविंदन्गुहाहितस्त्वाहा। देवेभ्य इदं०॥३१॥ य आरण्याः पशवो विश्व
रूपाः। विरूपाः संतो बहुधैकरूपाः। तेषां स्तृणा मिह रंति रक्ता रायस्यो
षाय सुव्रजा स्त्राय सुवीर्याय स्त्राहा॥ पशुभ्य इदं०॥३२॥ सुवर्णं धर्म
मित्यनुवाकस्य पंचाहुतयो वेति देवस्यामिः॥ सुवर्णं धर्मं०॥१४॥ ब्रह्मं द्र
मग्निं०॥१२॥ शतं नियुतः०॥१२॥ सुवर्णं कोशं०॥१२॥ इंद्रो राजा जगतः०
०॥ इति मंत्राणामादिः॥ आल्यस्थाल्याः स्क्रवेणाष्टा दश जुहोति॥
सहस्रं शीर्षांगुलं स्त्राहा॥ पुरुषाय नारायणा येदं०॥ एवं सर्वत्र या
गः॥ पुरुष एवेदं० हृति स्त्राहा॥०२ एतावानस्य० यांश्च दिवि स्त्रा
हा॥०३॥ त्रिपादू० वासुनः। ततो विश्वं षड् व्यक्रामत्० अभिरवा० तस्मा

म० जायतं स्वाहा ॥ १४ ॥ नाभ्या आसीदं तारि क्षुं शी० लोका
 ० शुद्धो अंकु लयस्वाहा ॥ १५ ॥ वेदाहमेतं पुरुषमहाते ॥
 मादित्यवर्णते मसस्तु पारो ॥ सर्वाणि नृपाणि विविशुधी
 रो ॥ नामानि कृत्वा मि वद न्यदास्ते स्वाहा ॥ पुरु० ॥ १६ ॥ धा
 ता पुरस्ताद्यमुदाजहार ॥ शक्रः प्रविद्या अदि राश्वत
 स्रतमेवं विद्या न मरत बृह भवति ॥ नान्यः पथा अयना
 य विद्यते स्वाहा ॥ १७ ॥ यज्ञे ब्रह्म मयजंत देवाः स्वा

२५

निधर्माणि प्रथमान्या संनृ ॥ तेह नाकं महिमानः स चेत ॥
 यत्र पूर्वे साध्याः सति देवाः स्वाहा ॥ पुरुषो य नारायणा
 येदं ॥ १८ ॥ आ ज्यस्त्रा ल्याः स्त्रवेण षष्ठे च न रुद्र सूक्ते
 नति देवस्वामिः प्रायश्चित्त प्रदीपश्च ॥ परिणोरुद्रस्य
 हति र्दणक्तु परिते षस्य दुर्मति रघा योः ॥ अवस्थिराम
 धवश्च स्तनू षमी स्तो कायतन याय मउय स्वाहा ॥ रु
 द्रा येदं ॥ १९ ॥ षट्सु ॥ स्तुति श्रुतं गतं सदं युवानं म

२६

९

गं न भीममुपहत्तुमुग्रं । मृडाजरित्रेरुद्रस्तवानो अन्य
 ते अस्मन्निर्वपंतु सेनाः स्थाहा ॥ ०२ ॥ मीठष्टमशि
 वतमशिवोनः सुमना भव । परमेष्ठ आये धं निधा ॥ ०३ ॥ अहं नू विमर्षि सायका निधन्वा ॥ अहं निष्कं
 यत्कृत्तिवसान आचर पिना कं विभ्रदो गहि स्वा
 हा ॥ ०४ ॥ अहं निदंदय से विश्वमभूवं । न
 वा ओ जीयो रुद्र तदस्ति स्थाहा ॥ ०४ ॥ त्वमने रुद्रो

११

अ

९

२

विराडं पुरः स्थाहा ॥ ०५ ॥ यत्सुरुषे णह विषा ॥ अविः स्वा
 हा ॥ ०६ ॥ सप्तस्था सनू ० पशुं स्वाहा ॥ ०७ ॥ तयत्तं ० अ
 यजंतं ० ये स्वाहा ॥ ०८ ॥ तस्माद्यज्ञात्सर्वहृतः सं रतं ०
 पशुं स्वांश्च ० श्रये स्वाहा ॥ ०९ ॥ तस्माद्यज्ञां संचः सा ०
 चंदीं सिं यत स्वाहा ॥ ०१० ॥ तस्मादश्वा अयः स्वाहा ०
 ॥ ११ ॥ यत्पुरुषं यदं का वूरुपादौ वूच्ये ते स्वाहा ॥ १२ ॥
 ब्राह्मणो ० पश्यांश्चूद्रो अजाय त स्वाहा ॥ १३ ॥ चंद्रमा

स

४ होतारं सत्यपजं रोदस्योः॥ अग्निं पुरातनं धितोरचिनाधिरण्णसूयमवसेहपुत्रं

ॐ असुरो महोदिव । स्वः शब्दो मातृ त एक्षइ शिषा
संवाते ररुणैर्या सिशंगुया ॥ स्वपूषा विधतः पा
सिनुमना स्वाहा १५ ॥ आवो राजानमध्वरस्य रुद्र
पुं स्वाहा ॥ ६ ॥ आ ज्यस्तु व्याः स्रवेण वृक्षं विष्णु
सूक्तं ॥ विष्मो नृकं वीर्याणि प्रवोचंयः पार्थिवानि वि
ममेरजां सि। यो आस्वभा यदुत्तरं सधस्त्ववि
चक्रमाणस्त्रेयोरुगायः स्वाहा ॥ विष्मै वइदं षट्

४ वीयायि॥ मृगोन मीमः कुचरोगिरिष्ठाः। पत्न्योरुषु त्रिषु विक्रमयोषु यद्विहितं मुचन

सु१ तदस्य प्रियमभि पाथो अश्यां॥ नरो यत्र देव
यत्रो मदति। उरुक्रमस्य सहिबधुरिष्ठा विह्मोः पदे
परमे मध्व उत्सः स्वाहा॥ विह्मवद्दं०॥२॥ प्रतदि
सु स्तवते नि वि स्वाहा॥ विह्म०३॥ परो मात्रया तनु
वोरधान॥ नते महिबमन्व शुबं वि। उमे ते विद्वर
जसी एयिव्या विह्मो देवव॥ परस्मस्म विस्व स्वाहा॥
विह्म०॥४॥ विचक्रमे एयि वीमे व ए जी। क्षेत्राय वि

रमस्म
२

८
सुमनुषेदशस्यन्। ध्रुवा सो अस्य कीरयो जनासः॥
उरुक्षितिः सुजनिमाचकारस्याहा। विष्म०॥५॥ त्रि
देवः पृथिवीमेषयता॥ विचक्रमेशतर्चसंमहिता॥
प्रविष्मरस्तुतवसस्तवीया। न्तेषपुंस्यस्यस्तु विरस्य
नामस्वीहा। विष्म०॥ ६॥ ब्रह्मजज्ञानमितिषक्तचंसूक्तं
ब्रह्मजज्ञानं प्रथमं पुरस्ता॥ द्वितीयमतः सुरुचोवेन आवः।
सबुद्धियाउपमाअस्यविष्मः। सतश्चर्योनिमस्यतश्चवि

ॐ स्वाहा ॥ ब्रह्म ण इदं ॥ १ ॥ पिता विराजाम षुभो रयीणां ॥ अ
तरि क्षं विश्वसु पञ्चाविवेशा तमर्के रभ्यर्चति वसु ॥ ब्रह्म
संत ब्रह्मणा वर्धयतः स्वाहा ॥ ब्रह्म ण इदं ॥ २ ॥ ब्रह्म देवान
जनयतु ब्रह्म विश्वमिदं जगत् ॥ ब्रह्म णः क्षत्रं निर्मितं ॥ ब्रह्म
ब्रह्माण आत्मना स्वाहा ॥ ब्रह्म ण इदं ॥ ३ ॥ अंतरस्मिन्निमे
लोकाः ॥ अंतर्विश्वमिदं जगत् ॥ ब्रह्मैव भूतानां ज्येष्ठं ॥ तेन कोह
ति स्पृधितु स्वाहा ॥ ब्रह्म ण इदं ॥ ४ ॥ ब्रह्म देवाः स्वयस्त्रिंशत् ॥
ब्रह्म निद्रं प्रजापती ॥ ब्रह्म ह विश्वा भूतानि ॥ नावीयातः समा

हिता स्वाहा । ब्रह्मण इदं ॥ ५ ॥ चतस्त्रिंश आशाः प्रचरं त्वमयः । इमं नो युजं
नेयतु प्रजानं नृ । घृतं पिबेन्नजरं सुवीरं । ब्रह्मसमिद्रं च स्वाहुतीनां स्वा
हा ॥ ब्रह्मण इदं ॥ ६ ॥ आज्यस्त्रिंशः स्त्रवेण हतं षष्ठं च प्राजापत्यं
सूक्तं । प्रजापतेन त्वं योरयीणां स्वाहा । प्रजापते य इदं षष्ठं सु ॥ १ ॥
रयीणां पतियजतं हतं ॥ मस्मिन् भूरे न तमं वा जसा तो । प्रजाप
ति प्रथमजामतस्य ॥ यजाम देवामधिना ब्रवीतु स्वाहा । प्रजाप ॥ ३ ॥
प्रजापते ह निधिषाः पुराणो देवानां पिता जनिता प्रजानां । पतिर्वि

ॐ स्वस्ति नमो भगवते वासुदेवाय ॥ हविर्ना देवविहव जंषस्व स्वाहा ॥ प्रजा ॥ ३ ॥
 तवेमे लोकाः प्रदिशो दिशश्चापरावर्तानि वर्तुद्वतश्च ॥ प्रजापते वि
 श्वस्व जीव धन्य इदं नो देव ॥ प्रतिहर्षि यं ॐ स्वाहा ॥ प्र ॥ ४ ॥ प्रजा
 पति प्रथमं युक्षि यानां देवानां प्रमेयं जतं युजध्वं ॥ स नो ददातु
 द्रविणं सुविष्यं ॥ ॥ रायस्योषु विष्यतु नाभिं भस्मे स्वाहा ॥ प्रजा ॥
 ॥ ५ ॥ सोमो यदृशो रीतदा यजुष्यो ॥ यः पशूनां रक्षितो विधि
 तानां ॥ प्रजापतिः प्रथमं जातस्तस्य ॥ सहस्रीधामा जंषतां

कथ्यो

हविर्नः स्वाहा ॥ प्रजापतय इदं ॥ ६ आ ज्यस्त्वा ल्याः सु
वणमहा व्याहृतीः व्याहृतीश्च ४ प्रणवं च जुहोति सा
गउक्तः ॥ बहिषो धातूनां सम ज्ञानप्रदयतिष्ठ
ऋवी ज्यान्स्क वण जुहोति ॥ धातारोतिः स्ववितेदं
जुषंतां प्रजापतिर्निधि पतिर्नो अग्निः स्वराविष्णुः
प्रजया स्पृशुराणाय जमानाय द्रविणे दधातु स्वा
हा ॥ धात्रादिम्य इदं ॥ ११ ॥ स मिन्द्रणो मनसानेषि

गोभिः सः सुरिभिर्मघवत्सः स्वस्या । संब्रह्मणा देव
 हंतं यदस्ति संदेवानां सुमेषा यज्ञिया नां स्वाहा ॥
 इंद्राय दे- ॥ २ ॥ सवर्चसापयसा संतनुभिरगेमहि
 मनसा सः शिवेन । वृशानो अत्र वरिवः कृत्वा
 तनुमा हतनुवा यद्विलिख्य स्वाहा ॥ ३ ॥
 वृद्धे दे- ॥ ३ ॥ यदद्यत्वा प्रयति यज्ञे

न। अंतरेण वा बालोत्तरा बुद्ध्या छंति। यजमानः पत्नी पशुकात्ररत्विजाश्वाध्वर्युर्गत्वाग्नेषा
 रूपं स्पृशेन्नो धृत्या बोध्यं शुक्राईसंधौ हृदयशूलमनुद्वासेयति। शुगसितमसि शौचयोस्मां
 द्वेष्टियं च वयं द्विष्मः। तमद्भिः प्रोक्षति। धाम्नो धाम्नो राजन्नि तो वरुण नो मुंच यदापो अघ्नि
 या वरुणेति शपामहे ततो नो वरुण नो मुंच मुंच। अग्रतीक्ष्णमाण आयेति। अर्धपथे समि
 स्ते धमायते। एधो धे धिषीमहि। मंत्रा रानिः। आहवनीयेभ्यारधाति। सुमिदसि स्वाहा।
 प्रथमां॥ तेजो सि स्वाहा। द्वितीयां॥ तेजो मधि धे हि स्वाहा। तृतीयां॥ आहवनीयमुपतिष्ठते।
 अपो अन्ववारिषु रसेन समस्पृशमहि। ययस्या अग्न्यागमं तं मा सः सृजव र्यसा। आश्व
 लायने यजमाने धम्मो वेपथु कर्तारः सर्व उद्वास्यमान हृदयशूलमनु मंत्रे येरन्। शुगसि
 योस्मान् द्वेष्टियं च वयं द्विष्म स्तम मिशोव॥ तस्यो परिष्टोद पउपस्पृशंति॥ द्विषेरातो
 वरुणस्पृगहोमि तो हिरण्ययः॥ स नो धृतव्रतो राजा धाम्नो धाम्न इह मुंचतु॥ धाम्नो धा

५०२

मो राजन्नि तो वरुण नो मुंच यदापो अघ्ना इति॥ वरुणेति शपामहे ततो नो वरुण नो मुंच।
 मधि वापो मो धधी हि सार तो विश्व व्यचा मस्वेतो वरुण नो मुंच॥ सुमित्रान आप० ष
 धयः संतु दुर्मि श्वास्तस्मै संतु योस्मां द्वेष्टियं च वयं द्विष्मः। ते मिथश्चास्पृशंते। अनवे
 क्षमाण प्रत्या ब्रजंतः सर्वेति सः समिधो गृणीयुः। अग्नेः समिदसि तेजो सिते जो मधि
 धेहि॥ प्रथमां॥ एधो स्यो धिषीमहि॥ द्वितीयां॥ समिदसि समे धिषीमहि॥ तृतीयां॥
 एकैकः क्रमेण गृहीयान्न सर्वे युगपत्॥ एसाहवनीयमुपतिष्ठते। आपो अघ्नान्ववा
 रिषु रसेन समगस्पृश॥ ययस्या अग्न्यागमं तं मा सः सृजव र्यसा। सर्वेषामुपस्था
 ने समाप्ते योयः पूर्व गृणीयात्सर्वमादध्यात्म क्रमेण॥ अग्नेः समिदसि तेजो सिते
 तेजो मे दा स्वाहा। सोमस्य समिदसि दु र्वृ मा पा हि स्वाहा। पितृणां समिदसि मत्स्यो
 मा पा हि स्वाहा। एतन्न नाध्वर्योः उद्वास्यमानस्य नु मंत्रेणा दि विधाना दुद्वासन स्या
 वश्यं कर्तव्यं नानस्य स माख्यया ध्वर्यु कर्त कत्वात्। अतो ध्वर्युः सत्रानुसारेणा ध्व

बौ.सो.

१०३

युस्तदासनं करोति। पत्नी च॥ तद्वाहवनीयोपस्थानांतं मूलचयं गृह्यपास्तुतिरिति गोपा
लादिभिर्हृदयमूलं तद्वत्त्येके। इत्यत्र व्याख्यातत्वात्सूत्रांतरेन तथा दर्शितम्। आम्बलाय
नेनापि समानमतं पुंश्चिह्नं हृदयमूलेनासंस्थाजपादितिसमिदाधानांतस्योक्तत्वात्॥
वृत्तिकारादिभिस्तथैव व्याख्यातत्वात्॥ शुगसीत्यादिमंत्रेण प्राप्तं हृदयमूलकं॥ अनु
मंत्रयते होता तत्परसाज्जलं स्पृशेत्॥ दापेराज्ञादिभिर्मंत्रैः प्रसागच्छन्करोत्यथा॥ तिस्रः
समिध एवाग्नेः समिदित्यादिभिः स्त्रिभिः॥ मंत्रैरन्वादिधातयेन न स्यात्संस्थाजपादित्य
हेतिकारिका। यजमानः कृष्णविषाणां चात्वाले प्रास्यति॥ इन्द्रस्य योनिरेसि यत्तस्यत्वा
यो नो सादयामि॥ प्रातः प्रस्थानामीता पत्नी चात्वाले प्रास्यति नृच्छी॥ अथा
वक्ष्येष्टि॥॥ प्रतिप्रस्थानं विरूपमेककपालं निर्वपेत्तत्रैकाननं यथावैशंसिमी का
छयजुषामिते वा वरुणमेककपालं निर्वपेत्तस्य मंत्रकं तच्छी वा गाहपत्ये वा लामुखा
ये वा॥ परिभोजनीयां न वेदं च कृत्वा पाणौ संमृश्या गाहपत्या हवनीयं यो शालामुखा १०३

शुस्मिन्मन्त्रे होतारमर्चणीमहीह। रूध्रगया दुधमुताशमिष्टाः प्रजानित्यज्ञमुपयाहि व
द्वात्स्वाहा। अग्नय इदं॥ स्वगावो देवाः सदनं कर्म यजुः सवने दं जुषाणाः। जहि वाः सः
पदि वाः सन्ध्वि विभेस्मे धतवः सवावसनि स्वाहा। विभ्वेभ्यो देवेभ्य इदं॥ यानावह उता तो
देव देवा ता अरयस्व अग्ने सधस्व। वरुणानां करमाणा हवी। प्रिवसुं धर्मं दिवमातं च
तानु स्वाहा। अग्नये देवेभ्य इदं॥ ६॥ ध्रुवाज्या द्वे स्तुवेण जुहोति। यज्ञयज्ञं गच्छ पतिं
गच्छ स्वां योनिं गच्छ स्वाहा। यज्ञायेदं॥ यज्ञेते यज्ञो यज्ञपते सहस्रकवाकः सुवीरः स्वाहा।
यज्ञपतयेदं॥ दिवा गातु विद इति प्रकृतिं वज्रं जुहोति। ३। उपे विरया द्वौ ज्यौ जुहोत
तुर्गृहीतं जुहोति। आयुर्दो अग्ने हविषो जुषाणां घृतप्रतीको घृतयोनिरोधि। घृतं योनिं मधु
चारुगव्यं पितेव पुत्रं मपिरस्य तोदि मः स्वाहा। आयुर्दो अग्नयेदं॥ यजमानो वि
शुक्रमेदयं शपि मोकात्सर्वं करोति। अथ युर्यस्य मुदपात्रे हृदयमूलं वा दायं हि यजमा

माहवनीयैवापरिस्तण्णाति। सर्वान्तिवृत्तिं प्रकृतौ। आग्नीध्रवर्जमितिकल्पः। पूर्वादि
क्रमेणस्यमेककपालमग्निहोत्रहवणीं। मूर्धकेच्छाजिनंराम्यामुल्लखलंमुसलंदृषदमुपलां
जुहुंस्कवंमेक्षणं पिष्टोद्वपनीं प्रणीताप्रणयनमाज्यसृष्टालं। वेदंदासपात्रीमुद्वासनपात्री
वेदपरिवासनंधर्मिंदंतीचरालामुखीयस्यपुरस्तादुत्तरतोवासादयति। गार्हपत्ये
निर्वपेप्रकृतिवत्सादयति॥ दारुपात्रीमनसोपावेनिर्वपार्थंतेउलप्रस्कंदनार्थं॥
नयानयोरप्रयोजकत्वात्। धेतुनाचतुर्णामप्यावातयनकत्वात्। धेनार्थकत्वात्पावात्पु
रोडात्राकपालवत्प्रयोजनसंबंधात्पावाद्वाजिनवेदशेषित्वात्पावाद्दुत्तरार्थवत्संब
धिकत्वात्पावात्। ब्रह्माण्मुत्तरवेदिसमीपेउपवेत्तपगाहपत्याच्छालामुखीया
द्वाऽहवनीयांतंष्टयाऽस्तीत्यपि वित्रं कृत्व। हवनीयसमीपेप्रणीतः प्रणयप्यन
नयनोतंसमानं। जघनेनशालामुखायंप्रकृतिवदाप्येत्थेनिनायविरमति। अथ
युस्मदादनादिप्रोक्षणीरासादयस्कवंचस्कवंचसंमृज्येनोदेहीतिश्रेष्ठः। स्यमुदस्य

बो० सो०
१०४

दा

तिष्ठेत् आग्नीध्रः अग्नेर्वेति जिषेनेति निष्टपनं ॥ गार्हपत्ये शालामुरवीयेवा ॥ गार्हपत्यं शालामुरवीयं वा वेक्ष्यति ॥ एवमाज्यमधि श्रयेत् ॥ औत्तरवेदिके धि श्रित्योत्तरवेदिसमोपे सो दयति ॥ अध्वर्युर्जमानमाज्यमवेक्ष्य पित्वा स्वयमेवेक्ष्योत्तरवाधिमंत्रयते ॥ विष्णुसिंवेक्ष्यं धामसि प्राजापत्यं ॥ प्रतिप्रस्थातो हसनपात्रामेक के पाले मुदा स्या विः पृष्ठं कृत्वा सा दयति ॥ स्तवमाज्यस्था व्यामवदधाति ॥ यन्मे अग्ने उपस्थे पुरोडाशं स्था ल्यदिशिः सह पत्नी शाले निदधाति ॥ बर्हिर्विससी च दीक्षा कालात् पूर्वधत्ते ॥ अग्नेणाग्नीध्री यं शकटं च मेवानिधाय तत्र पुरोडाशमाज्यस्था ली स्तवं स्तुचं बर्हिर्विससी स्प्यं वेदं परिक्राम्य मीनिराजासं दी मोदुं बरी मेत्रावरुण दं उं पूत मुदा धेवता यो वसती वरी कलत्रा मेकधनान् चर्मसान् परिपुपात्रमधिषवणं चर्मफलके वदूरां कृन्ना व्यावाय व्यानि आग्रयेणादित्यस्था ली द्रोणकलत्रां दशापवित्रे क्रज्जीवं कृच्छ्रे जिने मंत्रं पौदवनसंभरण्यादि च सोमलिप्तं सादयति ॥ अध्वर्युः राजासंघां कृच्छ्राजिने क्रज्जीवं

१०४

इयस्व स्वाहा ॥ सो ॥ १॥ ५॥ संज्राणापानाभ्याः समुचक्षेवात् ॥ सः श्रेष्ठोऽत्रेण गच्छ स्वसोमराज
 नोयत्तु अस्ति तः इमुनते अस्तु ॥ जानातां नः संगमने पथीनाः स्वाहा ॥ सो ॥ १॥ ७॥ एतं जानाता
 त्परमेवोमन् ॥ वृकाः सधस्था विद रूपमस्य ॥ यदा गच्छात्पाथीनाः देवियानैः ॥ रिष्टपितृकृणु
 तादा विरस्ते स्वाहा ॥ सो ॥ १॥ ८॥ अरिष्टो राजन् गदः परेहि ॥ नमस्ते अस्तु च धासे रघूयने ॥
 नाकमारोह सहयजमानेन ॥ सूर्यगच्छतात्परमेवोमन् स्वाहा ॥ सो ॥ १॥ ९॥ अरिष्टो देवो स वि
 तावंधो नुनः ॥ इदानीमह उपवाच्यो नृपिः ॥ वियोरत्ना भजते मानि वेभ्यः ॥ श्रेष्ठो अत्र द्र
 विणं यथा दधस्वाहा ॥ देवाय स वित्र इदं ॥ १०॥ उपनो मित्रावरुणा विहागतं नमन्या
 दीध्याथा मिह नः सराय ॥ आदित्या नो प्रसितिर्हेतिः ॥ ऊग्रान्ता पाषाणघविषा
 परिणो वृणुते स्वाहा ॥ मित्रावरुणाभ्यमिदं ॥ ११॥ आप्यायिस्व मे नुते ॥ संग
 थे स्वाहा ॥ सोमा ॥ १२॥ स्वं ते पयाः सिसृंति वाहः ॥ आप्यायमानो वाः स्युतमा
 निधिष्य स्वाहा ॥ १३॥ द्वयोः सोमाय राजा इदं ॥ १४॥ आपि गच्छ प्रयदि ते नुते ॥

१५

तस्याम स्वाहा ॥ इन्द्राय हरिवत इदं ॥ १५॥ जुह्वतिये निष्वान्नितिकल्पः ॥ प्रस्तोतार
 माह ॥ प्रस्तोतः सामगाय ॥ प्रस्तोत्रसि हयजमानोऽरुत्विजश्च निधनं ब्रूयुः ॥ ए ३ वि
 श्वं समन्त्रिणं दीहा ॥ सर्वमादायां तुरेण चालोत्करावुदङ्गु पानि क्रामंति ॥ उरुः हि
 राजावरुणाश्च करसूर्यापपंथामन्वतवो ॥ अपदेवादा प्रतिधातवैकृतापवक्ता
 हृदयाविधुश्चिन्त ॥ देवेयजनस्यापानमभ्येच्छित्वा हाध्ययुः प्रस्तोतः सामगाय ॥
 तेन सह सर्व निधनं ब्रूयुः ॥ ए ३ विश्वं समन्त्रिणं दीहा ॥ अथ युरपो दृष्ट्वा यजमानं वाच
 यति ॥ शतं ते राजा मेषजः सहस्रमुवश गभीरा सुमतिर्वै अस्तु ॥ वाधस्य द्वेषो नि
 र्गतिं परायेः कृतं विदेनः प्रमुमुग्ध समन् ॥ उदकसमीपेच्छित्वाह ॥ प्रस्तोतः साम
 गाय ॥ तेन सह निधनमुपयंति ॥ ए ३ विश्वं समन्त्रिणं दीहा ॥ उदकेति छंति प्राप्नु
 रवाः सर्वा अपां समीप इति ते नृकदा ॥ अग्निष्ठितो वरुणस्य पादाः ॥ यां दिशमवभृ
 यार्थं गच्छांतसे वै कृतं नृप्राची ॥ दक्षिणतो दक्षिणा पश्चात्प्राची ॥ वामत उदीची ॥

त्य

बौ०लो०

१०६

तिष्ठत एव चरंति आश्वलायने यजमाने समीपे स्थित्वा चरंति ॥ सामान्यविहितस्य दे-
शद्वयस्य समुच्चयायोगात् ॥ स्तूणानि हत्य तस्यां बर्हिर्विधा प्रवर्हिः प्रास्यति ॥ अग्रे
त्रीकम्प आबि वेदा ॥ अपानपात्रात्तरक्षं न सुयं दमे दमे सुमिधं यक्ष्यते ॥ प्रास्यन्तु रक्षा
कारेण बंधनमिति देवस्वामिः ॥ परिवर्त्तयितुं कल्पः ॥ स्तवेणाधारवज्जहोति ॥ प्रतितेजो
होतुं मुञ्चरणे स्वाहा ॥ अग्नय इदं ॥ आभंत्रिते होत्रा देवतानुक्रमेणैव प्रतिवाक्ति ॥
अप बर्हि विश्वत्वारः प्रयाजाः ॥ अग्नीषोमा वाज्यसागो ॥ वरुणः प्रधानदेवता ॥ अग्नी
वरुणो स्विष्टकृतौ ॥ आश्वलायने यजमाने अग्नीवरुणावेव ॥ बर्हिर्विज्जिह्वान् यजो ॥
वरुण उच्चैः ॥ आग्नीध्रमहा ॥ अग्नीदपः स्त्रिमद्वि ॥ आग्नीध्रः परिकोजनाय दक्ष
स्त्रिमोपसंगृह्यापः स्त्रिः संमर्षि ॥ आपो वाजिजितो वाजं व आपः सरिष्यंती वाजं
जुष्यंती वाजिनी वाजिजितो वाजिजित्याये समाज्यपे अन्नादा अन्नोद्याय तिष्ठतः
प्रचारविधिसामर्थ्यादिपां पश्चान्निष्ठने वे वेदमुपसृतं कृत्वा शुक्लं तैत्तचतुर्गृहीतं गृह्णा १०६

निधाय तस्मै परिदध्यापयसा वामधुमिध्रेण पर्णय जुहो पलाशाद्वारवयो दुंबरशाख
या वा जुहोति तमन्वारकं ते ॥ यज्यामहा विजो अग्नी प्रतिप्रच्छेदं ॥ यन्ने ग्रावणा विच्छिदुः सो ता
मराजन् ॥ प्रियाण्यंगानि स्वधितवन् ॥ तसंधस्वाज्येनेति वर्धयेत्य ॥ अनागसो
अधमि तं क्षयेम स्वाहा ॥ सोमापराज इदं नव ॥ यन्ने ग्रावा वा द्रुच्युता अनुच्युतु नरो
यन्ने दुदुह दक्षिणेन ॥ तत्त जायायता तते ॥ निष्पायतां देवसेम स्वाहा ॥ सो यन्ने त्व
वे विच्छिदुर् यच्च येनि ॥ यदा स्ताना त्प्रच्युतो वेना सित्तना ॥ त्वया तत्सोमा गुप्तमस्तनः ॥
सानः संधासत्परे वेनाम न स्वाहा ॥ सो ॥ ३ ॥ अहो हरीरं पयसा समेत्य अन्योन्यो
नवतिवणे अस्य ॥ तस्मिन् यजुष्युहतास्तवस्म ॥ आने सजस्य दसि विश्वस्ये स्वाहा ॥
सो ॥ ४ ॥ न चक्ष्ताः सोम उत मुञ्चुर्गस्तमानो विहासी द्विस्त्रिआवणानः ॥ अनागास्त
नुवो वा वधानः ॥ आनो रूपं बहुत जायमानः स्वाहा ॥ सो ॥ ५ ॥ उपक्षरंति जुहो घृत
न ॥ प्रियाण्यंगानि तव वर्धयेन्ती ॥ तस्मै ते सोम नम इदं वद ॥ उपमाराजस्तु कृते

ति॥ यजमानः प्रकृतिवदनुमंत्रयेति वदन्। अर्च्युः प्रकृतिवत् त्रीन् यथा जान्यजेति॥ अनुमं
त्रणं प्रकृतिवत्। प्रत्याक्रम्यति कृत्वा ज्योतिस्त्वा ज्योतिषीति चतुर्गृहीत्वा त्वं प्रकृतिवद्वज
ति॥ ग्रहणे यागे चानुमंत्रणं प्रकृतिवत्। प्रत्याक्रम्य प्रवाजरोषेणा ज्येष्ठालो पुरोडाशं
पुनराज्यस्थालीमक्षि घारयति॥ अर्चिस्त्वेति चतुर्गृहीत्वा प्रकृतिवदग्निं यजेति॥ ग्रह
णे यागे च याजमानं प्रकृतिवत्। पूर्ववच्चतुर्गृहीत्वा सोमं यजेति प्रकृतिवत्। ग्रहणे या
गे च याजमानं प्रकृतिवत्। अर्चिस्त्वेत्युपस्तृणाति सकृत्। कूरस्माकमित्यनुमंत्रणं।
चतुःसंख्यग्रहणं संस्कृतस्योपस्तृणाभिघारणार्थं त्वेपि प्रधानसंख्यया गेसंख्यया
बाधादंगानेन प्रधानावृत्ययोगात्॥ ग्रहणलोपे अनुमंत्रणानां लोपः। मंत्रवत्पक्षे
मंत्रेणेपि पश्चान्नाभि मश्निकरेति॥ सर्वबहुत्वेन बाधितस्यावदानं स्यात्प्रतिप्रसवा
दवदानांतरस्यापि प्राकृतावदानधर्मत्वात्। पूर्वार्धदिवद्यन्नाह॥ वरुणाय नुश्नुहि॥
अपराधदिवदायासि घारयति॥ अर्चिस्त्वा॥ अर्चं० गृह्णामि॥ कूरस्माकं॥ यदवदानानिते॥

बौ० स्तो०

१०७

पुनः। अत्याक्रमिति। प्रत्याक्रमणेऽप्यस्य स्तनस्य पीरिधिमध्यस्य सत्त्वात्। उपलक्षणाया
येपि उपलक्ष्यस्य सत्त्वात्समीकने देशततस्तत्वाद्ये मानात्सावात्तत्तेन धर्तृत्वमिनोऽप्य
क्रमणनिषेधकत्वं चिंत्यं। बोधायनानां ब्रह्मन्प्रस्थास्याम इति प्रेषोच्च। आश्राव्यो
ह। वरुणं यजवपदूते जुहोति। वरुणायेदं वरुणस्य हं देवयज्यया धर्ममागमया
सं। प्रत्याक्रम्य पुरस्तादुपरिषाच्चाव्विस्त्वेति गृहीत्वा। सरस्माकं। स्तवाहुतिः।
सर्वपुरोडाशान् वदधदाह॥ अग्नीवरुणभ्यामृषिषु कृद्भ्यामनुषु ३॥ आ
श्वलायने यजमाने अग्नीवरुणभ्यामनुषु ३॥ अविस्त्वेति द्विरभिघोरयति।
द्विरस्माकं। यथा वस्तुतः किं घानुषास्य द्विरिति कृत्यावति विधानात्। अ
त्याक्रमणादेऽग्नीवरुणोऽपि षष्ठ्युक्ते यज॥ आश्वलायने यजमाने अग्नीवरु
णे यज॥ प्रकृतिवद्भेदस्त्यागश्च॥ परिधिस्थानमुद्दिश्य प्रकृतिवत्संज्ञा

१०७

परस्यत्वात्। प्रकृतिवद्यागोनुमंत्रणं च पुनराव्रणदौ यज। यागोनुमंत्रणं प्रकृति
 वत्। उदेः त्वाक् स्तुवं प्रतिष्ठापयात्। समुद्रे ते ह द्यमस्वतः। तथेव पात्रां तेरेण
 हस्तो नवादिः पूरयति। संवा विवां लोष धास्तपिः। अस्मज्जुहोति। यजस्वत्वा यज
 धतेह विधिः स्तुवा के नमेवा के विधे मस्वाहा। यजपतये इदं० ऋजीष व्यतिरे
 क्तमो संद्यादिजले प्राक्षिपति। अवमथानि च कुणामि चैरुसिनि च कुणावेदेवे
 देवकृतमेनोया उवमत्यैर्मर्त्यकृतमुरोरानो देवविषस्योहि। यजमानो जालिना
 पेषाण्हाति। सुमित्रान आपोषधयः संतु। नैऋत्यां निरस्पात। इमित्रास्तस्मै
 न्यासु योऽस्मा देष्टु यंच वयद्विष्मः। अंजलिग्रहणानिरसन सर्वेषामिति के
 शवोष्टितिकृत्वा। अंजलिनादि सर्वेषु सर्वेषु जीषमिति कल्पः सर्वेषु वाज
 नेन सह ऋजीषमपूक प्राक्षिपति। देवोराप एष वो गभस्तंबः सुप्रातः सुमत्त १०८

मकर्म देवेषु नः सुकृते प्रतात्। यजमानो बिंदूनुपस्पृशति। ह - पत्नी यजमाना
 वनूपमं ज्ञाता वन्योन्यस्य पृष्ठे धावतः। स्नात्वा यजमानो मेखलां विस्त्रस्या पूक प्राक्षि
 पति। मैत्रा ध्वर्युः स्नातायाः पत्न्या योऽक्रं विमुचतीति तंत्रकृत्। पत्नी योऽक्रं विमुच
 तीति केन वादयः॥ इमं विषयमिवरुणस्य पात्राय मबधीत सावता सुकेतः। धातु
 श्रयणेनो सुकृतस्य लोके स्यो न मे सह पर्याकरोमि। इदं बोधायने यजमाने सोमां
 गं चुस्वीय होत्रकरणपक्षे जाश्वलायने होत्रकरणपक्षे होत्रावदुथात् पूर्वमेव कृत
 सोमोदानं विमोकः। जाश्वलायने यजमानो होतावदुथात् पूर्वमेव विमुचति॥ दी
 क्षाकालीनस्य योऽक्रस्यां गप्रधानार्थे त्याद्विमेकस्य प्राकृतो। युक्तस्य तत्र तत्र
 सूत्रे प्रतिपादनात्। कालमेदो देवन समुद्ध्यः प्रकृतावपिन समुद्ध्यः। अदृष्टा
 र्थत्वे प्रसंगाद्विमेकस्य। जाश्वलायने नाध्वर्योर्विकल्पेन योऽक्रं विमोके कर्तव्या

बौ० सो० विधानाच्च नचयोऽस्य प्रधानमत्रार्थत्वाविमोके प्रकृतधर्मप्राप्तेरध्वर्युस्तत्रो
 १०९ कएव सोमे विमोके इति वाच्यं। होतुः सोमे वेदप्रदानादि पूर्णपात्रनिनयः। न प्रति
 पादनात्। दशपूर्णमसिवापली सन्नह्यति सत्त्वानद्यामीति विकारइत्यापस्तंबवच
 नाच्च। तस्माद्यथोक्तैव व्यवस्था। नच होतृपत्नी कर्तृकयोर्विमोके योस्तत्त्ववद्विक
 ल्यः। पत्न्याः स्वयं कर्तृत्वस्यासत्तत्त्वजिविधाने लाघवात्। प्रतिप्रसवमा
 त्रकरणात् एव होतृध्वयोरेपिन तुल्यवद्विकल्पः। पत्न्याः स्वयं कया जुषो होतृ
 पक्षे ध्वयोः सावकाशात्वात्। अकृत्योऽत्र प्रक्षिपति। उषो पूर्व जुषोते वासेसी
 परिधाया हुतुः। उन्नेतरुन्नोन्नय। उन्नेतादंपती हस्तो गृहीत्वा वदानयात्। उद्वयं
 तमसस्परिपश्यं तो ज्यो ज्योतिरुत्तरं देवं देवत्रा सस्यमगमि ज्योतिरुत्तमं। उद्वयं
 सूर्यः। त्रिं देवानां पश्या। अन्ये स्नातास्वयमेवोत्तरं तित्थं। यजमान उत्तर १०९

लनं। ब्रह्मप्रकृत्यामो ग्रीदपः सकृत्संमृष्टि। केचिद्वयस्त्रिस्त्रिः सकृत्सकृदि
 पू० ति पाठानि युक्तं चेत्तत्। प्रकृतौ वीक्षायज्यादरार्थत्वात्। अतएवाग्रीदिति एकव
 चनात्। अत्रि शब्दमात्रेयकत्रैष द्वे धोक्ते त्रिस्त्रिः संमृष्टीति प्रयुज्यते तत्र वाग्नैरेव
 संमार्गइत्युक्तं यज्ञतुत्रे तेनादरार्थं वीक्ष्वा। ब्रह्मा प्रकृतिवत्प्रसोति। अं प्रतिष्ठे
 तस्य प्रच्छानसामिदाधानानुशानार्थत्वात्समिदाधानात्तावेपि प्रच्छानानुशा
 तस्यावश्यकत्वेन वात्। आग्नीध्रः परिकोजनार्थेयः सकृत्संमृष्टि। आपो
 वाजजितो वाजं व आपः सकृत्प्रीतिं जिग्युषीर्वाजिनीर्वाजिजितो वाजजि स्याये
 सकृत्संमृष्टि। समोज्यपो अन्नादा अन्नाद्याय। अध्वर्युर्ज्यातिस्त्विति चतुर्गुणा
 ति। सूर्यो यत्वे धो सोऽनुमत्रणं। अत्याक्रमणादो देवो यजमान इति यत्तत्ती
 योरनुयाजयोः प्रकृतौ द्विर्यजत्वात् देवान्यजत्यस्य त्रितयार्थत्वात्। यजोतवा

नमो देवापस्तीरं प्रेरयति । प्रतियुतो वरुणस्य पाशः । प्रस्यस्तो वरुणस्य पाशः ।
अध्युरेव प्रपदेन योतीति । कल्पः । सर्वेति धि मनवेक्षमाणा देवयजनं प्रातिगच्छति ।
पथे सर्वे अर्धेति स्त्रिस्तिस्रः समिधो गच्छति । एधो स्ये धिषीमहि । मंत्रावृत्तिः । सप
पादितिकल्पः । आहवनीयेभ्यादधाति । समिदस्ति स्वाहा ॥ १ ॥ तेतोसि स्वाहा ॥ २ ॥
तेजोमयि धेहि स्वाहा ॥ ३ ॥ अग्नय इदमिति सर्वत्र त्यागः । अहवनीयमुपतिष्ठ
त । अपो अन्यत्राग्निषु रसेन समस्तु धूमहि । पयस्वाः । अग्न आगमं तं मा स
सज्जवर्धसा । आश्वलायनेन यजमानो बंदुस्पर्शनानंतरं सर्वं च दक्षिणं पादनु
दकोत्तेव दध्युः । नमो वरुणाया सिद्धिं चैतव वरुणस्य पाशः । अपः पिबंति । अ
सस्यावस्यथोसि । त्राय्य प्रष्टीवंति । मृध्यर्धमाचामंति । पुनरपः पिबंति । अक्ष

बौ० स्तो०
११०

ज

तस्यावमथोसि। प्रोथ्यगिलंति। शुच्यर्थमाचम्यपुनःपिबंति। कपुंरुतस्या
वमथोसि। प्रोथ्यगिलंति। शौचाथमाचमनेकतेपुनराचम्यापुबंते दाक्षि
तआपुवते। अन्येभ्यस्तेरन्वा। आपोअस्मान्मारः शुच्यं तुघृतेन नो घृतघः
पुनंतुविश्वं हि विप्रं प्रवहंति देवी रुदिदाभ्यः शुचिराप्राप्तमि। इहमापः प्रवहं
नंतं। सुमित्रान० दुर्मित्रास्तस्मै संतु० द्विष्मः॥ उन्नेत्रास्वशाखातेन विधि
नेति वान्त कृत आनीयमानां पुपेयुः॥ उन्नेतरु नौ नयो नेतर्वस्वो अभ्युन्न
यानः॥ उदकादुत्तीर्य॥ उदयंतमसुस्पदि० ज्योतिरुत्तमं॥ इत्युपांशु ब्रूयुः॥ आ
दित्यमुपतिष्ठते इत्यन्ये॥ स्नानदेवा अनवेक्षमाणा इत्यादि समिदाधानांतं
पशुवत्। हविर्धानादीनां परिश्रयणानैरस्यंति दक्षिण मनो दक्षिणतो व
हिर्नयंति। उत्तरमुत्तरतः॥ ॥ इत्यवमथेष्विः॥ ॥ अथोदयनीया॥ ११०

नि

कुर्यात् इति कल्पः । आसादनांतं समानं । दक्षिणपश्चिमपरिधयोः संधिमुन्मु-य
 प्रत्यंचमानीयासादयति । षड्भोजनवास्त्विरुदंतं प्रायणीयवत् । अग्निः सो
 मः सविता पृथ्वा स्वस्तिरदिति रिति क्रमः । दक्षिणादि क्रमेण होमः । पुरस्ता ॥ ६
 स्विष्टकृतः स्क्रवेण जुहोति ॥ यास्ते विश्वाः समिधः संत्यजेयाः पृथिव्यां बहिषि
 स्येयाः । तास्ते गच्छन्ता इति घृतस्य देवाय ते यजमानाय ब्रह्म स्यात् । अत्र यद्दं
 स्क्रवे विमोकांतं समानं उपस्तरणाभिधारणाभ्यां प्रौवं समापेयति । योक्तु
 वे वेद्यां पक्षे योक्तु विमोकः । योक्ता सर्वे दस्तरणमात्रं । प्रतिपत्तेरपेक्षितत्वात् । पूर्ण
 पात्रमंतर्वादिनिनयति । औत्तरवेदिके बोदयनीया । तदा गार्हपत्यकार्येणा
 लामुरवाये । स्तंबयजुर्हरणं नास्ति । अयं पक्षः आश्वलायनेनोक्तवति गार्हपत्ये ना
 उदयनीया चरंतीत्याश्वलायनेन शालामुरवाये प्रवर्तव्यं विधानात् । इडाक्ष १११

य

क्षणांगं मार्जनं च सवति । उदयनीयायामनिषेधात् ॥ ॥ इत्युदयनीया ॥ ॥
 अध्वर्युर्देवाणां तु विद इति कल्पः । परिभोजनीयां भवेदं च कृत्वा पाणी संस्त्रयो ॥ ॥
 नरवेदिकादीन्परिस्तौ । शालामुरवायादुत्तरतस्तृणेषु पात्राणि निक्षिप्य सादय
 ति ॥ स्वयमाभिधास्याली कुंभौ समेक्षणां अग्निहोत्रहवर्णी जुहो पस्तंतं स्क्र
 बंध्रुवामिडापात्रमाज्यसूतांती वेदं उदुरणवेदपरिवासनमुपवेशयति ॥
 औत्तरवेदिकस्य दक्षिणतो ब्रह्मणमुपवेशय पृथ्वा ॥ यो पवित्रे कृत्वा य
 जमानवाचं यच्छ । वेषयत्वा ॥ प्रत्युष्टं न पः । देवो वेः सवितोत्पुनतु । शुंध्यं
 धंदे यज्याये । प्रातर्दोहं कृत्वा शालामुरवाये अभिधां प्रपयत्वा ज्यं निरु
 पोषय पर्याग्निकृत्वा नरवेद्यां स्तब्धा प्रेषमाह । प्रोक्षणादासादय स्क्रवं च स्क्र
 वं च संमृद्धा ज्येनोदे ॥ हि । वामाहृदा । न द्यि ॥ प्राग्निवर्जं संनार्गः पत्न्या

बौ० सो०
११२

गार्हपत्यावेक्षणादिसमानमाज्यग्रहणात् । अवायामेवाज्यं गृह्णाति । आपो
देवारग्रे० तृये० वेदिप्रोक्ष्य । वेदिरस्मिन्त्याह । स्वधापितस्युत्तु० भवि० छत । त
च्छीपरिक्षोजनीयांस्तौ त्वीसदोहविधानस्यवापर्वस्वृणे भित्वात्तच्छीपरिधाय
ततोविधत्यादितिकल्पसारात्विधतीपवित्रेशारवापवित्रं सादयित्वात्तच्छी
जुरुपसतावासाद्यमंत्रेणाध्वामासाद्यतां । एवासदत्कलतस्यलोकेतां
विधौवाहि० यज्ञधियमित्यभिष्टुत्पाज्यस्तुलीमानो योषेभिमंत्रयते ॥
विष्णुनीस्तोवेष्टुविधामनास्तुः प्राजापत्ये । आभिश्चासुदास्यासाद्यविश
येवाजिनं निधाय क्ववसादनं कृत्वा यन्मेज्ये० उपस्थे आज्यपागा
ते विष्टायजमानः दक्षिणवेद्यं केनाश्मश्रुलोमनखा निवापईत्वास्नात्तु यि
पविशति ॥ तत आभिश्चाप्रचारः । मित्रावरुणाभ्यामनुब्रूहि । मित्राव ११२

प्रतिप्रस्तुता अपांहेमानंतरं तर्णयथावत्कनातः । जुहुंस्वावमाज्यस्तुलीस्यं
वैष्ठात्याद्यागत्याहवनीयोपस्थानांतं । आश्वलायनेयजमाने समिदाधा
नांतं कृत्वा देवागातुर्वेदइतिकल्पः । असिदादानादप्रसारं कृत्वा प्रायणीयव
हिषोमुष्टीः । अदित्येरास्त्रासीत्यादि इधमसंभरणं तं समानं । परिभोजनीयादी
निकरोति पाणीसंमृश्य शालामुरवायादीनेव परिस्तीर्य प्रायणीयवत्कृत्वा
लीमेक्षणवेदैः सह पात्रां त्राण्यसादयति प्रायणीयवत् । अध्वरुरागत्य
पाणीसंमृश्य ब्रह्माणमुपवेश्य पृथुपास्तारणादिकरोति । अग्निहोत्रहवण्यां
प्रायणीयध्वानकावो निधाय निर्वपति । अदितिर्देवता समानमावत्कृत्वा
धिप्रयणादिप्रायणीयवत् । आप्याय्य पश्चादुपरमतिकल्पोक्तस्तुलीसं
क्षालनं विनयति । पत्नीसन्नाहनेविकल्पः । प्रथमस्तु पावाहर्धुं संमृष्टकरः

जो यज ॥ मित्रावरुणाभ्यामिदं ॥ मित्रावरुणयोरुहं ॥ येन्द्रियावीर्यासं ॥
पशुवन्मार्जनिं ॥ धातारं ॥ अनुमतिं ॥ शक्रं ॥ सिनीवालं ॥ कुहं चोपां शुयागव
धजति ॥ ततः सिवकृतादीडापक्षपातं कृत्यामार्जनिं ॥ आश्वलायने यजमा
नेन मार्जनिं ॥ आमिक्षापक्षे आमिक्षा होमानंतरं पशुकं मार्जनिं कर्तव्यं ॥ आमिक्षा
होमस्य वपा पुरोडाशादे होमरूपत्वात् कर्मांतरत्वेऽपि स्थानापत्यान्तधर्मत्वात्
दर्थलोपाद्यथावेव न मार्जनेन स्य वपा होमोत्तरमुक्तस्य बाधायो नोदत एवापस्त
वेनानुबंध्यावपायां दक्षिणवेद्यं ते यजमानः केवाश्मश्रुवपत्तेनूबंध्यायाः पशुपु
रोडाशादेविकाहवीं षिनिर्वपति वपा पुरोडाशा होमानंतरं मुक्तानां वनविषामा
मिक्षापक्षे सूत्रकरेणानुक्तानामपि धूर्तस्वामिना कर्तव्यतोक्ता ॥ तथा आश्वला
यनेनानुबंधे पशुपुरोडाशमनुदेविकाहवीं षिनिर्वपेत्पुनरित्युक्तानामामिक्षापक्षे
मुक्तानां कारिकायां कर्तव्यतोक्ता ॥ शारवाहरणं वाग्जिनप्रचरिः ॥ उपवेषनिरसनं ॥ प्र

बौ.सो.प्र.
५५३

आश्वलायनस्याऽप्यप्रागादीकांतेवाजिनयागइतिपक्षेनत्वनुयाजादिराज्य
सागप्रभृतिवाजिनोतेतिस्तत्रेध्वयुस्तत्रोक्तेकांतत्वानुसरणादयमेवाभिप्रायोवृ
त्तिकारस्यातएवकारिकाऽप्यप्रागादिकेकांतेत्यादिवाजिन्योवाजिनंनवेदित्वा
यत्त्वध्वयुस्तत्रोक्तेनविकल्पइति॥ तन्तस्वशाखविहितेनबाधस्यन्यायासि
द्धत्वाद्विकल्पस्यस्तत्रेक्तत्वादुक्तावपिन्यायानुसारिपक्षानुष्ठानस्योचितत्वा
द्यद्योक्तएवाभिप्रायः॥ अथर्धजमानोवाहवनीवाहुदीर्घांगारानिरुध्यो न
रस्तिमहावेद्यंतेनिधायत्तममवेदिस्तारणवर्हतिपौवति॥ यत्कुसीदमेप्र
तीतंप्रयियेनयमस्यध्वलिनाचरामि॥ इहैवसंनिरवदत्तदेतत्तदग्रेअनृणे
नवामि॥ तस्मान्नग्रावजलावपूर्वाज्येनोपस्तीर्णाभिधारितान्त्रीहिस्तकू
न्यवस्तकून्याजुहोति॥ विश्वलोपविश्वदावस्यत्यासंजुहोमिस्वाहा॥ अग्नये
हस्तोमियःसंधृष्यलेपमपनयति॥ आधादेकौहुतादेकःसमस्तनदेकस्तेनः

५५३

संयजमानायतिष्ठ। अथर्वश्रद्धाजमानेनान्वारब्धः पूर्वाग्निः शकले समारोपयति।
 अयंतेयोनिः० अग्न्यारोहाद्यनोवर्धयारयिं। शकलेशालामुखीयेभ्योदधाति। आजु
 वानः० सीदत उद्धुधस्योग्रे० मेतं अथर्वः शालामुखीयमुपसमाधायापूर्वाग्ने
 नेचतुर्गृहीतं जुहोति। सप्ततेजोग्रे० घृतेन स्याहा। अग्नये सप्तवृत इदं० धेनुम
 न इवाहं वाददाति। अथर्वश्रद्धाङ्गं प्रतिगृह्णाति॥ ब्रह्मा अयाश्चोत्सादिभिः स
 वे प्रायश्चित्तं हुत्वा संस्तुजपेनोपस्थाय तीर्थेन निष्क्रामेत्। यजमानः। यज्ञो बभूव
 धाणां॥ गोमां० अग्नेर्वि० वाम्। यं देवामनुष्यैरूपवेषु० उपवेषोपविष्टुनः॥ ब्रा
 ह्मणां स्तप इत्ये। सहस्रं ब्राह्मणं तपणं। अथर्वयजमानो वाजस्तपक्षेत्रीनु
 द्दरणपक्षेणाहपत्यमरण्यः समारोपयति। अयंतेयोनिः० अरण्ये रग्नीत्स
 मारोद्येति वचनात्सर्वयोरेवारण्ये स्त्रयाणामुत्पत्तिक्रमः॥ समारोपणमरणि ११४

वेदे अरणी धिति वेदत्। तच्चेतरयोस्तुष्टी मंत्रलिंगादित्युक्तं प्रातिपत्तिरिति दिवय
 जनस्योत्तरतो विहारं कल्पयित्वा मिथित्वा विहृत्य मनस्वतं जुहोति। अजस्तप
 क्षे समारोपणक्रमेण प्रथक मंधनमिति गोपालप्रायश्चित्तप्रदीपः॥ अरण्ये
 रग्नीत्समारोहोदवसायमधित्वाग्नी विहृत्येति सन्नस्वारस्येन केशवदृति क
 ङ्गा मंधनमेदस्यानुक्तेष्वधरत्स्वामिनापि अरण्ये रग्नीत्समारोहोदवसायानि
 मंधनमेदस्यानुक्तेष्वधरत्स्वामिनापि अरण्ये रग्नीत्समारोहोदवसायानि
 द्वितीयंगतप्रियः। देवयजनमध्यवसायमिर्मथ्योदवसानोपयाइति सोमेव
 मंधनमेदस्यानुक्तेरजस्तपक्षेपि सकृन्मंधनं॥ युक्तं चेत्तत्प्राथमिकोत्पत्तिः।
 परित्यागो मानाभावात्। समारोपणमेदस्य मंधनमेदकत्वं कल्पनानुपेतैः प
 आश्रयलापनमतेतु अजस्तपक्षेपि गार्हपत्यस्यैव समारोपः। एवमनुवाहिता

बौ० स्तो०

११५

अपेदेनाजस्राग्रेरप्युक्तत्वात्। एवमिति पूर्वोक्तसमारोपस्यैवाभिधानप्रत्यक्षनयनस्य
आहुतेति वाक्यशेषात्समारोपस्यैवमभिधाने श्रवणं गार्हपत्यस्यैवोक्तः। अयं ते यो नि
रित्यरणी गार्हपत्ये प्रतिपेदिति। न च मंत्रेण गार्हपत्य इतरयोस्तृष्ठा मिति वाच्यं।
मंत्रलिङ्गादेवार्थस्य स सिद्धे गार्हपत्यग्रहणवेय्यार्थापत्तेः। अयं च विधिः कर्मा
र्थगमनेन्यदा च गमनेन सवत्या विशेषात्। बोधायनेन दक्षितं वा योगं च केन विंदति॥
अन्यत्र वा देवयजनादीक्षित इत्यादिना तस्य विधेरविशेषदर्शनाच्च। तस्मादाश्रयता
यते यजमाने अन्यथा हि ताग्रेः कर्मार्थगमनेन स्वाकरीत्या समारोप्येव गमनं। न
चेवं ज्योतिषे मेतदाकर्मान्वेय्यार्थदीक्षितप्रयोगप्रत्यक्षनयनं। पक्षेऽपि अंते स
मारोपनियमेनाप्यर्थात्स्वत्रान्तरेऽपि प्रत्यक्षनयने ते प्रत्यक्षनयननियमा
भिधानाद्दीक्षिते प्रयोगेनान्वाहितप्रयोगरीत्येवाविशेषादार्थतयोः समा

११५

कृ० वंतु भेषजं सहः सहो विरेण्यं। पूर्ववद्वितीयं जुहोति॥ यान्प्रपामित्यन्यप्रतीता
न्यस्मिन् यमस्य बलिना वरामि॥ इहैव संतः प्राति तद्यातयामो जीवाजीवेभ्यो निह
राम एतत्स्वाहा॥ जीवेभ्य इदं॥ अग्नादेको० ण्यं। पूर्ववत्तृतीयं जुहोति॥ अनुणा अ
स्ति नूनणाः परस्मिन् स्तृतीयलोके अनुणास्ये म॥ ये देवयानोऽतपितृमाणाः
सर्वान्पथोऽनुणा अधो येम स्वाहा॥ अग्नय इदं॥ अग्नादे ण्यं। यजमानोऽग्नि
पुपतिष्ठते॥ अयं नोनभस्तपुस्स्फानोऽग्नि रक्षतु॥ गृहणाम समत्यैव
हवो नो गृहोऽसन्ना॥ वायुं। सत्यं नोनभस्तपुस्स्फानोऽग्नि रक्षतु॥ पुन
र्नो नृपमाकृधि पुनर्नो रयिमाकृधि॥ आदित्यं। देवस्फानो सहस्रपोषस्य
शिषो सतो रास्वा ज्यानि रायस्योषस्सुवीर्यं सुवत्सरीणां स्वस्ति॥ ययं॥
आशास्तानः सुवीर्यं रायस्योषस्सधियं॥ वृहस्पतिना रायास्वगाकृतो मे

रोपवैलक्षण्याच्च ॥ न चाध्वर्युरीत्याविकल्पः । स्ववेदविहितेन वेदांतरविहित
स्य स्वशाखाविहितेन परशाखाविहितस्य बलाधिकरणे बलान्निधानात् । ए
वं च धर्तृत्वात् । मित्रो विकल्पाभिधाने मूलं चिंत्यं । आश्वलायने यजमाने गार्हप
त्यमेव यजमानः समारोपयति ॥ अयं ते ~~अग्नि~~ आसीदधा ने विधाय गिरः ।
प्रत्यवरोह जाते वेदः पुनस्त्वं देवेभ्यो हव्यं वहनः प्रजानतु । प्रजापुष्टिं रयिमस्मा
सुधे स्यथा कवयजमानाय शंयोरिति प्रत्यवरोह्य मंधनं । तत आहवनीय
मेव विहृत्य मनस्यती होमः । समाप्ते पूर्णं हि चापूर्ववत् तन्ममारोप्य गृहं गत्वा प
र्वन्मथित्वा जस्रपक्षे दक्षिणाग्राहवनीये स्वायत्तने निधाय बौधायने यज
माने मनस्यती हुत्वोत्कर्षे सायं होममति क्रान्तं कुर्यादिनांतरोत्कर्षे स्वरादेसा
यं होमं प्रातर्होमं च समस्य कुर्यात् । अन्यतोत्कर्षे सर्वान्छेष होमविधानेन

बो० सो०

११६

कुर्यात् अनुत्कर्षे च कोले सायं होमं कुर्यात् । आश्वलायने यजमानेन प्रतिहोम
प्रतिषेधश्चोर्ध्वमिव स्यादेष्वेति षष्ठ्या यात् । सूत्रकारेणानुक्ते प्रतिहोमे
न्यायस्य प्रवृत्तेः । अग्निहोत्रहोमस्य सोमांगत्यागमावादध्वर्युसूत्रोक्तप्रतिहोमा
निवृत्तेः । प्रतिहोमस्याप्यध्वर्युसूत्रे वैकल्ये केवेन न्यायाविरोधेन प्रवृत्तेरुचि
तत्वात् । योपिका सायनेन तदंते सायमाहुतिरिति सोमयागनिमित्तो नित्या
यामेव सायमाहुतेरुदवसानोपान्तरकालोपकर्षविचनानुक्तः । सोपिनाश्व
लायने यजमाने नित्येनापि स्ववाराविहितेनास्मिन्नेहोम इत्यनेन परवारा
विहितस्य बाधात् । आपस्तम्बेन सायायद्राष्ट्रिः संतिष्ठते यसायमग्नि
होत्रहोमं जुहोतीति रात्रौ उदवसानो यासमाप्तौ नित्यस्यैव सायं होमस्य
अनंतरं कालो मुख्य उक्तः । सोपिनाश्वलायने यजमाने उक्तहोतारव एत

समाप्ति

११६

बो.सो.

११७

धिकारात् अतएव शांखायनेन सोमांगत्वेनोक्तेऽपि सायनमिहोत्रेऽस्येषाम
नाधिकार इति ॥ ॥ इति श्रीमदापदेवपौत्रेणानंतदेवपुत्रेणारुद्रदेवेन कृतः सो
मप्रयोगः साप्तः ॥ ॥ श्रीरक्तः शुक्लमस्तु ॥ अर्वाज्यात्स्त्रवेणप्रवरण्यावा
सर्वत्रशस्त्रप्रायश्चित्तानि ॥ ना० ॥ ॥ ॥ स्तुतरास्त्रपौर्दीहेअध्वर्युयजमानं वा
चयति ॥ देवस्यास्युक्तं सदोमानं लिख्यते ॥ उत्तरास्त्रणाअधिप्राचीनविशारवा
स्तुष्टीमुद्रयति ॥ स्तुणाश्रेणीत्रयेउदीचीनायवंशेत्रयंमिधायवंशेषुमध्य
मपटलंउदगायतांनदधाति ॥ इद्रस्यसदोसीति ॥ ततः पश्चिमं ॥ विश्वज
नस्यद्यायेति ॥ तिनैवयवर्वा ॥ एवंदक्षिणततिस्रएवमुत्तरतस्तिस्त्रः ॥ नवुष्ट
दीक्षितेजस्काभस्य ॥ दक्षिणपटलानामग्रेरुत्तरेषामग्रेनिष्ठादये
त् ॥ मध्यमानामग्रेरुत्तरेषांछदयेत् ॥ पटलसंधिषुतपावर्तप्रत्यस्यंति
प्रजानंतः ॥ यातपु० निष्क्रोताइमे० भाग्यंतु० येवध्यमानाननु० उपाक

११७

१६

तांछरा० मपियंतु० नानाप्राणो० पशुसिर्वतो० मपियंतु० अकण्वतोमाप
स्तंरपयता ॥ यस्मा० ॥ वाशिदुं० कृत० महुत० यत्परावोमपिन० पाशोभ्यः
पशून्प्र० आदितिः पाशोन्प्र० अरातो० ॥ पाशान् ॥ शानितहृदयानिजिह्वा
वक्ष्तांसितानि सार्धं कुरुतां तनमानिमतस्मास्तामिसानिसार्धं सरव्यानि दोषा
पेकचराणि कुरुतां नानापाश्विष्यवधत्तादक्षिणाश्रेणीरध्वर्युधीः कुरुताद
क्षिणादिदोषा ॥ गिरस्रव्याः श्रेणीरणिमंतिगुदानंतानि चंगानि कुरुतादनि
शुभ्रजाघनीश्यावधत्तादुयूष्मः कुरुतात्रिः पशून्प्रव्यावयतामिः प्रयुता
तां पशून्प्रहृदयान्युतमानिकुरुतात् ॥ ॥ आरंभतः प्राग्यादिहोमकालो
हुत्वाग्रहोत्रं त्वयदीक्षणीया ॥ प्रधानयोगात्पुरतोर्षदस्यात्तदेवहोमः पुरतो न
होमः ॥ ॥ ॥ ॥ शके १६०० वर्षे व्ययनामसंवत्सरे फाल्गुन शुक्ल द्वादशी
शुक्लवारे सायंकाले समाप्तं ॥ इदं पुस्तकं मणोरीकरोपनामकनीलकंठयज्वनः ॥ ॥ ॥
ॐ ह्रीं स्वाहाभिधाविश्वनाथे नमः स्वरेः संयोजितं त्रासै विश्वेध्वमिति ॥

बो. सो. प्र.
११८

140
24 B

140
वृ. म. (३)

सुतसूत्रे
॥ अरक्तं अनंतदेवकृतबोधायन ॥
॥ सोमप्रयोगः समाप्तः ॥ ६९ ॥

यद्विंशतिकाष्टम्यासास्यादभयपाशिका ॥ एकपञ्चयोद्वास्यासद्वत्तारिसंनर ॥ ६९ ॥
शिससहविधनिरयमधिरुमचर ॥ अष्टावुनरबदिरुयादिरुपावडे भवेत् ॥ ७० ॥

पत्र सं.
कुठ (२३४)

याः सर्वाथित्वबोधायनस्य सायं प्रातरग्निहोत्रे प्रतिजुहोतीति ॥ होमाभिधानं प्र
तिजुहुयादिति चानोपपद्यते ॥ उदवसानायाचाश्वलायनस्य दिवैव समापनीया
अनुबंध्यांते दीक्षितस्य माधत्योदवसानाययेति स्तत्रे तदानीमेव विधानात् ॥
ततश्चोत्कर्षे तदनंतरकाले मुख्यसंभवति ॥ रात्रेरिषे मुख्यकाले तदनंतर
कालस्य मुख्यत्वाभिधानात् ॥ तस्मादनुत्कर्षे तदनंतरकाले मुख्यसंभवति ॥
रात्रेरिषे मुख्यकाले तदनंतरकाले मुख्यत्वाभिधानात् ॥ तस्मादिदस्य
काले होमः ॥ उत्कर्षे न सायं होमः ॥ स्वकाले प्रातर्होमः प्रक्रांतग्निहोत्रे स्पतिके
चित् ॥ प्रातर्होमस्य कालसंभवेऽपि सायं होमस्यातीतकाले ॥ सप्तवेनाप्रात
त्वाप्रातर्होमस्याप्यप्राप्तिरिति धर्तृत्वमिति ॥ तिस्राप्यं कालं प्रतीक्ष्य तत्र हुत्वा
ततः पश्चात् प्रातर्होमः ॥ स्वशाखायां नुषांने शतस्योपेक्षायां शाखांतराये